पाणिनीयशिक्षादिसंग्रहः।

(अर्थात् पाणिनीयशिक्षा भाष्यसहिता, अष्टाध्यायीसूत्रपाठः, गणपाठः, वार्त्तिकपाठः, परिभाषापाठः, धातुपाठः, लिङ्गानुशासनम्, उणादिसूत्रपाठः, फिट्सूत्रपाठः, नवाह्निकभाष्यवार्त्तिकपाठ-श्चेत्येतद्दशपाठसंग्रहात्मको-ऽयं ग्रन्थः।

पं० श्रीकनकलालशर्मणा मैथिलेन संशोधितः।

स च काश्यां

चौखम्बासंस्कृतपुस्तकालयाध्यक्षेण बाबू श्रीजयकृष्णदासगुप्तेन स्वकीये विद्याविलासनाम्नि यन्त्रालये मुद्रयित्वा प्रकाशितः।

पाणिनीयशिक्षा

भाष्यसहिता

अथ शिक्षां प्रवक्ष्यामि पाणिनीयं मतं यथा ।
शास्त्रानुपूर्व्यं(१) तद्विद्याद्यथोक्तं लोकवेदयोः ॥ १ ॥

पातु वो निकषग्रावा मतिहेम्नः सरस्वती ।
प्राज्ञेतरपरिच्छेदं वचसैव करोति या ॥ १ ॥
छन्दःकल्पनिरुक्तानि विवृतानीह सूरिभिः ।
शिक्षा न(२) विवृता यस्मात्तस्मात्तां विवृणोम्यहम् ॥ २ ॥

अथ शिक्षां प्रवक्ष्यामि । अथेत्ययमानन्तर्ये वेदाध्ययनस्यानन्तरमङ्गपाठः । किं कारणं षडङ्गवेदो ऽध्येतव्य इति स्मरणात् । तत्र च शिक्षा प्रथमा अथशब्दानुषङ्गात् सा च वक्तव्येत्यथशब्दस्यार्थः एतेनैव सिद्धे वेदस्याङ्गानन्तर्ये व्याकरणादिष्वथशब्दो ऽत एव नाधीयते । केषुचित् कल्पेषु अधीयते इति चेत् अथातोऽधिकारः । अथैतस्य समाम्नायस्येत्येवमादिषु नैष दोषः । नियमार्थः सः, शिक्षानन्तरं कल्प एवाध्येतव्यो नान्यानीति । मङ्गलार्थो वा । आदौ सम्बन्धाभिधेयप्रयोजनानि वक्तव्यानि । तत्र चायमेव सम्बन्धो यदुक्तोऽङ्गाङ्गिभावः । नित्यसम्बन्धो ह्यङ्गाङ्गिनः । अभिधेयं तु स्वयमेव वक्ष्यति । वाच उच्चारणे विधिमिति । प्रयोजनं सम्यग्वर्णोच्चारणम् । प्रयोजनमपि श्रूयते एव एको वर्णः सम्यक् प्रयुक्तः स्वर्गे लोके कामधुग्भवतीति । शिक्ष्यते ऽनया वर्णोच्चारणमिति शिक्षा तां प्रकर्षेण वक्ष्यामि कथयिष्यामि । पाणिनीयं मतं यथा । पाणिनीयमिति वृद्धाच्छ इति छप्रत्ययः तस्येदमित्यर्थनिर्देशः । मतमिति मन ज्ञाने पाणिनीयं मतं ज्ञानं यथा तथा प्रवक्ष्यामि तैरेव प्रत्याहारस्तैरेव परिभाषया अचो ऽस्पृष्टा यणस्त्वीषदित्यादि अणुदित्सवर्णस्य चाप्रत्यय इति च । कण्ठ्यावहाविचुयशा इति । तथान्यदप्यनुक्तमत्र प्रयोजनं यत्तद् व्याकरणादेव प्रतीतव्यं मो ऽनुस्वार इति । ननु व्याकरणे शब्दचिन्ता ऽत्रापि सेति ततश्च व्याकरणेनैव सिद्धत्वादिदमनारभ्यम् । सत्यमुभयोः शब्दचिन्ता किं तु व्याकरणे एतच्चिन्त्यते गोशब्दः सास्नादिमत्यर्थे साधुः इह तु गोशब्दो जिह्वामूलेनोच्चारयितव्य इति भेदः । शास्त्रानुपूर्व्यं तद्विद्यादिति । शास्त्रमिति शासेः करणे ष्ट्रन् प्रत्ययः । आनुपूर्व्यमिति गुरुपूर्वक्रमः । तदिति पाणिनिमतपरामर्शः पाणिनिमतस्य यदानुपूर्व्यं यो गुरुपूर्वक्रमः स एवास्येत्यर्थः । तथा च वक्ष्यति । शङ्करः शाङ्करीं प्रादादित्यादि । यथोक्तं लोकवेदयोरिति । नार्थमित्यर्थः । मसा-तथा च भाष्यकारः "य एव लौकिकाः शब्दास्त एव वैदिकास्त एव तेषामर्था" इति ॥ १ ॥

प्रसिद्धमपि शब्दार्थमविज्ञातमबुद्धिभिः ।
पुनर्व्यक्तीकरिष्यामि वाच उच्चारणे विधिम् ॥ २ ॥

---

(१) [illegible] पाठः । (२) [illegible] पाठः ।

नन्वकारादयो वर्णाः स्वस्थानेनैवोच्चार्यन्ते परस्थाननिराकाङ्क्षत्वात्किमर्थः. शास्त्रारम्भ इत्याशङ्क्याह ॥

प्रसिद्धमिति । अबुद्धिभिर्बुद्धिहीनैः प्रसिद्धमपि शब्दार्थमविज्ञातं सन्तं पुनः पश्चाद् व्यक्तीकरिष्यामि स्फुटीकरिष्यामि । वाच उच्चारणे विधिं वाचो गिर उच्चारणे उद्गिरणे विधिं विधानम् । ननु विधिरत्यन्तमप्राप्ताविति स्मर्यते । न चात्रात्यन्तमप्राप्तिः उक्तं च अधस्तादकारादयो वर्णाः स्वस्थानेनैवोच्चार्यन्ते इति । उच्यते । यद्यपि स्वस्थानस्थिता उच्चार्यन्ते तथाप्यप्राप्तोऽशः कथनीयाऽनुप्रदानादिः एतदर्थो विधिशब्दः ॥ २ ॥

त्रिषष्टिश्चतुः षष्टिर्वा वर्णाः सम्भवतो(१) मताः ।
प्राकृते संस्कृते चापि स्वयं प्रोक्ताः स्वयंभुवा ॥ ३ ॥

वागुच्चारणं च वर्णैः क्रियते कतिसंख्यास्ते इत्यत आह ॥

त्रिषष्टिश्चतुःषष्टिर्वेति । सम्भवत इति सम्भूतेः सकाशान्मताः ज्ञाताः वर्णो वृणोतेः अत्र यथोक्तं लोकवेदयोरित्युक्तम् । तत्र किं लोके संस्कृतविषया एव वर्णा उत सर्वभाषाविषया इत्याह । प्राकृते संस्कृते चापीति । अपिशब्दादपभ्रंशादिष्वपि ये वर्णाः सम्भूतेर्ज्ञाः सन्तः ते ऽपि । स्वयं प्रोक्ताः स्वयम्भुवेति । ब्रह्मणा स्वयमेवादरण प्रकर्षेणोच्चारिताः॥३॥

स्वरा विंशतिरेकश्च स्पर्शानां पञ्चविंशतिः ।
यादयश्च स्मृता ह्यष्टौ चत्वारश्च यमाः स्मृताः ॥ ४ ॥

कथं ते त्रिषष्टिः कथं वा चतुःषष्टिरित्याशङ्क्याह ॥

स्वरा विंशतिरेकश्चेति । स्वरा इति । स्वृ शब्दोपतापयोः स्वर्यते शब्द्यते ऽनेन व्यञ्जनमिति करणे ऽच् प्रत्ययः । कथं ते एकविंशतिः ततश्चतुरो यथास्मृति विवृणोमि अ इ उ ऋ एते चत्वारो ह्रस्वदीर्घप्लुतभेदेन द्वादश । ऌकारस्य दीर्घादयो न सन्तीति स्मरणात् ह्रस्व एवोपदिश्यते ते एते त्रयोदश । ए ऐ ओ औ सन्ध्यक्षराणि सन्ध्यक्षराणामपि ह्रस्वा न सन्तीति स्मरणात् । दीर्घप्लुता एव गृह्यन्ते ते एते ऽष्टौ । पूर्वैस्त्रयोदशभिः सहैकविंशतिः । स्पर्शानां पञ्चविंशतिः कादयो मावसानाः स्पर्शाः(२) । जिह्वामूलताल्मूर्द्धदन्तोष्ठादिभिः परस्परं स्पर्शैरभिनिष्पन्ना आविर्भवन्तीति स्पर्शाः । पूर्वयैकविंशत्या सह षट्चत्वारिंशत् । यादयश्च स्मृता ह्यष्टाविति । यकारादयश्च अष्टौ य र ल व श ष स हा इति आद्याश्चत्वारो ऽन्तस्थसञ्ज्ञाः उपरितना ऊष्माणः पूर्वैः षट्चत्वारिंशद्भिः सह चतुःपञ्चाशत् । चत्वारश्च यमाः स्मृता इति । यच्छन्तीति यमाः स्वयमेवोपरमेरन् के ते यमा लोके (३)कुं खुं गुं घुं इति । "अनन्त्यान्त्यसंयोगे मध्ये यमः पूर्वगुण" इत्यौदव्रजिः । तथा च नारदः । "अनन्त्यश्च भवेत्पूर्वो अन्त्यश्च(४) परतो यदि । तत्र मध्ये यमास्तिष्ठेत् सवर्णः पूर्ववर्णयोः । वर्गान्त्यान् शषसैः सार्द्धमन्तस्थैर्वा ऽपि संयुतान् । दृष्ट्वा यमा निवर्तन्ते आदेशिकमिवाध्वगाः"

---

(१) शम्भुमते—पा० । (२) स्पर्शा इति १ नास्ति ।
(३) यमा लोके इति १ नास्ति । (४) अन्तिमः—पा० १ ।

इति। नारदौदव्रज्योर्मतेन यमो वर्णागम इति विधीयते। अस्मात् शास्त्रात् चत्वारश्च यमाः स्मृता इति वर्णान्तरत्वेनोपदेशः संयोगशास्त्रात् अथ चतुरक्षराणामुदाहरणमिति प्रकृत्य अग्निरिति यमा गकारो द्वौ नकार इकारश्चेति। अन्ये तु यमं वर्णयन्ति मन्यन्ते। तथा च शौनकः। "स्पर्शा यमाननुनासिकान् स्वापरेषु स्पर्शेष्वनुनासिकेष्विति" पूर्वैश्चतुःपञ्चाशद्भिः सहाष्टपञ्चाशत्॥ ४॥

अनुस्वारो विसर्गश्च ≍क≍पौ चापि पराश्रयौ(१)।
दुःस्पृष्टश्चेति विज्ञेयो ऌकारः प्लुत एव च॥ ५॥

अनुस्वारो विसर्गश्चेति। स्वरमनुभवतीत्यनुस्वारः अन्वकारानुगमनेनानुस्वारः वक्ष्यति च दन्तमूल्यः स्वरानुग इति। विसर्ग इति। विविधं सृज्यते क्षिप्यते विसर्गः। ≍क≍पौ चापि पराश्रयौ। पराश्रयाविति परौ ककारपकारौ आश्रयः स्थानं ययोस्तौ पराश्रयौ। तथा च वक्ष्यति। अयोगवाहा विज्ञेया आश्रयस्थानभाजिन(२) इति। अपरः पाठः। कपावपि परौ स्मृतौ। ≍क≍पौ चापि परौ स्मृतौ। अनुस्वारविसर्गयोः परावित्यर्थः। अपरोपि पाठः ≍क≍पौ चापि कपाश्रयौ। ककारपकारौ आश्रयः स्थानं ययोस्तौ कपाश्रयौ। चशब्दादनुस्वारविसर्जनीयाविति पराश्रयौ। दुस्पृष्टश्चेति। ईषत्स्पृष्टो वर्णधर्मो न वर्णान्तरम्। वक्ष्यति च। अचो ऽस्पृष्टा यणस्त्वीषदित्यादि। तथा चौदव्रजिः। स्पृष्टं करणं स्पर्शानाम्। दुस्पृष्टमन्तस्थानामिति यण् भक्ति च यकारो ऽभिधते। अतो। ऌकारो दुःस्पृष्टधर्मा चशब्दात् ऋकारश्च। इतिशब्दः पादपूरणार्थः। ऌकार इति। ऌवर्णात् कारप्रत्ययः। प्लुत एव चेति। ऌकारस्य दीर्घादयो न सन्तीत्यधस्तात्। परमतमुपन्यस्तं, स्वमतं चाह ऌकारः प्लुत एव चेति त्रिमात्रः चशब्दाद्ध्रस्वश्च। ननु वर्णानां प्रयत्नमुपरिष्टाद्वक्ष्यत्येव किमर्थमप्रस्तुतः प्रयत्नः कथ्यते। उच्यते। प्लुतविधानार्थं तावल्लकार उच्चारयितव्यः उच्चारिते च ऌकारे लाघवार्थमप्रस्तुतोऽपि प्रयत्न उच्चारितः। दुःस्पृष्टश्चेति। अनुस्वारादयः प्लुतान्ताः पञ्च। पूर्वैरष्टपञ्चाशद्भिः सह त्रिषष्टिः। चतुःषष्टिः कथम्। अनुस्वारो विसर्गश्चेति पाठान्तरात्, कथं पुनरनुस्वारद्वयं ह्रस्वदीर्घभेदेनेति ब्रूमः। तथा चौदव्रजिः। "अनुस्वारावं आं इत्यनुस्वारौ ह्रस्वदीर्घौ दीर्घाद्ध्रस्वो वर्ण" इति अत एव चतुःषष्टिः॥ ५॥

आत्मा बुद्ध्या समर्थ्यार्था(३)न्मनो युङ्क्ते विवक्षया।
मनः कायाग्निमाहन्ति स प्रेरयति मारुतम्॥ ६॥

अथ वर्णसंख्यापरिज्ञानोत्तरकालं चिन्त्यते। क एषामुच्चारयिता कथं चोच्चारयति केन क्रमेण चेत्याह।

आत्मेति। आत्मा शरीरेन्द्रियमनोबुद्धिव्यतिरिक्तः। कथं पुनरेतदवगम्यते। यथा

---

(१) पराश्रितौ—पा०। (२) भागिन—पा० २।
(३) समेत्यार्थान्—पा०।

शरीरेन्द्रियमनोबुद्धिव्यतिरिक्त आत्मा उच्यते (१)। द्रष्टृत्वात्। द्रष्टा हि दृश्याद्व्यतिरिक्तो भवति प्रयोजकत्वात्। बुद्ध्यादीनि कर्तृप्रयोज्यानि करणत्वात् कुठारवत्। इति न्यायात्। श्रुतेश्च न्यायस्तावत्। अग्निहोत्रं जुहुयात् स्वर्गकाम इति। स्वर्गादिफलसाधनानि कर्माणि श्रूयन्ते। स्वर्गश्च नवशरीरोपभोग्यः तद्व्यतिरिक्त आत्मा शरीरादेः। श्रुतेश्च तस्य हैतस्य हृदयस्याग्रं प्रद्योतते तेन प्रद्योतते नैष आत्मा निष्क्रामति चक्षुषो वा मूर्ध्नो वा ऽन्येभ्यो वा शरीरदेशेभ्य इति। शरीरापक्रमणाच्च शरीरादिव्यतिरिक्त आत्मा। छान्दोग्यश्रुतेश्च एवमेवैष संप्रसादो ऽस्माच्छरीरात्समुत्थाय परं ज्योतीरूपं संपद्य स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यत इति। क एषामुच्चारयितेति पृष्टे तस्योत्तरं दत्तमात्मेति। कथमुच्चारयति केन क्रमेणेति प्रश्नद्वयस्योत्तरं दीयते। स आत्मा बुद्ध्या सहार्थान् बाह्यान् समर्थ्य सम्यगवगम्यार्थप्रत्यायनाय यदि शब्दा उच्चार्यन्ते तदा मनो युङ्क्ते विवक्षया वक्तुमिच्छया तच्च मनो युङ्क्ते आत्मा। मनः कायाग्निमाहन्तीति। तच्च मनो नियुक्तं सत् कायाग्निमाहन्ति कायाग्निं शरीराग्निं आभिमुख्येनाहन्ति। स प्रेरयति मारुतमिति। सो ऽग्निरभिहतः सन्मारुतं वायुं प्रेरयति ॥ ६ ॥

मारुतस्तूरसि चरन्मन्द्रं जनयतिस्वरम्।
प्रातः सवनयोगं तं छन्दो गायत्रमाश्रितम् ॥ ७ ॥

मारुतस्तूरसि चरन्मन्द्रं जयति स्वरमिति। वायुरुरसि चरन्मन्द्रं स्वरमुत्पादयति। मन्द्रमिति मदे रक् प्रत्ययः। प्रातस्सवनयोगमिति। प्रातः सवनेन सह योगो ऽस्येति प्रातः सवनयोगः तं तया च सुयज्ञः मन्द्रया वाचा प्रातः सवनमिति। गायत्रं छन्दोऽस्याश्रयः गायत्रं गायतेः आच्छादयति छन्दः (२) ॥ ७ ॥

कण्ठे माध्यन्दिनयुगं मध्यमं त्रैष्टुभानुगम्।
तारं तार्तीयसवनं शीर्षण्यं जागतानुगम् ॥ ८ ॥

कण्ठइति। मारुत इति वर्तते सवनं छन्दः स्वरं चरन्निति च वर्णान् जनयतीति यावत्। कण्ठे चरन्वायुर्मध्यमं स्वरं जनयति कण्ठे इति करणे ठ इति ठप्रत्ययः मध्यं दिनं युनक्तीति माध्यन्दिनं सवनभाजं त्रिष्टुप्छन्दो ऽनुगामिनम्। तारमिति। तार्तीयसवनभाजमिति तृतीयसवनभाजं तारं स्वरं मूर्द्धनि चरन् वायुर्जनयत्युत्पादयति जागतं छन्दोऽनुगामिनम्। जागतं छन्दोऽनुगच्छतीति जागतानुगः। शीर्षण्यमिति शीर्षच्छन्दसीति शिरःशब्दस्य शीर्षभावः। तत्र भवं शीर्षण्यम् ॥ ८ ॥

सोदीर्णो मूर्ध्न्यभिहतो वक्त्रमापद्य मारुतः।
वर्णाञ्जनयते तेषां विभागः पञ्चधा स्मृतः ॥ ९ ॥

सोदीर्ण इति। स वायुरुदीर्ण ऊर्ध्वगतो मूर्द्धानं यावदुपरितनां गतिमलभमानः शिरः

---

(१) उच्यत इति—पा० १। (२) आच्छादनाच्छन्दः—पा।

कपालेनावष्टब्धत्वात्पुनः प्रत्यावृत्य वक्त्रमेवापद्य वर्णाञ्जनयति उत्पादयति पुनर्मारुतग्रह-णं विस्पष्टार्थम् । तेषां विभागः पञ्चधा स्मृत इति । तेषां वर्णानां जन्यमानानां(१)विभा-गो विवेकः पञ्चधा पञ्चप्रकारः । संख्याया विधार्थे धेति धा । स्मृतोऽनुगतः ॥ ९ ॥

स्वरतः कालतः स्थानात् प्रयत्नानुप्रदानतः ।
इति वर्णविदः प्राहुर्निपुणं तं निबोधत ॥ १० ॥

कैर्हेतुभिस्तेषां वर्णानां पञ्चधा विवेक इत्याह ।

स्वरतः इति । स्वरस्थाने हेतून् व्याख्यास्यामः । इतीति । वर्णानां ज्ञातार एवमाहुः पञ्चधा विवेको वर्णानामिति । पञ्चधा विवेकं वर्णानां निपुणमुच्यमानं हे श्रोतारः नि-बोधत शृणुत ॥ १० ॥

उदात्तश्चानुदात्तश्च स्वरितश्च स्वरास्त्रयः ।
ह्रस्वो दीर्घः प्लुत इति कालतो नियमा अचि ॥ ११ ॥
उदात्ते निषादगान्धारावनुदात्तऋषभधैवतौ ।
स्वरितप्रभवा ह्येते षड्जमध्यमपञ्चमाः ॥ १२ ॥
अष्टौ स्थानानि वर्णानामुरः कण्ठः शिरस्तथा ।
जिह्वामूलं च दन्ताश्च नासिकोष्ठौ च तालु च ॥ १३ ॥
ओभावश्च विवृत्तिश्च शषसा रेफ एव च ।
जिह्वामूलमुपध्मा च गतिरष्टविधोष्मणः ॥ १४ ॥
यद्योभावप्रसन्धानमुकारादिपरं पदम् ।
स्वरान्तं तादृशं विद्याद् यदन्यद् व्यक्तमूष्मणः ॥ १५ ॥
हकारं पञ्चमैर्युक्तमन्तस्थाभिश्च संयुतम् ।
औरस्यं तं विजानीयात् कण्ठ्यमाहुरसंयुतम् ॥ १६ ॥

अत्र किञ्चिदुच्यते बालव्युत्पत्त्यर्थम् । ननु सर्वमेवतदनुपपन्नं कथम् आत्मा बुद्ध्या समर्थ्यार्थान्मनो युङ्क्ते विवक्षयेति आत्मा बुद्ध्या सहार्थान् समर्थ्य मनो युङ्क्त इति व्याख्यातम् । आत्मनश्च नियोजकभावो नोपपद्यते अकर्तृरूपत्वात्तस्य । तथा च श्रुतिः । "असङ्गो ह्ययं पुरुष इति । अस्थूलमनण्वह्रस्वमि" त्यादिका च । भवता चैवमात्मस्वरूपं व्याख्यातम् । आत्मनश्च नियोजकभावे शरीरेन्द्रियमनोबुद्धिव्यतिरिक्त इति शरीरादि-व्यतिरिक्त आत्मा मनो युङ्क्ते इत्यनुपपन्नम् । उच्यते । अयमात्मा समर्थ्यार्थान्मनो युङ्क्त इत्येतत् क्षेत्रज्ञाभिप्रायम् । क्षेत्रज्ञस्य तदेव स्वरूपं यन्नियोजकत्वम् । तथा च

(१) जन्यमानां १ नास्ति ।

मनुः । "योऽस्यात्मनः कारयिता तं क्षेत्रज्ञं प्रचक्षते । यः करोति तु कर्माणि स भूतात्मोच्यते बुधैः । जीवसञ्ज्ञोऽन्तरात्मान्यः सहजः सर्वदेहिनाम् । येन वेदयते सर्वं सुखं दुःखं च कर्मसु (१) । तावुभौ भूतसंपृक्तौ (२)महाक्षेत्रज्ञ एव च । उच्चावचेषु भूतेषु स्थितं तं व्याप्य तिष्ठति"(३)इति । तं व्याप्येति परमात्मानमाहुः । तथा च व्यासः । "द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च । क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थो ऽक्षर उच्यते । उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः । यो लोकत्रयमाविश्य बिभर्त्यव्यय ईश्वरः" । ननु यथात्मा बुद्ध्या समर्थ्यार्थानित्युदाहृतो यो नित्यः क्षेत्रज्ञ एवात्रात्माभिप्रेतो भवेत् ततः क्षेत्रज्ञ एवात्मशब्दस्य चरितार्थत्वात् शरीरेन्द्रियमनोबुद्धिव्यतिरिक्तत्वं कतरस्माच्छब्दात् त्वया वर्णितं किमर्थं चोच्यते आत्मा बुद्ध्येत्यत्र द्वावप्यात्मानौ तौ क्षेत्रज्ञपरमात्माभिधेयरूपावभिप्रेतौ तन्त्रेणाचारितौ तन्त्रेणोच्चारणं सूत्राणामलङ्कारः । एवं चेत् किमर्थं परमात्मनो वर्णनिमित्तत्वं यदुक्तं, तत्रोच्यते । अपवर्गसाधनोपकारत्वाच्छिक्षायाः । अपवर्गस्य चायमेवोपायः शरीरादिव्यतिरिक्तस्य परमात्मनो बोधः अनवबोधस्य तु बुद्ध्यादिभिरैक्यं भवति किं तदपवर्गसाधनं यस्य शिक्षोपकारे वर्तते । उच्यते वेदा यज्ञाश्च । तथा च श्रुतिः "तमेत वेदानुवचनेन विविदिषन्ति ब्रह्मचर्येण तपसा श्रद्धया यज्ञेनानाशकेन चेति" वेदानुवचनम् । यज्ञगतमन्त्राङ्गत्वात्सम्यग्वर्णोच्चारणेन यस्मान्मोक्षमाप्नोति वक्ष्यति च सुखमतुलं च समश्नुत इति । अतुलं सुखं मोक्षमेव भवति ।

अलमतिप्रसङ्गेन प्रकृतमनुसरामः ॥

उदात्तश्चानुदात्तश्चेति । स्वरतः कालत इत्येतौ द्वौ हेतू श्लोके विवृणोति । स्वर उदात्तादिः । कालो मात्राप्रभृतित्रिमात्रपर्यन्तः । उदात्त इत्युपरिष्टात् परिगृहीतः अनुदात्तस्तद्विपरीतः अधस्ताद् गृहीत इत्यर्थः । स्वरित इति । न स्वरान्तरं स्वरतीति स्वरितः आक्षेपनिष्पाद्यः य उदात्तानुदात्तविकारः । तथा च नारदः । "उच्चादुच्चतरं नास्ति नीचान्नीचतरं तथा त्रैस्वर्ये स्वरसंज्ञायां किं स्थानं स्वर उच्यते । उच्चनीचस्थयोर्मध्ये साधारण इति श्रुतिः । तं स्वरं स्वरसंज्ञायां प्रतिजानन्ति शैक्षिकाः" । स्वरास्त्रय इति । त्रय एव ऋग्यजुर्विषयाः पञ्च-सप्त च सामसु । ह्रस्व एकमात्रो दीर्घो द्विमात्रः प्लुतस्त्रिमात्रः । "निमेषकाला मात्रा स्या"दित्यौदव्राजिः तथा च नारदः । "निमेषकाला मात्रा स्याद्विद्युत्कालेति चापरे" इति । इतिशब्दः प्रकारार्थः अनेन प्रकारेण कालतः हेतोः स्वरतश्च विपर्यभागनियमः । तथा च नारदः । "स्वर उच्चः स्वरो नीचः स्वरः स्वरित एव च । व्यञ्जनान्यनुवर्तन्ते यत्र तिष्ठति सुस्वरः" इति ॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥

कण्ठ्यावहाविचुयशास्तालव्या ओष्ठजावुपू ।
स्युर्मूर्धन्या ऋटुरषा दन्त्या लृतुलसाः स्मृताः ॥ १७ ॥

---

(१) अन्मसु-पा० २। (२) सुष्टपृक्तौ-पा० २। (३) व्याप्याधितिष्ठति-पा० २

स्थानत इति यदुक्तं तदाह ॥

कण्ठ्यावहाविति । स्थानं कण्ठादि कण्ठ्यावहाविति अकारहकारौ कण्ठवदौ कण्ठतो जातौ (१) । इचुयशाः तालव्या इकारश्च चवर्गश्च यकारशकारौ च एते तालव्याः तालुस्थाने भवाः चु इत्युकारानुबन्धो वर्गं ज्ञापयति वर्गादावन्यत्रापि कुचुटुतुपु इत्येवमादिषु । तथा च पाणिनिः । अणुदित् सवर्णस्य चाप्रत्यय इति । औदव्रजिरपि "स्पर्शवर्गस्य स्पर्शग्रहणे च ज्ञेयम् । वर्गस्य ग्रहणं स्थानेष्वित्यधिकार" इति । ओष्ठजावुपू उकारः पवर्गश्च ओष्ठयोर्जातौ । स्युर्मूर्धन्या ऋटुरषा इति । ऋकारः टवर्गश्च रेफषकारौ च मूर्द्धन्या भवेयुः । दन्त्या लृतुलसा इति । लृकारस्तवर्गश्च लकारसकारौ च दन्तेषु भवाः ॥ १७ ॥

जिह्वामूले तु कुः प्रोक्तो दन्त्योष्ठ्यो वः स्मृतो बुधैः ।
ए ऐ तु कण्ठ्यतालव्या ओ औ कण्ठोष्ठजौ स्मृतौ ॥ १८ ॥

जिह्वामूले इति । कवर्गस्तु जिह्वामूले कथितः । दन्त्योष्ठ्यो वः स्मृतो बुधैरिति । वकारो दन्त्योष्ठयोर्भवतीति पण्डितैः स्मर्यते । ए ऐ तु कण्ठतालव्या इति । एकार ऐकारश्च कण्ठतालुतो जातौ । ओ औ कण्ठोष्ठजौ स्मृताविति । ओकारश्चौकारश्च कण्ठोष्ठयोर्जातौ ॥ १८ ॥

अर्धमात्रा तु कण्ठ्यस्य एकारैकारयो(२)र्भवेत् ।
ओकारौकारयोर्मात्रा तयोर्विवृतसंवृतम् ॥ १९ ॥
संवृतं मात्रिकं ज्ञेयं विवृतं तु द्विमात्रिकम् ।
घोषा वा संवृताः सर्वे अघोषा विवृताः स्मृताः ॥ २० ॥
स्वराणामूष्मणां चैव विवृतं करणं स्मृतम् ।
तेभ्योऽपि विवृतावेङौ ताभ्यामैचौ तथैव च ॥ २१ ॥

अर्द्धमात्रा इति । अर्द्धमात्रा तु कण्ठ्यस्य भवति कयोः एकारस्यौकारस्य च सवर्णग्राहकत्वादैकारश्च औकारश्च भवति द्वावपि गृह्येते अतश्चतुर्णामपि सन्ध्यक्षराणामर्द्धमात्रा कण्ठ्यसम्बन्धिनी भवेत् अध्यर्द्धास्ताल्वोष्ठस्थानाः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

अनुस्वारयमानां च नासिकास्थानमुच्यते ।
अयोगवाहा विज्ञेया आश्रयस्थानभाजिनः(३) ॥ २२ ॥
अलाबुवीणानिर्घोषो दन्तमूल्यः स्वरानुगः(४) ।
अनुस्वारस्तु कर्तव्यो नित्यं ह्रोः शषसेषु च ॥ २३ ॥

(१)कण्ठ्यौ-पा०२ । (२)कण्ठ्या स्यादेकारैकारयोः-पा० । (३)भागिनः-पा० । (४)मनु-पा० ।

अनुस्वारे विवृत्यां तु विरामे चाक्षरद्वये ।
द्विरोष्ठौ तु विगृह्णीयाद् यत्रौकारवकारयोः ॥ २४ ॥
व्याघ्री यथा हरेत् पुत्रान् दंष्ट्राभ्यां न च पीडयेत् ।
भीता पतनभेदाभ्यां तद्वद्वर्णान् प्रयोजयेत् ॥ २५ ॥
यथा सौराष्ट्रिका नारी तक्रँ इत्यभिभाषते ।
एवं रङ्गाः प्रयोक्तव्याः खेअराँ इव खेदया ॥ २६ ॥
रङ्गवर्णान्(१)प्रयुञ्जीरन् नो ग्रसेत् पूर्वमक्षरम् ।
दीर्घस्वरं प्रयुञ्जीयात् पश्चान्नासिक्यमाचरेत् ॥ २७ ॥
हृदये चैकमात्रस्तु अर्द्धमात्रस्तु मूर्द्धनि ।
नासिकायां तथार्द्धं च रङ्गस्यैव द्विमात्रता ॥ २८ ॥
हृदयादुत्करे तिष्ठन् कांस्येन समनुस्वरन् ।
मार्दवं च द्विमात्रं च जघन्वाँ२ इति निदर्शनम् ॥ २९ ॥
मध्ये तु कम्पयेत् कम्पमुभौ पार्श्वौ समौ भवेत् ।
स रङ्गं कम्पयेत् कम्पं रथीवेति निदर्शनम् ॥ ३० ॥
एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या नाव्यक्ता न च पीडिताः ।
सम्यग्वर्णप्रयोगेण ब्रह्मलोके महीयते ॥ ३१ ॥
गीती शीघ्री शिरः कम्पी तथा लिखितपाठकः ।
अनर्थज्ञोऽल्पकण्ठश्च षडेते पाठकाधमाः ॥ ३२ ॥
माधुर्यमक्षरव्यक्तिः पदच्छेदस्तु सुस्वरः ।
धैर्यं लयसमर्थं च षडेते पाठका गुणाः ॥ ३३ ॥
शङ्कितं भीतमुद्घृष्टमव्यक्तमनुनासिकम् ।
काकस्वरं शिरसिगं(२) तथा स्थानविवर्जितम् ॥ ३४ ॥
उपांशुदष्टं त्वरितं निरस्तं विलम्बितं गद्गदितं प्रगीतम् ।
निष्पीडितं ग्रस्तपदाक्षरं च वदेन्न दीनं न तु सानुनास्यम् ॥ ३५ ॥
प्रातः पठेन्नित्यमुरःस्थितेन स्वरेण शार्दूलरुतोपमेन ।
मध्यंदिने कण्ठगतेन चैव चक्राह्वसंकूजितसन्निभेन ॥ ३६ ॥

(१) रङ्गवर्णं—पा० । (२) शिरसिगतं—पा० ।

तारं तु विद्यात् सवनं तृतीयं शिरोगतं तच्च सदा प्रयोज्यम् ।
मयूरहंसान्यभृतस्वराणां(१) तुल्येन नादेन शिरः स्थितेन॥३७॥

अयोगेति । अयोगवाहा इत्यनुस्वारादयश्चत्वार उच्यन्ते । अनुस्वारो विसर्गश्च ≍कपौ (२) च कण्ठ्यौ । तथा च औदव्रजिः । "अयोगवाहा अः इति विसर्जनीयः ≍क इति जिह्वामूलीयः ≍प ≍फ इत्युपध्मानीयः अं इत्यनुस्वारः नासिक्यः न विद्यते योगः संयोगो वर्णान्तरेण येषां ते अयोगवाहाः । इत्ययोगवाहाः । आश्रयस्थानभाजिन इति । आश्रयस्य ककारादेः स्थानं भाजितुं शीलं येषां ते आश्रयस्थानभाजिनः अन्ये तु यमानप्ययोगवाहान्मन्यन्ते येषां मतेन अयोगवाहशब्दः प्रत्यस्तमितावयवो रूढिशब्दोऽश्वकर्णवद्वेदितव्यः । अनुस्वारस्य स्वरूपमाह । अनुस्वारस्य प्रकृतिः पाणिनिनैव कथिता मोऽनुस्वार इति ॥ २२ ॥

अलाब्विति । अलाबु तुम्बः अलाबुयुक्तवीणाया निर्घोष इव शब्दो यस्य सोऽलाबुवीणानिर्घोषः स्थानं दन्तमूल्यः । स्वरान् अकारादीन् अनुभवतीति स्वरानुगः । हकाररेफयोः शषसेषु सदा भवति । तथा च नारदः । "आपद्यते मकारो रेफोष्मसु प्रत्ययेष्वनुस्वारम् । यवलेषु परसवर्णं स्पर्शेषु चोत्तमापत्तिमिति" । अष्टौ स्थानानि वर्णानामुरः कण्ठः शिरस्तथा । जिह्वामूलं च दन्ताश्च नासिकोष्ठौ च तालु चेति । इमं श्लोकमनुवादरूपं केचित् पठन्ति ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

अचोऽस्पृष्टा यणस्त्वीषन्नेमस्पृष्टाः शरः स्मृताः ।
शेषाः स्पृष्टा हलः प्रोक्ता निबोधानुप्रदानतः ॥ ३८ ॥

स्वरतः कालतः स्थानतो वर्णानां भेदः कथितोऽधुना प्रयत्नतो भेदः कथ्यते । प्रकर्षेण यत्नो वर्णोच्चारणं प्रत्यस्पृष्टादिभिः स प्रयत्नः ॥

अजिति । अजिति प्रत्याहारग्रहणं अ इ उ ऋ ऌ ए ऐ ओ औ एते अस्पृष्टाः । यणः यरलवाः एते ईषत्स्पृष्टाः । शरिति प्रत्याहारग्रहणं शषसा एते नेमस्पृष्टाः । अर्द्धस्पृष्टा इत्यर्थः । शरस्तथा तथेति पादपूरणार्थः । शेषाः स्पृष्टा हलः प्रोक्ता इति । हल इति प्रत्याहारग्रहणं हकारादारभ्यालकारात् शेषा इत्युपयुक्तादन्यः शेषः यणः शरश्च ईषत्स्पृष्टा (३) स्तद्वर्जिताः हलः स्पृष्टाः स्वस्थानैः कथिताः । निबोधानुप्रदानत इति । अनुप्रदानमिति स्वस्थानादिकं घोषादि अनुप्रकर्षेण दीयते इति अनुप्रदानम् "द्वौ नादानुप्रदानौ" इत्यौदव्रजिः ॥ ३८ ॥

---

(१) मयूरहंसान्यभृतस्वराणा—पा० २ । (२) ≍क≍पौ—पा० १ ।
(३) ईषन्नेमस्पृष्टा—पा० २ ।

अमोऽनुनासिका अह्नौ नादिना हझषः स्मृताः ।
ईषन्नादा यण्जशः(१ श्वासिनश्च खफादयः ॥ ३९ ॥

अनुप्रदानतो हेतोः वर्णानां भेदं शृणु । अमिति प्रत्याहारग्रहणं ञ म ङ ण न म् अनुनासिका इति स्वस्थानैरधिकाराः अनुनासिकानिमान् जानीयात् तथा च पाणिनिः । मुखनासिकावचनो ऽनुनासिकः । अह्नौ इति अकारो रेफश्च हकारो झषश्च प्रत्याहारग्रहणं झष् झभघढधष् एते अह्नादयो नादिनः स्मर्यन्ते । नाद एषामस्तीति नादिनः । अपरः पाठः अमो ऽनुनासिका न ह्रौ अम इति प्रत्याहारग्रहणं अ इ उ ण् ऋ ऌ क् ए ओ ङ् ऐ औ च् ह य व र ट् ल ण् ञ म ङ ण न म् एते अनुनासिकाः न ह्रौ न तु रेफहकारौ अमावपि सन्तौ । नादिनो हझषः स्मृताः । हकारो झषश्च नादिनः झषः झभघढधञः अस्यार्थे पाठद्वयात् अमां हकाररेफवर्जितानां विकल्पेनानुनासिकत्वम्, ञमां तु नित्यम्, । तथा च शौनकः । "सचादयो या विहिता विवृत्तयः प्लुतोपधान्ता अनुनासिकोपधा" इति । तथा उकारश्चेति करणे युक्तः पृक्तो द्राघितः शाकलेनेति । अकाररेफयोः प्रथमे पाठे नादित्वं द्वितीयपाठे हकाररेफयोर्नासिकत्वप्रतिषेधः । ईषन्नादा यण्जशास्त्विति । यणः कथिताः जशस्तु जकाराद्याः शकारेण प्रत्याहारः ज ब ग ड द श् एते यण् जशश्च ईषन्मनाक् नादाः । श्वासिनस्तु खफादय इति । खफादय इति खफछठथाः एते श्वासिनः श्वास एषामस्तीति श्वासिनः "श्वासो घोषाणां तृतीयाद् प्रथमानामघोषाश्चतुर्थानायुग्माः सोष्माणमिति" चौदव्रजिः ॥ ३९ ॥

ईषच्छ्वासांश्चरो विद्याद्गोर्धामैतत् प्रचक्षते ।
दाक्षीपुत्रपाणिनिना येनेदं व्यापितं भुवि ॥ ४० ॥
छन्दः पादौ तु वेदस्य हस्तौ कल्पोऽथ पठ्यते ।
ज्योतिषामयनं चक्षुर्निरुक्तं श्रोत्रमुच्यते ॥ ४१ ॥
शिक्षा घ्राणं तु वेदस्य मुखं व्याकरणं स्मृतम् ।
तस्मात् साङ्गमधीत्यैव ब्रह्मलोके महीयते ॥ ४२ ॥
उदात्तमाख्याति वृषोऽङ्गुलीनां प्रदेशिनीमूलनिविष्टमूर्द्धा ।
उपान्तमध्ये स्वरितं द्रुतं(२) च कनिष्ठिकायामनुदात्तमेव ॥४३॥
उदात्तं प्रदेशिनीं विद्यात् प्रचयं मध्यतोऽङ्गुलिम् ।
निहतं तु कनिष्ठिक्यां स्वरितोपकनिष्ठिकाम् ॥ ४४ ॥
अन्तोदात्तमाद्युदात्तमुदात्तमनुदात्तं नीचस्वरितम् ।

(१) यणश्च — पा० (२) स्वरितं धृतं — पा० ध्रुवमेव पाठो युक्तः ।

मध्योदात्तं स्वरितं द्व्युदात्तं त्र्युदात्तमिति नवपदशय्या ॥ ४५ ॥
अग्निः सोमः प्र वो वीर्यं हविषां स्वर्बृहस्पतिरिन्द्राबृहस्पती ।

अग्निरित्यन्तोदात्तं सोम इत्याद्युदात्तं
प्रेत्युदात्तं व इत्यनुदात्तं वीर्यं नीचस्वरितम् ॥ ४६ ॥
हविषां मध्योदात्तमं स्वरिति स्वरितम् ।

बृहस्पतिरिति द्व्युदात्तमिन्द्राबृहस्पती इति त्र्युदात्तम् ॥ ४७ ॥

अनुदात्ते हृदि ज्ञेयो मूर्ध्न्युदात्त उदाहृतः ।
स्वरितः कर्णमूलीयः सर्वास्य प्रचयः स्मृतः ॥ ४८ ॥
चाषस्तु वदते मात्रां द्विमात्रं चैव(१) वायसः ।
शिखी रौति त्रिमात्रं तु नकुलस्त्वर्द्धमात्रकम् ॥ ४९ ॥
कुतीर्थादागतं दग्धमपवर्णं च भक्षितम् ।
न तस्य पाठे मोक्षोऽस्ति पापाहेरिव किल्बिषात् ॥ ५० ॥
सुतीर्थादागतं व्यक्तं स्वाम्नाय्यं सुव्यवस्थितम् ।
सुस्वरेण सुवक्त्रेण प्रयुक्तं ब्रह्म राजते ॥ ५१ ॥

मन्त्रो हीनः स्वरतो वर्णतो वा मिथ्याप्रयुक्तो न तमर्थमाह ।
स वाग्वज्रो यजमानं हिनस्ति यथेन्द्रशत्रुः स्वरतोऽपराधात् ॥ ५२ ॥

अवक्षरमनायुष्यं निस्वरं(२) व्याधिपीडितम् ।
अक्षता शास्त्ररूपेण वज्रं पतति मस्तके ॥ ५३ ॥
हस्तहीनं तु योऽधीते स्वरवर्णविवर्जितम् ।
ऋग्यजुः सामभिर्दग्धो वियोनिमधिगच्छति ॥ ५४ ॥
हस्तेन वेदं योऽधीते स्वरवर्णार्थसंयुतम् ।
ऋग्यजुः सामभिः पूतो ब्रह्मलोके महीयते ॥ ५५ ॥

ईषच्छ्वासांश्चरो विद्यादिति । चर इति प्रत्याहारग्रहणं च ट त व् क प य् श ष स र् एतन्नामकान् ईषच्छ्वासान जानीयात् । गोर्द्धामैतत्प्रचक्षत इति गोर्वाचः धाम स्थानं एतच्छास्त्रमाचक्षते वर्णविदः शास्त्रानुपूर्वमिति य उक्ताः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥

शङ्करः शाङ्करीं प्रादाद्दाक्षीपुत्राय धीमते ।

---

(१) तवे—पा० । (२) विस्वरं—पा० ।

वाङ्मयेभ्यः समाहृत्य देवीं वाचमिति स्थितिः ॥ ५६ ॥

इदानीं गुरुपूर्वक्रममाह ॥

शङ्कर इति । शङ्करः सुखकरः शाङ्करीं विद्यां दाक्षीपुत्राय ऋषये दाक्षीनाम्नी ऋषिकन्या तत्पुत्राय प्रादाद्दत्तवान् धीमते बुद्धिमते ॥ ५६ ॥

येनाक्षरसमाम्नायमधिगम्य महेश्वरात् ।
कृत्स्नं व्याकरणं प्रोक्तं तस्मै पाणिनये नमः ॥ ५७ ॥
येन धौता गिरः पुंसां विमलैः शब्दवारिभिः ।
तमश्चाज्ञानजं भिन्नं तस्मै पाणिनये नमः ॥ ५८ ॥
अज्ञानान्धस्य लोकस्य ज्ञानाञ्जनशलाकया ।
चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै पाणिनये नमः ॥ ५९ ॥

सम्प्रति पाणिनिस्तुतिपरं श्लोकमाह ॥

येनेति । नन्वप्रकृतं स्तुतिपूर्वकं पाणिनेर्नमस्कारकरणं किमर्थमुच्यते । अचो ऽस्पृष्टा यणस्त्वीषदिति प्रत्याहारैः शिक्षा ग्रथिता प्रत्याहाराश्च पाणिनिना शङ्करादधिगम्य व्याकरणं प्रोक्तं शिष्योपकाराय स्वप्रत्याहाराल्लोके प्रवर्तिताः तदर्था स्तुतिः । अक्षरसमाम्नायमिति प्रत्याहारानाहुः ऋज्वन्यत् ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

त्रिनयमुखानिःसृतामिमां य इह पठेत् प्रयतः सदा द्विजः ।
स भवति धनधान्यकीर्तिमान्
सुखमतुलं च समश्नुते दिवीति(१) ॥ ६० ॥

इति(२)पाणिनीयाशिक्षा समाप्ता ॥

भगवतः साक्षात् स्तुतिपरं श्लोकमाह ॥

त्रिनयनेति । वैतालीयं छन्दोऽस्य । त्रिनयनमुखान्निःसृता यथा गुहायाः सिंहो निष्क्रामति तथा निःसृता एतावता त्रिनयनेनापि न कृतेत्यर्थः । तां यः पठेदधीयीत स धनादिभिर्युज्यते सुखमतुलं परमानन्दं च मोक्षमुक्तप्रकारेणाश्नुते प्राप्नोति स्वर्गादीनि परिमितकालत्वात् तोलयितुं शक्यन्ते मोक्षाख्यं तु अपरिमितकालावच्छिन्नं सुखरूपमित्यर्थः॥६०॥

इति पाणिनीयशिक्षाभाष्यं(३) सम्पूर्णम् ।

---

(१) त्रिनयनमभिमुखनिःसृतामिमां य इह पठेत प्रयतश्च सदा द्विजः ।
स भवति धनधान्यपशुपुत्रकीर्तिमा नतुलं च सुखं समश्नुते दिवीति । इति पा० ।

(२) पाणिनीयमतानुसारिणी श्रीपिङ्गलाचार्यविरचिता—पा० ३ । युक्तोऽयं पाठः । अथ शिक्षां प्रवक्ष्यामि पाणिनीयं मतं यथेति प्रथमश्लोकदर्शनात् ।

(३) पञ्जिका—पा० १ । व्याख्या—पा० १ ।

श्रीगणेशाय नमः ।

अष्टाध्यायीसूत्रपाठः ।

येनाक्षरसमाम्नायमधिगम्य महेश्वरात् ।
कृत्स्नं व्याकरणं प्रोक्तं तस्मै पाणिनये नमः ॥
येन धौता गिरः पुंसां विमलैः शब्दवारिभिः ।
तमश्चाज्ञानजं भिन्नं तस्मै पाणिनये नमः ॥

अइउण् । ऋलृक् । एओङ् । ऐऔच् । हयवरट् । लण् । ञमङणनम् । झभञ् । घढधष् । जबगडदश् । खफछठथचटतव् । कपय् । शषसर् । हल् । इति प्रत्याहारसूत्राणि ॥

अथ प्रथमोऽध्यायः ।

—:०:—

प्रथमः पादः ।

१वृद्धिरादैच ।
२अदेङ् गुणः ।
३इको गुणवृद्धी ।
४न धातुलोप आर्धधातुके ।
५क्ङिति च ।
६दीधीवेवीटाम् ।
७हलोऽनन्तराः संयोगः ।
८मुखनासिकावचनोऽनुनासिकः ।
९तुल्यास्यप्रयत्नं सवर्णम् ।
१०नाज्झलौ ।
११ईदूदेद्द्विवचनं प्रगृह्यम् ।
१२अदसो मात् ।
१३शे ।
१४निपात एकाजनाङ् ।
१५ओत् ।
१६संबुद्धौ शाकल्यस्येतावनार्षे

१७उञः ।
१८ऊँ ।
१९ईदूतौ च सप्तम्यर्थे ।
२०दाधा घ्वदाप् ।
२१आद्यन्तवदेकस्मिन् ।
२२तरप्तमपौ घः ।
२३बहुगणवतुडति संख्या ।
२४ष्णान्ता षट् ।
२५डति च ।
२६क्तक्तवतू निष्ठा ।
२७सर्वादीनि सर्वनामानि ।
२८विभाषा दिक्समासे बहुव्रीहौ ।
२९न बहुव्रीहौ ।
३०तृतीयासमासे ।
३१द्वन्द्वे च ।
३२विभाषा जसि ।
३३प्रथमचरमतयाल्पार्धकतिपय-
नेमाश्च ।
३४पूर्वपरावरदक्षिणोत्तरापराध-
राणि व्यवस्थायामसंज्ञायाम् ।
३५स्वमज्ञातिधनाख्यायाम् ।
३६अन्तरं बहिर्योगोपसंव्यानयोः
३७स्वरादिनिपातमव्ययम् ।
३८तद्धितश्चासर्वविभक्तिः ।
३९कृन्मेजन्तः ।
४०क्त्वातोसुन्कसुनः ।
४१अव्ययीभावश्च ।
४२शि सर्वनामस्थानम् ।
४३सुडनपुंसकस्य ।
४४नवेति विभाषा ।
४५इग्यणः संप्रसारणम् ।
४६आद्यन्तौ टकितौ ।
४७मिदचोऽन्त्यात्परः ।
४८एच इग्घ्रस्वादेशे ।
४९षष्ठी स्थानेयोगा ।
५०स्थानेऽन्तरतमः ।
५१उरण्रपरः ।
५२अलोऽन्त्यस्य ।
५३ङिच्च ।
५४आदेः परस्य ।
५५अनेकाल्शित् सर्वस्य ।
५६स्थानिवदादेशोऽनल्विधौ ।
५७अचः परस्मिन् पूर्वविधौ ।
५८न पदान्तद्विर्वचनवरेयलोप-
स्वरसवर्णानुस्वारदीर्घजश्च-
विधिषु ।
५९द्विर्वचनेऽचि ।
६०अदर्शनं लोपः ।
६१प्रत्ययस्य लुक्श्लुलुपः ।
६२प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम् ।
६३न लुमताङ्गस्य ।
६४अचोऽन्त्यादि टि ।
६५अलोऽन्त्यात् पूर्व उपधा ।
६६तस्मिन्निति निर्दिष्टे पूर्वस्य

६७तस्मादित्युत्तरस्य ।
६८स्वं रूपं शब्दस्याशब्दसंज्ञा ।
६९अणुदित्सवर्णस्य चाप्रत्ययः ।
७०तपरस्तत्कालस्य ।
७१आदिरन्त्येन सहेता ।
७२येन विधिस्तदन्तस्य ।
७३वृद्धिर्यस्याचामादिस्तद्वृद्धम् ।
७४त्यदादीनि च ।
७५एङ् प्राचां देशे ।

"वृद्धिराद्यन्तवदव्ययीभाव-
प्रत्ययस्य लुक्पञ्चदश" ॥

द्वितीयः पादः ।

१गाङ्कुटादिभ्योऽञ्णिन्ङित् ।
२विज इट् ।
३विभाषोर्णोः ।
४सार्वधातुकमपित् ।
५असंयोगाल्लिट् कित् ।
६इन्धिभवतिभ्यां च ।
७मृडमृदगुधकुषक्लिशवदवसः क्त्वा ।
८रुदविदमुषग्रहिस्वपिप्रच्छः संश्च
९इको झल् ।
१०हलन्ताच्च ।
११लिङ्सिचावात्मनेपदेषु ।
१२उश्च ।
१३वा गमः ।
१४हनः सिच् ।
१५यमो गन्धने ।
१६विभाषोपयमने ।
१७स्थाघ्वोरिच्च ।
१८न क्त्वा सेट् ।
१९निष्ठा शीङ्स्विदिमिदिक्ष्विदिधृषः ।
२०मृषस्तितिक्षायाम् ।
२१उदुपधाद्भावादिकर्मणोरन्यतरस्याम् ।
२२पूङः क्त्वा च ।
२३नोपधात्थफान्ताद्वा ।
२४वञ्चिलुञ्च्यृतश्च ।
२५तृषिमृषिकृशेः काश्यपस्य ।
२६रलो व्युपधाद्धलादेः संश्च ।
२७ऊकालोऽज्झ्रस्वदीर्घप्लुतः ।
२८अचश्च ।
२९उच्चैरुदात्तः ।
३०नीचैरनुदात्तः ।
३१समाहारः स्वरितः ।
३२तस्यादित उदात्तमर्धह्रस्वम् ।
३३एकश्रुति दूरात् संबुद्धौ ।
३४यज्ञकर्मण्यजपन्यूङ्खसामसु ।
३५उच्चैस्तरां वा वषट्कारः ।
३६विभाषा छन्दसि ।
३७न सुब्रह्मण्यायां स्वरितस्य तूदात्तः ।

३८देवब्रह्मणोरनुदात्तः ।
३९स्वरितात्संहितायामनुदात्तानाम् ।
४०उदात्तस्वरितपरस्य सन्नतरः ।
४१अपृक्त एकाल्प्रत्ययः ।
४२तत्पुरुषः समानाधिकरणः कर्मधारयः ।
४३प्रथमानिर्दिष्टं समास उपसर्जनम् ।
४४एकविभक्ति चापूर्वनिपाते ।
४५अर्थवदधातुरप्रत्ययः प्रातिपदिकम् ।
४६कृत्तद्धितसमासाश्च ।
४७ह्रस्वो नपुंसके प्रातिपदिकस्य ।
४८गोस्त्रियोरुपसर्जनस्य ।
४९लुक्तद्धितलुकि ।
५०इद् गोण्याः ।
५१लुपि युक्तवद्व्यक्तिवचने ।
५२विशेषणानां चाजातेः ।
५३तदशिष्यं संज्ञाप्रमाणत्वात् ।
५४लुब्योगाप्रख्यानात् ।
५५योगप्रमाणे च तदभावेऽदर्शनं स्यात् ।
५६प्रधानप्रत्ययार्थवचनमर्थस्यान्यप्रमाणत्वात् ।
५७कालोपसर्जने च तुल्यम् ।
५८जात्याख्यायामेकस्मिन् बहुवचनमन्यतरस्याम् ।
५९अस्मदो द्वयोश्च ।
६०फल्गुनीप्रोष्ठपदानां च नक्षत्रे ।
६१छन्दसि पुनर्वस्वोरेकवचनम् ।
६२विशाखयोश्च ।
६३तिष्यपुनर्वस्वोर्नक्षत्रद्वन्द्वे बहुवचनस्य द्विवचनं नित्यम् ।
६४सरूपाणामेकशेष एकविभक्तौ
६५वृद्धो यूना तल्लक्षणश्चेदेव विशेषः ।
६६स्त्री पुंवच्च ।
६७पुमान् स्त्रिया ।
६८भ्रातृपुत्रौ स्वसृदुहितृभ्याम् ।
६९नपुंसकमनपुंसकेनैकवच्चास्यान्यतरस्याम् ।
७०पिता मात्रा ।
७१श्वशुरः श्वश्र्वा ।
७२त्यदादीनि सर्वैर्नित्यम् ।
७३ग्राम्यपशुसङ्घेष्वतरुणेषु स्त्री ।
"गाङ्कुटाद्युदुपधादपृक्तश्छन्दसि पुनर्वस्वोस्त्रयोदश" ॥

तृतीयः पादः ।

१भूवादयो धातवः ।
२उपदेशेऽजनुनासिक इत् ।
३हलन्त्यम् ।
४न विभक्तौ तुस्माः ।

५आदिर्ञिटुडवः ।
६षः प्रत्ययस्य ।
७चुटू ।
८लशक्वतद्धिते ।
९तस्य लोपः ।
१०यथासंख्यमनुदेशः समानाम् ।
११स्वरितेनाधिकारः ।
१२अनुदात्तङित आत्मनेपदम् ।
१३भावकर्मणोः ।
१४कर्तरि कर्मव्यतिहारे ।
१५न गतिहिंसार्थेभ्यः ।
१६इतरेतरान्योन्योपपदाच्च ।
१७नेर्विशः ।
१८परिव्यवेभ्यः क्रियः ।
१९विपराभ्यां जेः ।
२०आङो दोऽनास्यविहरणे ।
२१क्रीडोऽनुसंपरिभ्यश्च ।
२२समवप्रविभ्यः स्थः ।
२३प्रकाशनस्थेयाख्ययोश्च ।
२४उदोऽनूर्ध्वकर्मणि ।
२५उपान्मन्त्रकरणे ।
२६अकर्मकाच्च ।
२७उद्विभ्यां तपः ।
२८आङो यमहनः ।
२९समो गम्यृच्छिभ्याम् ।
३०निसमुपविभ्यो ह्वः ।
३१स्पर्धायामाङः ।
३२गन्धनावक्षेपणसेवनसाहसिक्यप्रतियत्नप्रकथनोपयोगेषु कृञः ।
३३अधेः प्रसहने ।
३४वेः शब्दकर्मणः ।
३५अकर्मकाच्च ।
३६संमाननोत्सञ्जनाचार्यकरणज्ञानभृतिविगणनव्ययेषु नियः ।
३७कर्तृस्थे चाशरीरे कर्मणि ।
३८वृत्तिसर्गतायनेषु क्रमः ।
३९उपपराभ्याम् ।
४०आङ उद्गमने ।
४१वेः पादविहरणे ।
४२प्रोपाभ्यां समर्थाभ्याम् ।
४३अनुपसर्गाद्वा ।
४४अपह्नवे ज्ञः ।
४५अकर्मकाच्च ।
४६संप्रतिभ्यामनाध्याने ।
४७भासनोपसंभाषाज्ञानयत्नविमत्युपमन्त्रणेषु वदः ।
४८व्यक्तवाचां समुच्चारणे ।
४९अनोरकर्मकात् ।
५०विभाषा विप्रलापे ।
५१अवाद्ग्रः ।
५२समः प्रतिज्ञाने ।
५३उदश्चरः सकर्मकात् ।
५४समस्तृतीयायुक्तात् ।

५५दाणश्च सा चेच्चतुर्थ्यर्थे।
५६उपाद्यमः स्वकरणे।
५७ज्ञाश्रुस्मृदृशां सनः।
५८नानोर्ज्ञः।
५९प्रत्याङ्भ्यां श्रुवः।
६०शदेः शितः।
६१म्रियतेर्लुङ्लिङोश्च।
६२पूर्ववत् सनः।
६३आम्प्रत्ययवत् कृञोऽनुप्रयोगस्य।
६४प्रोपाभ्यां युजेरयज्ञपात्रेषु।
६५समः क्ष्णुवः।
६६भुजोऽनवने।
६७णेरणौ यत्कर्म णौ चेत्स कर्ताऽनाध्याने।
६८भीस्म्योर्हेतुभये।
६९गृधिवञ्च्योः प्रलम्भने।
७०लियः संमाननशालीनीकरणयोश्च।
७१मिथ्योपपदात् कृञोऽभ्यासे।
७२स्वरितञितः कर्त्रभिप्राये क्रियाफले।
७३अपाद्वदः।
७४णिचश्च।
७५समुदाङ्भ्यो यमोऽग्रन्थे।
७६अनुपसर्गाज्ज्ञः।
७७विभाषोपपदेन प्रतीयमाने।
७८शेषात् कर्तरि परस्मैपदम्।
७९अनुपराभ्यां कृञः।
८०अभिप्रत्यतिभ्यः क्षिपः।
८१प्राद्वहः।
८२परेर्मृषः।
८३व्याङ्परिभ्यो रमः।
८४उपाच्च।
८५विभाषाऽकर्मकात्।
८६बुधयुधनशजनेङ्प्रुद्रुस्रुभ्यो णेः।
८७निगरणचलनार्थेभ्यश्च।
८८अणावकर्मकाच्चित्तवत्कर्तृकात्।
८९न पादम्याङ्यमाङ्यसपरिमुहरुचिनृतिवदवसः।
९०वा क्यषः।
९१द्युद्भ्यो लुङि।
९२वृद्भ्यः स्यसनोः।
९३लुटि च क्लृपः।
"भूवादयः क्रीडोऽनुवेः पाद म्रियतेः प्राद्वहस्त्रयोदश"॥

चतुर्थः पादः।

१आकडारादेका संज्ञा।
२विप्रतिषेधे परं कार्यम्।
३यू स्त्र्याख्यौ नदी।
४नेयङुवङ्स्थानावस्त्री।
५वामि।
६ङिति ह्रस्वश्च।
७शेषो घ्यसखि।

८पतिः समास एव ।
९षष्ठीयुक्तश्छन्दसि वा ।
१०ह्रस्वं लघु ।
११संयोगे गुरु ।
१२दीर्घं च ।
१३यस्मात् प्रत्ययविधिस्तदादि प्रत्ययेऽङ्गम् ।
१४सुप्तिङन्तं पदम् ।
१५नः क्ये ।
१६सिति च ।
१७स्वादिष्वसर्वनामस्थाने ।
१८यचि भम् ।
१९तसौ मत्वर्थे ।
२०अयस्मयादीनि च्छन्दसि
२१बहुषु बहुवचनम् ।
२२द्व्येकयोर्द्विवचनैकवचने ।
२३कारके ।
२४ध्रुवमपायेऽपादानम् ।
२५भीत्रार्थानां भयहेतुः ।
२६पराजेरसोढः ।
२७वारणार्थानामीप्सितः ।
२८अन्तर्धौ येनादर्शनमिच्छति ।
२९आख्यातोपयोगे ।
३०जनिकर्तुः प्रकृतिः ।
३१भुवः प्रभवः ।
३२कर्मणा यमभिप्रैति स संप्रदानं ।
३३रुच्यर्थानां प्रीयमाणः ।
३४श्लाघह्नुङ्स्थाशपां ज्ञीप्स्यमानः ।
३५धारेरुत्तमर्णः ।
३६स्पृहेरीप्सितः ।
३७क्रुधद्रुहेर्ष्यासूयार्थानां यं प्रति कोपः ।
३८क्रुधद्रुहोरुपसृष्टयोः कर्म ।
३९राधीक्ष्योर्यस्य विप्रश्नः ।
४०प्रत्याङ्भ्यां श्रुवः पूर्वस्य कर्ता ।
४१अनुप्रतिगृणश्च ।
४२साधकतमं करणम् ।
४३दिवः कर्म च ।
४४परिक्रयणे संप्रदानमन्यतरस्याम् ।
४५आधारोऽधिकरणम् ।
४६अधिशीङ्स्थासां कर्म ।
४७अभिनिविशश्च ।
४८उपान्वध्याङ्वसः ।
४९कर्तुरीप्सिततमं कर्म ।
५०तथायुक्तं चानीप्सितम् ।
५१अकथितं च ।
५२गतिबुद्धिप्रत्यवसानार्थशब्दकर्माकर्मकाणामणि कर्ता स णौ ।
५३हृक्रोरन्यतरस्याम् ।
५४स्वतन्त्रः कर्ता ।
५५तत्प्रयोजको हेतुश्च ।
५६प्राग्रीश्वरान्निपाताः ।

५७चादयोऽसत्त्वे ।
५८प्रादयः ।
५९उपसर्गाः क्रियायोगे ।
६०गतिश्च ।
६१ऊर्यादिच्विडाचश्च ।
६२अनुकरणं चानितिपरम् ।
६३आदरानादरयोः सदसती ।
६४भूषणेऽलम् ।
६५अन्तरपरिग्रहे ।
६६कणेमनसी श्रद्धाप्रतीघाते ।
६७पुरोऽव्ययम् ।
६८अस्तं च ।
६९अच्छगत्यर्थवदेषु ।
७०अदोऽनुपदेशे ।
७१तिरोऽन्तर्धौ ।
७२विभाषा कृञि ।
७३उपाजेऽन्वाजे ।
७४साक्षात्प्रभृतीनि च ।
७५अनत्याधान उरसिमनसी ।
७६मध्ये पदे निवचने च ।
७७नित्यं हस्ते पाणावुपयमने ।
७८प्राध्वं बन्धने ।
७९जीविकोपनिषदावौपम्ये ।
८०ते प्राग्धातोः ।
८१छन्दसि परेऽपि ।
८२व्यवहिताश्च ।
८३कर्मप्रवचनीयाः ।
८४अनुर्लक्षणे ।
८५तृतीयार्थे ।
८६हीने ।
८७उपोऽधिके ।
८८अपपरी वर्जने ।
८९आङ्मर्यादावचने ।
९०लक्षणेत्थंभूताख्यानभागवी-
प्सासु प्रतिपर्यनवः ।
९१अभिरभागे ।
९२प्रतिः प्रतिनिधिप्रतिदानयोः ।
९३अधिपरी अनर्थकौ ।
९४सुः पूजायाम् ।
९५अतिरतिक्रमणे च ।
९६अपिः पदार्थसंभावनान्ववः-
सर्गगर्हासमुच्चयेषु ।
९७अधिरीश्वरे ।
९८विभाषा कृञि ।
९९लः परस्मैपदम् ।
१००तङानावात्मनेपदम् ।
१०१तिङस्त्रीणि त्रीणि प्रथमम-
ध्यमोत्तमाः ।
१०२तान्येकवचनद्विवचनबहुवच-
नान्येकशः ।
१०३सुपः ।
१०४विभक्तिश्च ।
१०५युष्मद्युपपदे समानाधिकरणे
स्थानिन्यपि मध्यमः ।

१०६प्रहासे च मन्योपपदे मन्यतेरुत्तम एकवच्च ।
१०७अस्मद्युत्तमः ।
१०८शेषे प्रथमः ।
१०९परः संनिकर्षः संहिता ।
११०विरामोऽवसानम् ।
"आकडारादेका संज्ञा" ...

"आकडाराद्वहुष्वनुप्रातिगृण ऊर्यादिच्छन्दसि तिङो दश"
इति प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः ।

—:०:—

प्रथमः पादः ।

१समर्थः पदविधिः ।
२सुबामन्त्रिते पराङ्गवत्स्वरे ।
३प्राक्कडारात् समासः ।
४सह सुपा ।
५अव्ययीभावः ।
६अव्ययं विभक्तिसमीपसमृद्धिव्यृद्ध्यर्थाभावात्ययासंप्रतिशब्दप्रादुर्भावपश्चाद्यथानुपूर्व्ययौगपद्यसादृश्यसंपत्तिसाकल्यान्तवचनेषु ।
७यथाऽसादृश्ये ।
८यावदवधारणे ।
९सुप्प्रतिना मात्रार्थे ।
१०अक्षशलाकासंख्याः परिणा ।
११विभाषा ।
१२अपपरिबहिरञ्चवः पञ्चम्या ।
१३आङ् मर्यादाभिविध्योः ।
१४लक्षणेनाभिप्रती आभिमुख्ये ।
१५अनुर्यत्समया ।
१६यस्य चायामः ।
१७तिष्ठद्गुप्रभृतीनि च ।
१८पारे मध्ये षष्ठ्या वा ।
१९संख्या वंश्येन ।
२०नदीभिश्च ।
२१अन्यपदार्थे च संज्ञायाम् ।
२२क्तिगुश्च ।
२३द्विगुश्च ।
२४द्वितीया श्रितातीतपतितगतात्यस्तप्राप्तापन्नैः ।
२५स्वयं क्तेन ।
२६खट्वा क्षेपे ।
२७सामि ।
२८कालाः ।
२९अत्यन्तसंयोगे च ।
३०तृतीया तत्कृतार्थेन गुणवचनेन
३१पूर्वसदृशसमोनार्थकलहनिपुणमिश्रश्लक्ष्णैः ।
३२कर्तृकरणे कृता बहुलम् ।
३३कृत्यैरधिकार्थवचने ।
३४अन्नेन व्यञ्जनम् ।
३५भक्ष्येण मिश्रीकरणम् ।

३६चतुर्थी तदर्थार्थबलिहितसुखरक्षितैः ।
३७पञ्चमी भयेन ।
३८अपेतापोढमुक्तपतितापत्रस्तैरल्पशः ।
३९स्तोकान्तिकदूरार्थकृच्छ्राणि क्तेन ।
४०सप्तमी शौण्डैः ।
४१सिद्धशुष्कपक्वबन्धैश्च ।
४२ध्वाङ्क्षेण क्षेपे ।
४३कृत्यैर्ऋणे ।
४४संज्ञायाम् ।
४५क्तेनाहोरात्रावयवाः ।
४६तत्र ।
४७क्षेपे ।
४८पात्रेसमितादयश्च ।
४९पूर्वकालैकसर्वजरत्पुराणनवकेवलाः समानाधिकरणेन ।
५०दिक्संख्ये संज्ञायाम् ।
५१तद्धितार्थोत्तरपदसमाहारे च ।
५२संख्यापूर्वो द्विगुः ।
५३कुत्सितानि कुत्सनैः ।
५४पापाणके कुत्सितैः ।
५५उपमानानि सामान्यवचनैः ।
५६उपमितं व्याघ्रादिभिः सामान्याप्रयोगे ।
५७विशेषणं विशेष्येण बहुलम् ।
५८पूर्वापरप्रथमचरमजघन्यसमानमध्यमध्यमवीराश्च ।
५९श्रेण्यादयः कृतादिभिः ।
६०क्तेन नञ्विशिष्टेनानञ् ।
६१सन्महत्परमोत्तमोत्कृष्टाः पूज्यमानैः ।
६२वृन्दारकनागकुञ्जरैः पूज्यमानम् ।
६३कतरकतमौ जातिपरिप्रश्ने ।
६४किं क्षेपे ।
६५पोटायुवतिस्तोककतिपयगृष्टिधेनुवशावेहद्बष्कयणीप्रवक्तृश्रोत्रियाध्यापकधूर्तैर्जातिः ।
६६प्रशंसावचनैश्च ।
६७युवा खलतिपलितवलिनजरतीभिः ।
६८कृत्यतुल्याख्या अजात्या ।
६९वर्णो वर्णेन ।
७०कुमारः श्रमणादिभिः ।
७१चतुष्पादो गर्भिण्या ।
७२मयूरव्यंसकादयश्च ।
"समर्थोऽन्यपदार्थे च सिद्धशुष्क सन्महद्वादश" ॥

द्वितीयः पादः ।

१पूर्वापराधरोत्तरमेकदेशिनैकाधिकरणे
२अर्धं नपुंसकम् ।

३द्वितीयतृतीयचतुर्थतुर्याण्यन्यतरस्याम् ।
४प्राप्तापन्ने च द्वितीयया ।
५कालाः परिमाणिना ।
६नञ् ।
७ईषदकृता ।
८षष्ठी ।
९याजकादिभिश्च ।
१०न निर्धारणे ।
११पूरणगुणसुहितार्थसदव्ययतव्यसमानाधिकरणेन ।
१२क्तेन च पूजायाम् ।
१३अधिकरणवाचिना च ।
१४कर्तरि च ।
१५तृजकाभ्यां कर्तरि ।
१६कर्मणि च ।
१७नित्यं क्रीडाजीविकयोः ।
१८कुगतिप्रादयः ।
१९उपपदमतिङ् ।
२०अमैवाव्ययेन ।
२१तृतीयाप्रभृतीन्यन्यतरस्याम् ।
२२क्त्वा च ।
२३शेषो बहुव्रीहिः ।
२४अनेकमन्यपदार्थे ।
२५संख्ययाव्ययासन्नादूराधिकसंख्याः संख्येये ।
२६दिङ्नामान्यन्तराले ।
२७तत्र तेनेदमिति सरूपे ।
२८तेन सहेति तुल्ययोगे ।
२९चार्थे द्वन्द्वः ।
३०उपसर्जनं पूर्वम् ।
३१राजदन्तादिषु परम् ।
३२द्वन्द्वे घि ।
३३अजाद्यदन्तम् ।
३४अल्पाच्तरम् ।
३५सप्तमीविशेषणे बहुव्रीहौ ।
३६निष्ठा ।
३७वाहिताग्न्यादिषु ।
३८कडाराः कर्मधारये ।

"पूर्वापराधरोत्तरं तृतीयाप्रभृतीन्यष्टादश"

तृतीयः पादः ।

१अनभिहिते ।
२कर्मणि द्वितीया ।
३तृतीया च होश्छन्दसि ।
४अन्तरान्तरेण युक्ते ।
५कालाध्वनोरत्यन्तसंयोगे ।
६अपवर्गे तृतीया ।
७सप्तमीपञ्चम्यौ कारकमध्ये ।
८कर्मप्रवचनीययुक्ते द्वितीया ।
९यस्मादधिकं यस्य चेश्वरवचनं तत्र सप्तमी ।
१०पञ्चम्यपाङ्परिभिः ।

११प्रतिनिधिप्रतिदाने च यस्मात्।
१२गत्यर्थकर्मणि द्वितीयाचतुर्थ्यौ चेष्टायामनध्वनि।
१३चतुर्थी संप्रदाने।
१४क्रियार्थोपपदस्य च कर्मणि स्थानिनः।
१५तुमर्थाच्च भाववचनात्।
१६नमः स्वस्तिस्वाहास्वधालंवषड्योगाच्च।
१७मन्यकर्मण्यनादरे विभाषाऽप्राणिषु।
१८कर्तृकरणयोस्तृतीया।
१९सहयुक्तेऽप्रधाने।
२०येनाङ्गविकारः।
२१इत्थंभूतलक्षणे।
२२संज्ञोऽन्यतरस्यां कर्मणि।
२३हेतौ।
२४अकर्तर्यृणे पञ्चमी।
२५विभाषा गुणेऽस्त्रियाम्।
२६षष्ठी हेतुप्रयोगे।
२७सर्वनाम्नस्तृतीया च।
२८अपादाने पञ्चमी।
२९अन्यारादितरर्तेदिक्शब्दाञ्चूत्तरपदाजाहियुक्ते।
३०षष्ठ्यतसर्थप्रत्ययेन।
३१एनपा द्वितीया।
३२पृथग्विना नानाभिस्तृतीयाऽन्यतरस्याम्।
३३करणे च स्तोकाल्पकृच्छ्रकतिपयस्यासत्त्ववचनस्य।
३४दूरान्तिकार्थैः षष्ठ्यन्यतरस्याम्।
३५दूरान्तिकार्थेभ्यो द्वितीया च।
३६सप्तम्यधिकरणे च।
३७यस्य च भावेन भावलक्षणम्।
३८षष्ठी चानादरे।
३९स्वामीश्वराधिपतिदायादसाक्षिप्रतिभूप्रसूतैश्च।
४०आयुक्तकुशलाभ्यां चासेवायाम्।
४१यतश्च निर्धारणम्।
४२पञ्चमी विभक्ते।
४३साधुनिपुणाभ्यामर्चायां सप्तम्यप्रतेः।
४४प्रसितोत्सुकाभ्यां तृतीया च।
४५नक्षत्रे च लुपि।
४६प्रातिपदिकार्थलिङ्गपरिमाणवचनमात्रे प्रथमा।
४७संबोधने च।
४८सामन्त्रितम्।
४९एकवचनं संबुद्धिः
५०षष्ठी शेषे।
५१ज्ञोऽविदर्थस्य करणे।
५२अधीगर्थदयेशां कर्मणि।
५३कृञः प्रतियत्ने।
५४रुजार्थानां भाववचनानामज्वरेः

५५आशिषि नाथः ।
५६जासिनिप्रहणनाटक्राथपिषां हिंसायाम् ।
५७व्यवहृपणोः समर्थयोः ।
५८दिवस्तदर्थस्य ।
५९विभाषोपसर्गे ।
६०द्वितीया ब्राह्मणे ।
६१प्रेष्यब्रुवोर्हविषो देवतासंप्रदाने।
६२चतुर्थ्यर्थे बहुलं छन्दसि ।
६३यजेश्च करणे ।
६४कृत्वोर्थप्रयोगे कालेऽधिकरणे
६५कर्तृकर्मणोः कृति ।
६६उभयप्राप्तौ कर्मणि ।
६७क्तस्य च वर्तमाने ।
६८अधिकरणवाचिनश्च ।
६९न लोकाव्ययनिष्ठाखलर्थतृनाम् ।
७०अकेनोर्भविष्यदाधमर्ण्ययोः ।
७१कृत्यानां कर्तरि वा ।
७२तुल्यार्थैरतुलोपमाभ्यां तृतीयाऽन्यतरस्याम् ।
७३चतुर्थी चाशिष्यायुष्यमद्रभद्रकुशलसुखार्थहितैः ।
"अनभिहित इत्थंभूतयतश्च प्रेष्यब्रुवोस्त्रयोदश" ॥

चतुर्थः पादः ।

१द्विगुरेकवचनम् ।
२द्वन्द्वश्च प्राणितूर्यसेनाङ्गानाम्
३अनुवादे चरणानाम् ।
४अध्वर्युक्रतुरनपुंसकम् ।
५अध्ययनतोऽविप्रकृष्टाख्यानाम् ।
६जातिरप्राणिनाम् ।
७विशिष्टलिङ्गो नदीदेशोऽग्रामाः।
८क्षुद्रजन्तवः ।
९येषां च विरोधः शाश्वतिकः।
१०शूद्राणामनिरवासितानाम् ।
११गवाश्वप्रभृतीनि च ।
१२विभाषा वृक्षमृगतृणधान्यव्यञ्जनपशुशकुन्यश्ववडवपूर्वापराधरोत्तराणाम् ।
१३विप्रतिषिद्धं चानधिकरणवाचि ।
१४न दधिपय आदीनि ।
१५अधिकरणैतावत्त्वे च ।
१६विभाषा समीपे ।
१७स नपुंसकम् ।
१८अव्ययीभावश्च ।
१९तत्पुरुषोऽनञ्कर्मधारयः ।
२०संज्ञायां कन्थोशीनरेषु ।
२१उपज्ञोपक्रमं तदाद्याचिख्यासायाम् ।
२२छाया बाहुल्ये ।
२३सभा राजाऽमनुष्यपूर्वा ।

२४अशाला च ।
२५विभाषा सेनासुराच्छायाशालानिशानाम् ।
२६परवल्लिङ्गं द्वन्द्वतत्पुरुषयोः ।
२७पूर्ववदश्ववडवौ ।
२८हेमन्तशिशिरावहोरात्रे च छन्दसि ।
२९रात्राह्नाहाः पुंसि ।
३०अपथं नपुंसकम् ।
३१अर्धर्चाः पुंसि च ।
३२इदमोऽन्वादेशेऽशनुदात्तस्तृतीयादौ ।
३३एतदस्त्रतसोस्त्रतसौ चानुदात्तौ ।
३४द्वितीयाटौस्स्वेनः ।
३५आर्धधातुके ।
३६अदो जग्धिर्ल्यप्ति किति ।
३७लुङ्सनोर्घस्लृ ।
३८घञपोश्च ।
३९बहुलं छन्दसि ।
४०लिट्यन्यतरस्याम् ।
४१वेञो वयिः ।
४२हनो वध लिङि ।
४३लुङि च ।
४४आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम् ।
४५इणो गा लुङि ।
४६णौ गमिरबोधने ।
४७सनि च ।
४८इङश्च ।
४९गाङ् लिटि ।
५०विभाषा लुङ्लृङोः ।
५१णौ च संश्चङोः ।
५२अस्तेर्भूः ।
५३ब्रुवो वचिः ।
५४चक्षिङः ख्याञ् ।
५५वा लिटि ।
५६अजेर्व्यघञपोः ।
५७वा यौ ।
५८ण्यक्षत्रियार्षञितो यूनि लुगणिञोः ।
५९पैलादिभ्यश्च ।
६०इञः प्राचाम् ।
६१न तौल्वलिभ्यः ।
६२तद्राजस्य बहुषु तेनैवास्त्रियाम् ।
६३यस्कादिभ्यो गोत्रे ।
६४यञञोश्च ।
६५अत्रिभृगुकुत्सवसिष्ठगोतमाङ्गिरोभ्यश्च ।
६६बह्वच इञः प्राच्यभरतेषु ।
६७न गोपवनादिभ्यः ।
६८तिककितवादिभ्यो द्वन्द्वे ।
६९उपकादिभ्योऽन्यतरस्यां द्वन्द्वे ।

७०आगस्त्यकौण्डिन्ययोरगस्ति-कुण्डिनच्।
७१सुपो धातुप्रातिपदिकयोः।
७२अदिप्रभृतिभ्यः शपः।
७३बहुलं छन्दसि।
७४यङोऽचि च।
७५जुहोत्यादिभ्यः श्लुः।
७६बहुलं छन्दसि।
७७गातिस्थाघुपाभूभ्यः सिचः परस्मैपदेषु।
७८विभाषा घ्राधेट्शाच्छासः।
७९तनादिभ्यस्तथासोः।
८०मन्त्रे घसह्वरणशवृदहाद्वृच्-कृगमिजनिभ्यो लेः।
८१आमः।
८२अव्ययादाप्सुपः।
८३नाव्ययीभावादतोऽम्त्वपञ्च-म्याः।
८४तृतीयासप्तम्योर्बहुलम्।
८५लुटः प्रथमस्य डारौरसः।

"द्विगुरुपञ्चोपक्रमं वेओवयिर्न-तौल्वलिभ्य आमः पञ्च" ॥

इति द्वितीयोऽध्यायः।

—:o:—

अथ तृतीयोऽध्यायः।

—:o:—

प्रथमः पादः।

१प्रत्ययः।
२परश्च।
३आद्युदात्तश्च।
४अनुदात्तौ सुप्पितौ।
५गुप्तिज्किद्भ्यः सन्।
६मान्बधदान्शान्भ्यो दीर्घश्चा-भ्यासस्य।
७धातोः कर्मणः समानकर्तृका-दिच्छायां वा।
८सुप आत्मनः क्यच्।
९काम्यच्च।
१०उपमानादाचारे।
११कर्तुः क्यङ् सलोपश्च।
१२भृशादिभ्यो भुव्यच्वेर्लोपश्च हलः।
१३लोहितादिडाज्भ्यः क्यष्।
१४कष्टाय क्रमणे।
१५कर्मणो रोमन्थतपोभ्यां वर्ति-चरोः।
१६बाष्पोष्मभ्यामुद्वमने।
१७शब्दवैरकलहाभ्रकण्वमेघेभ्यः करणे।

१८सुखादिभ्यः कर्तृवेदनायाम् ।
१९नमोवरिवश्चित्रङः क्यच् ।
२०पुच्छभाण्डचीवराण्णिङ् ।
२१मुण्डमिश्रश्लक्ष्णलवणव्रतवस्त्रहलकलकृततूस्तेभ्योणिच् ।
२२धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमभिहारे यङ् ।
२३नित्यं कौटिल्ये गतौ ।
२४लुपसदचरजपजभदहदशगृभ्यो भावगर्हायाम् ।
२५सत्यापपाशरूपवीणातूलश्लोकसेनालोमत्वचवर्मवर्णचूर्णचुरादिभ्यो णिच् ।
२६हेतुमति च ।
२७कण्ड्वादिभ्यो यक् ।
२८गुपूधूपविच्छिपणिपनिभ्यआयः ।
२९ऋतेरीयङ् ।
३०कमेर्णिङ् ।
३१आयादय आर्धधातुके वा ।
३२सनाद्यन्ता धातवः ।
३३स्यतासी लृलुटोः ।
३४सिब्बहुलं लेटि ।
३५कास्प्रत्ययादाममन्त्रे लिटि ।
३६इजादेश्च गुरुमतोऽनृच्छः ।
३७दयायासश्च ।
३८उषविदजागृभ्योऽन्यतरस्याम् ।
३९भीह्रीभृहुवां श्लुवच्च ।
४०कृञ्चानुप्रयुज्यते लिटि ।
४१विदांकुर्वन्त्वित्यन्यतरस्याम् ।
४२अभ्युत्सादयांप्रजनयांचिकयांरमयामकः पावयांक्रियाद्विदामक्रन्निति च्छन्दसि ।
४३च्लि लुङि ।
४४च्लेः सिच् ।
४५शल इगुपधादनिटः क्सः ।
४६श्लिष आलिङ्गने ।
४७न दृशः ।
४८णिश्रिद्रुस्रुभ्यः कर्तरि चङ् ।
४९विभाषा धेट्श्व्योः ।
५०गुपेश्छन्दसि ।
५१नोनयतिध्वनयत्येलयत्यर्दयतिभ्यः ।
५२अस्यतिवक्तिख्यातिभ्योऽङ् ।
५३लिपिसिचिह्वश्च ।
५४आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम् ।
५५पुषादिद्युताद्यॢदितः परस्मैपदेषु ।
५६सर्तिशास्त्यर्तिभ्यश्च ।
५७इरितो वा ।
५८जृस्तम्भुम्रुचुम्लुचुग्रुचुग्लुचुग्लुञ्चुश्विभ्यश्च ।
५९कृमृदृरुहिभ्यश्छन्दसि ।
६०चिण् ते पदः ।

६१दीपजनबुधपूरितायिप्यायिभ्योऽन्यतरस्याम् ।
६२अचः कर्मकर्तरि ।
६३दुहश्च ।
६४न रुधः ।
६५तपोऽनुतापे च ।
६६चिण् भावकर्मणोः ।
६७सार्वधातुके यक् ।
६८कर्तरि शप् ।
६९दिवादिभ्यः श्यन् ।
७०वा भ्राशभ्लाशभ्रमुक्रमुक्लमुत्रसित्रुटिलषः ।
७१यसोऽनुपसर्गात् ।
७२संयसश्च ।
७३स्वादिभ्यः श्नुः ।
७४श्रुवः शृ च ।
७५अक्षोऽन्यतरस्याम् ।
७६तनूकरणे तक्षः ।
७७तुदादिभ्यः शः ।
७८रुधादिभ्यः श्नम् ।
७९तनादिकृञ्भ्य उः ।
८०धिन्विकृण्व्योर च ।
८१क्र्यादिभ्यः श्ना ।
८२स्तम्भुस्तुम्भुस्कम्भुस्कुम्भुस्कुञ्भ्यःश्नुश्च ।
८३हलः श्नः शानज्झौ ।
८४छन्दसि शायजपि ।
८५व्यत्ययो बहुलम् ।
८६लिङ्याशिष्यङ् ।
८७कर्मवत्कर्मणा तुल्यक्रियः ।
८८तपस्तपःकर्मकस्यैव ।
८९न दुहस्नुनमां यक्चिणौ ।
९०कुषिरजोः प्राचां श्यन् परस्मैपदं च ।
९१धातोः ।
९२तत्रोपपदं सप्तमीस्थम् ।
९३कृदतिङ् ।
९४वासरूपोऽस्त्रियाम् ।
९५कृत्याः प्राङ्ण्वुलः ।
९६तव्यत्तव्यानीयरः ।
९७अचो यत् ।
९८पोरदुपधात् ।
९९शकिसहोश्च ।
१००गदमदचरयमश्चानुपसर्गे ।
१०१अवद्यपण्यवर्यागर्ह्यपणितव्यानिरोधेषु ।
१०२वह्यं करणम् ।
१०३अर्यः स्वामिवैश्ययोः ।
१०४उपसर्या काल्या प्रजने ।
१०५अजर्यं संगतम् ।
१०६वदः सुपि क्यप् च ।
१०७भुवो भावे ।
१०८हनस्त च ।
१०९एतिस्तुशास्वृदृजुषः क्यप् ।

११०ऋदुपधाच्चाक्लृपिचृतेः ।
१११ई च खनः ।
११२भृञोऽसंज्ञायाम् ।
११३मृजेर्विभाषा ।
११४राजसूयसूर्यमृषोद्यरुच्यकुप्यकृष्टपच्याऽव्यथ्याः ।
११५भिद्योद्ध्यौ नदे ।
११६पुष्यसिद्ध्यौ नक्षत्रे ।
११७विपूयविनीयजित्या मुञ्जकल्कहलिषु ।
११८प्रत्यपिभ्यां ग्रहेश्छन्दसि ।
११९पदास्वैरिबाह्यापक्ष्येषु च ।
१२०विभाषा कृवृषोः ।
१२१युग्यं च पत्रे ।
१२२अमावस्यदन्यतरस्याम् ।
१२३छन्दसि निष्टर्क्यदेवहूयप्रणीयोन्नीयोच्छिष्यमर्यस्तर्याध्वर्यखन्यखान्यदेवयज्यापृच्छ्यप्रतिषीव्यब्रह्मवाद्यभाव्यस्ताव्योपचाय्यपृडानि ।
१२४ऋहलोर्ण्यत् ।
१२५ओरावश्यके ।
१२६आसुयुवपिरपिलपित्रपिचमश्च ।
१२७आनाय्योऽनित्ये ।
१२८प्रणाय्योऽसंमतौ ।
१२९पाय्यसान्नाय्यनिकाय्यधाय्या मानहविर्निवाससामिधेनीषु ।
१३०क्रतौ कुण्डपाय्यसंचाय्यौ ।
१३१अग्नौ परिचाय्योपचाय्यसमूह्याः ।
१३२चित्याग्निचित्ये च ।
१३३ण्वुल्तृचौ ।
१३४नन्दिग्रहिपचादिभ्यो ल्युणिन्यचः ।
१३५इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः ।
१३६आतश्चोपसर्गे ।
१३७पाघ्राध्माधेट्दृशः शः ।
१३८अनुपसर्गाल्लिम्पविन्दधारिपारिवेद्युदेजिचेतिसातिसाहिभ्यश्च ।
१३९ददातिदधात्योर्विभाषा ।
१४०ज्वलितिकसन्तेभ्यो णः ।
१४१श्याद्व्यधास्रुसंस्र्वतीणवसावहृलिहश्लिषश्वसश्च ।
१४२दुन्योरनुपसर्गे ।
१४३विभाषा ग्रहः ।
१४४गेहे कः ।
१४५शिल्पिनि ष्वुन् ।
१४६गस्थकन् ।
१४७ण्युट् च ।
१४८हश्च व्रीहिकालयोः ।
१४९प्रुसृल्वः समभिहारे वुन् ।

१५०आशिषि च ।

"प्रत्ययोऽसुण्डविदांदीपजनकन्यादिभ्योऽवद्ययुग्यंचश्याद्व्यधादश" ॥

द्वितीयः पादः

१कर्मण्यण् ।
२ह्वावामश्च ।
३आतोऽनुपसर्गे कः ।
४सुपि स्थः ।
५तुन्दशोकयोः परिमृजापनुदोः ।
६प्रे दाज्ञः ।
७समिख्यः ।
८गापोष्टक् ।
९हरतेरनुद्यमनेऽच् ।
१०वयसि च ।
११आङि ताच्छील्ये ।
१२अर्हः ।
१३स्तम्बकर्णयो रमिजपोः ।
१४शमि धातोः संज्ञायाम् ।
१५अधिकरणे शेतेः ।
१६चरेष्टः ।
१७भिक्षासेनादायेषु च ।
१८पुरोऽग्रतोऽग्रेषु सर्तेः ।
१९पूर्वे कर्तरि ।
२०कृञो हेतुताच्छील्यानुलोम्येषु ।
२१दिवाविभानिशाप्रभाभास्करान्तानन्तादिबहुनान्दीकिलिलिपिलिबिबलिभक्तिकर्तृचित्रक्षेत्रसंख्याजङ्घाबाह्वहर्यत्तद्धनुररुःषु ।
२२कर्मणि भृतौ ।
२३न शब्दश्लोककलहगाथावैरचाटुसूत्रमन्त्रपदेषु ।
२४ स्तम्बशकृतोरिन् ।
२५हरतेर्दृतिनाथयोः पशौ ।
२६फलेग्रहिरात्मम्भरिश्च ।
२७छन्दसि वनसनरक्षिमथाम् ।
२८एजेः खश् ।
२९नासिकास्तनयोर्ध्माधेटोः ।
३०नाडीमुष्ट्योश्च ।
३१उदि कूले रुजिवहोः
३२वहाभ्रे लिहः ।
३३परिमाणे पचः ।
३४मितनखे च ।
३५विध्वरुषोस्तुदः ।
३६असूर्यललाटयोर्दृशितपोः ।
३७उग्रंपश्येरंमदपाणिंधमाश्च ।
३८प्रियवशे वदः खच् ।
३९द्विषत्परयोस्तापेः ।
४०वाचि यमो व्रते ।
४१पूःसर्वयोर्दारिसहोः ।
४२सर्वकूलाभ्रकरीषेषु कषः ।
४३मेघर्तिभयेषु कृञः ।

४४क्षेमप्रियमद्रेऽण् च ।
४५आशिते भुवः करणभावयोः ।
४६संज्ञायां भृतॄवृजिधारिसहितपिदमः ।
४७गमश्च ।
४८अन्तात्यन्ताध्वदूरपारसर्वानन्तेषु डः ।
४९आशिषि हनः ।
५०अपे क्लेशतमसोः ।
५१कुमारशीर्षयोर्णिनिः ।
५२लक्षणे जायापत्योष्टक् ।
५३अमनुष्यकर्तृके च ।
५४शक्तौ हस्तिकपाटयोः ।
५५पाणिघताडघौ शिल्पिनि ।
५६आढ्यसुभगस्थूलपलितनग्नान्धप्रियेषु च्व्यर्थेष्वच्वौ कृञः करणे ख्युन् ।
५७कर्तरि भुवः खिष्णुच्खुकञौ ।
५८स्पृशोऽनुदके क्विन् ।
५९ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिगञ्चुयुजिक्रुञ्चां च ।
६०त्यदादिषु दृशोऽनालोचने कञ्च ।
६१सत्सूद्विषद्रुहदुहयुजविदभिदच्छिदजिनीराजामुपसर्गेऽपि क्विप् ।
६२भजो ण्विः ।
६३छन्दसि सहः ।
६४वहश्च ।
६५कव्यपुरीषपुरीष्येषु ञ्युट् ।
६६हव्येऽनन्तःपादम् ।
६७जनसनखनक्रमगमो विट् ।
६८अदोऽनन्ने ।
६९क्रव्ये च ।
७०दुहः कब्घश्च ।
७१मन्त्रेश्वेतवहोक्थशस्पुरोडाशोण्विन् ।
७२अवे यजः ।
७३विजुपे छन्दसि ।
७४आतो मनिन्क्वनिब्वनिपश्च ।
७५अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते ।
७६क्विप् च ।
७७स्थः क च ।
७८सुप्यजातौ णिनिस्ताच्छील्ये ।
७९कर्तर्युपमाने ।
८०व्रते ।
८१बहुलमाभीक्ष्ण्ये ।
८२मनः ।
८३आत्ममाने खश्च ।
८४भूते ।
८५करणे यजः ।
८६कर्मणि हनः ।
८७ब्रह्मभ्रूणवृत्रेषु क्विप् ।
८८बहुलं छन्दसि ।
८९सुकर्मपापमन्त्रपुण्येषु कृञः ।

९०सोमे सुञः ।
९१अग्नौ चेः ।
९२कर्मण्यग्न्याख्यायाम् ।
९३कर्मणीनि विक्रियः ।
९४दृशेः क्वनिप् ।
९५राजनि युधि कृञः ।
९६सहे च ।
९७सप्तम्यां जनेर्डः ।
९८पञ्चम्यामजातौ ।
९९उपसर्गे च संज्ञायाम् ।
१००अनौ कर्मणि ।
१०१अन्येष्वपि दृश्यते ।
१०२निष्ठा ।
१०३सुयजोर्ङ्वनिप् ।
१०४जीर्यतेरतृन् ।
१०५छन्दसि लिट् ।
१०६लिटः कानज्वा ।
१०७क्वसुश्च ।
१०८भाषायां सदवसश्रुवः ।
१०९उपेयिवाननाश्वाननूचानश्च ।
११०लुङ् ।
१११अनद्यतने लुङ् ।
११२अभिज्ञावचने लृट् ।
११३न यदि ।
११४विभाषा साकाङ्क्षे ।
११५परोक्षे लिट् ।
११६हशश्वतोर्लङ् च ।
११७प्रश्ने चासन्नकाले ।
११८लट् स्मे ।
११९अपरोक्षे च ।
१२०ननौ पृष्टप्रतिवचने ।
१२१नन्वोर्विभाषा ।
१२२पुरि लुङ् चास्मे ।
१२३वर्तमाने लट् ।
१२४लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे ।
१२५संबोधने च ।
१२६लक्षणहेत्वोः क्रियायाः ।
१२७तौ सत् ।
१२८पूङ्यजोः शानन् ।
१२९ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषु चानश् ।
१३०इङ्धार्योः शत्रकृच्छ्रिणि ।
१३१द्विषोऽमित्रे ।
१३२सुञो यज्ञसंयोगे ।
१३३अर्हः प्रशंसायाम् ।
१३४आक्वेस्तच्छीलतद्धर्मतत्साधुकारिषु ।
१३५तृन् ।
१३६अलंकृञ्निराकृञ्प्रजनोत्पचोत्पतोन्मदरुच्यपत्रपवृतुवृधुसहचर इष्णुच् ।
१३७णेश्छन्दसि ।
१३८भुवश्च ।

१३९ग्लाजिस्थश्च ग्स्नुः ।
१४०त्रसिगृधिधृषिक्षिपेः क्नुः ।
१४१शमित्यष्टाभ्यो घिनुण् ।
१४२संपृचानुरुधाङ्यमाङ्यसपरिसृसंसृजपरिदेविसंज्वरपरिक्षिपपरिरटपरिवदपरिदहपरिमुहदुषद्विषद्रुहदुहयुजाक्रीडविविचत्यजरजभजातिचरापचरामुषाभ्याहनश्च ।
१४३वौ कषलसकत्थस्रम्भः ।
१४४अपे च लषः ।
१४५प्रे लपसद्रुमथवदवसः ।
१४६निन्दहिंसाक्लिशखादविनाशपरिक्षिपपरिरटपरिवादिव्याभाषासूञो वुञ् ।
१४७देविक्रुशश्चोपसर्गे ।
१४८चलनशब्दार्थादकर्मकाद्युच् ।
१४९अनुदात्तेतश्च हलादेः ।
१५०जुचङ्क्रम्यदन्द्रम्यसृगृधिज्वलशुचलषपतपदः ।
१५१क्रुधमण्डार्थेभ्यश्च ।
१५२न यः ।
१५३सूददीपदीक्षश्च ।
१५४लषपतपदस्थाभूवृषहनकमगमशृभ्य उकञ् ।
१५५जल्पभिक्षकुट्टलुण्टवृङः षाकन् ।
१५६प्रजोरिनिः ।
१५७जिदृक्षिविश्रीण्वमाव्यथाभ्यमपरिभूप्रसूभ्यश्च ।
१५८स्पृहिगृहिपतिदयिनिद्रातन्द्राश्रद्धाभ्य आलुच् ।
१५९दाधेट्सिशदसदो रुः ।
१६०सृघस्यदः क्मरच् ।
१६१भञ्जभासमिदो घुरच् ।
१६२विदिभिदिच्छिदेः कुरच् ।
१६३इण्नशजिसर्तिभ्यः क्वरप् ।
१६४गत्वरश्च ।
१६५जागरूकः ।
१६६यजजपदशां यङः ।
१६७नमिकम्पिस्म्यजसकमहिंसदीपो रः ।
१६८सनाशंसभिक्ष उः ।
१६९विन्दुरिच्छुः ।
१७०क्याच्छन्दसि ।
१७१आदृगमहनजनः किकिनौ लिट् च ।
१७२स्वपितृषोर्नजिङ् ।
१७३शॄवन्द्योरारुः ।
१७४भियः क्रुक्लुकनौ ।
१७५स्थेशभासपिसकसो वरच् ।
१७६यश्च यङः ।
१७७भ्राजभासधुर्विद्युतोर्जिपृजु-

आवस्तुवः क्विप् ।
१७८अन्येभ्योऽपि दृश्यते ।
१७९भुवः
१८०विप्रसम्भ्यो ड्वसंज्ञायाम् ।
१८१धः कर्मणि ष्ट्रन् ।
१८२दाम्नीशसयुयुजस्तुतुदसिसिचमिहपतदशनहः करणे
१८३हलसूकरयोः पुवः ।
१८४अर्तिलूधूसूखनसहचर इत्रः ।
१८५पुवः संज्ञायाम् ।
१८६कर्तरि चर्षिदेवतयोः ।
१८७ञीतः क्तः ।
१८८मतिबुद्धिपूजार्थेभ्यश्च ।

"कर्मणिदिवापूःसर्वसत्सूवह्नुमन्येष्वपिनन्वोः शामितिभासयःकर्मण्यष्टौ" ॥

तृतीयः पादः ।

१उणादयो बहुलम् ।
२भूतेऽपि दृश्यन्ते ।
३भविष्यति गम्यादयः ।
४यावत्पुरानिपातयोर्लट् ।
५विभाषा कदाकर्ह्योः ।
६किंवृत्ते लिप्सायाम् ।
७लिप्स्यमानसिद्धौ च ।
८लोडर्थलक्षणे च ।
९लिङ् चोर्ध्वमौहूर्तिके ।
१०तुमुन्ण्वुलौ क्रियायां क्रियार्थायाम् ।
११भाववचनाश्च ।
१२अण् कर्मणि च ।
१३लृट् शेषे च ।
१४लृटः सद्वा ।
१५अनद्यतने लुट् ।
१६पदरुजविशस्पृशो घञ् ।
१७सृ स्थिरे ।
१८भावे ।
१९अकर्तरि च कारके संज्ञायाम् ।
२०परिमाणाख्यायां सर्वेभ्यः ।
२१इङश्च ।
२२उपसर्गे रुवः
२३समि युद्रुदुवः ।
२४श्रिणीभुवोऽनुपसर्गे ।
२५वौ क्षुश्रुवः ।
२६अवोदोर्नियः ।
२७प्रे द्रुस्तुस्रुवः ।
२८निरभ्योः पूल्वोः ।
२९उन्न्योर्ग्रः ।
३०कॄ धान्ये ।
३१यज्ञे समि स्तुवः ।
३२प्रे स्त्रोऽयज्ञे ।
३३प्रथने वावशब्दे ।
३४छन्दोनाम्नि च ।
३५उदि ग्रहः ।

३६समि मुष्टौ ।
३७परिन्योर्नीणोर्द्यूताभ्रेषयोः ।
३८परावनुपात्यय इणः ।
३९व्युपयोः शेतेः पर्याये ।
४०हस्तादाने चेरस्तेये ।
४१निवासचितिशरीरोपसमाधानेष्वादेश्च कः ।
४२संघे चानौत्तराधर्ये ।
४३कर्मव्यतिहारे णच् स्त्रियाम् ।
४४अभिविधौ भाव इनुण् ।
४५आक्रोशेऽवन्योर्ग्रहः ।
४६प्रे लिप्सायाम् ।
४७परौ यज्ञे ।
४८नौ वृ धान्ये ।
४९उदि श्रयतियौतिपूद्रुवः ।
५०विभाषाऽऽङि रुप्लुवोः ।
५१अवे ग्रहो वर्षप्रतिबन्धे ।
५२प्रे वणिजाम् ।
५३रश्मौ च ।
५४वृणोतेराच्छादने ।
५५परौ भुवोऽवज्ञाने ।
५६एरच् ।
५७ॠदोरप् ।
५८ग्रहवृदृनिश्चिगमश्च ।
५९उपसर्गेऽदः ।
६०नौ ण च ।
६१व्यधजपोरनुपसर्गे ।
६२स्वनहसोर्वा ।
६३यमः समुपनिविषु च ।
६४नौ गद नद पठस्वनः ।
६५क्वणो वीणायां च ।
६६नित्यं पणः परिमाणे ।
६७मदोऽनुपसर्गे ।
६८प्रमदसंमदौ हर्षे ।
६९समुदोरजः पशुषु ।
७०अक्षेषु ग्लहः ।
७१प्रजने सर्तेः ।
७२ह्वः संप्रसारणं च न्यभ्युपविषु ।
७३आङि युद्धे ।
७४निपानमाहावः ।
७५भावेऽनुपसर्गस्य ।
७६हनश्च वधः ।
७७मूर्तौ घनः ।
७८अन्तर्घनो देशे ।
७९अगारैकदेशे प्रघणः प्रघाणश्च ।
८०उद्घनोऽत्याधानम् ।
८१अपघनोऽङ्गम् ।
८२करणेऽयोविद्रुषु ।
८३स्तम्बे क च ।
८४परौ घः ।
८५उपघ्न आश्रये ।
८६सङ्घोद्घौ गणप्रशंसयोः ।
८७निघो निमितम् ।
८८ड्वितः क्त्रिः ।

८९ द्वितोऽथुच् ।
९० यजयाचयतविच्छप्रच्छरक्षो नङ् ।
९१ स्वपो नन् ।
९२ उपसर्गे घोः किः ।
९३ कर्मण्यधिकरणे च ।
९४ स्त्रियां क्तिन् ।
९५ स्थागापापचो भावे ।
९६ मन्त्रे वृषेषपचमनविदभूवीरा उदात्तः ।
९७ ऊतियूतिजूतिसातिहेतिकीर्त्तयश्च ।
९८ व्रजयजोर्भावे क्यप् ।
९९ संज्ञायां समजनिषदनिपत मनविदषुञ्शीङ्भृञिणः ।
१०० कृञः श च ।
१०१ इच्छा ।
१०२ अ प्रत्ययात् ।
१०३ गुरोश्चहलः ।
१०४ षिद्भिदादिभ्योऽङ् ।
१०५ चिन्तिपूजिकथिकुम्बिचर्चश्च ।
१०६ आतश्चोपसर्गे ।
१०७ ण्यासश्रन्थो युच् ।
१०८ रोगाख्यायां ण्वुल् बहुलम् ।
१०९ संज्ञायाम् ।
११० विभाषाख्यानपरिप्रश्नयोरिञ्च ।
१११ पर्यायार्हर्णोत्पत्तिषु ण्वुच् ।
११२ आक्रोशे नञ्यनिः ।
११३ कृत्यल्युटो बहुलम् ।
११४ नपुंसके भावे क्तः ।
११५ ल्युट् च ।
११६ कर्मणि च येन संस्पर्शात् कर्तुः शरीरसुखम् ।
११७ करणाधिकरणयोश्च ।
११८ पुंसि संज्ञायां घः प्रायेण ।
११९ गोचरसञ्चरवहव्रजव्यजापणनिगमाश्च ।
१२० अवे तॄस्त्रोर्घञ् ।
१२१ हलश्च ।
१२२ अध्यायन्यायोद्यावसंहाराधारावायाश्च ।
१२३ उदङ्कोऽनुदके ।
१२४ जालमानायः ।
१२५ खनो घ च ।
१२६ ईषद्दुःसुषु कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेषु खल् ।
१२७ कर्तृकर्मणोश्च भूकृञोः ।
१२८ आतो युच् ।
१२९ छन्दसि गत्यर्थेभ्यः ।
१३० अन्येभ्योऽपि दृश्यते ।
१३१ वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वा ।

१३२ आशंसायां भूतवच्च ।
१३३ क्षिप्रवचने लृट् ।
१३४ आशंसावचने लिङ् ।
१३५ नानद्यतनवत्क्रियाप्रबन्धसामीप्ययोः ।
१३६ भविष्यति मर्यादावचनेऽवरस्मिन् ।
१३७ कालविभागे चानहोरात्राणाम् ।
१३८ परस्मिन् विभाषा ।
१३९ लिङ्निमित्ते लृङ् क्रियातिपत्तौ ।
१४० भूते च ।
१४१ वोताप्योः ।
१४२ गर्हायां लडपिजात्वोः ।
१४३ विभाषा कथमि लिङ् च ।
१४४ किंवृत्ते लिङ्लृटौ ।
१४५ अनवक्लृप्त्यमर्षयोरकिंवृत्तेऽपि ।
१४६ किंकिलास्त्यर्थेषु लृट् ।
१४७ जातुयदोर्लिङ् ।
१४८ यच्चयत्रयोः ।
१४९ गर्हायां च ।
१५० चित्रीकरणे च ।
१५१ शेषे लृडयदौ ।
१५२ उताप्योः समर्थयोर्लिङ् ।
१५३ कामप्रवेदनेऽकच्चिति ।
१५४ संभावनेऽलमिति चेत्सिद्धाप्रयोगे ।
१५५ विभाषा धातौ संभावनवचनेऽयदि ।
१५६ हेतुहेतुमतोर्लिङ् ।
१५७ इच्छार्थेषु लिङ्लोटौ ।
१५८ समानकर्तृकेषु तुमुन् ।
१५९ लिङ् च ।
१६० इच्छार्थेभ्यो विभाषा वर्तमाने ।
१६१ विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसंप्रश्नप्रार्थनेषु लिङ् ।
१६२ लोट् च ।
१६३ प्रैषातिसर्गप्राप्तकालेषु कृत्याश्च ।
१६४ लिङ् चोर्ध्वमौहूर्तिके ।
१६५ स्मे लोट् ।
१६६ अधीष्टे च ।
१६७ कालसमयवेलासु तुमुन् ।
१६८ लिङ्यदि ।
१६९ अर्हे कृत्यतृचश्च ।
१७० आवश्यकाधमर्ण्ययोर्णिनिः ।
१७१ कृत्याश्च ।
१७२ शकि लिङ् च ।
१७३ आशिषि लिङ्लोटौ ।
१७४ क्तिच्क्तौ च संज्ञायाम् ।
१७५ माङि लुङ् ।

१७६ स्मोत्तरे लङ् च ।

"उणादय इङो निवासव्यध-
जपोऽपघन इच्छा हलश्च वो
ताप्योर्विधिषोडश" ॥

चतुर्थः पादः ।

१ धातुसंबन्धे प्रत्ययाः ।
२ क्रियासमभिहारे लोट् लो-
टौ हिस्वौ वा च तध्वमोः ।
३ समुच्चयेऽन्यतरस्याम् ।
४ यथाविध्यनुप्रयोगःपूर्वस्मिन् ।
५ समुच्चये सामान्यवचनस्य ।
६ छन्दसि लुङ्लङ्लिटः ।
७ लिङर्थे लेट् ।
८ उपसंवादाशङ्कयोश्च ।
९ तुमर्थे सेसेनसेऽसेन्क्सेक-
सेनध्यैअध्यैन्कध्यैकध्यैन्श
ध्यैशध्यैन्तवैतवेङ्तवेनः ।
१० प्रयै रोहिष्ये अव्यथिष्यै ।
११ दृशे विख्ये च ।
१२ शकि णमुल्कमुलौ ।
१३ ईश्वरे तोसुन्कसुनौ ।
१४ कृत्यार्थे तवैकेन्केन्यत्वनः ।
१५ अवचक्षे च ।
१६ भावलक्षणे स्थेण्कृञ्वदिच-
रिहुतमिजनिभ्यस्तोसुन् ।
१७ सृपितृदोः कसुन् ।
१८ अलंखल्वोः प्रतिषेधयोः प्रा-
चां क्त्वा ।
१९ उदीचां माङो व्यतीहारे ।
२० परावरयोगे च ।
२१ समानकर्तृकयोः पूर्वकाले ।
२२ आभीक्ष्ण्ये णमुल् च ।
२३ न यद्यनाकाङ्क्षे ।
२४ विभाषाग्रेप्रथमपूर्वेषु ।
२५ कर्मण्याक्रोशे कृञः खमुञ् ।
२६ स्वादुमि णमुल् ।
२७ अन्यथैवंकथमित्थंसु सि-
द्धाप्रयोगश्चेत् ।
२८ यथातथयोरसूयाप्रतिवचने ।
२९ कर्मणि दृशिविदोः साकल्ये
३० यावति विन्दजीवोः ।
३१ चर्मोदरयोः पूरेः ।
३२ वर्षप्रमाण ऊलोपश्चास्या-
न्यतरस्याम् ।
३३ चेले क्नोपेः ।
३४ निमूलसमूलयोः कषः ।
३५ शुष्कचूर्णरूक्षेषु पिषः ।
३६ समूलाकृतजीवेषु हन्कृञ्ग्रहः
३७ करणे हनः ।
३८ स्नेहने पिषः ।
३९ हस्ते वर्तिग्रहोः ।
४० स्वे पुषः ।
४१ अधिकरणे बन्धः ।

४२ संज्ञायाम् ।
४३ कर्त्रोर्जीवपुरुषयोर्नशिवहोः ।
४४ ऊर्ध्वे शुषिपूरोः ।
४५ उपमाने कर्मणि च ।
४६ कषादिषु यथाविध्यनुप्रयोगः ।
४७ उपदंशस्तृतीयायाम् ।
४८ हिंसार्थानां च समानकर्मकाणाम् ।
४९ सप्तम्यां चोपपीडरुधकर्षः ।
५० समासत्तौ ।
५१ प्रमाणे च ।
५२ अपादाने परीप्सायाम् ।
५३ द्वितीयायां च ।
५४ स्वाङ्गेऽध्रुवे ।
५५ परिक्लिश्यमाने च ।
५६ विशिपतिपदिस्कन्दां व्याप्यमानासेव्यमानयोः ।
५७ अस्यतितृषोः क्रियान्तरे कालेषु ।
५८ नाम्न्या दिशिग्रहोः ।
५९ अव्ययेऽयथाभिप्रेताख्याने कृञः क्त्वाणमुलौ ।
६० तिर्यच्यपवर्गे ।
६१ स्वाङ्गे तस्प्रत्यये कृभ्वोः ।
६२ नाधार्थप्रत्यये च्व्यर्थे ।
६३ तूष्णीमि भुवः ।
६४ अन्वच्यानुलोम्ये ।
६५ शकधृषज्ञाग्लाघटरभलभक्रमसहार्हास्त्यर्थेषु तुमुन् ।
६६ पर्याप्तिवचनेष्वलमर्थेषु ।
६७ कर्तरि कृत् ।
६८ भव्यगेयप्रवचनीयोपस्थानीयजन्याप्लाव्यापात्या वा ।
६९ लः कर्मणि च भावे चाकर्मकेभ्यः ।
७० तयोरेव कृत्यक्तखलर्थाः ।
७१ आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च ।
७२ गत्यर्थाकर्मकश्लिषशीङ्स्थासवसजनरुहजीर्यतिभ्यश्च ।
७३ दाशगोघ्नौ संप्रदाने ।
७४ भीमादयोऽपादाने ।
७५ ताभ्यामन्यत्रोणादयः ।
७६ क्तोऽधिकरणे च ध्रौव्यगतिप्रत्यवसानार्थेभ्यः ।
७७ लस्य ।
७८ तिप्तस्झिसिप्थस्थमिब्वस्मस्तातांझथासाथांध्वमिड्वहिमहिङ् ।
७९ टित आत्मनेपदानां टेरे ।
८० थासः से ।
८१ लिटस्तझयोरेशिरेच् ।
८२ परस्मैपदानां णलतुसुस्थलथुसणल्वमाः ।
८३ विदो लटो वा ।

८४ ब्रुवः पञ्चानामादित आहो ब्रुवः।
८५ लोटो लङ्वत्।
८६ एरुः।
८७ सेर्ह्यपिच्च।
८८ वा छन्दसि।
८९ मेर्निः।
९० आमेतः।
९१ सवाभ्यां वामौ।
९२ आडुत्तमस्य पिच्च।
९३ एत ऐ।
९४ लेटोऽडाटौ।
९५ आत ऐ।
९६ वैतोऽन्यत्र।
९७ इतश्च लोपः परस्मैपदेषु।
९८ स उत्तमस्य।
९९ नित्यं ङितः।
१०० इतश्च।
१०१ तस्थस्थमिपां तान्तन्तामः
१०२ लिङः सीयुट्।
१०३ यासुट् परस्मैपदेषूदात्तो ङिच्च।
१०४ किदाशिषि।
१०५ झस्य रन्।
१०६ इटोऽत्।
१०७ सुट् तिथोः।
१०८ झेर्जुस्।
१०९ सिजभ्यस्तविदिभ्यश्च।
११० आतः।
१११ लङः शाकटायनस्यैव।
११२ द्विषश्च।
११३ तिङ् शित् सार्वधातुकम्।
११४ आर्धधातुकं शेषः।
११५ लिट् च।
११६ लिङाशिषि।
११७ छन्दस्युभयथा।

"धातुसंबन्धे समानाधिकरणे स्वाङ्गे लिटस्तस्थस्थमिपां सप्तदश"॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः।

—:०:—

प्रथमः पादः।

१ ङ्याप्प्रातिपदिकात्।
२ स्वौजसमौट्छष्टाभ्याम्भिस्ङेभ्याम्भ्यस्ङसिभ्याम्भ्यस्ङसोसाम्ङ्योस्सुप्।
३ स्त्रियाम्।
४ अजाद्यतष्टाप्।
५ ऋन्नेभ्यो ङीप्।
६ उगितश्च।
७ वनो र च।
८ पादोऽन्यतरस्याम्।

९ टाबृचि ।
१० न षट्स्वस्रादिभ्यः ।
११ मनः ।
१२ अनो बहुव्रीहेः ।
१३ डाबुभाभ्यामन्यतरस्याम् ।
१४ अनुपसर्जनात् ।
१५ टिड्ढाणञ्द्वयसज्दघ्नञ्मात्र-
तयप्ठक्ठञ्कञ्क्वरपः ।
१६ यञश्च ।
१७ प्राचां ष्फ तद्धितः ।
१८ सर्वत्र लोहितादिकतन्तेभ्यः ।
१९ कौरव्यमाण्डूकाभ्यां च ।
२० वयसि प्रथमे ।
२१ द्विगोः ।
२२ अपरिमाणबिस्ताचितकम्ब-
ल्येभ्यो न तद्धितलुकि ।
२३ काण्डान्तात् क्षेत्रे ।
२४ पुरुषात् प्रमाणेऽन्यतरस्याम्
२५ बहुव्रीहेरूधसो ङीष् ।
२६ संख्याव्ययादेर्ङीप् ।
२७ दामहायनान्ताच्च ।
२८ अन उपधालोपिनोऽन्यत-
रस्याम् ।
२९ नित्यं संज्ञाछन्दसोः ।
३० केवलमामकभागधेयपापाप-
रसमानार्यकृतसुमङ्गलभेष-
जाच्च ।
३१ रात्रेश्चाजसौ ।
३२ अन्तर्वत्पतिवतोर्नुक् ।
३३ पत्युर्नो यज्ञसंयोगे ।
३४ विभाषा सपूर्वस्य ।
३५ नित्यं सपत्न्यादिषु ।
३६ पूतक्रतोरै च ।
३७ वृषाकप्यग्निकुसितकुसिदा-
नामुदात्तः ।
३८ मनोरौ वा ।
३९ वर्णादनुदात्तात्तोपधात्तो नः
४० अन्यतो ङीष् ।
४१ षिद्गौरादिभ्यश्च ।
४२ जानपदकुण्डगोणस्थलभा-
जनागकालनीलकुशकामुक-
कबराद्वृत्त्यमत्रावपनाकृत्रि-
माश्राणास्थौल्यवर्णानाच्छा-
दनायोविकारमैथुनेच्छाके-
शवेशेषु ।
४३ शोणात् प्राचाम् ।
४४ वोतो गुणवचनात् ।
४५ बह्वादिभ्यश्च ।
४६ नित्यं छन्दसि ।
४७ भुवश्च ।
४८ पुंयोगादाख्यायाम् ।
४९ इन्द्रवरुणभवशर्वरुद्रमृडहि-
मारण्ययवयवनमातुलाचा-
र्याणामानुक् ।

५० क्रीतात् करणपूर्वात् ।
५१ क्तादल्पाख्यायाम् ।
५२ बहुव्रीहेश्चान्तोदात्तात् ।
५३ अस्वाङ्गपूर्वपदाद्वा ।
५४ स्वाङ्गाच्चोपसर्जनादसंयोगोपधात् ।
५५ नासिकोदरौष्ठजङ्घादन्तकर्णशृङ्गाच्च ।
५६ न क्रोडादिबह्वचः ।
५७ सहनञ्विद्यमानपूर्वाच्च ।
५८ नखमुखात् संज्ञायाम् ।
५९ दीर्घजिह्वी च च्छन्दसि ।
६० दिक्पूर्वपदान्ङीप् ।
६१ वाहः ।
६२ सख्यशिश्वीति भाषायाम् ।
६३ जातेरस्त्रीविषयादयोपधात् ।
६४ पाककर्णपर्णपुष्पफलमूलवालोत्तरपदाच्च ।
६५ इतो मनुष्यजातेः ।
६६ ऊङुतः ।
६७ बाह्वन्तात्संज्ञायाम् ।
६८ पङ्गोश्च ।
६९ ऊरूत्तरपदादौपम्ये ।
७० संहितशफलक्षणवामादेश्च ।
७१ कद्रुकमण्डल्वोश्छन्दसि ।
७२ संज्ञायाम् ।
७३ शार्ङ्गरवाद्यञो ङीन् ।
७४ यङश्चाप् ।
७५ आवट्याच्च ।
७६ तद्धिताः ।
७७ यूनस्तिः ।
७८ अणिञोरनार्षयोर्गुरूपोत्तमयोः ष्यङ् गोत्रे ।
७९ गोत्रावयवात् ।
८० क्रौड्यादिभ्यश्च ।
८१ दैवयज्ञिशौचिवृक्षिसात्यमुग्रिकाण्ठेविद्धिभ्योऽन्यतरस्याम् ।
८२ समर्थानां प्रथमाद्वा ।
८३ प्राग्दीव्यतोऽण् ।
८४ अश्वपत्यादिभ्यश्च ।
८५ दित्यदित्यादित्यपत्युत्तरपदाण्ण्यः ।
८६ उत्सादिभ्योऽञ् ।
८७ स्त्रीपुंसाभ्यां नञ्स्नञौ भवनात् ।
८८ द्विगोर्लुगनपत्ये ।
८९ गोत्रे लुगचि ।
९० यूनि लुक् ।
९१ फक्फिञोरन्यतरस्याम् ।
९२ तस्यापत्यम् ।
९३ एको गोत्रे ।
९४ गोत्राद्यून्यस्त्रियाम् ।
९५ अत इञ् ।

९६ बाह्वादिभ्यश्च ।
९७ सुधातुरकङ् च ।
९८ गोत्रे कुञ्जादिभ्यश्च्फञ् ।
९९ नडादिभ्यः फक् ।
१०० हरितादिभ्योऽञः ।
१०१ यञिञोश्च ।
१०२ शरद्वच्छुनकदर्भाद्भृगुवत्साग्रायणेषु ।
१०३ द्रोणपर्वतजीवन्तादन्यतरस्याम् ।
१०४ अनृष्यानन्तर्ये बिदादिभ्योऽञ् ।
१०५ गर्गादिभ्यो यञ् ।
१०६ मधुबभ्र्वोर्ब्राह्मणकौशिकयोः ।
१०७ कपिबोधादाङ्गिरसे ।
१०८ वतण्डाच्च ।
१०९ लुक् स्त्रियाम् ।
११० अश्वादिभ्यः फञ् ।
१११ भर्गात् त्रैगर्ते ।
११२ शिवादिभ्योऽण् ।
११३ अवृद्धाभ्यो नदीमानुषीभ्यस्तन्नामिकाभ्यः ।
११४ ऋष्यन्धकवृष्णिकुरुभ्यश्च ।
११५ मातुरुत्संख्यासंभद्रपूर्वायाः ।
११६ कन्यायाः कनीन च ।
११७ विकर्णशुङ्गच्छगलाद्वत्सभरद्वाजात्रिषु ।
११८ पीलाया वा ।
११९ ढक् च मण्डूकात् ।
१२० स्त्रीभ्यो ढक् ।
१२१ द्व्यचः ।
१२२ इतश्चानिञः ।
१२३ शुभ्रादिभ्यश्च ।
१२४ विकर्णकुषीतकात् काश्यपे ।
१२५ भ्रुवो वुक् च ।
१२६ कल्याण्यादीनामिनङ् च ।
१२७ कुलटाया वा ।
१२८ चटकाया ऐरक् ।
१२९ गोधाया ढ्रक् ।
१३० आरगुदीचाम् ।
१३१ क्षुद्राभ्यो वा ।
१३२ पितृष्वसुश्छण् ।
१३३ ढकि लोपः ।
१३४ मातृष्वसुश्च ।
१३५ चतुष्पाद्भ्यो ढञ् ।
१३६ गृष्ट्यादिभ्यश्च ।
१३७ राजश्वशुराद्यत् ।
१३८ क्षत्राद्घः ।
१३९ कुलात् खः ।
१४० अपूर्वपदादन्यतरस्यां यड्ढकञौ ।

१४१ महाकुलादञ्खञौ ।
१४२ दुष्कुलाड्ढक् ।
१४३ स्वसुश्छः ।
१४४ भ्रातुर्व्यच्च ।
१४५ व्यन् सपत्ने ।
१४६ रेवत्यादिभ्यष्ठक् ।
१४७ गोत्रस्त्रियाः कुत्सने ण च ।
१४८ वृद्धाट्ठक् सौवीरेषु बहुलम् ।
१४९ फेश्छ च ।
१५० फाण्टाहृतिमिमताभ्यां णफिञौ ।
१५१ कुर्वादिभ्यो ण्यः ।
१५२ सेनान्तलक्षणकारिभ्यश्च ।
१५३ उदीचामिञ् ।
१५४ तिकादिभ्यः फिञ् ।
१५५ कौसल्यकार्मार्याभ्यां च ।
१५६ अणो द्व्यचः ।
१५७ उदीचां वृद्धादगोत्रात् ।
१५८ वाकिनादीनां कुक् च ।
१५९ पुत्रान्तादन्यतरस्याम् ।
१६० प्राचामवृद्धात् फिन् बहुलम् ।
१६१ मनोर्जातावञ्यतौ षुक् च ।
१६२ अपत्यं पौत्रप्रभृति गोत्रम् ।
१६३ जीवति तु वंश्ये युवा ।
१६४ भ्रातरि च ज्यायसि ।
१६५ वान्यस्मिन् सपिण्डे स्थविरतरे जीवति ।
१६६ वृद्धस्य च पूजायाम् ।
१६७ यूनश्च कुत्सायाम् ।
१६८ जनपदशब्दात् क्षत्रियादञ् ।
१६९ साल्वेयगान्धारिभ्यां च ।
१७० द्व्यञ्मगधकलिङ्गसुरमसादण् ।
१७१ वृद्धेत्कोसलाजादाञ्ञ्यङ् ।
१७२ कुरुनादिभ्यो ण्यः ।
१७३ साल्वावयवप्रत्यग्रथकलकूटाश्मकादिञ् ।
१७४ ते तद्राजाः ।
१७५ कम्बोजाल्लुक् ।
१७६ स्त्रियामवन्तिकुन्तिकुरुभ्यश्च ।
१७७ अतश्च ।
१७८ न प्राच्यभर्गादियौधेयादिभ्यः ।

" ङ्याब्द्विगोः षिद्गौरादिवाहो दैवयज्ञियाञि-ओद्व्यचो महाकुलान्मनो जातावष्टादश "

द्वितीयः पादः ।

१ तेन रक्तं रागात् ।
२ लाक्षारोचनाट्ठक् ।
३ नक्षत्रेण युक्तः कालः ।

४ लुबविशेषे ।
५ संज्ञायां श्रवणाश्वत्थाभ्याम् ।
६ द्वन्द्वाच्छः ।
७ दृष्टं साम ।
८ कलेर्ढक् ।
९ वामदेवाड्ड्यड्ड्यौ ।
१० परिवृतो रथः ।
११ पाण्डुकम्बलादिनिः ।
१२ द्वैपवैयाघ्रादञ् ।
१३ कौमारापूर्ववचने ।
१४ तत्रोद्धृतममत्रेभ्यः ।
१५ स्थण्डिलाच्छयितरि व्रते ।
१६ संस्कृतं भक्षाः ।
१७ शूलोखाद्यत् ।
१८ दध्नष्ठक् ।
१९ उदश्वितोऽन्यतरस्याम् ।
२० क्षीराड्ढञ् ।
२१ सास्मिन् पौर्णमासीति संज्ञायाम् ।
२२ आग्रहायण्यश्वत्थाट्ठक् ।
२३ विभाषा फाल्गुनीश्रवणाकार्तिकीचैत्रीभ्यः ।
२४ सास्य देवता ।
२५ कस्येत् ।
२६ शुक्राद्घन् ।
२७ अपोनप्त्रपान्नप्तृभ्यां घः ।
२८ छ च ।
२९ महेन्द्राद्घाणौ च ।
३० सोमाट्ट्यण् ।
३१ वाय्वृतुपित्रुषसो यत् ।
३२ द्यावापृथिवीशुनासीरमरुत्वदग्नीषोमवास्तोष्पतिगृहमेधाच्छ च ।
३३ अग्नेर्ढक् ।
३४ कालेभ्यो भववत् ।
३५ महाराजप्रोष्ठपदाट्ठञ् ।
३६ पितृव्यमातुलमातामहपितामहाः ।
३७ तस्य समूहः ।
३८ भिक्षादिभ्योऽण् ।
३९ गोत्रोक्षोष्ट्रोरभ्रराजराजन्यराजपुत्रवत्समनुष्याजाद्वुञ्
४० केदाराद्यञ् च ।
४१ ठञ् कवचिनश्च ।
४२ ब्राह्मणमाणववाडवाद्यत् ।
४३ ग्रामजनबन्धुसहायेभ्यस्तल् ।
४४ अनुदात्तादेरञ् ।
४५ खण्डिकादिभ्यश्च ।
४६ चरणेभ्यो धर्मवत् ।
४७ अचित्तहस्तिधेनोष्ठक् ।
४८ केशाश्वाभ्यां यञ्छावन्यतरस्याम् ।
४९ पाशादिभ्यो यः ।
५० खलगोरथात् ।

५१ इनित्रकट्यचश्च ।
५२ विषयो देशे ।
५३ राजन्यादिभ्यो वुञ् ।
५४ भौरिक्याद्यैषुकार्यादिभ्यो विधल्भक्तलौ ।
५५ सोऽस्यादिरिति च्छन्दसः प्रगाथेषु ।
५६ संग्रामे प्रयोजनयोद्धृभ्यः ।
५७ तदस्यां प्रहरणमिति क्रीडायां णः ।
५८ घञः सास्यां क्रियेति ञः ।
५९ तदधीते तद्वेद ।
६० क्रतूक्थादिसूत्रान्ताट्ठक् ।
६१ क्रमादिभ्यो वुन् ।
६२ अनुब्राह्मणादिनिः ।
६३ वसन्तादिभ्यष्ठक् ।
६४ प्रोक्ताल्लुक् ।
६५ सूत्राच्च कोपधात् ।
६६ छन्दोब्राह्मणानि च तद्विषयाणि ।
६७ तदस्मिन्नस्तीति देशे तन्नाम्नि ।
६८ तेन निर्वृत्तम् ।
६९ तस्य निवासः ।
७० अदूरभवश्च ।
७१ ओरञ् ।
७२ मतोश्च बह्वजङ्गात् ।
७३ बह्वचः कूपेषु ।
७४ उदक्च विपाशः ।
७५ संकलादिभ्यश्च ।
७६ स्त्रीषु सौवीरसाल्वप्राक्षु ।
७७ सुवास्त्वादिभ्योऽण् ।
७८ रोणी ।
७९ कोपधाच्च ।
८० वुञ्छण्कठजिलसेनिरढञ्ण्ययफक्फिञिञ्ञ्यकक्ठकोऽरीहणकृशाश्वर्श्यकुमुदकाशतृणप्रेक्षाश्मसखिसंकाशबलपक्षकर्णसुतंगमप्रगदिन्वराहकुमुदादिभ्यः ।
८१ जनपदे लुप् ।
८२ वरणादिभ्यश्च ।
८३ शर्कराया वा ।
८४ ठक्छौ च ।
८५ नद्यां मतुप् ।
८६ मध्वादिभ्यश्च ।
८७ कुमुदनडवेतसेभ्यो ड्मतुप् ।
८८ नडशादाड्ड्वलच् ।
८९ शिखाया वलच् ।
९० उत्करादिभ्यश्छः ।
९१ नडादीनां कुक् च ।
९२ शेषे ।
९३ राष्ट्रावारपाराद्घखौ ।
९४ ग्रामाद्यखञौ ।

९५ कत्र्यादिभ्यो ढकञ् ।
९६ कुलकुक्षिग्रीवाभ्यः श्वास्यलंकारेषु ।
९७ नद्यादिभ्यो ढक् ।
९८ दक्षिणापश्चात्पुरसस्त्यक् ।
९९ कापिश्याः ष्फक् ।
१०० रङ्कोरमनुष्येऽण् च ।
१०१ द्युप्रागपागुदक्प्रतीचो यत् ।
१०२ कन्थायाष्ठक् ।
१०३ वर्णौ वुक् ।
१०४ अव्ययात् त्यप् ।
१०५ ऐषमोह्यः श्वसोऽन्यतरस्याम् ।
१०६ तीररूप्योत्तरपदादञ्ञौ ।
१०७ दिक्पूर्वपदादसंज्ञायां ञः ।
१०८ मद्रेभ्योऽञ् ।
१०९ उदीच्यग्रामाच्च बह्वचोऽन्तोदात्तात् ।
११० प्रस्थोत्तरपदपलद्यादिकोपधादण् ।
१११ कण्वादिभ्यो गोत्रे ।
११२ इञश्च ।
११३ न द्व्यचः प्राच्यभरतेषु ।
११४ वृद्धाच्छः ।
११५ भवतष्ठक्छसौ ।
११६ काश्यादिभ्यष्ठञ्ञिठौ ।
११७ वाहीकग्रामेभ्यश्च ।
११८ विभाषोशीनरेषु ।
११९ ओर्देशे ठञ् ।
१२० वृद्धात् प्राचाम् ।
१२१ धन्वयोपधाद्वुञ् ।
१२२ प्रस्थपुरवहान्ताच्च ।
१२३ रोपधेतोः प्राचाम् ।
१२४ जनपदतदवध्योश्च ।
१२५ अवृद्धादपि बहुवचनविषयात् ।
१२६ कच्छाग्निवक्त्रगर्तोत्तरपदात् ।
१२७ धूमादिभ्यश्च ।
१२८ नगरात् कुत्सनप्रावीण्ययोः ।
१२९ अरण्यान्मनुष्ये ।
१३० विभाषा कुरुयुगंधराभ्याम् ।
१३१ मद्रवृज्योः कन् ।
१३२ कोपधादण् ।
१३३ कच्छादिभ्यश्च ।
१३४ मनुष्यतत्स्थयोर्वुञ् ।
१३५ अपदातौ साल्वात् ।
१३६ गोयवाग्वोश्च ।
१३७ गर्तोत्तरपदाच्छः ।
१३८ गहादिभ्यश्च ।

१३९ प्राचां कटादेः ।
१४० राज्ञः क च ।
१४१ वृद्धादकेकान्तखोपधात् ।
१४२ कन्थापलदनगरग्रामह्रदोत्तरपदात् ।
१४३ पर्वताच्च ।
१४४ विभाषा मनुष्ये ।
१४५ कृकणपर्णाद्भारद्वाजे ।
"तेनसास्मिन्ठञ्क्रमादिभ्यो जनपदे ह्युप्रागपाग्धन्ववृद्धात्पश्च" ॥

तृतीयः पादः ।

१ युष्मदस्मदोरन्यतरस्यां खञ् च ।
२ तस्मिन्नणि च युष्माकास्माकौ ।
३ तवकममकावेकवचने ।
४ अर्धाद्यत् ।
५ परावराधमोत्तमपूर्वाच्च ।
६ दिक्पूर्वपदाट्ठञ् च ।
७ ग्रामजनपदैकदेशादञ्ठञौ ।
८ मध्यान्मः ।
९ अ सांप्रतिके ।
१० द्वीपादनुसमुद्रं यञ् ।
११ कालाट्ठञ् ।
१२ श्राद्धे शरदः ।
१३ विभाषा रोगातपयोः ।
१४ निशाप्रदोषाभ्यां च ।
१५ श्वसस्तुट् च ।
१६ संधिवेलाद्यृतुनक्षत्रेभ्योऽण् ।
१७ प्रावृष एण्यः ।
१८ वर्षाभ्यष्ठक् ।
१९ छन्दसि ठञ् ।
२० वसन्ताच्च ।
२१ हेमन्ताच्च ।
२२ सर्वत्राण् च तलोपश्च ।
२३ सायंचिरंप्राह्णेप्रगेऽव्ययेभ्यष्ट्युट्युलौ तुट् च ।
२४ विभाषा पूर्वाह्णापराह्णाभ्याम् ।
२५ तत्र जातः ।
२६ प्रावृषष्ठप् ।
२७ संज्ञायां शरदो वुञ् ।
२८ पूर्वाह्णापराह्णार्द्रामूलप्रदोषावस्करादुन् ।
२९ पथः पन्थ च ।
३० अमावास्याया वा ।
३१ अ च ।
३२ सिन्धवपकराभ्यां कन् ।
३३ अणञौ च ।
३४ श्रविष्ठाफल्गुन्यनुराधास्वातितिष्यपुनर्वसुहस्तविशाखाषाढाबहुलाल्लुक् ।
३५ स्थानान्तगोशालखरशालाच्च ।

३६ वत्सशालाभिजिदश्वयुक्शतभिषजो वा ।
३७ नक्षत्रेभ्यो बहुलम् ।
३८ कृतलब्धक्रीतकुशलाः ।
३९ प्रायभवः ।
४० उपजानूपकर्णोपनीवेष्ठक् ।
४१ सम्भूते ।
४२ कोशाड्ढञ् ।
४३ कालात्साधुपुष्प्यत्पच्यमानेषु ।
४४ उप्ते च ।
४५ आश्वयुज्या वुञ् ।
४६ ग्रीष्मवसन्तादन्यतरस्याम् ।
४७ देयमृणे ।
४८ कलाप्यश्वत्थयवबुसाद्वुन् ।
४९ ग्रीष्मावरसमाद्वुञ् ।
५० संवत्सराग्रहायणीभ्यां ठञ् च ।
५१ व्याहरति मृगः ।
५२ तदस्य सोढम् ।
५३ तत्र भवः ।
५४ दिगादिभ्यो यत् ।
५५ शरीरावयवाच्च ।
५६ दृतिकुक्षिकलशिवस्त्यस्त्यहेर्ढञ् ।
५७ ग्रीवाभ्योऽण् च ।
५८ गम्भीराञ्ञ्यः ।
५९ अव्ययीभावाच्च ।
६० अन्तःपूर्वपदाट्ठञ् ।
६१ ग्रामात् पर्यनुपूर्वात् ।
६२ जिह्वामूलाङ्गुलेश्छः ।
६३ वर्गान्ताच्च ।
६४ अशब्दे यत्खावन्यतरस्याम् ।
६५ कर्णललाटात्कनलंकारे ।
६६ तस्य व्याख्यान इति च व्याख्यातव्यनाम्नः ।
६७ बह्वचोऽन्तोदात्ताट्ठञ् ।
६८ क्रतुयज्ञेभ्यश्च ।
६९ अध्यायेष्वेवर्षेः ।
७० पौरोडाशपुरोडाशात् ष्ठन् ।
७१ छन्दसो यदणौ ।
७२ द्व्यजृद्ब्राह्मणर्क्प्रथमाध्वरपुरश्चरणनामाख्याताट्ठक् ।
७३ अणृगयनादिभ्यः ।
७४ तत आगतः ।
७५ ठगायस्थानेभ्यः ।
७६ शुण्डिकादिभ्योऽण् ।
७७ विद्यायोनिसंबन्धेभ्यो वुञ् ।
७८ ऋतष्ठञ् ।
७९ पितुर्यच्च ।
८० गोत्रादङ्कवत् ।
८१ हेतुमनुष्येभ्योऽन्यतरस्यां रूप्यः ।
८२ मयट् च ।
८३ प्रभवति ।

८४ विदूराञ्ञ्यः ।
८५ तद्गच्छति पथिदूतयोः ।
८६ अभिनिष्क्रामति द्वारम् ।
८७ अधिकृत्य कृते ग्रन्थे ।
८८ शिशुक्रन्दयमसभद्वन्द्वेन्द्रजननादिभ्यश्छः ।
८९ सोऽस्य निवासः ।
९० अभिजनश्च ।
९१ आयुधजीविभ्यश्छः पर्वते ।
९२ शण्डिकादिभ्यो ञ्यः ।
९३ सिन्धुतक्षशिलादिभ्योऽणञौ
९४ तूदीशलातुरवर्मतीकूचवाराड्ढक्छण्ढञ्यकः ।
९५ भक्तिः ।
९६ अचित्ताददेशकालाट्ठक् ।
९७ महाराजाट्ठञ् ।
९८ वासुदेवार्जुनाभ्यां वुन् ।
९९ गोत्रक्षत्रियाख्येभ्यो बहुलं वुञ् ।
१०० जनपदिनां जनपदवत् सर्वं जनपदेन समानशब्दानां बहुवचने ।
१०१ तेन प्रोक्तम् ।
१०२ तित्तिरिवरतन्तुखण्डिकोखाच्छण् ।
१०३ काश्यपकौशिकाभ्यामृषिभ्यां णिनिः ।
१०४ कलापिवैशम्पायनान्तेवासिभ्यश्च ।
१०५ पुराणप्रोक्तेषु ब्राह्मणकल्पेषु ।
१०६ शौनकादिभ्यश्छन्दसि ।
१०७ कठचरकाल्लुक् ।
१०८ कलापिनोऽण् ।
१०९ छगलिनो ढिनुक् ।
११० पाराशर्यशिलालिभ्यां भिक्षुनटसूत्रयोः ।
१११ कर्मन्दकृशाश्वादिनिः ।
११२ तेनैकदिक् ।
११३ तसिश्च ।
११४ उरसो यच्च ।
११५ उपज्ञाते ।
११६ कृते ग्रन्थे ।
११७ संज्ञायाम् ।
११८ कुलालादिभ्यो वुञ् ।
११९ क्षुद्राभ्रमरवटरपादपादञ् ।
१२० तस्येदम् ।
१२१ रथाद्यत् ।
१२२ पत्रपूर्वादञ् ।
१२३ पत्राध्वर्युपरिषदश्च ।
१२४ हलसीराट्ठक् ।
१२५ द्वन्द्वाद्वुन्वैरमैथुनिकयोः ।
१२६ गोत्रचरणाद्वुञ् ।
१२७ सङ्घाङ्कलक्षणेष्वञ्यञिञामण् ।

१२८ शाकलाद्वा ।
१२९ छन्दोगौक्थिकयाज्ञिकबह्वृचनटाञ्ञ्यः ।
१३० न दण्डमाणवान्तेवासिषु ।
१३१ रैवतिकादिभ्यश्छः ।
१३२ कौपिञ्जलहास्तिपदादण् ।
१३३ आथर्वणिकस्येकलोपश्च ।
१३४ तस्य विकारः ।
१३५ अवयवे च प्राण्योषधिवृक्षेभ्यः ।
१३६ विल्वादिभ्योऽण् ।
१३७ कोपधाच्च ।
१३८ त्रपुजतुनोः षुक् ।
१३९ ओरञ् ।
१४० अनुदात्तादेश्च ।
१४१ पलाशादिभ्यो वा ।
१४२ शम्याः ष्लञ् ।
१४३ मयड्वैतयोर्भाषायामभक्षाच्छादनयोः ।
१४४ नित्यं वृद्धशरादिभ्यः ।
१४५ गोश्च पुरीषे ।
१४६ पिष्टाच्च ।
१४७ संज्ञायां कन् ।
१४८ व्रीहेः पुरोडाशे ।
१४९ असंज्ञायां तिलयवाभ्याम् ।
१५० द्व्यचश्छन्दसि ।
१५१ नोत्वद्वर्ध्रबिल्वात् ।
१५२ तालादिभ्योऽण् ।
१५३ जातरूपेभ्यः परिमाणे ।
१५४ प्राणिरजतादिभ्योऽञ् ।
१५५ ञितश्च तत्प्रत्ययात् ।
१५६ क्रीतवत् परिमाणात् ।
१५७ उष्ट्राद्वुञ् ।
१५८ उमोर्णयोर्वा ।
१५९ एण्या ढञ् ।
१६० गोपयसोर्यत् ।
१६१ द्रोश्च ।
१६२ माने वयः ।
१६३ फले लुक् ।
१६४ प्लक्षादिभ्योऽण् ।
१६५ जम्ब्वा वा ।
१६६ लुप् च ।
१६७ हरीतक्यादिभ्यश्च ।
१६८ कंसीयपरशव्ययोर्यञञौ लुक् च ।
"युष्मद्धेमन्तात्संभूते ग्रामाद्धेतुतेन रथात्पलाशादिभ्यो द्रोश्चाष्टौ" ॥

चतुर्थः पादः ।

१ प्राग्वहतेष्ठक् ।
२ तेन दीव्यति खनति जयति जितम् ।
३ संस्कृतम् ।
४ कुलत्थकोपधादण् ।

५ तरति ।
६ गोपुच्छाट्ठञ् ।
७ नौद्व्यचष्ठन् ।
८ चरति ।
९ आकर्षात् ष्ठल् ।
१० पर्पादिभ्यः ष्ठन् ।
११ श्वगणाट्ठञ् च ।
१२ वेतनादिभ्यो जीवति ।
१३ वस्नक्रयविक्रयाट्ठन् ।
१४ आयुधाच्छ च ।
१५ हरत्युत्सङ्गादिभ्यः ।
१६ भस्त्रादिभ्यः ष्ठन् ।
१७ विभाषा विवधात् ।
१८ अण् कुटिलिकायाः ।
१९ निर्वृत्तेऽक्षद्यूतादिभ्यः ।
२० क्त्रेर्मम्नित्यम् ।
२१ अपमित्ययाचिताभ्यां कक्कनौ
२२ संसृष्टे ।
२३ चूर्णादिनिः ।
२४ लवणाल्लुक् ।
२५ मुद्गादण् ।
२६ व्यञ्जनैरुपसिक्ते ।
२७ ओजःसहोऽम्भसा वर्तते ।
२८ तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोमकूलम्
२९ परिमुखं च ।
३० प्रयच्छति गर्ह्यम् ।
३१ कुसीददशैकादशात् ष्ठन्ष्ठचौ
३२ उञ्छति ।
३३ रक्षति ।
३४ शब्ददर्दुरं करोति ।
३५ पक्षिमत्स्यमृगान् हन्ति ।
३६ परिपन्थं च तिष्ठति ।
३७ माथोत्तरपदपदव्यनुपदं धावति ।
३८ आक्रन्दाट्ठञ् च ।
३९ पदोत्तरपदं गृह्णाति ।
४० प्रतिकण्ठार्थललामं च ।
४१ धर्मं चरति ।
४२ प्रतिपथमेति ठंश्च ।
४३ समवायान् समवैति ।
४४ परिषदो ण्यः ।
४५ सेनाया वा ।
४६ संज्ञायां ललाटकुक्कुट्यौ पश्यति ।
४७ तस्य धर्म्यम् ।
४८ अण् महिष्यादिभ्यः ।
४९ ऋतोऽञ् ।
५० अवक्रयः ।
५१ तदस्य पण्यम् ।
५२ लवणाट्ठञ् ।
५३ किसरादिभ्यः ष्ठन् ।
५४ शलालुनोऽन्यतरस्याम् ।
५५ शिल्पम् ।
५६ मड्डुकझर्झरादणन्यतरस्याम्

५७ प्रहरणम् ।
५८ परश्वधाट्ठञ् च ।
५९ शक्तियष्ट्योरीकक् ।
६० अस्ति नास्ति दिष्टं मतिः ।
६१ शीलम् ।
६२ छत्रादिभ्यो णः ।
६३ कर्माध्ययने वृत्तम् ।
६४ बह्वच्पूर्वपदाट्ठच् ।
६५ हितं भक्षाः ।
६६ तदस्मै दीयते नियुक्तम् ।
६७ श्राणामांसौदनाट्टिठन् ।
६८ भक्तादणन्यतरस्याम् ।
६९ तत्र नियुक्तः ।
७० अगारान्ताट्ठन् ।
७१ अध्यायिन्यदेशकालात् ।
७२ कठिनान्तप्रस्तारसंस्थानेषु व्यवहरति ।
७३ निकटे वसति ।
७४ आवसथात् ष्ठल् ।
७५ प्राग्घिताद्यत् ।
७६ तद्वहति रथयुगप्रासङ्गम् ।
७७ धुरो यड्ढकौ ।
७८ खः सर्वधुरात् ।
७९ एकधुराल्लुक् च ।
८० शकटादण् ।
८१ हलसीराट्ठक् ।
८२ संज्ञायां जन्या ।
८३ विध्यत्यधनुषा ।
८४ धनगणं लब्धा ।
८५ अन्नाण्णः ।
८६ वशं गतः ।
८७ पदमस्मिन्दृश्यम् ।
८८ मूलमस्याबर्हि ।
८९ संज्ञायां धेनुष्या ।
९० गृहपतिना संयुक्ते ञ्यः ।
९१ नौवयोधर्मविषमूलमूलसीतातुलाभ्यस्तार्यतुल्यप्राप्यवध्यानाम्यसमसमितसंमितेषु ।
९२ धर्मपथ्यर्थन्यायादनपेते ।
९३ छन्दसो निर्मिते ।
९४ उरसोऽण् च ।
९५ हृदयस्य प्रियः ।
९६ बन्धने चर्षौ ।
९७ मतजनहलात्करणजल्पकर्षेषु
९८ तत्र साधुः ।
९९ प्रतिजनादिभ्यः खञ् ।
१०० भक्ताण्णः ।
१०१ परिषदो ण्यः ।
१०२ कथादिभ्यष्ठक् ।
१०३ गुडादिभ्यष्ठञ् ।
१०४ पथ्यतिथिवसतिस्वपतेर्ढञ् ।
१०५ सभाया यः ।
१०६ ढश्छन्दसि ।

१०७ समानतीर्थेवासी ।
१०८ समानोदरे शयिते ओ चोदात्तः ।
१०९ सोदराद्यः ।
११० भवे छन्दसि ।
१११ पाथोनदीभ्यां ड्यण् ।
११२ वेशन्तहिमवद्भ्यामण् ।
११३ स्रोतसो विभाषा ड्यड्ड्यौ ।
११४ सगर्भसयूथसनुताद्यत् ।
११५ तुग्राद्घन् ।
११६ अग्राद्यत् ।
११७ घच्छौ च ।
११८ समुद्राभ्राद्घः ।
११९ बर्हिषि दत्तम् ।
१२० दूतस्य भागकर्मणि ।
१२१ रक्षोयातूनां हननी ।
१२२ रेवतीजगतीहविष्याभ्यः प्रशस्ये ।
१२३ असुरस्य स्वम् ।
१२४ मायायामण् ।
१२५ तद्वानासामुपधानो मन्त्र इतीष्टकासु लुक् च मतोः ।
१२६ अश्विमानण् ।
१२७ वयस्यासु मूर्ध्नो मतुप् ।
१२८ मत्वर्थे मासतन्वोः ।
१२९ मधोर्ञ च ।
१३० ओजसोऽहनि यत्खौ ।
१३१ वेशोयशआदेर्भगाद्यल् ।
१३२ ख च ।
१३३ पूर्वैः कृतमिनयौ च ।
१३४ अद्भिः संस्कृतम् ।
१३५ सहस्रेण संमितौ घः ।
१३६ मतौ च ।
१३७ सोममर्हति यः ।
१३८ मये च ।
१३९ मधोः ।
१४० वसोः समूहे च ।
१४१ नक्षत्राद्घः ।
१४२ सर्वदेवात्तातिल् ।
१४३ शिवशमरिष्टस्य करे ।
१४४ भावे च ।
"प्राग्वहतेरपमित्यधर्मे शीलं हलपरिषदो रक्षोनक्षत्राच्चत्वारि"

अथ पञ्चमोऽध्यायः ।

—:o:—

प्रथमः पादः ।

१ प्राक् क्रीताच्छः ।
२ उगवादिभ्यो यत् ।
३ कम्बलाच्च संज्ञायाम् ।
४ विभाषा हविरपूपादिभ्यः ।
५ तस्मै हितम् ।
६ शरीरावयवाद्यत् ।

७ खलयवमाषतिलवृषब्रह्मणश्च ।
८ अजाविभ्यां थ्यन् ।
९ आत्मन्विश्वजनभोगोत्तरपदात् खः ।
१० सर्वपुरुषाभ्यां णढञौ ।
११ माणवचरकाभ्यां खञ् ।
१२ तदर्थं विकृतेः प्रकृतौ ।
१३ छदिरुपधिबलेर्ढञ् ।
१४ ऋषभोपानहोर्ञ्यः ।
१५ चर्मणोऽञ् ।
१६ तदस्य तदस्मिन् स्यादिति ।
१७ परिखाया ढञ् ।
१८ प्राग्वतेष्ठञ् ।
१९ अर्हादगोपुच्छसंख्यापरिमाणाट्ठक् ।
२० असमासे निष्कादिभ्यः ।
२१ शताच्च ठन्यतावशते ।
२२ संख्याया अतिशदन्तायाः कन् ।
२३ वतोरिड्वा ।
२४ विंशतित्रिंशद्भ्यां ड्वुनसंज्ञायाम् ।
२५ कंसाट्टिठन् ।
२६ शूर्पादञन्यतरस्याम् ।
२७ शतमानविंशतिकसहस्रवसनादण् ।
२८ अध्यर्धपूर्वद्विगोर्लुगसंज्ञायाम् ।
२९ विभाषा कार्षापणसहस्राभ्याम् ।
३० द्वित्रिपूर्वान्निष्कात् ।
३१ बिस्ताच्च ।
३२ विंशतिकात् खः ।
३३ खार्या ईकन् ।
३४ पणपादमाषशताद्यत् ।
३५ शाणाद्वा ।
३६ द्वित्रिपूर्वादण् च ।
३७ तेन क्रीतम् ।
३८ तस्य निमित्तं संयोगोत्पातौ ।
३९ गोद्व्यचोऽसंख्यापरिमाणाश्वादेर्यत् ।
४० पुत्राच्छ च ।
४१ सर्वभूमिपृथिवीभ्यामणञौ ।
४२ तस्येश्वरः ।
४३ तत्र विदित इति च ।
४४ लोकसर्वलोकाट्ठञ् ।
४५ तस्य वापः ।
४६ पात्रात् ष्ठन् ।
४७ तदस्मिन्वृद्ध्यायलाभशुल्कोपदा दीयते ।
४८ पूरणार्धाट्ठन् ।
४९ भागाद्यच्च ।

५० तद्धरति वहत्यावहति भाराद्वंशादिभ्यः ।
५१ वस्नद्रव्याभ्यां ठन्कनौ ।
५२ संभवत्यवहरति पचति ।
५३ आढकाचितपात्रात् खोऽन्यतरस्याम् ।
५४ द्विगोष्ठंश्च ।
५५ कुलिजाल्लुक्खौ च ।
५६ सोऽस्यांशवस्नभृतयः ।
५७ तदस्य परिमाणम् ।
५८ संख्यायाः संज्ञासङ्घसूत्राध्ययनेषु ।
५९ पङ्क्तिविंशतित्रिंशच्चत्वारिंशत्पञ्चाशत्षष्टिसप्तत्यशीतिनवतिशतम् ।
६० पञ्चद्दशतौ वर्गे वा ।
६१ सप्तनोऽञ्छन्दसि ।
६२ त्रिंशच्चत्वारिंशतोर्ब्राह्मणे संज्ञायां डण् ।
६३ तदर्हति ।
६४ छेदादिभ्यो नित्यम् ।
६५ शीर्षच्छेदाद्यच्च ।
६६ दण्डादिभ्यो यः ।
६७ छन्दसि च ।
६८ पात्राद्घंश्च ।
६९ कडंकरदक्षिणाच्छ च ।
७० स्थालीबिलात् ।
७१ यज्ञर्त्विग्भ्यां घखञौ ।
७२ पारायणतुरायणचान्द्रायणं वर्तयति ।
७३ संशयमापन्नः ।
७४ योजनं गच्छति ।
७५ पथः ष्कन् ।
७६ पन्थो ण नित्यम् ।
७७ उत्तरपथेनाहृतं च ।
७८ कालात् ।
७९ तेन निर्वृत्तम् ।
८० तमधीष्टो भृतो भूतो भावी
८१ मासद्वयोसि यत्खञौ ।
८२ द्विगोर्यप् ।
८३ षण्मासाण्ण्यच्च ।
८४ अवयसि ठंश्च ।
८५ समायाः खः ।
८६ द्विगोर्वा ।
८७ रात्र्यहःसंवत्सराच्च ।
८८ वर्षाल्लुक् च ।
८९ चित्तवति नित्यम् ।
९० षष्टिकाः षष्टिरात्रेण पच्यन्ते ।
९१ वत्सरान्ताच्छश्छन्दसि ।
९२ संपरिपूर्वात् ख च ।
९३ तेन परिजय्यलभ्यकार्यसुकरम् ।
९४ तदस्य ब्रह्मचर्यम् ।
९५ तस्य दक्षिणा यज्ञाख्येभ्यः ।

९६ तत्र च दीयते कार्यं भववत्।
९७ व्युष्टादिभ्योऽण् ।
९८ तेन यथाकथाचहस्ताभ्यां णयतौ ।
९९ संपादिनि ।
१०० कर्मवेषाद्यत् ।
१०१ तस्मै प्रभवति संतापादिभ्यः ।
१०२ योगाद्यच्च ।
१०३ कर्मण उकञ् ।
१०४ समयस्तदस्य प्राप्तम् ।
१०५ ऋतोरण् ।
१०६ छन्दसि घस् ।
१०७ कालाद्यत् ।
१०८ प्रकृष्टे ठञ् ।
१०९ प्रयोजनम् ।
११० विशाखाषाढादण्मन्थदण्डयोः ।
१११ अनुप्रवचनादिभ्यश्छः ।
११२ समापनात् सपूर्वपदात् ।
११३ ऐकागारिकट् चौरे ।
११४ आकालिकडाद्यन्तवचने ।
११५ तेन तुल्यं क्रिया चेद्वतिः ।
११६ तत्र तस्येव ।
११७ तदर्हम् ।
११८ उपसर्गाच्छन्दसि धात्वर्थे ।
११९ तस्य भावस्त्वतलौ ।
१२० आ च त्वात् ।
१२१ न नञ्पूर्वात्तत्पुरुषादचतुरसंगतलवणवटयुधकतरसलसेभ्यः ।
१२२ पृथ्वादिभ्य इमनिज्वा ।
१२३ वर्णदृढादिभ्यः ष्यञ् च ।
१२४ गुणवचनब्राह्मणादिभ्यः कर्मणि च ।
१२५ स्तेनाद्यन्नलोपश्च ।
१२६ सख्युर्यः ।
१२७ कपिज्ञात्योर्ढक् ।
१२८ पत्यन्तपुरोहितादिभ्यो यक् ।
१२९ प्राणभृज्जातिवयोवचनोद्गात्रादिभ्योऽञ् ।
१३० हायनान्तयुवादिभ्योऽण् ।
१३१ इगन्ताच्च लघुपूर्वात् ।
१३२ योपधाद्गुरूपोत्तमाद्वुञ् ।
१३३ द्वन्द्वमनोज्ञादिभ्यश्च ।
१३४ गोचरणाच्छ्लाघात्याकारतदवेतेषु ।
१३५ होत्राभ्यश्छः ।
१३६ ब्रह्मणस्त्वः ।

"प्राक्क्रीताच्छताच्च सर्वभूमिसप्तनोऽभ्मासात्तस्मै प्रभवति ननञ्पूर्वात् षोडश"

द्वितीयः पादः ।

१ धान्यानां भवने क्षेत्रे खञ् ।

२ व्रीहिशाल्योर्ढक् ।
३ यवयवकषष्टिकाद्यत् ।
४ विभाषा तिलमाषोमाभङ्गाणुभ्यः ।
५ सर्वचर्मणः कृतः खखञौ ।
६ यथामुखसंमुखस्य दर्शनः खः।
७ तत्सर्वादेःपथ्यङ्गकर्मपत्रपात्रं व्याप्नोति ।
८ आप्रपदं प्राप्नोति ।
९ अनुपदसर्वान्नायानयं बद्धाभक्षयतिनेयेषु ।
१० परोवरपरम्परपुत्रपौत्रमनुभवति ।
११ अवारपारात्यन्तानुकामं गामी
१२ समांसमां विजायते ।
१३ अद्यश्वीनावष्टब्धे ।
१४ आगवीनः ।
१५ अनुग्वलंगामी ।
१६ अध्वनो यत्खौ ।
१७ अभ्यमित्राच्छ च ।
१८ गोष्ठात् खञ् भूतपूर्वे ।
१९ अश्वस्यैकाहगमः ।
२० शालीनकौपीने अधृष्टाकार्ययोः ।
२१ व्रातेन जीवति ।
२२ साप्तपदीनं सख्यम् ।
२३ हैयङ्गवीनं संज्ञायाम् ।
२४ तस्य पाकमूले पील्वादिकर्णादिभ्यः कुणब्जाहचौ ।
२५ पक्षात् तिः ।
२६ तेन वित्तश्चुञ्चुप्चणपौ ।
२७ विनञ्भ्यां नानाञौ नसह ।
२८ वेः शालच्छङ्कटचौ ।
२९ संप्रोदश्च कटच् ।
३० अवात् कुटारच्च ।
३१ नते नासिकायाः संज्ञायां टीटञ्नाटज्भ्रटचः ।
३२ नेर्बिडज्बिरीसचौ ।
३३ इनच्पिटच्चिकचि च ।
३४ उपाधिभ्यां त्यकन्नासन्नारूढयोः ।
३५ कर्मणि घटोऽठच् ।
३६ तदस्य संजातं तारकादिभ्य इतच् ।
३७ प्रमाणे द्वयसज्दघ्नञ्मात्रचः।
३८ पुरुषहस्तिभ्यामण् च ।
३९ यत्तदेतेभ्यः परिमाणे वतुप् ।
४० किमिदंभ्यां वो घः ।
४१ किमः संख्यापरिमाणे डति च
४२ संख्याया अवयवे तयप् ।
४३ द्वित्रिभ्यां तयस्यायज्वा ।
४४ उभादुदात्तो नित्यम् ।
४५ तदस्मिन्नधिकमिति दशान्ताड्डः ।

४६ शदन्तविंशतेश्च।
४७ संख्याया गुणस्य निमाने मयट्।
४८ तस्य पूरणे डट्।
४९ नान्तादसंख्यादेर्मट्।
५० थट् च छन्दसि।
५१ षट्कतिकतिपयचतुरां थुक्।
५२ बहुपूगगणसङ्घस्य तिथुक्।
५३ वतोरिथुक्।
५४ द्वेस्तीयः।
५५ त्रेः संप्रसारणं च।
५६ विंशत्यादिभ्यस्तमडन्यतरस्याम्।
५७ नित्यं शतादिमासार्धमाससंवत्सराच्च।
५८ षष्ट्यादेश्चासंख्यादेः।
५९ मतौ छः सूक्तसाम्नोः।
६० अध्यायानुवाकयोर्लुक्।
६१ विमुक्तादिभ्योऽण्।
६२ गोषदादिभ्यो वुन्।
६३ तत्र कुशलः पथः।
६४ आकर्षादिभ्यः कन्।
६५ धनहिरण्यात् कामे।
६६ स्वाङ्गेभ्यः प्रसिते।
६७ उदराट्ठगाद्यूने।
६८ सस्येन परिजातः।
६९ अंशं हारी।
७० तन्त्रादचिरापहृते।
७१ ब्राह्मणकोष्णिके संज्ञायाम्।
७२ शीतोष्णाभ्यां कारिणि।
७३ अधिकम्।
७४ अनुकाभिकाभीकः कमिता।
७५ पार्श्वेनान्विच्छति।
७६ अयःशूलदण्डाजिनाभ्यां ठक्ठञौ।
७७ तावतिथं ग्रहणमिति लुग्वा।
७८ स एषां ग्रामणीः।
७९ शृङ्खलमस्य बन्धनं करभे।
८० उत्क उन्मनाः।
८१ कालप्रयोजनाद्रोगे।
८२ तदस्मिन्नन्नं प्रायेण संज्ञायाम्।
८३ कुल्माषादञ्।
८४ श्रोत्रियश्छन्दोऽधीते।
८५ श्राद्धमनेन भुक्तमिनिठनौ।
८६ पूर्वादिनिः।
८७ सपूर्वाच्च।
८८ इष्टादिभ्यश्च।
८९ छन्दसि परिपन्थिपरिपरिणौ पर्यवस्थातरि।
९० अनुपद्यन्वेष्टा।
९१ साक्षाद्द्रष्टरि संज्ञायाम्।
९२ क्षेत्रियच् परक्षेत्रे चिकित्स्यः।
९३ इन्द्रियमिन्द्रलिङ्गमिन्द्रदृष्टमिन्द्रसृष्टमिन्द्रजुष्टमिन्द्रदत्तमिति वा।

९४ तदस्यास्त्यस्मिन्निति मतुप्।
९५ रसादिभ्यश्च।
९६ प्राणिस्थादातो लजन्यतरस्याम्।
९७ सिध्मादिभ्यश्च।
९८ वत्सांसाभ्यां कामबले।
९९ फेनादिलच्च।
१०० लोमादिपामादिपिच्छादिभ्यः शनेलचः।
१०१ प्रज्ञाश्रद्धार्चाभ्यो णः।
१०२ तपःसहस्राभ्यां विनीनी।
१०३ अण् च।
१०४ सिकताशर्कराभ्यां च।
१०५ देशे लुबिलचौ च।
१०६ दन्त उन्नत उरच्।
१०७ ऊषशुषिमुष्कमधो रः।
१०८ द्युद्रुभ्यां मः।
१०९ केशाद्वोऽन्यतरस्याम्।
११० गाण्ड्यजगात् संज्ञायाम्।
१११ काण्डाण्डादीरन्नीरचौ।
११२ रजःकृष्यासुतिपरिषदो वलच्।
११३ दन्तशिखात् संज्ञायाम्।
११४ ज्योत्स्नातमिस्राशृङ्गिणोर्जस्विन्नूर्जस्वलगोमिन्मलिनमलीमसाः।
११५ अत इनिठनौ।

११६ व्रीह्यादिभ्यश्च।
११७ तुन्दादिभ्य इलच्च।
११८ एकगोपूर्वाट्ठञ् नित्यम्।
११९ शतसहस्रान्ताच्च निष्कात्।
१२० रूपादाहतप्रशंसयोर्यप्।
१२१ अस्मायामेधास्रजो विनिः।
१२२ बहुलं छन्दसि।
१२३ ऊर्णाया यस्।
१२४ वाचो ग्मिनिः।
१२५ आलजाटचौ बहुभाषिणि।
१२६ स्वामिन्नैश्वर्ये।
१२७ अर्श आदिभ्योऽच्।
१२८ द्वन्द्वोपतापगर्ह्यात्प्राणिस्थादिनिः।
१२९ वातातीसाराभ्यां कुक् च।
१३० वयसि पूरणात्।
१३१ सुखादिभ्यश्च।
१३२ धर्मशीलवर्णान्ताच्च।
१३३ हस्ताज्जातौ।
१३४ वर्णाद्ब्रह्मचारिणि।
१३५ पुष्करादिभ्यो देशे।
१३६ बलादिभ्यो मतुबन्यतरस्याम्।
१३७ संज्ञायां मन्माभ्याम्।
१३८ कंशम्भ्यां बभयुस्तितुतयसः।
१३९ तुन्दिबलिवटेर्भः।
१४० अहंशुभमोर्युस्।
“[illegible] विकल्पो

विमुक्तादिभ्यः कालप्रयोजनात्प्रज्ञाश्रद्धास्मायामेधाविंशतिः" ॥

तृतीयः पादः ।

१ प्राग्दिशो विभक्तिः ।
२ किंसर्वनामबहुभ्योऽद्व्यादिभ्यः ।
३ इदम इश् ।
४ एतेतौ रथोः ।
५ एतदोऽन् ।
६ सर्वस्य सोऽन्यतरस्यां दि ।
७ पञ्चम्यास्तसिल् ।
८ तसेश्च ।
९ पर्यभिभ्यां च ।
१० सप्तम्यास्त्रल् ।
११ इदमो हः ।
१२ किमोऽत् ।
१३ क्व ह च च्छन्दसि ।
१४ इतराभ्योऽपि दृश्यन्ते ।
१५ सर्वैकान्यकिंयत्तदः काले दा ।
१६ इदमोर्हिल् ।
१७ अधुना ।
१८ दानीं च ।
१९ तदो दा च ।
२० तयोर्दार्हिलौ च च्छन्दसि ।
२१ अनद्यतनेर्हिलन्यतरस्याम् ।
२२ सद्यःपरुत्परार्यैषमःपरेद्यव्यद्यपूर्वेद्युरन्येद्युरन्यतरेद्युरितरेद्युरपरेद्युरधरेद्युरुभयेद्युरुत्तरेद्युः ।
२३ प्रकारवचने थाल् ।
२४ इदमस्थमुः ।
२५ किमश्च ।
२६ था हेतौ च च्छन्दसि ।
२७ दिक्शब्देभ्यः सप्तमीपञ्चमीप्रथमाभ्यो दिग्देशकालेष्वस्तातिः ।
२८ दक्षिणोत्तराभ्यामतसुच् ।
२९ विभाषा परावराभ्याम् ।
३० अञ्चेर्लुक् ।
३१ उपर्युपरिष्टात् ।
३२ पश्चात् ।
३३ पश्च पश्चा च च्छन्दसि ।
३४ उत्तराधरदक्षिणादातिः ।
३५ एनबन्यतरस्यामदूरेऽपञ्चम्याः ।
३६ दक्षिणादाच् ।
३७ आहि च दूरे ।
३८ उत्तराच्च ।
३९ पूर्वाधरावराणामसि पुरधवश्चैषाम् ।
४० अस्ताति च ।
४१ विभाषा वरस्य ।
४२ संख्याया विधार्थे धा ।
४३ अधिकरणविचाले च ।

४४ एकाद्धो ध्यमुञन्यतरस्याम्।
४५ द्वित्र्योश्च धमुञ्।
४६ एधाच्च।
४७ याप्ये पाशप्।
४८ पूरणाद्भागे तीयादन्।
४९ प्रागेकादशभ्योऽच्छन्दसि।
५० षष्ठाष्टमाभ्यां ञ च।
५१ मानपश्वङ्गयोः कन्लुकौ च।
५२ एकादाकिनिच्चासहाये।
५३ भूतपूर्वे चरट्।
५४ षष्ठ्या रूप्य च।
५५ अतिशायने तमबिष्ठनौ।
५६ तिङश्च।
५७ द्विवचनविभज्योपपदे तरबीयसुनौ।
५८ अजादी गुणवचनादेव।
५९ तुश्छन्दसि।
६० प्रशस्यस्य श्रः।
६१ ज्य च।
६२ वृद्धस्य च।
६३ अन्तिकबाढयोर्नेदसाधौ।
६४ युवाल्पयोः कनन्यतरस्याम्
६५ विन्मतोर्लुक्।
६६ प्रशंसायां रूपप्।
६७ ईषदसमाप्तौ कल्पब्देश्यदेशीयरः।
६८ विभाषा सुपो बहुच् पुरस्तात्तु।
६९ प्रकारवचने जातीयर्।
७० प्रागिवात् कः।
७१ अव्ययसर्वनाम्नामकच् प्राक्टेः।
७२ कस्य च दः।
७३ अज्ञाते।
७४ कुत्सिते।
७५ संज्ञायां कन्।
७६ अनुकम्पायाम्।
७७ नीतौ च तद्युक्तात्।
७८ बह्वचो मनुष्यनाम्नष्ठज्वा।
७९ घनिलचौ च।
८० प्राचामुपादेरडज्वुचौ च।
८१ जातिनाम्नः कन्।
८२ अजिनान्तस्योत्तरपदलोपश्च
८३ ठाजादावूर्ध्वं द्वितीयादचः।
८४ शेवलसुपरिविशालवरुणार्यमादीनां तृतीयात्।
८५ अल्पे।
८६ ह्रस्वे।
८७ सञ्ज्ञायां कन्।
८८ कुटीशमीशुण्डाभ्यो रः।
८९ कुत्वा डुपच्।
९० कासूगोणीभ्यां ष्टरच्।
९१ वत्सोक्षाश्वर्षभेभ्यश्च तनुत्वे।
९२ किंयत्तदोर्निर्धारणे द्वयोरे-

कस्य डतरच् ।
९३ वा बहूनां जातिपरिप्रश्ने डतमच् ।
९४ एकाच्च प्राचाम् ।
९५ अवक्षेपणे कन् ।
९६ इवे प्रतिकृतौ ।
९७ संज्ञायां च ।
९८ लुम्मनुष्ये ।
९९ जीविकार्थे चापण्ये ।
१०० देवपथादिभ्यश्च ।
१०१ वस्तेर्ढञ् ।
१०२ शिलाया ढः ।
१०३ शाखादिभ्यो यः ।
१०४ द्रव्यं च भव्ये ।
१०५ कुशाग्राच्छः ।
१०६ समासाच्च तद्विषयात् ।
१०७ शर्करादिभ्योऽण् ।
१०८ अङ्गुल्यादिभ्यष्ठक् ।
१०९ एकशालायाष्ठजन्यतरस्याम् ।
११० कर्कलोहितादीकक् ।
१११ प्रत्नपूर्वविश्वेमात्थाल्छन्दसि ।
११२ पूगाञ्ञ्योऽग्रामणीपूर्वात् ।
११३ व्रातच्फञोरस्त्रियाम् ।
११४ आयुधजीविसंघाञ्ञ्यड्वाहीकेष्वब्राह्मणराजन्यात् ।
११५ वृकाट्टेण्यण् ।
११६ दामन्यादित्रिगर्तषष्ठाच्छः ।
११७ पर्श्वादियौधेयादिभ्योऽणञौ ।
११८ अभिजिद्विदभृच्छालावच्छिखावच्छमीवदूर्णावच्छ्रुमदणो यञ् ।
११९ ञ्यादयस्तद्राजाः ।
"प्राग्दिशोऽनद्यतने विभाषा ज्यच जातिनाम्नो वस्तेरेकोनविंशतिः" ॥

चतुर्थः पादः ।

१ पादशतस्य संख्यादेर्वीप्सायां वुन्लोपश्च ।
२ दण्डव्यवसर्गयोश्च ।
३ स्थूलादिभ्यः प्रकारवचने कन् ।
४ अनत्यन्तगतौ क्तात् ।
५ न सामिवचने ।
६ बृहत्या आच्छादने ।
७ अषडक्षाशितंग्वलंकर्मालंपुरुषाध्युत्तरपदात् खः ।
८ विभाषाञ्चेरदिक् स्त्रियाम् ।
९ जात्यन्ताच्छ बन्धुनि ।
१० स्थानान्ताद्विभाषा सस्थानेनेति चेत् ।
११ किमेत्तिङव्ययघादाम्वद्रव्यप्रकर्षे ।
१२ अमु च च्छन्दसि ।

१३ अनुगादिनष्ठक् ।
१४ णचः स्त्रियामञ् ।
१५ अणिनुणः ।
१६ विसारिणो मत्स्ये ।
१७ संख्यायाः क्रियाभ्यावृत्तिगणने कृत्वसुच् ।
१८ द्वित्रिचतुर्भ्यः सुच् ।
१९ एकस्य सकृच्च ।
२० विभाषाबहोर्धाऽविप्रकृष्टकाले ।
२१ तत्प्रकृतवचने मयट् ।
२२ समूहवच्च बहुषु ।
२३ अनन्तावसथेतिहभेषजाञ्ञ्यः ।
२४ देवतान्तात् तादर्थ्ये यत् ।
२५ पादार्घाभ्यां च ।
२६ अतिथेर्ञ्यः ।
२७ देवात् तल् ।
२८ अवेः कः ।
२९ यावादिभ्यः कन् ।
३० लोहितान्मणौ ।
३१ वर्णे चानित्ये ।
३२ रक्ते ।
३३ कालाच्च ।
३४ विनयादिभ्यष्ठक् ।
३५ वाचो व्याहृतार्थायाम् ।
३६ तद्युक्तात् कर्मणोऽण् ।
३७ ओषधेरजातौ ।
३८ प्रज्ञादिभ्यश्च ।

३९ मृदस्तिकन् ।
४० सस्नौ प्रशंसायाम् ।
४१ वृकज्येष्ठाभ्यांतिल्तातिलौ च्छन्दसि ।
४२ बह्वल्पार्थाच्छस्कारकादन्यतरस्याम् ।
४३ संख्यैकवचनाच्च वीप्सायाम् ।
४४ प्रतियोगे पञ्चम्यास्तसिः ।
४५ अपादाने चाहीयरुहोः ।
४६ अतिग्रहाव्यथनक्षेपेष्वकर्तरि तृतीयायाः ।
४७ हीयमानपापयोगाच्च ।
४८ षष्ठ्या व्याश्रये ।
४९ रोगाच्चापनयने ।
५० अभूततद्भावे कृभ्वस्तियोगे संपद्यकर्तरि च्विः ।
५१ अरुर्मनश्चक्षुश्चेतोरहोरजसां लोपश्च ।
५२ विभाषा साति कार्त्स्न्ये ।
५३ अभिविधौ संपदा च ।
५४ तदधीनवचने ।
५५ देये त्रा च ।
५६ देवमनुष्यपुरुषपुरुमर्त्येभ्यो द्वितीयासप्तम्योर्बहुलम् ।
५७ अव्यक्तानुकरणाद्द्व्यजवरार्धादनितौ डाच् ।
५८ कृञो द्वितीयतृतीयशम्बबी

जात् कृषौ ।
५९ संख्यायाश्च गुणान्तायाः ।
६० समयाच्च यापनायाम् ।
६१ सपत्रनिष्पत्रादतिव्यथने ।
६२ निष्कुलान्निष्कोषणे ।
६३ सुखप्रियादानुलोम्ये ।
६४ दुःखात् प्रातिलोम्ये ।
६५ शूलात् पाके ।
६६ सत्यादशपथे ।
६७ मद्रात् परिवापणे ।
६८ समासान्ताः ।
६९ न पूजनात् ।
७० किमः क्षेपे ।
७१ नञस्तत्पुरुषात् ।
७२ पथो विभाषा ।
७३ बहुव्रीहौ संख्येये डजबहुगणात् ।
७४ ऋक्पूरब्धूःपथामानक्षे ।
७५ अच्प्रत्यन्ववपूर्वात् सामलोम्नः
७६ अक्ष्णोऽदर्शनात् ।
७७ अचतुरविचतुरसुचतुरस्त्रीपुंसधेन्वनडुहर्क्सामवाङ्मनसाक्षिभ्रुवदारगवोर्वष्ठीवपदष्ठीवनक्तंदिवरात्रिंदिवाहर्दिवसरजसनिःश्रेयसपुरुषायुषद्व्यायुषत्र्यायुषर्ग्यजुषजातोक्षम-

होक्षवृद्धोक्षोपशुनगोष्ठश्वाः ।
७८ ब्रह्महस्तिभ्यां वर्चसः ।
७९ अवसमन्धेभ्यस्तमसः ।
८० श्वसोऽवसीयःश्रेयसः ।
८१ अन्ववतप्ताद्रहसः ।
८२ प्रतेरुरसः सप्तमीस्थात् ।
८३ अनुगवमायामे ।
८४ द्विस्तावा त्रिस्तावा वेदिः ।
८५ उपसर्गादध्वनः ।
८६ तत्पुरुषस्याङ्गुलेः संख्याव्ययादेः ।
८७ अहःसर्वैकदेशसंख्यातपुण्याच्च रात्रेः ।
८८ अह्नोऽह्न एतेभ्यः ।
८९ न संख्यादेः समाहारे ।
९० उत्तमैकाभ्यां च ।
९१ राजाहःसखिभ्यष्टच् ।
९२ गोरतद्धितलुकि ।
९३ अग्राख्यायामुरसः ।
९४ अनोश्मायःसरसां जातिसंज्ञयोः ।
९५ ग्रामकौटाभ्यां च तक्ष्णः ।
९६ अतेः शुनः ।
९७ उपमानादप्राणिषु ।
९८ उत्तरमृगपूर्वाच्च सक्थ्नः ।
९९ नावो द्विगोः ।
१०० अर्धाच्च ।

१०१ खार्याः प्राचाम्।
१०२ द्वित्रिभ्यामञ्जलेः।
१०३ अनसन्तान्नपुंसकाच्छन्दसि।
१०४ ब्रह्मणो जानपदाख्यायाम्।
१०५ कुमहद्भ्यामन्यतरस्याम्।
१०६ द्वन्द्वाच्चुदषहान्तात् समाहारे।
१०७ अव्ययीभावे शरत्प्रभृतिभ्यः :
१०८ अनश्च।
१०९ नपुंसकादन्यतरस्याम्।
११० नदीपौर्णमास्याग्रहायणीभ्यः।
१११ झयः।
११२ गिरेश्च सेनकस्य।
११३ बहुव्रीहौ सक्थ्यक्ष्णोः स्वाङ्गात् षच्।
११४ अङ्गुलेर्दारुणि।
११५ द्वित्रिभ्यां ष मूर्ध्नः।
११६ अप्पूरणीप्रमाण्योः।
११७ अन्तर्बहिर्भ्यां च लोम्नः।
११८ अञ्नासिकायाः संज्ञायां नसंचास्थूलात्।
११९ उपसर्गाच्च।
१२० सुप्रातसुश्वसुदिवशारिकुक्षचतुरश्रैणीपदाजपद-

प्रोष्ठपदाः
१२१ नञ्दुःसुभ्यो हलिसक्थ्योरन्यतरस्याम्।
१२२ नित्यमसिच् प्रजामेधयोः।
१२३ बहुप्रजाश्छन्दसि।
१२४ धर्मादनिच् केवलात्।
१२५ जम्भा सुहरिततृणसोमेभ्यः।
१२६ दक्षिणेर्मा लुब्धयोगे।
१२७ इच् कर्मव्यतिहारे।
१२८ द्विदण्ड्यादिभ्यश्च।
१२९ प्रसम्भ्यां जानुनोर्ज्ञुः।
१३० ऊर्ध्वाद्विभाषा।
१३१ ऊधसोऽनङ्।
१३२ धनुषश्च
१३३ वा संज्ञायाम्।
१३४ जायाया निङ्।
१३५ गन्धस्येदुत्पूतिसुसुरभिभ्यः।
१३६ अल्पाख्यायाम्।
१३७ उपमानाच्च।
१३८ पादस्यलोपोऽहस्त्यादिभ्यः।
१३९ कुम्भपदीषु च।
१४० संख्यासुपूर्वस्य।
१४१ वयसि दन्तस्य दतृ।
१४२ छन्दसि च।

१४३ स्त्रियां संज्ञायाम्।
१४४ विभाषा श्यावारोकाभ्याम्।
१४५ अग्रान्तशुद्धशुभ्रवृषवराहेभ्यश्च।
१४६ ककुदस्यावस्थायां लोपः।
१४७ त्रिककुत् पर्वते।
१४८ उद्विभ्यां काकुदस्य।
१४९ पूर्णाद्विभाषा।
१५० सुहृद्दुर्हृदौ मित्रामित्रयोः
१५१ उरःप्रभृतिभ्यः कप्।
१५२ इनःस्त्रियाम्।
१५३ नद्यृतश्च।
१५४ शेषाद्विभाषा।
१५५ न संज्ञायाम्।
१५६ ईयसश्च।
१५७ वन्दिते भ्रातुः।
१५८ ऋतश्छन्दसि।
१५९ नाडीतन्त्र्योः स्वाङ्गे।
१६० निष्प्रवाणिश्च।
"पादशतस्य तत्प्रकृतवृक्ष-ज्येष्ठाभ्यां सपत्रान्ववत स्मात् स्वार्यानञ्दुःसुभ्यो-वयसि विंशतिः"॥

अथ षष्ठोऽध्यायः।

—:०:—

प्रथमः पादः।

१ एकाचो द्वे प्रथमस्य।
२ अजादेर्द्वितीयस्य।
३ न न्द्राः संयोगादयः।
४ पूर्वोऽभ्यासः।
५ उभे अभ्यस्तम्।
६ जक्षित्यादयः षट्।
७ तुजादीनां दीर्घोऽभ्यासस्य।
८ लिटि धातोरनभ्यासस्य।
९ सन्यङोः।
१० श्लौ।
११ चङि।
१२ दाश्वान्साह्वान्मीढ्वांश्च।
१३ ष्यङः संप्रसारणं पुत्रपत्योस्तत्पुरुषे।
१४ बन्धुनि बहुव्रीहौ।
१५ वचिस्वपियजादीनां किति।
१६ ग्रहिज्यावयिव्यधिवष्टिविचतिवृश्चतिपृच्छतिभृज्जतीनां ङिति च।
१७ लिट्यभ्यासस्योभयेषाम्।
१८ स्वापेश्चङि।
१९ स्वापिस्यमिव्येञां यङि।
२० न वशः।
२१ चायः की।
२२ स्फायः स्फी निष्ठायाम्।
२३ स्त्यः प्रपूर्वस्य।
२४ द्रवमूर्तिस्पर्शयोः श्यः।
२५ प्रतेश्च।

२६ विभाषाऽभ्यवपूर्वस्य ।
२७ शृतं पाके ।
२८ प्यायः पी ।
२९ लिड्यङोश्च ।
३० विभाषा श्वेः ।
३१ णौ च संश्चङोः ।
३२ ह्वः संप्रसारणम् ।
३३ अभ्यस्तस्य च ।
३४ बहुलं छन्दसि ।
३५ चायः की ।
३६ अपस्पृधेथामानृचुरानृहुश्चिच्युषेतित्याजश्राताश्रितमाशीराशीर्ताः ।
३७ न संप्रसारणे संप्रसारणम् ।
३८ लिटि वयो यः ।
३९ वश्चास्यान्यतरस्यां किति ।
४० वेञः ।
४१ ल्यपि च ।
४२ ज्यश्च ।
४३ व्यश्च ।
४४ विभाषा परेः ।
४५ आदेच उपदेशेऽशिति ।
४६ न व्यो लिटि ।
४७ स्फुरतिस्फुलत्योर्घञि ।
४८ क्रीङ्जीनां णौ ।
४९ सिध्यतेरपारलौकिके ।
५० मीनातिमिनोतिदीङां ल्यपि च ।
५१ विभाषा लीयतेः ।
५२ खिदेश्छन्दसि ।
५३ अपगुरोणमुलि ।
५४ चिस्फुरोर्णौ ।
५५ प्रजने वीयतेः ।
५६ बिभेतेर्हेतुभये ।
५७ नित्यं स्मयतेः ।
५८ सृजिदृशोर्झल्यमकिति ।
५९ अनुदात्तस्य चर्दुपधस्यान्यतरस्याम् ।
६० शीर्षंश्छन्दसि ।
६१ ये च तद्धिते ।
६२ अचि शीर्षः ।
६३ पद्दन्नोमास्हृन्निशसन्यूषन्दोषन्यकञ्छकन्नुदन्नासञ्छस्प्रभृतिषु ।
६४ धात्वादेः षः सः ।
६५ णो नः ।
६६ लोपो व्योर्वलि ।
६७ वेरपृक्तस्य ।
६८ हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात्सुतिस्यपृक्तं हल् ।
६९ एङ्ह्रस्वात्संबुद्धेः ।
७० शेश्छन्दसि बहुलम् ।
७१ ह्रस्वस्य पिति कृति तुक् ।
७२ संहितायाम् ।

७३ छे च ।
७४ आङ्माङोश्च ।
७५ दीर्घात् ।
७६ पदान्ताद्वा ।
७७ इको यणचि ।
७८ एचोऽयवायावः ।
७९ वान्तो यि प्रत्यये ।
८० धातोस्तन्निमित्तस्यैव ।
८१ क्षय्यजय्यौ शक्यार्थे ।
८२ क्रय्यस्तदर्थे ।
८३ भय्यप्रवय्ये च च्छन्दसि ।
८४ एकः पूर्वपरयोः ।
८५ अन्तादिवच्च ।
८६ षत्वतुकोरसिद्धः ।
८७ आद्गुणः ।
८८ वृद्धिरेचि ।
८९ एत्येधत्यूठ्सु ।
९० आटश्च ।
९१ उपसर्गादृति धातौ ।
९२ वासुप्यापिशलेः ।
९३ औतोम्शसोः ।
९४ एङि पररूपम् ।
९५ ओमाङोश्च ।
९६ उस्यपदान्तात् ।
९७ अतो गुणे ।
९८ अव्यक्तानुकरणस्यात इतौ ।
९९ नाम्रेडितस्यान्त्यस्य तु वा ।
१०० नित्यमाम्रेडिते डाचि ।
१०१ अकः सवर्णे दीर्घः ।
१०२ प्रथमयोः पूर्वसवर्णः ।
१०३ तस्माच्छसो नः पुंसि ।
१०४ नादिचि ।
१०५ दीर्घाज्जसि च ।
१०६ वा छन्दसि ।
१०७ अमि पूर्वः ।
१०८ संप्रसारणाच्च ।
१०९ एङः पदान्तादति ।
११० ङसिङसोश्च ।
१११ ऋत उत् ।
११२ ख्यत्यात् परस्य ।
११३ अतो रोरप्लुतादप्लुते ।
११४ हशि च ।
११५ प्रकृत्यान्तःपादमव्यपरे ।
११६ अव्यादवद्यादवक्रमुरव्रतायमवन्त्ववस्युषु च ।
११७ यजुष्युरः ।
११८ आपोजुषाणोवृष्णोवर्षिष्ठेऽम्बेऽम्बालेऽम्बिकेपूर्वे ।
११९ अङ्ग इत्यादौ च ।
१२० अनुदात्ते च कुधपरे ।
१२१ अवपथासि च ।
१२२ सर्वत्र विभाषा गोः ।
१२३ अवङ् स्फोटायनस्य ।
१२४ इन्द्रे च नित्यम् ।

१२५ प्लुतप्रगृह्या अचि नित्यम् ।
१२६ आङोऽनुनासिकश्छन्दसि ।
१२७ इकोऽसवर्णे शाकल्यस्य-ह्रस्वश्च ।
१२८ ऋत्यकः ।
१२९ अप्लुतवदुपस्थिते ।
१३० ई३ चाक्रवर्मणस्य ।
१३१ दिव उत् ।
१३२ एतत्तदोः सुलोपोऽकोरनञ्समासे हलि ।
१३३ स्यश्छन्दसि बहुलम् ।
१३४ सोऽचि लोपे चेत् पादपूरणम् ।
१३५ सुट्कात्पूर्वः ।
१३६ अडभ्यासव्यवायेऽपि ।
१३७ संपर्युपेभ्यः करोतौ भूषणे ।
१३८ समवाये च ।
१३९ उपात् प्रतियत्नवैकृतवाक्याध्याहारेषु ।
१४० किरतौ लवने ।
१४१ हिंसायां प्रतेश्च ।
१४२ अपाच्चतुष्पाच्छकुनिष्वालेखने ।
१४३ कुस्तुम्बुरूणि जातिः ।
१४४ अपरस्पराः क्रियासातत्ये ।
१४५ गोष्पदं सेवितासेवितप्रमाणेषु ।
१४६ आस्पदं प्रतिष्ठायाम् ।
१४७ आश्चर्यमनित्ये ।
१४८ वर्चस्केऽवस्करः ।
१४९ अपस्करो रथाङ्गम् ।
१५० विष्किरः शकुनिर्विकिरोवा ।
१५१ ह्रस्वाच्चन्द्रोत्तरपदे मन्त्रे ।
१५२ प्रतिष्कशश्च कशेः ।
१५३ प्रस्कण्वहरिश्चन्द्रावृषी ।
१५४ मस्करमस्करिणौ वेणुपरिव्राजकयोः ।
१५५ कास्तीराजस्तुन्दे नगरे ।
१५६ कारस्करो वृक्षः ।
१५७ पारस्करप्रभृतीनि च संज्ञायाम् ।
१५८ अनुदात्तं पदमेकवर्जम् ।
१५९ कर्षात्वतो घञोऽन्त उदात्तः ।
१६० उञ्छादीनां च ।
१६१ अनुदात्तस्य च यत्रोदात्तलोपः ।
१६२ धातोः ।
१६३ चितः ।
१६४ तद्धितस्य ।
१६५ कितः ।

१६६ तिसृभ्यो जसः ।
१६७ चतुरः शसि ।
१६८ सावेकाचस्तृतीयादिर्विभक्तिः ।
१६९ अन्तोदात्तादुत्तरपदादन्यतरस्यामनित्यसमासे ।
१७० अञ्चेश्छन्दस्यसर्वनामस्थानम् ।
१७१ ऊडिदंपदाद्यप्पुम्रैद्युभ्यः ।
१७२ अष्टनो दीर्घात् ।
१७३ शतुरनुमो नद्यजादी ।
१७४ उदात्तयणो हल्पूर्वात् ।
१७५ नोङ्धात्वोः ।
१७६ ह्रस्वनुड्भ्यां मतुप् ।
१७७ नामन्यतरस्याम् ।
१७८ ङ्याश्छन्दसि बहुलम् ।
१७९ षट्त्रिचतुर्भ्यो हलादिः ।
१८० झल्युपोत्तमम् ।
१८१ विभाषा भाषायाम् ।
१८२न गोश्वन्साववर्णराडङ्क्रुङ्कृद्भ्यः ।
१८३ दिवो झल् ।
१८४ नृ चान्यतरस्याम् ।
१८५ तित्स्वरितम् ।
१८६ तास्यनुदात्तेन्ङिददुपदेशाल्लसार्वधातुकमनुदात्तमह्न्विङोः ।
१८७ आदि सिचोऽन्यतरस्याम् ।
१८८ स्वपादिर्हिंसामच्यनिटि ।
१८९ अभ्यस्तानामादिः ।
१९० अनुदात्ते च ।
१९१ सर्वस्य सुपि ।
१९२ भीह्रीभृहुमदजनधनदरिद्राजागरां प्रत्ययात् पूर्वं पिति ।
१९३ लिति ।
१९४ आदिर्णमुल्यन्यतरस्याम् ।
१९५ अचः कर्तृयकि ।
१९६ थलि च सेटीडन्तो वा ।
१९७ ञ्नित्यादिर्नित्यम् ।
१९८ आमन्त्रितस्य च ।
१९९ पथिमथोः सर्वनामस्थाने ।
२०० अन्तश्च तवै युगपत् ।
२०१ क्षयो निवासे ।
२०२ जयः करणम् ।
२०३ वृषादीनां च ।
२०४ संज्ञायामुपमानम् ।
२०५ निष्ठा च द्व्यजनात् ।
२०६ शुष्कधृष्टौ ।
२०७ आशितः कर्ता ।
२०८ रिक्ते विभाषा ।
२०९ जुष्टार्पिते च च्छन्दसि ।
२१० नित्यं मन्त्रे ।
२११ युष्मदस्मदोर्ङसि ।

२१२ ञयि च ।
२१३ यतोऽनावः ।
२१४ ईडवन्दवृशंसदुहां ण्यतः ।
२१५ विभाषा वेण्विन्धानयोः ।
२१६ त्यागरागहासकुहश्वठक्रथानाम् ।
२१७ उपोत्तमं रिति ।
२१८ चङ्यन्यतरस्याम् ।
२१९ मतोः पूर्वमात्संज्ञायांस्त्रियाम् ।
२२० अन्तोऽवत्याः ।
२२१ ईवत्याः ।
२२२ चौ ।
२२३ समासस्य ।

"एकाचश्चाद्यौल्यपि च ये च क्षय्यजय्यावकः सवर्णोऽवपथाहिंसायामनुदात्तस्य विभाषाक्षय ईवत्याश्चीणि"॥

द्वितीयः पादः ।

१ बहुव्रीहौ प्रकृत्या पूर्वपदम् ।
२ तत्पुरुषे तुल्यार्थतृतीयासप्तम्युपमानाव्ययद्वितीयाकृत्याः ।
३ वर्णो वर्णेष्वनेते ।
४ गाधलवणयोः प्रमाणे ।
५ दायाद्यं दायादे ।
६ प्रतिबन्धि चिरकृच्छ्रयोः ।
७ पदेऽपदेशे ।
८ निवाते वातत्राणे ।
९ शारदेऽनार्तवे ।
१० अध्वर्युकषाययोर्जातौ ।
११ सदृशप्रतिरूपयोः सादृश्ये ।
१२ द्विगौ प्रमाणे ।
१३ गन्तव्यपण्यं वाणिजे ।
१४ मात्रोपज्ञोपक्रमच्छाये नपुंसके ।
१५ सुखप्रिययोर्हिते ।
१६ प्रीतौ च ।
१७ स्वं स्वामिनि ।
१८ पत्यावैश्वर्ये ।
१९ न भूवाक्चिद्दिधिषु ।
२० वा भुवनम् ।
२१ आशङ्काबाधनेदीयःसु संभावने ।
२२ पूर्वे भूतपूर्वे ।
२३ सविधसनीडसमर्यादसवेशसदेशेषु सामीप्ये ।
२४ विस्पष्टादीनि गुणवचनेषु ।
२५ अज्यावमकन्पापवत्सु भावे कर्मधारये ।
२६ कुमारश्च ।
२७ आदिः प्रत्येनसि ।

२८ पूगेष्वन्यतरस्याम् ।
२९ इगन्तकालकपालभगाल-
शरावेषु द्विगौ ।
३० बह्वन्यतरस्याम् ।
३१ दिष्टिवितस्त्योश्च ।
३२ सप्तमी सिद्धशुष्कपक्वब-
न्धेष्वकालात् ।
३३ परिप्रत्युपापा वर्ज्यमाना-
होरात्रावयवेषु ।
३४ राजन्यबहुवचनद्वन्द्वेऽन्ध-
कवृष्णिषु ।
३५ संख्या ।
३६ आचार्योपसर्जनश्चान्तेवासी ।
३७ कार्तकौजपादयश्च ।
३८ महान्व्रीह्यपराह्णगृष्टीष्वास-
जाबालभारभारतहैलिहिल-
रौरव प्रवृद्धेषु ।
३९ क्षुल्लकश्च वैश्वदेवे ।
४० उष्ट्रः सादिवाम्योः ।
४१ गौः सादसादिसारथिषु ।
४२ कुरुगार्हपतरिक्तगुर्वसूतजर
त्यश्लीलदृढरूपापारेवडवा-
तैतिलकद्रूःपण्यकम्बलोदा
सीभाराणांच ।
४३ चतुर्थी तदर्थे ।
४४ अर्थे ।
४५ क्ते च ।

४६ कर्मधारयेऽनिष्ठा ।
४७ अहीने द्वितीया ।
४८ तृतीया कर्मणि ।
४९ गतिरनन्तरः ।
५० तादौ च निति कृत्यतौ
५१ तवै चान्तश्च युगपत् ।
५२ अनिगन्तोऽञ्चतौ वप्रत्यये ।
५३ न्यधी च ।
५४ ईषदन्यतरस्याम् ।
५५ हिरण्यपरिमाणं धने ।
५६ प्रथमोऽचिरोपसंपत्तौ ।
५७ कतरकतमौ कर्मधारये ।
५८ आर्यो ब्राह्मणकुमारयोः ।
५९ राजा च ।
६० षष्ठी प्रत्येनसि ।
६१ क्ते नित्यार्थे ।
६२ ग्रामः शिल्पिनि ।
६३ राजा च प्रशंसायाम् ।
६४ आदिरुदात्तः ।
६५ सप्तमीहारिणौ धर्म्येऽहरणे ।
६६ युक्ते च ।
६७ विभाषाध्यक्षे ।
६८ पापं च शिल्पिनि ।
६९ गोत्रान्तेवासिमाणवब्राह्मणे-
क्षेपे ।
७० अङ्गानि मैरेये ।
७१ भक्ताख्यास्तदर्थेषु ।

७२ गोबिडालसिंहसैन्धवेषूपमाने
७३ अके जीविकार्थे ।
७४ प्राचां क्रीडायाम् ।
७५ अणि नियुक्ते ।
७६ शिल्पिनि चाकृञः ।
७७ संज्ञायां च ।
७८ गोतन्तियवं पाले ।
७९ णिनि ।
८० उपमानं शब्दार्थप्रकृतावेव ।
८१ युक्तारोह्यादयश्च ।
८२ दीर्घकाषतुषभ्राष्ट्रवटं जे ।
८३ अन्त्यात्पूर्वं बह्वचः
८४ ग्रामेऽनिवसन्तः ।
८५ घोषादिषु च ।
८६ छात्र्यादयः शालायाम् ।
८७ प्रस्थेऽवृद्धमकर्क्यादीनाम् ।
८८ मालादीनां च ।
८९ अमहन्नवं नगरेऽनुदीचाम् ।
९० अर्मे चावर्णं द्व्यच्त्र्यच् ।
९१ भूताधिकसंजीवमद्राश्मकज्जलम् ।
९२ अन्तः ।
९३ सर्वं गुणकार्त्स्न्ये ।
९४ संज्ञायां गिरिनिकाययोः ।
९५ कुमार्यां वयसि ।
९६ उदकेऽकेवले ।
९७ द्विगौ क्रतौ ।
९८ सभायां नपुंसके ।
९९ पुरे प्राचाम् ।
१०० अरिष्टगौडपूर्वे च ।
१०१ हास्तिनफलकमार्देयाः ।
१०२ कुसूलकूपकुम्भशालं बिले ।
१०३ दिक्शब्दा ग्रामजनपदाख्यानचानराटेषु ।
१०४ आचार्योपसर्जनश्चान्तेवासिनि ।
१०५ उत्तरपदवृद्धौ सर्वं च ।
१०६ बहुव्रीहौ विश्वं संज्ञायाम् ।
१०७ उदराश्वेषुषु ।
१०८ क्षेपे ।
१०९ नदीबन्धुनि ।
११० निष्ठोपसर्गपूर्वमन्यतरस्याम् ।
१११ उत्तरपदादिः ।
११२ कर्णो वर्णलक्षणात् ।
११३ संज्ञौपम्ययोश्च ।
११४ कण्ठपृष्ठग्रीवाजङ्घं च ।
११५ शृङ्गमवस्थायां च ।
११६ नञो जरमरमित्रमृताः ।
११७ सोमनसी अलोमोषसी ।
११८ क्रत्वादयश्च ।
११९ आद्युदात्तं द्व्यच्छन्दसि ।
२२० वीरवीर्यौ च ।
१२१ कूलतीरतूलमूलशालाक्षसममव्ययीभावे ।

१२२ कंसमन्थशूर्पपाय्यकाण्डं द्विगौ।
१२३ तत्पुरुषे शालायां नपुंसके।
१२४ कन्था च।
१२५ आदिश्चिहणादीनाम्।
१२६ चेलखेटकटुककाण्डं गर्हायाम्।
१२७ चीरमुपमानम्।
१२८ पललसूपशाकं मिश्रे।
१२९ कूलसूदस्थलकर्षाः संज्ञायाम्।
१३० अकर्मधारये राज्यम्।
१३१ वर्ग्यादयश्च।
१३२ पुत्रः पुम्भ्यः।
१३३ नाचार्यराजर्त्विक्संयुक्तज्ञात्याख्येभ्यः।
१३४ चूर्णादीन्यप्राणिषष्ठ्याः।
१३५ षट् च काण्डादीनि।
१३६ कुण्डं वनम्।
१३७ प्रकृत्या भगालम्।
१३८ शितेर्नित्याबह्वज्बहुव्रीहावभसत्।
१३९ गतिकारकोपपदात्कृत्।
१४० उभे वनस्पत्यादिषु युगपत्।
१४१ देवताद्वन्द्वे च।
१४२ नोत्तरपदेऽनुदात्तादावपृथिवीरुद्रपूषमन्थिषु।
१४३ अन्तः।
१४४ थाथघञ्क्ताजबित्रकाणाम्।
१४५ सूपमानात् क्तः।
१४६ संज्ञायामनाचितादीनाम्।
१४७ प्रवृद्धादीनां च।
१४८ कारकाद्दत्तश्रुतयोरेवाशिषि।
१४९ इत्थंभूतेन कृतमिति च।
१५० अनो भावकर्मवचनः।
१५१ मन्क्तिन्व्याख्यानशयनासनस्थानयाजकादिक्रीताः।
१५२ सप्तम्याः पुण्यम्।
१५३ ऊनार्थकलहं तृतीयायाः।
१५४ मिश्रं चानुपसर्गमसंधौ।
१५५ नञो गुणप्रतिषेधे संपाद्यर्हहितालमर्थास्तद्धिताः।
१५६ ययतोश्चातदर्थे।
१५७ अच्कावशक्तौ।
१५८ आक्रोशे च।
१५९ संज्ञायाम्।
१६० कृत्योकेष्णुच्चार्वादयश्च।
१६१ विभाषातृन्नन्नतीक्ष्णशुचिषु।
१६२ बहुव्रीहाविदमेतत्तद्भ्यः प्रथमपूरणयोः क्रियागणने।
१६३ संख्यायाः स्तनः।
१६४ विभाषा छन्दसि।
१६५ संज्ञायां मित्राजिनयोः।

१६६ व्यवायिनोऽन्तरम् ।
१६७ मुखं स्वाङ्गम् ।
१६८ नाव्ययदिक्शब्दगोमह त्स्थूलमुष्टिपृथुवत्सेभ्यः ।
१६९ निष्ठोपमानादन्यतरस्याम् ।
१७० जातिकालसुखादिभ्यो-ऽनाच्छादनात् क्तोऽकृत-मितप्रतिपन्नाः ।
१७१ वाजाते ।
१७२ नञ्सुभ्याम् ।
१७३ कपि पूर्वम् ।
१७४ ह्रस्वान्तेऽन्त्यात्पूर्वम् ।
१७५ बहोर्नञ्वदुत्तरपदभूम्नि ।
१७६ न गुणादयोऽवयवाः ।
१७७ उपसर्गात्स्वाङ्गं ध्रुवमपर्शु ।
१७८ वनं समासे ।
१७९ अन्तः ।
१८० अन्तश्च ।
१८१ न निविभ्याम् ।
१८२ परेरभितो भाविमण्डलम् ।
१८३ प्रादस्वाङ्गं संज्ञायाम् ।
१८४ निरुदकादीनि च ।
१८५ अभेर्मुखम् ।
१८६ अपाच्च ।
१८७ स्फिगपूतवीणाञ्जोऽध्वकु-क्षिसीरनामनाम च ।
१८८ अधेरुपरिस्थम् ।
१८९ अनोरप्रधानकनीयसी ।
१९० पुरुषश्चान्वादिष्टः ।
१९१ अतेरकृत्पदे ।
१९२ नेरनिधाने ।
१९३ प्रतेरंश्वादयस्तत्पुरुषे ।
१९४ उपाद्द्व्यजजिनमगौरा-दयः ।
१९५ सोरवक्षेपणे ।
१९६ विभाषोत्पुच्छे ।
१९७ द्वित्रिभ्यां पाद्दन्मूर्धसु ब-हुव्रीहौ ।
१९८ सक्थं चाक्रान्तात् ।
१९९ परादिश्छन्दसि बहुलम् ।
"बहुव्रीहावाशङ्कागौः सा-दक्तेनित्यार्थे युक्ता नद्या-स्तनकूलतीरदेवताविभा-षा निव्येकोनविंशतिः"

तृतीयः पादः ।

१ अलुगुत्तरपदे ।
२ पञ्चम्याः स्तोकादिभ्यः ।
३ ओजःसहोम्भस्तमसस्तृती-यायाः ।
४ मनसःसंज्ञायाम् ।
५ आज्ञायिनि च ।
६ आत्मनश्च पूरणे ।
७ वैयाकरणाख्यायां चतुर्थ्याः ।
८ परस्य च ।

९ हलदन्तात्सप्तम्याः संज्ञायाम्।
१० कारनाम्नि च प्राचां हलादौ।
११ मध्याद्गुरौ।
१२ अमूर्धमस्तकात्स्वाङ्गादकामे।
१३ वन्धे च विभाषा।
१४ तत्पुरुषे कृति वहुलम्।
१५ प्रावृट्शरत्कालदिवां जे।
१६ विभाषा वर्षक्षरशरवरात्।
१७ घकालतनेषु कालनाम्नः।
१८ शयवासवासिष्वकालात्।
१९ नेन्सिद्धवध्नातिषु च।
२० स्थे च भाषायाम्।
२१ षष्ठ्या आक्रोशे।
२२ पुत्रेऽन्यतरस्याम्
२३ ऋतो विद्यायोनिसंवन्धेभ्यः।
२४ विभाषा स्वसृपत्योः।
२५ आनङृतो द्वन्द्वे।
२६ देवताद्वन्द्वे च।
२७ ईदग्नेः सोमवरुणयोः।
२८ इद्वृद्धौ।
२९ दिवो द्यावा।
३० दिवसश्च पृथिव्याम्।
३१ उषासोषसः।
३२ मातरपितरावुदीचाम्।
३३ पितरामातरा च च्छन्दसि
३४ स्त्रियाः पुंवद्भाषितपुंस्कादनूङ् समानाधिकरणे स्त्रियामपूरणीप्रियादिषु।
३५ तसिलादिष्वाकृत्वसुचः।
३६ क्यङ्मानिनोश्च।
३७ न कोपधायाः।
३८ संज्ञापूरण्योश्च।
३९ वृद्धिनिमित्तस्य च तद्धितस्यारक्तविकारे।
४० स्वाङ्गाच्चेतोऽमानिनि।
४१ जातेश्च।
४२ पुंवत्कर्मधारयजातीयदेशीयेषु।
४३ घरूपकल्पचेलड्ब्रुवगोत्रमतहतेषु ङ्योऽनेकाचो ह्रस्वः।
४४ नद्याः शेषस्यान्यतरस्याम्।
४५ उगितश्च।
४६ आन्महतः समानाधिकरणजातीययोः।
४७ द्व्यष्टनः संख्यायामवहुव्रीह्यशीत्योः।
४८ त्रेस्त्रयः।
४९ विभाषा चत्वारिंशत्प्रभृतौ सर्वेषाम्।
५० हृदयस्य हृल्लेखयदण्लासेषु।
५१ वा शोकष्यञ्रोगेषु।
५२ पादस्य पदाज्यातिगोपहतेषु।
५३ पद्यत्यतदर्थे।

५४ हिमकाषिहतिषु च ।
५५ ऋचः शे ।
५६ वा घोषमिश्रशब्देषु ।
५७ उदकस्योदः संज्ञायाम् ।
५८ पेषंवासवाहनधिषु च ।
५९ एकहलादौ पूरयितव्येऽन्यतरस्याम् ।
६० मन्थौदनसक्तुविन्दुवज्रभारहारवीवधगाहेषु च ।
६१ इको ह्रस्वोऽङ्यो गालवस्य ।
६२ एकतद्धिते च ।
६३ ङ्यापोः संज्ञाछन्दसोर्बहुलम् ।
६४ त्वे च ।
६५ इष्टकेषीकामालानां चिततूलभारिषु ।
६६ खित्यनव्ययस्य ।
६७ अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम् ।
६८ इच एकाचोऽम्प्रत्ययवच्च ।
६९ वाचंयमपुरंदरौ च ।
७० कारे सत्यागदस्य ।
७१ श्येनतिलस्य पाते ञे ।
७२ रात्रेः कृति विभाषा ।
७३ नलोपो नञः ।
७४ तस्मान्नुडचि ।
७५ नभ्राण्नपान्नवेदानासत्यानमुचिनकुलनखनपुंसकनक्षत्रनक्रनाकेषु प्रकृत्या ।
७६ एकादिश्चैकस्य चादुक् ।
७७ नगोऽप्राणिष्वन्यतरस्याम् ।
७८ सहस्य सः संज्ञायाम् ।
७९ ग्रन्थान्ताधिके च ।
८० द्वितीये चानुपाख्ये ।
८१ अव्ययीभावे चाकाले ।
८२ वोपसर्जनस्य ।
८३ प्रकृत्याशिष्यगोवत्सहलेषु ।
८४ समानस्य छन्दस्यमूर्धप्रभृत्युदर्केषु ।
८५ ज्योतिर्जनपदरात्रिनाभिनामगोत्ररूपस्थानवर्णवयोवचनबन्धुषु ।
८६ चरणे ब्रह्मचारिणि ।
८७ तीर्थे ये ।
८८ विभाषोदरे ।
८९ दृग्दृशवतुषु ।
९० इदंकिमोरीश्की ।
९१ आ सर्वनाम्नः ।
९२ विष्वग्देवयोश्च टेरद्र्यञ्चतौ वप्रत्यये ।
९३ समः समि ।
९४ तिरसस्तिर्यलोपे ।
९५ सहस्य सध्रिः ।
९६ सधमादस्थयोश्छन्दसि ।
९७ द्व्यन्तरुपसर्गेभ्योऽप ईत् ।

९८ ऊदनोर्देशे ।
९९ अषष्ठ्यतृतीयास्थस्यान्यस्य दुगाशीराशास्थास्थितोत्सुकोतिकारकरागच्छेषु ।
१०० अर्थे विभाषा ।
१०१ कोः कत्तत्पुरुषेऽचि ।
१०२ रथवदयोश्च ।
१०३ तृणे च जातौ ।
१०४ का पथ्यक्षयोः ।
१०५ ईषदर्थे ।
१०६ विभाषा पुरुषे ।
१०७ कवं चोष्णे ।
१०८ पथि च छन्दसि ।
१०९ पृषोदरादीनि यथोपदिष्टम् ।
११० संख्याविसायपूर्वस्याह्नस्याहन्नन्यतरस्यां ङौ ।
१११ ढ्रलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः ।
११२ सहिवहोरोदवर्णस्य ।
११३ साढ्यै साढ्वा साढेति निगमे ।
११४ संहितायाम् ।
११५ कर्णे लक्षणस्याविष्टाष्टपञ्चमणिभिन्नच्छिन्नच्छिद्रस्रुवस्वस्तिकस्य ।
११६ नहिवृतिवृषिव्यधिरुचिसहितनिषु क्वौ ।
११७ वनगिर्योः संज्ञायां कोटरकिंशुलुकादीनाम् ।
११८ वले ।
११९ मतौ बह्वचोऽनजिरादीनाम् ।
१२० शरादीनां च ।
१२१ इको वहेऽपीलोः ।
१२२ उपसर्गस्य घञ्यमनुष्ये बहुलम् ।
१२३ इकः काशे ।
१२४ दस्ति ।
१२५ अष्टनः संज्ञायाम् ।
१२६ छन्दसि च ।
१२७ चितेः कपि ।
१२८ विश्वस्य वसुराटोः ।
१२९ नरे संज्ञायाम् ।
१३० मित्रे चर्षौ ।
१३१ मन्त्रे सोमाश्वेन्द्रियविश्वदेव्यस्य मतौ ।
१३२ ओषधेश्च विभक्तावप्रथमायाम् ।
१३३ ऋचि तुनुघमक्षुतङ्कुत्रोरुष्याणाम् ।
१३४ इकः सुञि ।
१३५ द्व्यचोऽतस्तिङः ।
१३६ निपातस्य च ।
१३७ अन्येषामपि दृश्यते ।

१३८ चौ ।
१३९ संप्रसारणस्य ।
"अलुक्षष्ठ्या जातेरिकोऽ-
व्ययीभावे कोः कत्तदिको
वह एकोनविंशतिः' ॥

चतुर्थ पादः ।

१ अङ्गस्य ।
२ हलः ।
३ नामि ।
४ न तिसृचतसृ ।
५ छन्दस्युभयथा ।
६ नृ च ।
७ नोपधायाः ।
८ सर्वनामस्थाने चासंबुद्धौ ।
९ वा षपूर्वस्य निगमे ।
१० सान्तमहतः संयोगस्य ।
११ अप्तृन्तृच्स्वसृनप्तृनेष्टृत्वष्टृक्षत्तृहोतृपोतृप्रशास्तृणाम् ।
१२ इन्हन्पूषार्यम्णां शौ ।
१३ सौ च ।
अत्वसन्तस्य चाधातोः ।
१४ अत्वसन्तस्य चाधातोः ।
१५ अनुनासिकस्य क्विझलोः क्ङिति ।
१६ अज्झनगमां सनि ।
१७ तनोतेर्विभाषा ।
१८ क्रमश्च क्त्वि ।
१९ च्छ्वोः शूडनुनासिके च ।
२० ज्वरत्वरस्रिव्यविमवामुपधायाश्च ।
२१ राल्लोपः ।
२२ असिद्धवदत्राभात् ।
२३ श्नान्नलोपः ।
२४ अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति ।
२५ दंशसञ्जस्वञ्जां शपि ।
२६ रञ्जेश्च ।
२७ घञि च भावकरणयोः ।
२८ स्यदो जवे ।
२९ अवोदैधौद्मप्रश्रथहिमश्रथाः ।
३० नाञ्चेः पूजायाम् ।
३१ क्त्वि स्कन्दिस्यन्दोः ।
३२ जान्तनशां विभाषा ।
३३ भञ्जेश्च चिणि ।
३४ शास इदङ्हलोः ।
३५ शा हौ ।
३६ हन्तेर्जः ।
३७ अनुदात्तोपदेशवनतितनोत्यादीनामनुनासिकलोपो झलि क्ङिति ।
३८ वा ल्यपि ।
३९ न क्तिचि दीर्घश्च ।
४० गमः क्वौ ।
४१ विड्वनोरनुनासिकस्यात् ।

४२ जनसनखनां सञ्झलोः ।
४३ ये विभाषा ।
४४ तनोतेर्यकि ।
४५ सनः क्तिचि लोपश्चास्यान्यतरस्याम् ।
४६ आर्धधातुके ।
४७ भ्रस्जोरोपधयोरमन्यतरस्याम् ।
४८ अतो लोपः ।
४९ यस्य हलः ।
५० क्यस्य विभाषा ।
५१ णेरनिटि ।
५२ निष्ठायां सेटि ।
५३ जनिता मन्त्रे ।
५४ शमिता यज्ञे ।
५५ अयामन्ताल्वाय्येत्न्विष्णुषु ।
५६ ल्यपि लघुपूर्वात् ।
५७ विभाषापः
५८ युप्लुवोर्दीर्घश्छन्दसि ।
५९ क्षियः ।
६० निष्ठायामण्यदर्थे ।
६१ वाक्रोशदैन्ययोः ।
६२ स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च ।
६३ दीङो युडचि क्ङिति ।
६४ आतो लोप इटि च ।
६५ ईद्यति ।
६६ घुमास्थागापाजहातिसां हलि ।
६७ एर्लिङि ।
६८ वान्यस्य संयोगादेः ।
६९ न ल्यपि ।
७० मयतेरिदन्यतरस्याम् ।
७१ लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः ।
७२ आडजादीनाम् ।
७३ छन्दस्यपि दृश्यते ।
७४ न माङ्योगे ।
७५ बहुलं छन्दस्यमाङ्योगेऽपि ।
७६ इरयो रे ।
७७ अचि श्नुधातुभ्रुवां य्वोरियङुवङौ ।
७८ अभ्यासस्यासवर्णे ।
७९ स्त्रियाः ।
८० वाम्शसोः ।
८१ इणो यण् ।
८२ एरनेकाचोऽसंयोगपूर्वस्य ।
८३ ओः सुपि ।
८४ वर्षाभ्वश्च ।
८५ न भूसुधियोः ।
८६ छन्दस्युभयथा ।
८७ हुश्नुवोः सार्वधातुके ।
८८ भुवो वुग्लुङ्लिटोः ।
८९ ऊदुपधाया गोहः ।

९० दोषो णौ ।
९१ वा चित्तविरागे ।
९२ मितां ह्रस्वः ।
९३ चिण्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम् ।
९४ खचि ह्रस्वः ।
९५ ह्लादो निष्ठायाम् ।
९६ छादेर्घेऽद्व्युपसर्गस्य ।
९७ इस्मन्त्रन्क्विषु च ।
९८ गमहनजनखनघसां लोपः क्ङित्यनङि ।
९९ तनिपत्योश्छन्दसि ।
१०० घसिभसोर्हलि च ।
१०१ हुझल्भ्यो हेर्धिः ।
१०२ श्रुशृणुपॄकृवृभ्यश्छन्दसि ।
१०३ अङितश्च ।
१०४ चिणो लुक् ।
१०५ अतो हेः ।
१०६ उतश्च प्रत्ययादसंयोगपूर्वात् ।
१०७ लोपश्चास्यान्यतरस्यां म्वोः ।
१०८ नित्यं करोतेः ।
१०९ ये च ।
११० अत उत्सार्वधातुके ।
१११ श्नसोरल्लोपः ।
११२ श्नाभ्यस्तयोरातः ।
११३ ई हल्यघोः ।
११४ इद्दरिद्रस्य ।
११५ भियोऽन्यतरस्याम् ।
११६ जहातेश्च ।
११७ आ च हौ ।
११८ लोपो यि ।
११९ घ्वसोरेद्धावभ्यासलोपश्च ।
१२० अत एकहल्मध्येऽनादेशादेर्लिटि ।
१२१ थलि च सेटि ।
१२२ तॄफलभजत्रपश्च ।
१२३ राधो हिंसायाम् ।
१२४ वा जॄभ्रमुत्रसाम् ।
१२५ फणां च सप्तानाम् ।
१२६ न शसददवादिगुणानाम् ।
१२७ अर्वणस्त्रसावनञः ।
१२८ मघवा बहुलम् ।
१२९ भस्य ।
१३० पादः पत् ।
१३१ वसोः सम्प्रसारणम्
१३२ वाह ऊठ् ।
१३३ श्वयुवमघोनामतद्धिते ।
१३४ अल्लोपोऽनः ।
१३५ षपूर्वहन्धृतराज्ञामणि ।
१३६ विभाषा ङिश्योः ।
१३७ न संयोगाद्वमन्तात् ।
१३८ अचः ।
१३९ उद ईत् ।
१४० आतो धातोः ।
१४१ मन्त्रेष्वाङ्यादेरात्मनः ।
१४२ ति विंशतेर्डिति ।

१४३ टेः
१४४ नस्तद्धिते ।
१४५ अह्नष्टखोरेव ।
१४६ ओर्गुणः ।
१४७ ढे लोपोऽकद्र्वाः ।
१४८ यस्येति च ।
१४९ सूर्यतिष्यागस्त्यमत्स्यानां य उपधायाः ।
१५० हलस्तद्धितस्य ।
१५१ आपत्यस्य च तद्धितेऽनाति।
१५२ क्यच्व्योश्च ।
१५३ बिल्वकादिभ्यश्छस्य लुक् ।
१५४ तुरिष्ठेमेयःसु ।
१५५ टेः ।
१५६ स्थूलदूरयुवह्रस्वक्षिप्रक्षुद्राणां यणादिपरं पूर्वस्य च गुणः।
१५७ प्रियस्थिरस्फिरोरुबहुलगुरुवृद्धतृप्रदीर्घवृन्दारकाणां प्रस्थस्फवर्बंहिगर्वर्षित्रब्द्राघिवृन्दाः ।
१५८ बहोर्लोपो भू च बहोः ।
१५९ इष्ठस्य यिट् च ।
१६० ज्यादादीयसः ।
१६१ र ऋतो हलादेर्लघोः ।
१६२ विभाषर्जोश्छन्दसि ।
१६३ प्रकृत्यैकाच् ।
१६४ इनण्यनपत्ये ।
१६५ गाथिविदथिकेशिगणिपणिनश्च ।
१६६ संयोगादिश्च ।
१६७ अन् ।
१६८ ये चाभावकर्मणोः ।
१६९ आत्माध्वानौ खे ।
१७० नमपूर्वोऽपत्येऽवर्मणः ।
१७१ ब्राह्मोऽजातौ ।
१७२ कार्मस्ताच्छील्ये ।
१७३ औक्षमनपत्ये ।
१७४ दाण्डिनायनहास्तिनायनाथर्वणिकजैह्माशिनेयवासिनायनिभ्रौणहत्यधैवत्यसारवैक्ष्वाकमैत्रेयहिरण्मयानि।
१७५ ऋत्व्यवास्त्व्यवास्त्वमाध्वीहिरण्ययानि छन्दसि।

"अङ्गस्य राल्लोपो विड्वनोर्वाक्कोशगो दण्डुञ्जलभ्यस्थालि चमन्त्रेषु रक्षतः पञ्चदश"

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

—:०:—

प्रथमः पादः ।

१ युवोरनाकौ ।
२ आयनेयीनीयियः फढखछघां प्रत्ययादीनाम् ।
३ झोऽन्तः ।

४ अद्भ्यस्तात् ।
५ आत्मनेपदेष्वनतः ।
६ शीङो रुट् ।
७ वेत्तेर्विभाषा ।
८ बहुलं छन्दसि ।
९ अतो भिस ऐस् ।
१० बहुलं छन्दसि ।
११ नेदमदसोरकोः ।
१२ टाङसिङसामिनात्स्याः ।
१३ ङेर्यः ।
१४ सर्वनाम्नः स्मै ।
१५ ङसिङ्योः स्मात्स्मिनौ ।
१६ पूर्वादिभ्यो नवभ्यो वा ।
१७ जसः शी ।
१८ औङ आपः ।
१९ नपुंसकाच्च ।
२० जश्शसोः शिः ।
२१ अष्टाभ्य औश् ।
२२ षड्भ्यो लुक् ।
२३ स्वमोर्नपुंसकात् ।
२४ अतोऽम् ।
२५ अद्ड्डतरादिभ्यः पञ्चभ्यः ।
२६ नेतराच्छन्दसि ।
२७ युष्मदस्मद्भ्यां ङसोऽश् ।
२८ ङेप्रथमयोरम् ।
२९ शसो न ।
३० भ्यसोऽभ्यम् ।
३१ पञ्चम्या अत् ।
३२ एकवचनस्य च ।
३३ साम आकम् ।
३४ आत औ णलः ।
३५ तुह्योस्तातङाशिष्यन्यतरस्याम् ।
३६ विदेः शतुर्वसुः ।
३७ समासेऽनञ्पूर्वे क्त्वो ल्यप् ।
३८ क्त्वापि च्छन्दसि ।
३९ सुपां सुलुक्पूर्वसवर्णाच्छेयाडाड्यायाजालः ।
४० अमो मश् ।
४१ लोपस्त आत्मनेपदेषु ।
४२ ध्वमो ध्वात् ।
४३ यजध्वैनमिति च ।
४४ तस्य तात् ।
४५ तप्तनप्तनथनाश्च ।
४६ इदन्तो मसि ।
४७ क्त्वो यक् ।
४८ इष्ट्वीनमिति च ।
४९ स्नात्व्यादयश्च ।
५० आज्जसेरसुक् ।
५१ अश्वक्षीरवृषलवणानामात्मप्रीतौ क्यचि ।
५२ आमि सर्वनाम्नः सुट् ।
५३ त्रेस्त्रयः ।
५४ ह्रस्वनद्यापो नुट् ।

५५ षट्चतुर्भ्यश्च ।
५६ श्रीग्रामण्योश्छन्दसि ।
५७ गोः पादान्ते ।
५८ इदितो नुम्धातोः ।
५९ शे मुचादीनाम् ।
६० मस्जिनशोर्झलि ।
६१ रधिजभोरचि ।
६२ नेट्यलिटि रधेः ।
६३ रभेरशब्लिटोः ।
६४ लभेश्च ।
६५ आङो यि ।
६६ उपात्प्रशंसायाम् ।
६७ उपसर्गात्खल्घञोः ।
६८ न सुदुर्भ्यां केवलाभ्याम् ।
६९ विभाषा चिण्णमुलोः ।
७० उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः ।
७१ युजेरसमासे ।
७२ नपुंसकस्य झलचः ।
७३ इकोऽचि विभक्तौ ।
७४ तृतीयादिषु भाषितपुंस्कं पुंवद्गालवस्य ।
७५ अस्थिदधिसक्थ्यक्ष्णामनङुदात्तः ।
७६ छन्दस्यपि दृश्यते ।
७७ ई च द्विवचने ।
७८ नाभ्यस्ताच्छतुः ।
७९ वा नपुंसकस्य ।
८० आच्छीनद्योर्नुम् ।
८१ शप्श्यनोर्नित्यम् ।
८२ सावनडुहः ।
८३ दृक्स्ववस्स्वतवसां छन्दसि ।
८४ दिव औत् ।
८५ पथिमथ्यृभुक्षामात् ।
८६ इतोऽत्सर्वनामस्थाने ।
८७ थो न्थः ।
८८ भस्य टेर्लोपः ।
८९ पुंसोऽसुङ् ।
९० गोतो णित् ।
९१ णलुत्तमो वा ।
९२ सख्युरसंबुद्धौ ।
९३ अनङ् सौ ।
९४ ऋदुशनस्पुरुदंसोनेहसां च ।
९५ तृज्वत्क्रोष्टुः ।
९६ स्त्रियां च ।
९७ विभाषा तृतीयादिष्वचि ।
९८ चतुरनडुहोरामुदात्तः ।
९९ अम्संबुद्धौ ।
१०० ऋत इद्धातोः ।
१०१ उपधायाश्च ।
१०२ उदोष्ठ्यपूर्वस्य ।
१०३ बहुलं छन्दसि ।

"युवोरनाकौ" ... "युवोरध्याभ्यो लोपो रधि-शप्श्यनोरुपधायास्त्रीणि"॥

द्वितीयः पादः ।

१ सिचि वृद्धिः परस्मैपदेषु ।
२ अतो ल्रान्तस्य ।
३ वदव्रजहलन्तस्याचः ।
४ नेटि ।
५ ह्म्यन्तक्षणश्वसजागृणिश्व्येदिताम् ।
६ ऊर्णोतेर्विभाषा ।
७ अतो हलादेर्लघोः ।
८ नेड्वशि कृति ।
९ तितुत्रतथसिसुसरकसेषु च ।
१० एकाच उपदेशेऽनुदात्तात् ।
११ श्र्युकः किति ।
१२ सनि ग्रहगुहोश्च ।
१३ कृसृभृवृस्तुद्रुस्रुश्रुवो लिटि ।
१४ श्वीदितो निष्ठायाम् ।
१५ यस्य विभाषा ।
१६ आदितश्च ।
१७ विभाषा भावादिकर्मणोः ।
१८ क्षुब्धस्वान्तध्वान्तलग्नम्लिष्टविरिब्धफाण्टबाढानिमन्थमनस्तमःसक्ताविस्पष्टस्वरायासभृशेषु ।
१९ धृषिशसी वैयात्ये ।
२० दृढः स्थूलबलयोः ।
२१ प्रभौ परिवृढः ।
२२ कृच्छ्रगहनयोः कषः ।
२३ घुषिरविशब्दने ।
२४ अर्देः संनिविभ्यः ।
२५ अभेश्चाविदूर्ये ।
२६ णेरध्ययने वृत्तम् ।
२७ वा दान्तशान्तपूर्णदस्तस्पष्टच्छन्नज्ञप्ताः ।
२८ रुष्यमत्वरसंघुषास्वनाम् ।
२९ हृषेर्लोमसु ।
३० अपचितश्च ।
३१ हु ह्वरेश्छन्दसि ।
३२ अपरिह्वृताश्च ।
३३ सोमे ह्वरितः ।
३४ ग्रसितस्कभितस्तभितोत्तभितचत्तविकस्ता विशस्तृशंस्तृशास्तृतरुतृतरूतृवरुतृवरूतृवरूत्रीरुज्ज्वलितिक्षरितिवमित्यमितीति च ।
३५ आर्धधातुकस्येड्वलादेः ।
३६ स्नुक्रमोरनात्मनेपदनिमित्ते
३७ ग्रहोऽलिटि दीर्घः ।
३८ वृतो वा ।
३९ न लिङि ।
४० सिचि च परस्मैपदेषु ।
४१ इट् सनि वा ।
४२ लिङ्सिचोरात्मनेपदेषु ।
४३ ऋतश्च संयोगादेः ।
४४ स्वरतिसूतिसूयतिधूञूदितो

वा ।
४५ रधादिभ्यश्च ।
४६ निरः कुषः ।
४७ इण्निष्ठायाम् ।
४८ तीषसहलुभरुषरिषः ।
४९ सनीवन्तर्धभ्रस्जदम्भुश्रिस्वृयूर्णुभरज्ञपिसनाम् ।
५० क्लिशः क्त्वानिष्ठयोः ।
५१ पूङश्च ।
५२ वसतिक्षुधोरिट् ।
५३ अञ्चेः पूजायाम् ।
५४ लुभो विमोहने ।
५५ जॄव्रश्च्योः क्त्वि ।
५६ उदितो वा ।
५७ सेऽसिचिकृतचृतच्छृदतृदनृतः
५८ गमेरिट्परस्मैपदेषु ।
५९ न वृद्भ्यश्चतुर्भ्यः ।
६० तासि च क्लृपः ।
६१ अचस्तास्वत्थल्यनिटो नित्यम्
६२ उपदेशेऽत्वतः ।
६३ ऋतो भारद्वाजस्य ।
६४ बभूथाततन्थ जगृम्भ ववर्थेति निगमे ।
६५ विभाषा सृजिदृशोः ।
६६ इडत्यर्तिव्ययतीनाम् ।
६७ वस्वेकाजाद्घसाम् ।
६८ विभाषा गमहनविदविशाम् ।
६९ सनिंससनिवांसम् ।
७० ऋद्धनोः स्ये ।
७१ अञ्जेः सिचि ।
७२ स्तुसुधूञ्भ्यः परस्मैपदेषु ।
७३ यमरमनमातां सक् च ।
७४ स्मिपूङ्रञ्ज्वशां सनि ।
७५ किरश्च पञ्चभ्यः ।
७६ रुदादिभ्यः सार्वधातुके ।
७७ ईशः से ।
७८ ईडजनोर्ध्वे च ।
७९ लिङः सलोपोऽनन्त्यस्य ।
८० अतो येयः ।
८१ आतो ङितः ।
८२ आने मुक् ।
८३ ईदासः ।
८४ अष्टन आ विभक्तौ ।
८५ रायो हलि ।
८६ युष्मदस्मदोरनादेशे ।
८७ द्वितीयायां च ।
८८ प्रथमायाश्च द्विवचने भाषायाम् ।
८९ योऽचि ।
९० शेषे लोपः ।
९१ मपर्यन्तस्य च ।
९२ युवावौ द्विवचने ।
९३ यूयवयौ जसि ।
९४ त्वाहौ सौ ।

९५ तुभ्यमह्यौ ङयि ।
९६ तवममौ ङसि ।
९७ त्वमावेकवचने ।
९८ प्रत्ययोत्तरपदयोश्च ।
९९ त्रिचतुरोः स्त्रियां तिसृचतसृ ।
१०० अचि र ऋतः ।
१०१ जराया जरसन्यतरस्याम् ।
१०२ त्यदादीनामः ।
१०३ किमः कः ।
१०४ कु तिहोः ।
१०५ क्वाति ।
१०६ तदोः सः सावनन्त्ययोः ॥
१०७ अदस औ सुलोपश्च ।
१०८ इदमो मः ।
१०९ दश्च ।
११० यः सौ ।
१११ इदोऽय् पुंसि ।
११२ अनाप्यकः ।
११३ हलि लोपः ।
११४ मृजेर्वृद्धिः ।
११५ अचो ञ्णिति ।
११६ अत उपधायाः ।
११७ तद्धितेष्वचामादेः ।
११८ किति च ।

"सिचि प्रभाविट्सन्यचस्तास्वदातो जराया अष्टादश" ॥

तृतीयः पादः

१ देविकाशिंशपादित्यवाड्दीर्घसत्रश्रेयसामात् ।
२ केकयमित्रयुप्रलयानांयादेरियः ।
३ न य्वाभ्यां पदान्ताभ्यां पूर्वौ तु ताभ्यामैच् ।
४ द्वारादीनां च ।
५ न्यग्रोधस्यच केवलस्य ।
६ न कर्मव्यतिहारे ।
७ स्वागतादीनां च ।
८ श्वादेरिञि ।
९ पदान्तस्यान्यतरस्याम् ।
१० उत्तरपदस्य ।
११ अवयवादृतोः ।
१२ सुसर्वार्धाज्जनपदस्य ।
१३ दिशोऽमद्राणाम् ।
१४ प्राचां ग्रामनगराणाम् ।
१५ संख्यायाःसंवत्सरसंख्यस्यच
१६ वर्षस्याभविष्यति ।
१७ परिमाणान्तस्यासंज्ञाशाणयोः ।
१८ जे प्रोष्ठपदानाम् ।
१९ हृद्भगसिन्ध्वन्ते पूर्वपदस्य च ।
२० अनुशतिकादीनां च ।
२१ देवताद्वन्द्वे च ।

२२ नेन्द्रस्य परस्य ।
२३ दीर्घाच्च वरुणस्य ।
२४ प्राचां नगरान्ते ।
२५ जङ्गलधेनुवलजान्तस्य विभाषितमुत्तरम् ।
२६ अर्धात् परिमाणस्य पूर्वस्य तु वा ।
२७ नातः परस्य ।
२८ प्रवाहणस्य ढे ।
२९ तत्प्रत्यस्य च ।
३० नञः शुचीश्वरक्षेत्रज्ञकुशल निपुणानाम् ।
३१ यथातथयथापुरयोः पर्यायेण ।
३२ हनस्तोऽचिण्णलोः ।
३३ आतो युक्चिण्कृतोः ।
३४ नोदात्तोपदेशस्य मान्तस्यानाचमेः ।
३५ जनिवध्योश्च ।
३६ अर्तिह्रीव्लीरीक्नूयीक्ष्माय्यातांपुग्णौ ।
३७ शाच्छासाह्वाव्यावेपां युक् ।
३८ वो विधूनने जुक् ।
३९ लीलोर्नुग्लुकावन्यतरस्यां स्नेहविपातने ।
४० भियो हेतुभये षुक् ।
४१ स्फायो वः ।
४२ शदे रगतौ तः ।
४३ रुहः पोऽन्यतरस्याम् ।
४४ प्रत्ययस्थात्कात्पूर्वस्यात इदाप्यसुपः ।
४५ न यासयोः ।
४६ उदीचामातः स्थानेयक्पूर्वायाः ।
४७ भस्त्रैषाजाज्ञाद्वास्वा नञ्पूर्वाणामपि ।
४८ अभाषितपुंस्काच्च ।
४९ आदाचार्याणाम् ।
५० ठस्येकः ।
५१ इसुसुक्तान्तात् कः ।
५२ चजोः कु घिण्यतोः ।
५३ न्यङ्क्वादीनां च ।
५४ हो हन्तेर्ञ्णिन्नेषु ।
५५ अभ्यासाच्च ।
५६ हेरचङि ।
५७ सन्लिटोर्जेः ।
५८ विभाषा चेः ।
५९ न क्वादेः ।
६० अजिव्रज्योश्च ।
६१ भुजन्युब्जौ पाण्युपतापयोः ।
६२ प्रयाजानुयाजौ यज्ञाङ्गे ।
६३ वञ्चेर्गतौ ।
६४ ओक उचः के ।
६५ ण्य आवश्यके ।

६६ यजयाचरुचप्रवचर्चश्च ।
६७ वचोऽशब्दसंज्ञायाम् ।
६८ प्रयोज्यनियोज्यौ शक्यार्थे ।
६९ भोज्यं भक्ष्ये ।
७० घोर्लोपो लेटि वा ।
७१ ओतः श्यनि ।
७२ क्सस्याचि ।
७३ लुग्वा दुहदिहलिहगुहामात्मनेपदे दन्त्ये ।
७४ शमामष्टानां दीर्घः श्यनि ।
७५ ष्ठिवुक्लमुचमां शिति ।
७६ क्रमः परस्मैपदेषु ।
७७ इषुगमियमां छः ।
७८ पाघ्राध्मास्थाम्नादाण्दृश्यर्तिसर्तिशदसदां पिबजिघ्रधमतिष्ठमनयच्छपश्यर्च्छधौशीयसीदाः ।
७९ ज्ञाजनोर्जा ।
८० प्वादीनां ह्रस्वः ।
८१ मीनातेर्निगमे ।
८२ भिदेर्गुणः ।
८३ जुसि च ।
८४ सार्वधातुकार्धधातुकयोः ।
८५ जाग्रोऽविचिण्णल्ङित्सु ।
८६ पुगन्तलघूपधस्य च ।
८७ नाभ्यस्तस्याचि पिति सार्वधातुके ।
८८ भूसुवोस्तिङि ।
८९ उतो वृद्धिर्लुकि हलि ।
९० ऊर्णोतेर्विभाषा ।
९१ गुणोऽपृक्ते ।
९२ तृणह इम् ।
९३ ब्रुव ईट् ।
९४ यङो वा ।
९५ तुरुस्तुशम्यमः सार्वधातुके
९६ अस्तिसिचोऽपृक्ते ।
९७ बहुलं छन्दसि ।
९८ रुदश्च पञ्चभ्यः ।
९९ अड्गार्ग्यगालवयोः ।
१०० अदः सर्वेषाम् ।
१०१ अतो दीर्घो यञि
१०२ सुपि च ।
१०३ बहुवचने झल्येत् ।
१०४ ओसि च ।
१०५ आङि चापः ।
१०६ संबुद्धौ च ।
१०७ अम्बार्थनद्योर्ह्रस्वः ।
१०८ ह्रस्वस्य गुणः ।
१०९ जसि च ।
११० ऋतोङिसर्वनामस्थानयोः ।
१११ घेर्ङिति ।
११२ आण्नद्याः ।
११३ याडापः ।
११४ सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च ।

११५ विभाषाद्वितीयातृतीयाभ्याम् ।
११६ ङेराम्नद्याम्नीभ्यः ।
११७ इदुद्भ्याम् ।
११८ औत्
११९ अच्च घेः
१२० आङो नाऽस्त्रियाम् ।
"देविकादेवतास्फायो भुजमीनातेरतो दीर्घो विंशतिः"

चतुर्थः पादः ।

१ णौ चङ्युपधाया ह्रस्वः ।
२ नाग्लोपिशास्वृदिताम् ।
३ भ्राजभासभाषदीपजीवमीलपीडामन्यतरस्याम् ।
४ लोपः पिबतेरीच्चाभ्यासस्य ।
५ तिष्ठतेरित् ।
६ जिघ्रतेर्वा ।
७ उर्ऋत् ।
८ नित्यं छन्दसि ।
९ दयतेर्दिगि लिटि ।
१० ऋतश्च संयोगादेर्गुणः ।
११ ऋच्छत्यॄताम् ।
१२ शॄदॄप्रां ह्रस्वो वा ।
१३ केऽणः ।
१४ न कपि ।
१५ आपोऽन्यतरस्याम् ।
१६ ऋदृशोऽङि गुणः ।
१७ अस्यतेस्थुक् ।
१८ श्वयतेरः ।
१९ पतः पुम् ।
२० वच उम् ।
२१ शीङः सार्वधातुके गुणः ।
२२ अयङ् यि क्ङिति ।
२३ उपसर्गाद्ध्रस्व ऊहतेः ।
२४ एतेर्लिङि ।
२५ अकृत्सार्वधातुकयोर्दीर्घः ।
२६ च्वौ च ।
२७ रीङ् ऋतः ।
२८ रिङ् शयग्लिङ्क्षु ।
२९ गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः ।
३० यङि च ।
३१ ई घ्राध्मोः ।
३२ अस्य च्वौ ।
३३ क्यचि च ।
३४ अशनायोदन्यधनाया बुभुक्षापिपासागर्धेषु ।
३५ न छन्दस्यपुत्रस्य ।
३६ दुरस्युर्द्रविणस्युर्वृषण्यति रिषण्यति ।
३७ अश्वाघस्यात् ।
३८ देवसुम्नयोर्यजुषि काठके ।
३९ कव्यध्वरपृतनस्यर्चि लोपः ।
४० द्यतिस्यतिमास्थामित्ति किति ।
४१ शाच्छोरन्यतरस्याम् ।

४२ दधातेर्हिः ।
४३ जहातेश्च क्त्वि ।
४४ विभाषा छन्दसि ।
४५ सुधित वसुधित नेमधित धिष्व धिषीय च ।
४६ दो दद्घोः ।
४७ अच उपसर्गात्तः ।
४८ अपो भि ।
४९ सः स्यार्धधातुके ।
५० तासस्त्योर्लोपः ।
५१ रि च
५२ ह एति ।
५३ यीवर्णयोर्दीधीवेव्योः ।
५४ सनि मीमाघुरभलभशकपतपदामच इस् ।
५५ आप्ज्ञप्यृधामीत् ।
५६ दम्भ इच्च ।
५७ मुचोऽकर्मकस्य गुणो वा ।
५८ अत्र लोपोऽभ्यासस्य ।
५९ ह्रस्वः ।
६० हलादिः शेषः ।
६१ शर्पूर्वाः खयः ।
६२ कुहोश्चुः ।
६३ न कवतेर्यङि ।
६४ कृषेश्छन्दसि ।
६५ दाधर्ति दर्धर्ति दर्धर्षि बोभूतुतेतिक्तेऽलर्ष्यापनीफणत्संसनिष्यदत्करिक्रत्कनिक्रदद्भरिभ्रद्दविध्वतो दविद्युतत्तरित्रतः सरीसृपतं वरीवृजन्मर्मृज्यागनीगन्तीति च ।
६६ उरत् ।
६७ द्युतिस्वाप्योः संप्रसारणम् ।
६८ व्यथो लिटि ।
६९ दीर्घ इणः किति ।
७० अत आदेः ।
७१ तस्मान्नुड् द्विहलः ।
७२ अश्नोतेश्च ।
७३ भवतेरः ।
७४ ससूवेति निगमे ।
७५ निजां त्रयाणां गुणः श्लौ ।
७६ भृञामित् ।
७७ अर्तिपिपर्त्योश्च ।
७८ बहुलं छन्दसि ।
७९ सन्यतः ।
८० ओः पुयण्ज्यपरे ।
८१ स्रवतिशृणोतिद्रवतिप्रवतिप्लवतिच्यवतीनां वा ।
८२ गुणो यङ्लुकोः ।
८३ दीर्घोऽकितः ।
८४ नीग्वञ्चुस्रंसुध्वंसुभ्रंसुकसपतपदस्कन्दाम् ।
८५ नुगतोऽनुनासिकान्तस्य ।

८६ जपजभदहदशभञ्जपशां च ।
८७ तरफलोश्च ।
८८ उत्परस्यातः ।
८९ ति च ।
९० रीगृदुपधस्य च ।
९१ रुग्रिकौ च लुकि ।
९२ ऋतश्च ।
९३ सन्वल्लघुनि चङ्परेऽनग्लोपे ।
९४ दीर्घो लघोः ।
९५ अत्स्मृदृत्वरप्रथम्रदस्तॄस्पशाम्
९६ विभाषा वेष्टिचेष्ट्योः ।
९७ ई च गणः ।

"णौ चर्सीङः शाच्छोः शपूर्वास्त्रवतिसप्तदश" ॥

अथाष्टमोऽध्यायः ।

—:०:—

प्रथमः पादः ।

१ सर्वस्य द्वे ।
२ तस्य परमाम्रेडितम् ।
३ अनुदात्तं च ।
४ नित्यवीप्सयोः ।
५ परेर्वर्जने ।
६ प्रसमुपोदः पादपूरणे ।
७ उपर्यध्यधसः सामीप्ये ।
८ वाक्यादेरामन्त्रितस्यासूयासंमतिकोपकुत्सनभर्त्सनेषु ।
९ एकं बहुव्रीहिवत् ।
१० आबाधे च ।
११ कर्मधारयवदुत्तरेषु ।
१२ प्रकारे गुणवचनस्य ।
१३ अकृच्छ्रे प्रियसुखयोरन्यतरस्याम् ।
१४ यथास्वे यथायथम् ।
१५ द्वन्द्वं रहस्यमर्यादावचनव्युत्क्रमणयज्ञपात्रप्रयोगाभिव्यक्तिषु ।
१६ पदस्य ।
१७ पदात् ।
१८ अनुदात्तं सर्वमपादादौ ।
१९ आमन्त्रितस्य च ।
२० युष्मदस्मदोः षष्ठीचतुर्थीद्वितीयास्थयोर्वान्नावौ ।
२१ बहुवचनस्य वस्नसौ ।
२२ तेमयावेकवचनस्य ।
२३ त्वामौ द्वितीयायाः ।
२४ न चवाहाहैवयुक्ते ।
२५ पश्यार्थैश्चानालोचने ।
२६ सपूर्वायाः प्रथमाया विभाषा ।
२७ तिङो गोत्रादीनि कुत्सनाभीक्ष्ण्ययोः ।
२८ तिङ्ङतिङः ।
२९ न लुट् ।

३० निपातैर्यद्यदिहन्तकुविन्नेच्चेच्चण्कच्चिद्यत्रयुक्तम्
३१ नह प्रत्यारम्भे ।
३२ सत्यं प्रश्ने ।
३३ अङ्गाप्रातिलोम्ये ।
३४ हि च ।
३५ छन्दस्यनेकमपि साकाङ्क्षम् ।
३६ यावद्यथाभ्याम् ।
३७ पूजायां नानन्तरम् ।
३८ उपसर्गव्यपेतंच ।
३९ तुपश्यपश्यताहैः पूजायाम् ।
४० अहो च ।
४१ शेषे विभाषा ।
४२ पुरा च परीप्सायाम् ।
४३ नन्वित्यनुज्ञैषणायाम् ।
४४ किं क्रियाप्रश्नेऽनुपसर्गमप्रतिषिद्धम् ।
४५ लोपे विभाषा ।
४६ एहिमन्ये प्रहासे लृट् ।
४७ जात्वपूर्वम् ।
४८ किंवृत्तं च चिदुत्तरम् ।
४९ आहोउताहो चानन्तरम् ।
५० शेषे विभाषा ।
५१ गत्यर्थलोटा लृण्न चेत्कारकंसर्वान्यत् ।
५२ लोट् च ।
५३ विभाषितं सोपसर्गमनुत्तमं ।
५४ हन्त च ।
५५ आम एकान्तरमामन्त्रितमनन्तिके ।
५६ यद्धितुपरं छन्दसि ।
५७ चनचिदिवगोत्रादितद्धिताम्रेडितेष्वगतेः ।
५८ चादिषु च ।
५९ चवायोगे प्रथमा ।
६० हेति क्षियायाम् ।
६१ अहेति विनियोगे च ।
६२ चाहलोपे एवेत्यवधारणम् ।
६३ चादिलोपे विभाषा ।
६४ वैवावेति च च्छन्दसि ।
६५ एकान्याभ्यां समर्थाभ्याम् ।
६६ यद्वृत्तान्नित्यम् ।
६७ पूजनात्पूजितमनुदात्तं काष्ठादिभ्यः ।
६८ सगतिरपि तिङ् ।
६९ कुत्सने च सुप्यगोत्रादौ ।
७० गतिर्गतौ ।
७१ तिङि चोदात्तवति ।
७२ आमन्त्रितं पूर्वमविद्यमानवत् ।
७३ नामन्त्रिते समानाधिकरणे सामान्यवचनम् ।
७४ विभाषितं विशेषवचने बहुवचनम् ।

"सर्वस्य बहुवचनस्य शेषेऽहेति चतुर्दश"

द्वितीयः पादः ।

१ पूर्वत्रासिद्धम् ।
२ नलोपः सुप्स्वरसंज्ञातुग्विधिषु कृति ।
३ न मु ने ।
४ उदात्तस्वरितयोर्यणः स्वरितोऽनुदात्तस्य ।
५ एकादेश उदात्तेनोदात्तः ।
६ स्वरितो वानुदात्ते पदादौ ।
७ नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य ।
८ न ङिसंबुद्ध्योः ।
९ मादुपधायाश्च मतोर्वोऽयवादिभ्यः ।
१० झयः ।
११ संज्ञायाम् ।
१२ आसन्दीवदष्ठीवच्चक्रीवत्कक्षीवद्रुमण्वच्चर्मण्वती ।
१३ उदन्वानुदधौ च ।
१४ राजन्वान्सौराज्ये ।
१५ छन्दसीरः ।
१६ अनोनुट् ।
१७ नाद्घस्य ।
१८ कृपो रो लः ।
१९ उपसर्गस्यायतौ ।
२० ग्रो यङि ।
२१ अचि विभाषा ।
२२ परेश्च घाङ्कयोः ।
२३ संयोगान्तस्य लोपः ।
२४ रात्सस्य ।
२५ धि च ।
२६ झलो झलि ।
२७ ह्रस्वादङ्गात् ।
२८ इट इटि ।
२९ स्कोः संयोगाद्योरन्ते च ।
३० चोः कुः ।
३१ हो ढः ।
३२ दादेर्धातोर्घः ।
३३ वा द्रुहमुहष्णुहष्णिहाम् ।
३४ नहो धः ।
३५ आहस्थः ।
३६ व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः ।
३७ एकाचो बशो भष्झषन्तस्य स्ध्वोः ।
३८ दधस्तथोश्च ।
३९ झलां जशोऽन्ते ।
४० झषस्तथोर्धोऽधः ।
४१ षढोः कः सि ।
४२ रदाभ्यां निष्ठातो नः पूर्वस्य च दः ।
४३ संयोगादेरातो धातोर्यण्वतः ।
४४ ल्वादिभ्यः ।

४५ ओदितश्च ।
४६ क्षियोदीर्घात् ।
४७ श्योऽस्पर्शे ।
४८ अञ्चोऽनपादाने ।
४९ दिवोऽविजिगीषायाम् ।
५० निर्वाणोऽवाते ।
५१ शुषः कः ।
५२ पचो वः ।
५३ क्षायो मः ।
५४ प्रस्त्योऽन्यतरस्याम् ।
५५ अनुपसर्गात्फुल्लक्षीबकृशो-
ल्लाघाः ।
५६ नुदविदोन्दत्राघ्राह्रीभ्योऽन्य-
तरस्याम् ।
५७ न ध्याख्यापृमूर्छिमदाम् ।
५८ वित्तो भोगप्रत्यययोः ।
५९ भित्तं शकलम् ।
६० ऋणमाधमर्ण्ये ।
६१ नसत्तनिषत्तानुत्तप्रतूर्तसू-
र्तगूर्तानि च्छन्दसि ।
६२ क्विन्प्रत्ययस्य कुः ।
६३ नशेर्वा ।
६४ मो नो धातोः ।
६५ म्वोश्च ।
६६ ससजुषो रुः ।
६७ अवयाः श्वेतवाः पुरोडाश्च ।
६८ अहन् ।
६९ रोऽसुपि ।
७० अम्नरूधरवरित्युभयथा छ-
न्दसि ।
७१ भुवश्च महाव्याहृतेः ।
७२ वसुस्रंसुध्वंस्वनडुहां दः ।
७३ तिप्यनस्तेः ।
७४ सिपि धातो रुर्वा ।
७५ दश्च ।
७६ र्वोरुपधाया दीर्घ इकः ।
७७ हलि च ।
७८ उपधायां च ।
७९ न भकुर्छुराम् ।
८० अदसोऽसेर्दादु दो मः ।
८१ एत ईद्बहुवचने ।
८२ वाक्यस्य टेः प्लुत उदात्तः ।
८३ प्रत्यभिवादेऽशूद्रे ।
८४ दूराद्धूते च ।
८५ हैहेप्रयोगे हैहयोः ।
८६ गुरोरनृतोऽनन्त्यस्याप्येकै-
कस्य प्राचाम् ।
८७ ओमभ्यादाने ।
८८ ये यज्ञकर्मणि ।
८९ प्रणवष्टेः ।
९० याज्यान्तः ।
९१ ब्रूहिप्रेष्यश्रौषड्वौषडावहानामादेः ।
९२ अग्नीत्प्रेषणे परस्य च ।
९३ विभाषा पृष्टप्रतिवचने हेः ।

९४ निगृह्यानुयोगे च ।
९५ आम्रेडितं भर्त्सने ।
९६ अङ्गयुक्तं तिङाकाङ्क्षम् ।
९७ विचार्यमाणानाम् ।
९८ पूर्वं तु भाषायाम् ।
९९ प्रतिश्रवणे च ।
१०० अनुदात्तं प्रश्नान्ताभिपूजितयोः ।
१०१ चिदिति चोपमार्थे प्रयुज्यमाने ।
१०२ उपरि स्विदासीदिति च ।
१०३ स्वरितमाम्रेडितेऽसूयासंमतिकोपकुत्सनेषु ।
१०४ क्षियाशीःप्रैषेषु तिङाकाङ्क्षम् ।
१०५ अनन्त्यस्यापि प्रश्नाख्यानयोः
१०६ प्लुतावैच इदुतौ ।
१०७ एचोऽप्रगृह्यस्यादूराद्धूते पूर्वस्यार्धस्यादुत्तरस्येदुतौ ।
१०८ तयोर्य्वावचि संहितायाम् ।
"पूर्वत्राचि षढोर्नसत्त्वैतद्वेचिदित्यष्टौ ।

तृतीयः पादः ।

१ मतुवसो रु संबुद्धौ छन्दसि ।
२ अत्रानुनासिकः पूर्वस्य तु वा ।
३ आतोऽटि नित्यम् ।
४ अनुनासिकात् परोऽनुस्वारः ।
५ समः सुटि ।
६ पुमः खय्यमपरे ।
७ नश्छव्यप्रशान् ।
८ उभयथर्क्षु ।
९ दीर्घादटि समानपादे ।
१० नॄन्पे ।
११ स्वतवान्पायौ ।
१२ कानाम्रेडिते ।
१३ ढो ढे लोपः ।
१४ रोरि ।
१५ खरवसानयोर्विसर्जनीयः ।
१६ रोः सुपि ।
१७ भोभगोअघोअपूर्वस्य योऽशि ।
१८ व्योर्लघुप्रयत्नतरः शाकटायनस्य ।
१९ लोपः शाकल्यस्य ।
२० ओतो गार्ग्यस्य ।
२१ उञि च पदे ।
२२ हलि सर्वेषाम् ।
२३ मोऽनुस्वारः ।
२४ नश्चापदान्तस्य झलि ।
२५ मो राजि समः क्वौ ।
२६ हे मपरे वा ।
२७ नपरे नः ।

२८ ङ्णोः कुक्टुक्शरि ।
२९ डः सि धुट् ।
३० नश्च ।
३१ शि तुक् ।
३२ ङमो ह्रस्वादचि ङमुण्नित्यम् ।
३३ मय उञो वो वा ।
३४ विसर्जनीयस्य सः ।
३५ शर्परे विसर्जनीयः ।
३६ वा शरि ।
३७ कुप्वोः ≍क≍पौ च ।
३८ सोऽपदादौ ।
३९ इण षः ।
४० नमस्पुरसोर्गत्योः ।
४१ इदुदुपधस्य चाप्रत्ययस्य ।
४२ तिरसोऽन्यतरस्याम् ।
४३ द्विस्त्रिश्चतुरिति कृत्वोऽर्थे ।
४४ इसुसोः सामर्थ्ये ।
४५ नित्यं समासेऽनुत्तरपदस्थस्य ।
४६ अतः कृकमिकंसकुम्भपात्रकुशाकर्णीष्वनव्ययस्य ।
४७ अधःशिरसी पदे ।
४८ कस्कादिषु च ।
४९ छन्दसि वाऽप्राम्रेडितयोः ।
५० कःकरत्करतिकृधिकृतेष्वनदितेः ।
५१ पञ्चम्याः परावध्यर्थे ।
५२ पातौ च बहुलम् ।
५३ षष्ठ्याः पतिपुत्रपृष्ठपारपदपयस्पोषेषु ।
५४ इडाया वा ।
५५ अपदान्तस्य मूर्धन्यः ।
५६ सहेः साडः सः ।
५७ इण्कोः ।
५८ नुम्विसर्जनीयशर्व्यवायेऽपि ।
५९ आदेशप्रत्यययोः ।
६० शासिवसिघसीनां च ।
६१ स्तौतिण्योरेव षण्यभासात् ।
६२ सः स्विदिस्वदिसहीनां च ।
६३ प्राक्सितादड्व्यवायेऽपि ।
६४ स्थादिष्वभ्यासेन चाभ्यासस्य ।
६५ उपसर्गात् सुनोतिसुवतिस्यतिस्तौतिस्तोभतिस्थासेनयसेधसिचसञ्जस्वञ्जाम् ।
६६ सदिरप्रतेः ।
६७ स्तन्भेः ।
६८ अवाच्चालम्बनाविदूर्ययोः ।
६९ वेश्च स्वनो भोजने ।
७० परिनिविभ्यः सेवसितसयसिवुसहसुट्स्तुस्वञ्जाम् ।
७१ सिवादीनां वाड्व्यवायेऽपि ।
७२ अनुविपर्यभिनिभ्यः स्यन्दतेरप्राणिषु ।

७३ वेः स्कन्देरनिष्ठायाम् ।
७४ परेश्च ।
७५ परिस्कन्दः प्राच्यभरतेषु ।
७६ स्फुरतिस्फुलत्योर्निर्निविभ्यः ।
७७ वेः स्कभ्नातेर्नित्यम् ।
७८ इणः षीध्वंलुङ्लिटां धोऽङ्गात् ।
७९ विभाषेटः ।
८० समासेऽङ्गुलेः सङ्गः ।
८१ भीरोः स्थानम् ।
८२ अग्नेः स्तुत्स्तोमसोमाः ।
८३ ज्योतिरायुषः स्तोमः ।
८४ मातृपितृभ्यां स्वसा ।
८५ मातुःपितुर्भ्यामन्यतरस्याम् ।
८६ अभिनिसः स्तनः शब्दसंज्ञायाम् ।
८७ उपसर्गप्रादुर्भ्यामस्तिर्यच्परः
८८ सुविनिर्दुर्भ्यः सुपिसूतिसमाः
८९ निनदीभ्यां स्नातेः कौशले ।
९० सूत्रं प्रतिष्णातम् ।
९१ कपिष्ठलो गोत्रे ।
९२ प्रष्ठोऽग्रगामिनि ।
९३ वृक्षासनयोर्विष्टरः ।
९४ छन्दोनाम्नि च ।
९५ गवियुधिभ्यां स्थिरः ।
९६ विकुशमिपरिभ्यः स्थलम् ।
९७ अम्बाम्बगोभूमिसव्यापद्वित्रिकुशेकुशङ्क्वङ्गुमञ्जिपुञ्जिपरमेबर्हिर्दिव्यग्निभ्यः स्थः ।
९८ सुषामादिषु च ।
९९ एति संज्ञायामगात् ।
१०० नक्षत्राद्वा ।
१०१ ह्रस्वात्तादौ तद्धिते ।
१०२ निसस्तपतावनासेवने ।
१०३ युष्मत्तत्ततक्षुःष्वन्तःपादम् ।
१०४ यजुष्येकेषाम् ।
१०५ स्तुतस्तोमयोश्छन्दसि ।
१०६ पूर्वपदात् ।
१०७ सुञः ।
१०८ सनोतेरनः ।
१०९ सहेः पृतनर्ताभ्यां च ।
११० न रपरसृपिसृजिस्पृशिस्पृहिसवनादीनाम् ।
१११ सात्पदाद्योः ।
११२ सिचो यङि ।
११३ सेधतेर्गतौ ।
११४ प्रतिस्त॰ अनिस्त॰ धौ च ।
११५ सोढः ।
११६ स्तम्भुसिवुसहां चङि ।
११७ सनोतेः स्यसनोः ।
११८ सदेः परस्य लिटि ।
११९ निव्यभिभ्योऽड्व्यवाये वा छन्दसि ।
[120] मतुवसो रु संबुद्धौ छन्दसि

स्य स्तौतिण्योरेव षण्यभ्यासात्” ॥ [illegible]
त्सादावेकोनविंशतिः” ॥

चतुर्थः पादः ।

१ रषाभ्यां नो णः समानपदे ।
२ अट्कुप्वाङ्नुम्व्यवायेऽपि ।
३ पूर्वपदात्संज्ञायामगः ।
४ वनं पुरगामिश्रकासिध्रकाशारिकाकोटराग्रेभ्यः ।
५ प्रनिरन्तःशरेक्षुप्लक्षाम्रकार्ष्यखदिरपीयूक्षाभ्योऽसंज्ञायामपि ।
६ विभाषौषधिवनस्पतिभ्यः ।
७ अह्नोऽदन्तात् ।
८ वाहनमाहितात् ।
९ पानं देशे ।
१० वा भावकरणयोः ।
११ प्रातिपदिकान्तनुम्विभक्तिषु च ।
१२ एकाजुत्तरपदे णः ।
१३ कुमति च ।
१४ उपसर्गादसमासेऽपि णोपदेशस्य ।
१५ हिनुमीना ।
१६ आनि लोट् ।
१७ नेर्गदनदपतपदघुमास्यतिहन्तियातिवातिद्रातिप्सातिवपतिवहतिशाम्यतिचिनोतिदेग्धिषु च ।
१८ शेषे विभाषाऽकखादावषान्त उपदेशे ।
१९ अनितेः ।
२० अन्तः ।
२१ उभौ साभ्यासस्य ।
२२ हन्तेरत्पूर्वस्य ।
२३ वमोर्वा ।
२४ अन्तरदेशे ।
२५ अयनं च ।
२६ छन्दस्यृदवग्रहात् ।
२७ नश्च धातुस्थोरुषुभ्यः ।
२८ उपसर्गाद्बहुलम् ।
२९ कृत्यचः ।
३० णेर्विभाषा ।
३१ हलश्चेजुपधात् ।
३२ इजादेः सनुमः ।
३३ वा निंसनिक्षनिन्दाम् ।
३४ नभाभूपूकमिगमिप्यायीवेपाम् ।
३५ षात्पदान्तात् ।
३६ नशेः षान्तस्य ।
३७ पदान्तस्य ।
३८ पदव्यवायेऽपि ।
३९ क्षुभ्नादिषु च ।
४० स्तोः श्चुना श्चुः ।

४१ ष्टुना ष्टुः ।
४२ न पदान्ताट्टोरनाम् ।
४३ तोः षि ।
४४ शात् ।
४५ यरोऽनुनासिकेऽनुनासिको वा ।
४६ अचो रहाभ्यां द्वे ।
४७ अनचि च ।
४८ नादिन्याक्रोशे पुत्रस्य ।
४९ शरोऽचि ।
५० त्रिप्रभृतिषु शाकटायनस्य ।
५१ सर्वत्र शाकल्यस्य ।
५२ दीर्घादाचार्याणाम् ।
५३ झलां जश् झशि ।
५४ अभ्यासे चर्च ।
५५ खरि च ।
५६ वावसाने ।
५७ अणोऽप्रगृह्यस्यानुनासिकः ।
५८ अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः ।
५९ वा पदान्तस्य ।
६० तोर्लि ।
६१ उदः स्थास्तम्भोः पूर्वस्य ।
६२ झयो होऽन्यतरस्याम् ।
६३ शश्छोऽटि ।
६४ हलो यमां यमि लोपः ।
६५ झरो झरि सवर्णे ।
६६ उदात्तादनुदात्तस्य स्वरितः ।
६७ नोदात्तस्वरितोदयमगार्ग्यकाश्यपगालवानाम् ।
६८ अ अ इति ।
"रषाभ्यासुभौ ष्टुना ष्टुरुदस्थाष्टौ ॥"

इति श्रीपाणिनिमुनिप्रणीतोऽष्टाध्यायी सूत्रपाठः समाप्तः ।

—:०:—

अथ गणपाठः ।

प्रथमोऽध्यायः ।

सर्वादीनि सर्वनामानि । १ । १ २७ ॥ सर्व विश्व उभ उभय डतर डतम अन्य अन्यतर इतर त्वत् त्व नेम सम सिम । पूर्वपरावरदक्षिणोत्तरापराधराणि व्यवस्थायामसंज्ञायाम् । स्वमज्ञातिधनाख्यायाम् । अन्तरं बहिर्योगोपसंव्यानयोः । त्यद् तद् यद् एतद् इदम् अदस् एक द्वि युष्मद् अस्मद् भवतु किम् ॥ इति सर्वादिः ॥ १ ॥

स्वरादिनिपातमव्ययम् ।१। १ । ३७ ॥ स्वर् अन्तर् प्रातर् । अन्तोदात्ताः । पुन् सनुतर् उच्चैस् नीचैस् शनैस् ऋधक् ऋते युगपत् आरात् [अन्तिकान्त्] पृथक् । आद्युदात्ताः । ह्यस् श्वस् दिवा रात्रौ सायम् चिरम् मनाक् ईषत् [शश्वत्] जोषम् तूष्णीम् बहिस् [अधस्] अवस् समया निकषा स्वयम् मृषा नक्तम् नञ् हेतो [हे है] इद्धा अद्धा सामि । अन्तोदात्ताः । वत् [५ । १ । ११५] ब्राह्मणवत् क्षत्रियवत् सना सनत् सनात् उपधा तिरस् । आद्युदात्ताः । अन्तरा अन्तोदात्तः । अन्तरेण [मक्] ज्योक् [योक् नक्] कम् शम् सहसा [श्रद्धा] अलम् स्वधा वषट् विना नाना स्वस्ति अन्यत् अस्ति उपांशु क्षमा विहायसा दोषा मुधा दिष्ट्या वृथा मिथ्या । क्त्वातोसुन्कसुनः । कृन्मकारसंध्यक्षरान्तोऽव्ययीभावश्च । पुरा मिथो मिथस् प्रायस् प्रवाहुकम् प्रवाहिका आर्यहलम् अभीक्ष्णम् साकम् सार्धम् [सत्रम् समम्] नमस् हिरुक् । तसिलादयस्तद्धिता एधाच्पर्यन्ताः [५ । ३ । ७-४६] शस्तसी कृत्वसुच् सुच् आस्थालौ । च्व्यर्थाश्च । [अथ] अम् आम् प्रताम् प्रतान् प्रशान् । आकृतिगणोऽयम् । तेनान्येऽपि ।

तथा हि । माङ् श्रम् कामम् [प्रकामम्] भूयस् परम् साक्षात् साचि (साचि) सत्यम् मङ्क्षु संवत् अवश्यम् सपदि प्रादुस् आविस् अनिशम् नित्यम् नित्यदा सदा अजस्रम् संततम् उषा ओम् भूर् भुवर् झटिति तरसा सुष्ठु कु अञ्जसा अ मिथु (अमिथु) विथक् भाजक् अन्वक् चिराय चिरम् चिररात्राय चिरस्य चिरेण चिरात् अस्तम् आनुषक् अनुषक् अनुषट् अम्नस् (अम्भस्) अम्नर् (अम्भर्) स्थाने वरम् दुष्ठु बलात् शु अर्वाक् सुदि वदि इत्यादि । तसिलादयः प्राक्पाशपः [५ । ३ । ७-५ । ३ ४७] शस्प्रभृतयः प्राक्समासान्तेभ्यः [५ । ४ । ४२-६७] । मान्तः कृत्वोर्थः । तसिवती नानाञाविति ॥ इति स्वरादिः ॥ २ ॥

चादयोऽसत्त्वे । १ । ४ । ५७ ॥ च वा ह अह एव एवम् नूनम् शश्वत् यूपत् युगपत् भूयस् सूपत् कूपत् कुवित् नेत् चेत् चेण् कच्चित् यत्र तत्र नह हन्त माकिम् माकीम् माकिर् नकिम् नकीम् नकिर् आकीम् माङ् नञ् तावत् यावत् त्वा न्वै त्वै द्वै रै [रे] श्रौषट् वौषट् स्वाहा स्वधा ओम् तथा तथाहि खलु किल अथ सुष्ठु स्म अ इ उ ऋ ऌ ए ऐ ओ औ आदह उञ् उकञ् वेलायाम् मात्रायाम् यथा यत् तत् किम् पुरा वधा (वध्वा) धिक् हाहा हेहै (हहे) पाट् प्याट् आहो उताहो हो अहो नो (नौ) अथो ननु मन्ये मिथ्या आसि ब्रूहि तु नु इति इव वत् वन वत [सम् वशाम् शिकम् दिकम्] सनुकम छंबट् [छम्बट्] शङ्के शुकम् खम् सनात सनतर् तहिकम् सत्यम् ऋतम् अद्धा इद्धा नोचेत् नहि जातु कथम् कुतः कुत्र अत्र अनु हाहे [है] आहोस्वित् शम् कम खम् दिष्ट्या पशु वट् सह अनुषट् आनुषक् अङ्ग फट् ताजक् भाजक् माजक् अये अरे वाट् [चाटु] कुम् खुम् घुम् अम् इम् सीम् सिम् सि वै । उपसर्गविभक्तिस्वरप्रतिरूपकाश्च निपाताः ।

आकृतिगणोऽयम् ॥ इति चादयः ॥ ३ ॥

प्रादयः । १ । ४ । ५४ ॥ प्र परा अप सम् अनु अव निस् निर् दुस् दुर् वि आङ् नि अधि अपि अति सु उद् अभि प्रति परि उप ॥ इति प्रादयः ॥ ४ ॥

ऊर्यादिच्विडाचश्च । १ । ४ । ६१ ॥ ऊरी उररी तन्थी ताली आताली वेताली धूली धूसी शकला संशकला ध्वंसकला भ्रंशकला गुलगुधा सजूस् फल फली विक्ली आक्ली आलोष्टी केवाली केवासी सेवासी पर्याली शेवाली वर्षाली अत्यूमशा वश्मसा मस्मसा मसमसा औषट् श्रौषट् वौषट् वषट् स्वाहा स्वधा पापी प्रादुस् श्रत् आविस् ॥ इत्यूर्यादयः ॥ ५ ॥

साक्षात्प्रभृतीनि च । १ । ४ । ७४ ॥ साक्षात् मिथ्या चिन्ता भद्रा रोचन आस्था अमा अद्धा प्राजर्या प्राजरुहा बीजर्या बीजरुहा संसर्या अर्थे लवणम् उष्णम् शीतम् उदकम् आर्द्रम् अग्नौ वशे विकसने विहसने प्रतपने प्रादुस् नमस् । आकृतिगणोऽयम् ॥ इति साक्षात्प्रभृतयः ॥ ६ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

तिष्ठद्गुप्रभृतीनि च । २ । १ । १७ ॥ तिष्ठद्गु वहद्गु आयतीगवम् खलेयवम् खलेबुसम् लूनयवम् लूयमानयवम् पूतयवम् पूयमानयवम् संहृतयवम् संह्रियमाणयवम् संहृतबुसम् संह्रियमाणबुसम् समभूमि समपदाति सुषमम् विषमम् दुःषमम् निःषमम् अपसमम् आयतीसमम् (प्रोढम्) पापसमम् पुण्यसमम् प्राह्णम् प्ररथम् प्रदक्षिणम् (अपरदक्षिणम्) संप्रति असंप्रति । इच्प्रत्ययः समासान्तः [५ । ४ १२७ ॥ ५ । ४ । १२८] ॥ इति तिष्ठद्गुप्रभृतयः ॥ १ ॥

सप्तमी शौण्डैः । २ । १ । ४० ॥ शौण्ड धूर्त कितव व्याड

प्रवीण संवीत अन्तर अधि पटु पण्डित कुशल चपल निपुण ॥ इति शौण्डादयः ॥ २ ॥

पात्रेसमितादयश्च । २ । १ । ४८ ॥ पात्रेसमिताः पात्रेबहुलाः उदुम्बरमशकः उदुम्बरकृमिः कूपकच्छपः अवटकच्छपः कूपवण्डूकः कुम्भमण्डूकः उदपानमण्डूकः नगरकाकः नगरवायसः मातरिपुरुषः पिण्डीशूरः पितरिशूरः गेहेशूरः गेहेनर्दी गेहेक्ष्वेडी गेहेविजिती गेहेव्याडः गेहेमेही गेहदाही गेहेदृप्तः गेहेधृष्टः गर्भेतृप्तः आखनिकबकः गोष्ठेशूरः गोष्ठेविजिती गोष्ठेक्ष्वेडी गोष्ठेपटुः गोष्ठेपण्डितः गोष्ठेप्रगल्भः कर्णेटिरिटिरा कर्णेचुरुचुरा । आकृतिगणोऽयम् ॥ इति पात्रेसमितादयः ॥ ३ ॥

उपमितं व्याघ्रादिभिः सामान्याप्रयोगे । २ । १ । ५६ ॥ व्याघ्र सिंह ऋक्षऋषभ चन्दन वृक वृष वराह हस्तिन् तरु कुञ्जर रुरु पृषत् पुण्डरीक पलाश कितव ॥ इति व्याघ्रादयः ॥ आकृतिगणोऽयम् । तेन मुखपद्मम् मुखकमलम् करकिसलयम् पार्थिवचन्द्रः इत्यादि ॥ ४ ॥

श्रेण्यादयः कृतादिभिः । २ । १ । ५९ ॥

१ श्रेणि एक पूग मुकुन्द राशि निचय विषय निधन पर इन्द्र देव मुण्ड भूत श्रमण वदान्य अध्यापक अभिरूपक ब्राह्मण क्षत्रिय (विशिष्ट) पटु पंडित कुशल चपल निपुण कृपण ॥ इत्येते श्रेण्यादयः ॥ ५ ॥

२ कृत मित मत भूत उक्त [युक्त] समाज्ञात समाम्नात समाख्यात संभावित [संसेवित] अवधारित अवकल्पित निराकृत उपकृत उपाकृत [दृष्ट कलित दलित उदाहृत विश्रुत उदित] । आकृतिगणोऽयम् ॥ इति कृतादयः ॥ ६ ॥

शाकपार्थिवादीनामुपसंख्यानम् २।१।६०॥ शाकपार्थिव कुतपसौश्रुत अजातौल्वलि । आकृतिगणोऽयम् । कृतापकृत भुक्तविभुक्त पीतविपीत गतप्रत्यागत यातानुयात क्रया क्रयिका पुटा-

पुटिका फलाफलिका मानोन्मानिका ॥ इति शाकपार्थिवादिः ॥७॥

कुमारः श्रमणादिभिः । २ । १ । ७० ॥ श्रमणा प्रव्रजिता कुलटा गर्भिणी तापसी दासी बन्धकी अध्यापक अभिरूपक पण्डित पटु मृदु कुशल चपल निपुण ॥ इति श्रमणादयः ॥ ८ ॥

मयूरव्यंसकादयश्च २ । १ । ७२॥ मयूरव्यंसक क्षात्रव्यसंक कम्बोजमुण्ड यवनमुण्ड । छन्दसि । हस्तेगृह्य [हस्तगृह्य] पादेगृह्य [पादगृह्य] लाङ्गूलेगृह्य [लाङ्गूलगृह्य] पुनर्दाय । एहीडादयोऽन्यपदार्थे । एहीडम् एहियवम् एहिवाणिजा क्रिया । अपेहिवाणिजा प्रेहिवाणिजा एहिस्वागता अपेहिस्वागता एहिद्वितीया अपेहिद्वितीया । प्रेहिद्वितीया एहिकटा अपेहिकटा प्रेहिकटा आहरकरटा प्रेहिकर्दमा प्रोहकर्दमा विधमचूडा उद्धमचूडा [उद्धरचूडा] आहरचेला आहरवसना [आहरसेना] आहरवनिता [आहरवितना] कृन्तविचक्षणा उद्धरोत्सृजा । उद्धरावसृजा उद्धमविधमा उत्पचानिपचा उत्पतनिपता उच्चावचम् उच्चनीचम् आचोपचम् आचपराचम् [नखप्रचम्] निश्चप्रचम् अकिंचन स्नात्वाकालक पीत्वास्थिरक भुक्त्वासुहित प्रोष्यपापीयान् उत्पत्यपाकला निपत्यरोहिणी निषण्णश्यामा अपेहिप्रघसा एहिविघसा इहपञ्चमी इहद्वितीया। जहिकर्मणा बहुलमाभीक्ष्ण्ये कर्तारं चाभिदधाति। जहिजोडः (जहिजोडम्) जहिस्तम्बम् [जहिस्तम्बः] [उज्जहिस्तम्बम्] अख्यातमाख्यातेन क्रियासातत्ये। अश्नीतपिबता पचतभृज्जता खादतमोदता खादतवमता (खादताचमता) आहरनिवपा आहरनिष्किरा (आवपनिष्किरा) उत्पचविपचा भिन्धिलवणा कृन्धिविचक्षणा पचलवणा पचप्रकूटा । आकृतिगणोऽयम् । तेन । अकुतोभयः कान्दिशीकः [कान्दशीकः] आहोपुरुषिका अहमहमिका यदृच्छा एहिरेयाहिरा उन्मृजावमृजा द्रव्यान्तरम्

अवश्यकार्यम् ॥ इति मयूर व्यंसकादयः ॥ ९ ॥

याजकादिभिश्च । २ । २ । ९ ॥ याजक पूजक परिचारक परिवेषक [परिषेचक] स्नापक अध्यापक उत्साहक उद्वर्तक होतृ भर्तृ रथगणक पत्तिगणक ॥ इति याजकादयः ॥ १० ॥

राजदन्तादिषु परम् । २ । २ । ३१ ॥ राजदन्तः अग्रेवणम् लिप्तवासितम् नग्नमुषितम् सिक्तसंमृष्टम् मृष्टलुञ्चितम् अवक्लिन्नपक्वम् अर्पितोतम् [अर्पितोप्तम्] उप्तगाढम् उलूखलमुसलम् तण्डुलकिण्वम् दृषदुपलम् आरग्वायनि [आरग्वायनबन्धकी] चित्ररथवाह्लीकम् अवन्त्यश्मकम् शूद्रार्यम् स्नातकराजानौ अ-विष्वक्सेनार्जुनौ अक्षिभ्रुवम् दारगवम् शब्दार्थौ धर्मार्थौ का-मार्थौ अर्थशब्दौ अर्थधर्मौ अर्थकामौ वैकारिमतम् गाजवाजम् [गोजवाजम्] गोपालिधानपूलासम् [गोपालधानीपूलासम्] पूलासकारण्डम् (पूलासककुरंडम्) स्थूलासम् [स्थूलपूलासम्] उशीरबीजम् (जिज्ञास्थि) सिञ्जास्थम् (सिञ्जाश्वत्थम्) चित्रास्वाती भार्यापती दम्पती जम्पती जायापती पुत्रपती पुत्रपशू केशश्मश्रू शिरोबिजु (शिरोबीजम्) शिरोजानु सर्पिर्मधुनी मधुसर्पिषी । [आद्यन्तौ] अन्तादी गुणवृद्धी वृद्धिगुणौ । इति राजदन्तादिः ॥ ११ ॥

वाहिताग्न्यादिषु । २ । २ । ३७ ॥ आहिताग्नि जातपुत्र जा-तदन्त जातश्मश्रु तैलपीत घृतपीत [मद्यपीत] ऊढभार्य ग-तार्थं । आकृतिगणोऽयम् । तेन । गडुकण्ठ अस्युद्यत [अस्मु-द्यत] दण्डपाणिप्रभृतयोऽपि ॥ इत्याहिताग्न्यादयः ॥ १२ ॥

कडाराः कर्मधारये ।२।२।३८॥ कडार गडुल खञ्ज खोड काण कुंठ खलति गोर वृद्ध भिक्षुक पिङ्ग पिङ्गुल [पिङ्गल] तड तनु [जठर] बधिर मठर कञ्ज बर्बर ॥ इति कडारादयः ॥ १३ ॥

नौकाकान्नशुकशृगालवर्जेषु २ । ३ । १७ ॥ नौ काक अन्न शुक शृगाल ॥ इति नावादयः ॥ १४ ॥

प्रकृत्यादिभ्य उपसंख्यानम् २ । ३ । १८ ॥ प्रकृति प्राय गोत्र सम विषम द्विद्रोण पञ्चक साहस्र ॥ इति प्रकृत्यादयः ॥ १५ ॥

गवाश्वप्रभृतीनि च । २ । ४ । ११ ॥ गवाश्वम् गवाविकम् गवैडकम् अजाविकम् [अजैडकम्] कुब्जवामनम् कुब्जकिरातम् पुत्रपौत्रम् श्वचण्डालम् स्त्रीकुमारम् दासीमाणवकम् शाटीपटीरम् शाटीप्रच्छदम् शाटीपट्टिकम् उष्ट्रखरम् उष्ट्रशशम् मूत्रशकृत् मूत्रपुरीषम् यकृन्मेदः मांसशोणितम् दर्भशरम् दर्भपूतीकम् अर्जुनशिरीषम् अर्जुनपुरुषम् तृणोपलम् [तृणोलपम्] दासीदासम् कुटीकुटम् भागवतीभागवतम् ॥ इति गवाश्वप्रभृतीनि ॥ १६ ॥

न दधिपयआदीनि । २ । ४ । १४ ॥ दधिपयसी सर्पिर्मधुनी मधुसर्पिषी ब्रह्मप्रजापती शिववैश्रवणौ स्कन्दविशाखौ परिव्राजककौशिकौ [परिव्राट्कौशिकौ] प्रवर्ग्योपसदौ शुक्लकृष्णौ इध्माबर्हिषी दीक्षातपसी [श्रद्धातपसी मेधातपसी] अध्ययनतपसी उलूखलमुसले आद्यवसाने श्रद्धामेधे ऋक्सामे वाङ्मनसे ॥ इति दधिपय आदीनि ॥ १७ ॥

अर्धर्चाः पुंसि च । २ । ४ । ३१ ॥ अर्धर्च गोमय कषाय कार्षापण कुतप कुलप (कुणप) कपाट शङ्ख गूथ यूथ ध्वज कबन्ध पद्म गृह सरक कंस दिवस यूष अन्धकार दण्ड कमण्डलु मण्ड भूत द्वीप द्यूत चक्र धर्म कर्मन् मोदक शतमान यानमख नखर चरण पुच्छ दाडिम हिम रजत सक्तु पिधान सार पात्र घृत सैन्धव औषध आढक चषक द्रोण खलीन पात्रीव षष्टिक वारबाण (वारवारण) प्रोथ कपित्थ [शुष्क] शाल शील शुक्ल (शुल्क) शीधु कवच रेणु [ऋण] कपट शी-

कर मुसल सुवर्ण वर्ण पूर्व चमस क्षीर कर्ष आकाश अष्टाप-
द मङ्गल निधन निर्यास जृम्भ वृत्त पुस्त वुस्त क्ष्वेडित शृङ्ग
निगड [खल] मूलक मधु मूल स्थूल शराव नाल वप्र विमान
मुख प्रग्रीव शूल वज्र कटक कण्टक (कर्पट) शिखर कल्क
(वल्कल)नटमक (नाटमस्तक) वलय कुसुम तृण पङ्क
कुण्डल किरीट (कुमुद) अर्बुद अङ्कुश तिमिर आश्रय भू-
षण इक्कस (इष्वास) मुकुल वसन्त तटाक (तडाग) पिट-
क विटंक पिडङ्ग पिण्याक माष कोश फलक दिन दैवत पिना-
क समर स्थाणु अनीक उपवास शाक कर्पास (विशाल) च-
षाल (चखाल) खण्ड दर विटप (रण बल मक) मृणाल ह-
स्त आर्द्र हल [सूत्र] ताण्डव गाण्डीव मण्डप पटह सौध
योध पार्श्व शरीर फल [छल] पुर [पुरा] राष्ट्र अम्बर बि-
म्ब कुट्टिम मण्डल [कुक्कुट] कुडप ककुद खण्डल तोमर तो-
रण मञ्चक पञ्चक पुङ्ख मध्य [बाल] छाल वल्मीक वर्ष व-
स्त्र वसु देह उद्यान उद्योग स्नेह स्तेन [स्तन स्वर] संगम नि-
ष्कक्षेम शूक क्षत्र पवित्र यौवन कलह मालक [पालक] मू-
षिक (मण्डल वल्कल) कुज [कुञ्ज] विहार लोहित विषाण
भवन अरण्य पुलिन दृढ आसन ऐरावत शूर्प तीर्थ लोमन
[लोमश] तमाल लोह दण्डक शपथ प्रतिसर दारु धनुस् मान
वर्चस्क कूर्च तण्डक मठ सहस्र ओदन प्रवाल शकट अपराह्ण
नीड शकल तण्डुल ॥ इत्यर्धर्चादिः ॥ १८ ॥

पैलादिभ्यश्च । २ । ४ । ५९ ॥ पैल शालंकि सात्यकि सा-
त्यकामि राहवि रावणि औदञ्चि औदव्रजि औदमेधि औदब्य-
ज्ञि (औदमज्जि) औदभृज्जि दैवस्थानि पैङ्गलौदायनि राहक्ष-
ति भौलिङ्गि राणि औदान्य औद्राहमानि औज्जिहानि औदशु-

ञ्चि तद्राजाच्चाणः (तद्राज) ॥ आकृतिगणोऽयम् । इति पैलादिः ॥ १९ ॥

न तौल्वलिभ्यः । २ । ४ । ६१ ॥ तौल्वलि धारणि पारणि रावणि दैलीपि दैवति वार्केलि नैवति (नैवकि) दैवमित्रि (दैवमति) दैवयज्ञि चाफट्टकि वैल्वाके वैकि (वैंकि) आनुहारति (आनुराहति) पौष्करसादि आनुरोहति आनुतिं प्रादोहनि नैमिश्रि प्राडाहति वान्धकि वैशीति आसिनासि आहिंसि आसुरि नैमिषि आसिबन्धकि पौष्णि कारेणुपालि वैकर्णि वैरकि वैहति ॥ इति तौल्वल्यादिः ॥ २० ॥

यस्कादिभ्यो गोत्रे । २ ४ । ६३ ॥ यस्क लह्य द्रुह्य अयस्थूण [अयः स्थूण] तृणकर्ण सदामत्त कम्बलहार बहियोंग कर्णाढक पर्णाढक पिण्डीजंघ वकसक्थ [वकसकथ] ऋक्षि कुद्रि अजवस्ति मित्रयु रक्षोमुख जंघारथ उत्कास कटुक मथक [मन्थक] पुष्करट [पुष्करसद्] विषपुट उपरिमेखल क्रोष्टुकमान [क्रोष्टुमान] क्रोष्टुपाद क्रोष्टुमाय शीर्षमाय खरप पदक वर्षुक भलन्दन भडिल भण्डिल भडित भण्डित एते यस्कादयः ॥ २१ ॥

न गोपवनादिभ्यः । २ । ४ । ६७ ॥ गोपवन शेयु [शिग्रु] बिन्दु भाजन अश्वावतान श्यामक (श्योमाक) श्यामाक श्यापर्ण ॥ विदाद्यन्तर्गणोऽयम् (४।१।१०४)इति गोपवनादिः॥२२॥

तिककितवादिभ्यो द्वन्द्वे । २ । ४ । ६८ ॥ तिककितवाः वङ्खभण्डीरथाः उपकलमकाः पफकनरकाः बकनखगुदपरिणद्धाः उब्जककुभाः लङ्कशान्तमुखाः उत्तरशलङ्कटाः कृष्णाजिनकृष्णसुन्दराः भ्रष्टककपिष्ठलाः अग्निवेशदशेरुकाः ॥ एते तिककितवादयः ॥ २३ ॥

उपकादिभ्योऽन्यतरस्यामद्वन्द्वे । २ । ४ । ६९ ॥ उपक लपक भ्रष्टक कपिष्ठल कृष्णाजिन कृष्णसुन्दर चूडारक आडारक गडुक उदङ्क सुधायुक अबन्धक पिङ्गलक पिष्ट सुपिष्ट (सुपिष्ठ) मयूरकर्ण खराजङ्घ शलाथक पतञ्जल पदञ्जल कठेरणि कुषीतक कशकृत्स्न (काशकृत्स्न) निदाघ कलशीकण्ठ दामकण्ठ कृष्णपिङ्गल कर्णक पर्णक जटिलक बधिरक जन्तुक अनुलोम अनुपद प्रतिलोम अपजग्ध प्रतान अनभिहित कमक बराटक लेखाभ्र कमन्दक पिञ्जूलक वर्णक मसूरकर्ण मदाघ कबन्तक कृमन्तक कदामत दामकण्ठ ॥ एते उपकादयः ॥२४॥

तृतीयोऽध्यायः ।

भृशादिभ्यो भुव्यच्वेर्लोपश्च हलः । ३ । १ । १२ ॥ भृश शीघ्र चपल मन्द पण्डित उत्सुक सुमनस दुर्मनस् अभिमनस उन्मनस् रहस् रोहत् रेहत् संश्चत् तृपत शश्वत् भ्रमत् वेहत् शुचिस् शुचिवर्चस् अण्डर वर्चस् ओजस् सुरजस् अरजस् ॥ एते भृशादयः ॥ १ ॥

लोहितादिडाज्भ्यः क्यष् । ३ । १ । १३ ॥ लोहित चरित नील फेन मद्र हरित दास मन्द ॥ लोहितादिराकृतिगणः ॥ २ ॥

सुखादिभ्यः कर्तृवेदनायाम् । ३ । १ । १८ ॥ सुख दुःख तृप्त कृच्छ्र अस्र आस्र अलीक प्रतीप करुण कृपण सोढ ॥ इति सुखादीनि ॥ ३ ॥

कण्ड्वादिभ्यो यक् । ३ । १ । २७ ॥ कण्डूञ् मन्तु हृणीङ् वल्गु असु (मनस्) महीङ् लोट् लेट् इरस् इरज् इरञ् उवस उषस् वेट् मेधा कुषुभ [नमस्] मगध तन्तस् पम्पस् (पपस्) सुख दुःख [भिक्ष चरण चरम अवर] सपर अरर [अरर्]

भिषज् भिष्णज् (अपर आर) इषुध वरण चुरण तुरण भरण गद्गद पला केला खेला [वेला शेला] लिट् लोट् [लेखा लेख] रेखा द्रवस् तिरस् अगद उरस् तरण (तारिण) पयस् सम्भूयस् सम्बर ॥ आकृतिगणोऽयम् ॥ इति कण्ड्वादिः ॥ ४ ॥

नन्दिग्रहिपचादिभ्यो ल्युणिन्यचः । ३ । १ १३४ ॥

१ नन्दिवाशिमदिदूषिसाभिवर्धिशोभिरोचिभ्यो ण्यन्तेभ्यः संज्ञायाम् । नन्दनः वाशनः मदनः दूषणः साधनः वर्धनः शोभनः रोचनः । सहितपिदमः संज्ञायाम् । सहनः तपनः दमनः जल्पनः रमणः दर्पणः संक्रन्दनः संकर्षणः सहर्षणः जनार्दनः यवनः मधुसूदनः विभीषणः लवणः चित्तविनाशनः कुलदमनः (शत्रुदमनः) इति नन्द्यादिः ॥ ५ ॥

२ ग्राही उत्साही उद्दासी उद्भासी स्थायी मन्त्री संमर्दी । रक्षश्रुवपशां नौ । निरक्षी निश्रावी निवापी निशायी । याचृव्याहृव्रजवदवसां प्रतिषिद्धानाम् । अयाची अव्याहारी असंव्याहारी अव्राजी अवादी अवासी । अचामचित्तकर्तृकाणाम् । अकारी अहारी अविनायी (विशायी विषायी) विशयी विषयी देशे । विशयी विषयी देशः । अभिभावी भूते । अपराधी उपरोधी परिभवी परिभावी ॥ इति ग्रहादिः ॥ ६ ॥

३ पच वच वप वद चल पत नदट् भषट् प्लुवट् चरट् तरट् चोरट् । गाहट् सूरट् देवट् (दोषट्) जर (रज) मर (मद) क्षम (क्षप) सेव मेष कोप (कोष) मेधर्नत व्रण दर्श सर्प (दम्भ दर्प) जार भर श्वपच ॥ पचादिराकृतिगणः ॥ ७ ॥

कप्रकरणे मूलविभुजादिभ्य उपसंख्यानम् ३ । २ । ५ ॥ मूलविभुज नखमुच काकगुह कुमुद महीध्र कुध्र गिध्र ॥ आकृतिगणोऽयम ॥ इति मूलविभुजादयः ॥ ८ ॥

पार्श्वादिषूपसंख्यानम् ३ । २ । १५ ॥ पार्श्व उदर पृष्ठ उत्तान अवमूर्धन् ॥ इति पार्श्वादिः ॥ ९ ॥

भविष्यति गम्यादयः । ३ । ३ । ३ ॥ गमी आगमी भावी प्रस्थायी प्रतिरोधी प्रतियोधी प्रतिबोधी प्रतियोयी प्रतियोगी ॥ एते गम्यादयः ॥ १० ॥

संपदादिभ्यः क्विप् ३ । ३ । ९४ ॥ संपद् विपद् आपद् प्रतिपद् परिषद् ॥ एते संपदादयः ॥ ११ ॥

षिद्भिदादिभ्योऽङ् । ३ । ३ । १०४ ॥ भिदा विदारणे । छिदा द्वैधीकरणे । विदा । क्षिपा । गुहा गिर्योषध्योः । श्रद्धा मेधा गोधा । आरा शस्त्र्याम् । हारा । कारा बन्धने । क्षिया । तारा ज्योतिषि । धारा प्रपातने । रेखा चूडा पीडा वपा वसा मृजा । कृपेः संप्रसारणं कृपा ॥ इति भिदादिः ॥ १२ ॥

भीमादयोऽपादाने । ३ । ४ । ७४ ॥ भीम भीष्म भयानक वहचर (वहचरु) प्रस्कन्दन प्रपतन (प्रतपन) समुद्र स्रुव स्रुक् वृष्टि (दृष्टि) रक्षः संकसुक (शंकुसुक) मूर्खखलति । आकृतिगणोऽयम् ॥ इति भीमादिः ॥ १३ ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

अजाद्यतष्टाप् । ४ । १ । ४ ॥ अजा एडका कोकिला चटका अश्वा मूषिका बाला होडा पाका वत्सा मन्दा विलाता पूर्वापिहाणा (पूर्वापहाणा) अपरापहाणा । संभस्त्राजिनशणपिण्डेभ्यः फलात् । सदच्काण्डप्रान्तशतैकेभ्यः पुष्पात् । शूद्रा चामहत्पूर्वा जातिः । क्रुञ्चा उष्णिहा देवविशा । ज्येष्ठा कनिष्ठा मध्यमा पुंयोगेऽपि । मूलान्नञः दंष्ट्रा ॥ एतेऽजादयः ॥ १ ॥

न षट्स्वस्रादिभ्यः । ४ । १ । १० ॥ स्वसृ दुहितृ ननान्दृ

यातृ मातृ तिसृ चतसृ॥ इति स्वस्रादिः॥ २॥

नित्यं सपत्न्यादिषु। ४। १। ३५॥ समान एक वीर पिण्ड श्व (शिरी) भ्रातृ भद्र पुत्र। दासाच्छन्दसि॥ इति समानादिः॥ ३॥

षिद्गौरादिभ्यश्च। ४। १। ४१॥ गौर मत्स्य मनुष्य शृङ्ग पिङ्गल हय गवय मुकय ऋष्य (पुट तूण) द्रुण द्रोण हरिण कोकण (काकण) पटर उणक (आमल) आमलक कुवल बिम्ब बदर फर्करक (कर्कर) तर्कार शर्कार पुष्कर शिखण्ड सलद शष्कण्ड सनन्द सुषम सुषव अलिन्द गडुल षाण्डश आढक आनन्द आश्वत्थ सृपाट आखक (आपच्चिक) शष्कुल सूर्य (सूर्म) शूर्प सूच यूष (पूष) यूथ सूप मेथ वल्लक धातक सल्लक मालक मालत साल्वक वेतस वृक्ष (वृस) अतस (उभय) भृङ्ग मह मेह छेद पेश मेद श्वन् तक्षन् अनडुही अनड्वाही। एषणः करणे। देह देहल काकादन गवादन तेजन रजन लवण औद्गाहमानि (आद्गाहमानि) गौतम (गोतम) (पारक) अयस्थूण (अयः स्थूण) भौरिकि भौलिकि भौलिङ्गि यान मेध आलम्बि आलज्जि आलब्धि आलक्षि केवाल आपक आरट नट टोट नोट मूलाट शातन (पोतन) पातन पाठन (पानठ) आस्तरण अधिकरण अधिकार अग्रहायणी (आप्रहायणी) प्रत्यवरोहिणी (सेचन)। सुमङ्गलात्संज्ञायाम्। अण्डर सुन्दर मण्डल मन्थर मङ्गल पट पिण्ड (षण्ड) उर्द गुर्द शम सूद औड (आर्द्र) हद (ह्रद) पाण्ड (भाण्डल) भाण्ड [लोहाण्ड] कदर कन्दर कदल तरुण तलुन कल्माष बृहत् महत् (सोम) सौधर्म। रोहिणी नक्षत्रे। रेवती नक्षत्रे। (विकल) निष्कल पुष्कल। कटाच्छ्रोणिवचने। पिप्पल्या

दृयश्च । प्पिली हरितकी (हरीतकी) कोशातकी शमी वरी शरी पृथिवी क्रोष्टु मातामह पितामह । इति गौरादिः ॥ ४ ॥

बह्वादिभ्यश्च । ४ । १ । ४५ ॥ बहु पद्धति अञ्चति अङ्कति अहंति शकटि (शकति) । शक्तिः शस्त्रे । शारि वारि राति राधि [शाधि] आहि कपि यष्टि मुनि । इतः प्राण्यङ्गात् । कृदिकारादक्तिनः । सर्वतोऽक्तिन्नर्थादित्येके । चण्ड अराल कृपण कमल विकट विशाल विशङ्कट भरुज ध्वज । चन्द्रभागान्नद्याम् (चन्द्रभागा नद्याम्) कल्याण उदार पुराण अहन् क्रोड नख खुर शिखा वाल शफ गुद ॥ आकृतिगणोऽयम् ॥ तेन । भग गल राग इत्यादि ॥ इति बह्वादयः ॥ ५ ॥

शार्ङ्गरवाद्यञो ङीन् । ४ । १ । ७३ ॥ शार्ङ्गरव कापटव गौग्गुलव ब्राह्मण वैद गौतम कामण्डलेय ब्राह्मणकृतेय [आनिचेय] आनिधेय आशोकेय वात्स्यायन मौञ्जायन कैकश काव्य (काव्य) शैव्य एहि पर्येहि आश्मरथ्य औदपान अराल चण्डाल वतण्ड । भोगवद्गौरिमतोः संज्ञायां घादिषु [६ । ३ । ४३] नित्यं ह्रस्वार्थम् । नृनरयोर्वृद्धिश्च ॥ इति शार्ङ्गरवादिः ॥ ६ ॥

क्रौडयादिभ्यश्च । ४ । १ । ८० ॥ क्रौडि लाडि व्याडि आपिशलि आपक्षिति चौपयत चैटयत [वैटयत] सैकयत वैल्वयत सौधातकि । सूत युवत्याम् । भोजक्षत्रिये । यौतकि कौटि भौरिकि भौलिकि [शाल्मलि] शालास्थलि कापिष्ठलि गौकक्ष्य ॥ इति क्रौडयादिः ॥ ७ ॥

अश्वपत्यादिभ्यश्च । ४ । १ । ८४ ॥ अश्वपति [ज्ञानपति] शतपति धनपति गणपति [स्थानपति यज्ञपति] राष्ट्रपति कुलपति गृहपति [पशुपति] धान्यपति धन्वपति [बन्धुपति धर्मपति] सभापति प्राणपति क्षेत्रपति ॥ इत्यश्वपत्यादिः ॥ ८ ॥

उत्सादिभ्योऽञ् । ४ । १ । ८६ ॥ उत्स उदपान विकर मिनद महानद महानस महाप्राण तरुण तलुन । बष्कयासे । पृथिवी [धेनु] पंक्ति जगती त्रिष्टुप् अनुष्टुप् जनपद भरत उशीनर ग्रीष्म पीलुकुण । उदस्थान देशे । पृषदंश भल्लकीय रथन्तर मध्यंदिन बृहत् महत् सत्वत् कुरु पञ्चाल इन्द्रावसान उष्णिह् ककुभ् सुवर्ण देव ग्रीष्मादच्छन्दसि ॥ इत्युत्सादिः ॥ ९ ॥

बाह्वादिभ्यश्च । ४ । १ । ९६ ॥ बाहु उपबाहु उपवाकु निवाकु शिवाकु वटाकु उपनिन्दु [उपाबिन्दु] वृषली वृकला चूडा बलाका मूषिका कुशला भगला [छगला] ध्रुवका (धुवका) सुमित्रा दुर्मित्रा पुष्करसद् अनुहरत् देवशर्मन् अग्निशर्मन् (भद्रशर्मन् सुसर्मन्) कुनामन् (सुनामन्) पञ्चन् सप्तन् अष्टन् । अमितौजसः सलोपश्च । सुधावत् उदञ्चु शिरस् माष शराविन् मरीची क्षेमवृद्धिन् शृङ्खलतोदिन् खरनादिन् नगरमर्दिन् प्राकारमर्दिन् लोमन् अजीगर्त कृष्ण युधिष्ठिर अर्जुन साम्बगद प्रद्युम्न रक्तम् (उदङ्क) उदकः संज्ञायाम् । संभूयोम्भसोः सलोपश्च । आकृतिगणोऽयम् । तेन । सात्यकिः जांघिः ऐन्द्रशर्मिः आजधेनविः इत्यादि ॥ इति बाह्वादयः ॥ १० ॥

गोत्रे कुञ्जादिभ्यः च्फञ् । ४ । १ । ९८ ॥ कुञ्ज ब्रध्न शङ्ख भस्मन् गण लोमन् शठ शाक शुण्डा शुभ विपाश् स्कन्द स्कम्भ । इति कुञ्जादिः ॥ ११ ॥

नडादिभ्यः फक् । ४ । १ । ९९ । नड चर (वर) वक मुञ्ज इतिक इतिश उपक (एक) शलङ्कु शलङ्कं च । सप्तल वाजप्य तिक । अग्निशर्मन्वृषगणे । प्राण नर सायक दास मित्र द्वीप पिङ्गर किङ्कर पिङ्गल किङ्कल (कातर) कातल काश्यप [कुश्यप) काश्य काल्य (काव्य) अज अमुष्य (अमुष्म) कृष्णरणौ

ब्राह्मणवसिष्ठे। अमित्र लिगु चित्र कुमार। क्रोष्टु क्रोष्टं च। लोह दुर्ग स्तम्भ शिंशपा अग्र तृण शकट सुमनस् सुमत मिमत ऋच् जलंधर अध्वर युगंधर हंसक दण्डिन् हस्तिन् (पिण्ड) पञ्चाल चमसिन् सुकृत्य स्थिरक ब्राह्मण चटक बदर अश्वल खरप लङ्क इन्ध अस्त्रकामुक ब्रह्मदत्त उदुम्बर शोण अलोह दण्डप ॥ इति नडादिः ॥ १२ ॥

अनृष्यानन्तर्ये विदादिभ्योऽञ् ॥ ४ । १ । १०४ ॥ बिद उर्व कश्यप कुशिक भरद्वाज उपमन्यु किलात कन्दर्प (किंदर्भ) विश्वानर (ऋष्टषेण) ऋष्टिषेण ऋतभाग हर्यश्व प्रियक आपस्तम्ब कूचवार शरद्वत् शुनक (शुनक्) धेनु गोपवन शिग्रु बिन्दु (भोगक) भाजन [शमिक] अश्वावतान श्यामाक श्यामक (श्यावलि) श्यापर्ण हरित किन्दास वह्यस्क अर्कजूष (अर्कलूष) वध्योग विष्णु वृद्ध प्रतिबोध (रथीतर) रथन्तर गविष्ठिर निषाद (शवर अनस) मठर (मृडाकु) सुपाकु मृदु पुनर्भू पुत्र दुहितृ ननान्दृ । परस्त्री परशुं च ॥ इति विदादिः ॥ १३ ॥

गर्गादिभ्यो यञ् । ४ । १ । १०५ ॥ गर्ग वत्स । वाजासे । संकृति अज व्याघ्रपात् विदभृत् प्राचीनयोग (अगस्ति) पुलस्ति चमस रेभ अग्निवेश शङ्ख शट शक धूम एक अवट मनस् धनंजय वृक्ष विश्वावसु जरमाण लोहित शंसित बभ्रु वल्गु मण्डु शङ्ख लिगु गुहलु मन्तु जिगीषु मनु तन्तु मनायी सूनु कथक कन्थक ऋक्ष तृक्ष (वृक्ष) (तनु) तरुक्ष तलुक्ष तण्ड वतण्ड कपिकत(कपि कत) कुरुकत अनडुह कण्व शकल गोकक्ष अगस्त्य कण्डिनी यज्ञवल्क पर्णवल्क अभयजात विरोहित वृषगण रहूगण शण्डिल वर्णक (चणक) चुलुक मुद्गल

मुसल जमदग्नि पराशर जतुकर्ण (जातूकर्ण) महित मन्त्रित अश्मरथ शर्कराक्ष पूतिमाष स्थूरा अदरक (अररक) एलाक पिङ्गल कृष्ण गोलन्द उलूक तितिक्ष भिषज (भिषज्) (भिष्णज) भडित भण्डित दल्भ चेकित चिकित्सित देवहू इन्द्रहू एकलु पिप्पलू वृहदग्नि (सुलोहिन) सुलाभिनू उक्थ कुटीगु ॥ इति गर्गादिः ॥ १४ ॥

अश्वादिभ्यः फञ् । ४ । १ । ११० ॥ अश्व अश्मन् शङ्ख शूद्रक विद पुट रोहिण खर्जूर (खजूर) (खञ्जार वस्त) पिञ्जूल भडिल भण्डिल भडित भण्डित (प्रकृत रामोद) क्षान्त (काश तीक्ष्ण गोलाङ्क अर्क स्वर स्फुट चक्र श्रविष्ठ) पविन्द पवित्र गोमिन् श्याम धूम धूम्र वाग्मिन् विश्वानर कुट । शप आत्रेये । जन जड खड ग्रीष्म अर्हकित विशप विशाल गिरि चपल चुप दासक वैल्य (वैल्व) प्राच्य (धर्म्य) आनडुह्य । पुंसि जात । अर्जुन (प्रहृत) सुमनस् दुर्मनस् मन (मनस्) (प्रान्त) ध्वन । आत्रेय भरद्वाजे । भरद्वाज आत्रेये । उत्स आतव कितव (वद धन्य पाद) सिव खदिर ॥ इत्यश्वादिः॥१५॥

शिवादिभ्योऽण् । ४ । १ । ११२ ॥ शिव प्रोष्ठ प्रौष्ठक चण्ड जम्भ भूरि दण्ड कुठार ककुभ् (ककुभा) अनभिम्लान कोहित सुख संधि मुनि ककुत्स्थ कहोड कोहड कहुय कहय रोध कपिञ्जल (कुपिञ्जल खञ्जन वतण्ड तृणकर्ण क्षीरह्रद जलह्रद परिल (पाथक) पिष्ट हैहय (पार्षिका) गोपिका कापिलिका जटिलिका बधिरिका मञ्जीरक (मजिरक) वृष्णिक खञ्जार खञ्जाल (कर्मार) रेख लेख आलेखन विश्रवण रवण वर्तनाक्ष ग्रीवाक्ष (विटप पिटक) विटाक तृक्षाक नभाक ऊर्णनाभ जरत्कारु (पृथा उत्क्षेप) पुरोहितिका सुरोहितिका सुरोहिका

आर्यश्वेत (अर्यश्वेत) सुपिष्ठ मसुरकर्ण मयूरकर्ण (खर्जुरकर्ण कदूरक तक्षन् ऋष्टिकेण गङ्गा विपाश यस्क लह्य द्रुह्य अयःस्थूण तृर्णकर्ण (तृण कर्ण) पर्ण भलन्दन विरूपाक्ष भूमि इला सदली । द्व्यचो नद्याः ॥ त्रिवेणी त्रिवणं च ॥ इति शिवादिः । आकृतिगणः ॥ १६ ॥

शुभ्रादिभ्यश्च । ४ । १ । १२३ ॥ शुभ्र विष्ट पुर (विष्टपुर) ब्रह्मकृत शतद्वार शलाथल शलाकाभ्र लेखाभ्रु (लेखाभ्र) विकसा (विकासा) रोहिणी रुक्मिणी धर्मिणी दिश् शालूक अजवस्ति शकन्धि विमातृ विधवा शुक विश देवतर शकुनि शुक्र उग्र शातल (शतल) बन्धकी सृकण्डु विस्र अतिथि गोदन्त कुशाम्ब मकष्टु शाताहर पवष्टुरिक सुनामन् । लक्ष्मणश्यामयोर्वासिष्ठे । गोधा कृकलास अणीव भरत (भारत) भरम सृकण्डु कर्पूर इतर अन्यतर आलीढ सुदन्त सुदक्ष सुवक्षस् सुदामन् कद्रु तुद अकशाय कुमारिका कुठारिका किशोरिका आम्बिका जिह्माशिन् परिधि वायुदत्त शकल शलाका खडूर कुबेरिका अशोका अन्धपिङ्गला खडोन्मत्ता अनुदृष्टिन् (अनुदृष्टि) जरतिन् वलीवर्दिन् विग्र बीज जीव श्वन् अश्मन् अश्व अजिर ॥ इति शुभ्रादिः ॥ आकृतिगणः ॥ १७ ॥

कल्याण्यादीनामिनङ् च । ४ । १ । १२६ ॥ कल्याणी सुभगा दुर्भगा बन्धकी अनुदृष्टि अनुसृति (अनुसृष्टि) जरती वलीवर्दी ज्येष्ठा कनिष्ठा मध्यमा परस्त्री ॥ इति कल्याण्यादिः ॥ १८ ॥

गृष्ट्यादिभ्यश्च । ४ । १ । १३६ ॥ गृष्टि हृष्टि बलि हलि विश्रि कुद्रि अजवस्ति मित्रयु ॥ इति गृष्ट्यादिः ॥ १९ ॥

रेवत्यादिभ्यष्ठक् । ४ । १ । १४६ ॥ रेवती अश्वपाली

द्वारपाली वृक वश्चिन् वृकवन्धु वृकग्राह दण्डग्राह कर्णग्राह कुक्कुटाक्ष (ककुदाक्ष) चामरग्राह ॥ इति रेवत्यादिः ॥ २० ॥

कुर्वादिभ्यो ण्यः । ४ । १ । १५१ ॥ कुरु गर्गर मंगुष अजमार रथकार वावदूक । सम्राजः क्षत्त्रिये । कवि मति (विमति) कापिञ्जलादि वाक् वामरथ पितृमत् इन्द्रजाली एजि वातकि दामोष्णीषि गणकारि कैशोरि कुट शालका (शलाका) मुर पुर एरका शुभ्र अभ्र दर्भ केशिनी । वेनाच्छन्दसि शूर्पणाय श्यावनाय श्यावरथ शावपुत्र सत्यंकार वडभीकार पथिकार मूढ शकन्धु शङ्कु शाक शालिन् शालीन कर्तृ हर्तृ इन पिण्डी । तक्षन् । वामरथस्य कण्वादिवत्स्वरवर्जम् ॥ इति कुर्वादिः ॥ २१ ॥

तिकादिभ्यः फिञ् । ४ । १ । १५४ ॥ तिक कितव संज्ञावालशिख (संज्ञा वाला शिखा) उरस् शाठ्य सैन्धव यमुन्द रूप्य ग्राम्य नील अमित्र गोकक्ष कुरु देवरथ तैतिल औरस कौरव्य भौरिकि भौलिकि चौपयत चैटयत शीकयत क्षैतयत ध्राजवत चन्द्रमस् शुभ गङ्गा वरेण्य सुपामन आरब्ध वाह्यक स्वल्पक वृष लोमक वादन्य यज्ञ इति तिकादिः ॥२२॥

वाकिनादीनां कुक्च । ४ । १ । १५८ ॥ वाकिन गौधेर कार्कश काकलङ्का । चर्मिवर्मिणोर्नलोपश्च ॥ इति वाकिनादिः ॥ २३ ॥

कम्बोजाल्लुक् । ४ । १ । १७५ ॥ कम्बोज चोल केरल शक यवन ॥ इति कम्बोजादिः ॥ २४ ॥

न प्राच्यभर्गादियौधेयादिभ्यः । ४ । १ । १७८ ॥

१ भर्ग करूश केकय कश्मीर साल्व सुस्थाल उरस् कौरव्य ॥ इति भर्गादिः ॥ २५ ॥

२ यौधेय शौक्रेय शौभ्रेय ज्यावाणेय धार्तेय धौर्तेय त्रिगर्त भरत उशीनर ॥ इति यौधेयादिः ॥ २६ ॥

भिक्षादिभ्योऽण् । ४ । २ । ३८ ॥ भिक्षा गर्भिणी क्षेत्र करीष अङ्गार चर्मिन् धर्मिन् सहस्र युवति पदाति पद्धति अथर्वन् दक्षिणा भरत विषय श्रोत्र ॥ इति भिक्षादिः ॥ २७ ॥

खण्डिकादिभ्यश्च । ४ । २ । ४५ ॥ खण्डिका वडवा क्षुद्रकमालवात् सेनासंज्ञायाम् । भिक्षुक शुक उलूक श्वन् अहन् युगवरत्रा हलबन्धा ॥ इति खण्डिकादिः ॥ २८ ॥

पाशादिभ्यो यः ॥ ४ । २ । ४९ ॥ पाश तृण धूम वात अङ्गार पाटल पोत गल पिटक पिटाक शकट हल नट वन ॥ इति पाशादिः ॥ २९ ॥

* खलादिभ्य इनिर्वक्तव्यः * ४ । २ । ५१ ॥ खल डाक कुटुम्ब शाक कुण्डलिनी ॥ इति खलादिराकृतिगणः ॥ ३० ॥

राजन्यादिभ्यो वुञ् । ४ । २ । ५३ ॥ राजन्य आनत बाभ्रव्य शालंकायन दैवयातव (देवयात) [अव्रीड वरत्रा] जालंधरायण [राजायन] तेलु आत्मकामेय अम्बरीषपुत्र वसाति बैल्ववन शैलूष उदुम्बर तीव्र बैल्वल आर्जुनायन संप्रिय दाक्षि ऊर्णनाभ ॥ इति राजन्यादिः ॥ आकृतिगणः ॥ ३१ ॥

भौरिक्याद्यैषुकार्यादिभ्यो विधल्भक्तलौ । ४ । २ । ५४ ॥

१ भौरिकि भौलिकि चौपयत (चैटयत) काणेय वाणिजक वाणिकाज्य (वालिकाज्य) सैकयत वैकयत ॥ इति भौरिक्यादिः ॥ ३२ ॥

२ ऐषुकारि सारस्यायन (सारसायन) चान्द्रायण द्व्याक्षायण त्र्याक्षायण औडायन जौलायन खाडायन दासमित्रायण शौद्रायण दाक्षायण शापण्डायन (शायण्डायन) तार्क्ष्यायण शौभ्रायण सौवीर [सौवीरायण] शपण्ड (शयण्ड) शौण्ड शयाण्डि (शयाण्ड वैश्वमानव वैश्वधेनव (वैश्वधेनव) नड तुण्डदेव विश्वदेव [सापिण्डि] ॥ इति ऐषुकार्यादिः॥३३॥

क्रतुकथादिसूत्रान्ताट्ठक् । ४ । २ । ६० ॥ उक्थ लोकायत

न्याय न्यास पुनरुक्त निरुक्त निमित्त द्विपदा ज्योतिष अनुपद अनुकल्प यज्ञ धर्म चर्चा क्रमेतर श्लक्ष (श्लक्ष्ण) संहिता पदक्रम संघट (संघट्ट) वृत्ति परिषद् संग्रह गण [गुण] आयुर्देव (आयुर्वेद) इत्युक्थादिः ॥ ३४ ॥

क्रमादिभ्यो वुन् । ४ । २ । ६१ ॥ क्रम पद शिक्षा मीमांसा सामन् ॥ इति क्रमादिः ॥ ३५ ॥

वसन्तादिभ्यष्ठक् । ४ । २ । ६३ ॥ वसन्त ग्रीष्म वर्षा शरद शरत् हेमन्त हेमन्त शिशिर प्रथम गुण चरम अनुगुण अथर्वन् अथर्वण ॥ इति वसन्तादिः ॥ ३६ ॥

संकलादिभ्यश्च । २ । ४ । ७५ ॥ संकल पुष्कल उत्तम उडुप उड्डेप उत्पुट कुम्भ निधान सुदक्ष सुदत्त सुभूत सुपूत सुनेत्र सुमङ्गल सुपिङ्गल सूत सिकत पूतिका (पूतिक) पूलास कूलास पलाश निवेश गवेश (गवेष) गम्भीर इतर आन् अहन् लोमन् वेमन् चरण (वरुण) वहुल सद्योज अभिषिक्त गोभृत् राजभृत् भल्ल मल्ल माल ॥ इति संकलादिः ॥ ३७ ॥

सुवास्त्वादिभ्योऽण् । ४ । २ । ७७ ॥ सुवास्तु (सुवस्तु) वर्णु भण्डु खण्डु सेवालिन् कर्पूरिन् शिखण्डिन् गर्त कर्कश शकटीकर्ण कृष्णकर्ण [कर्क] कर्कन्धुमती गोह अहिसक्थ ॥ इति सुवास्त्वादिः ॥ ३८ ॥

वुञ्छण्कठजिलसेनिरढञ्ण्यञ्फक्फिञिञ्ञ्यकक्ठकोऽरीहणकृशाश्वर्श्यकुमुदकाशतृणप्रेक्षाश्मसखिसंकाशबलपक्षकर्णसुतंगमप्रगदिन्वराहकुमुदादिभ्यः । ४ । २ । ८० ॥

१ अरीहण (अहीरण) द्रुघण द्रुहण भलग (भगल) उलन्द किरण सांपरायण क्रौष्ट्रायन औष्ट्रायण त्रैगर्तायन मैत्रायण भास्त्रायण वैमतायण (वैमतायन) गौमतायन सौमतायन सौसायन धौमतायन सौमायण ऐन्द्रायण कौद्रायण (कौन्द्रायण) खाडायन शाण्डिल्यायन रायस्पोष विपथ विपाश उद्-

ण्ड उदञ्चन खाण्डवीरण वीरण काशकृत्स्न जाम्ववत् शिंशपा रैवत (रेवत) बिल्व सुयज्ञ शिरीष बधिर जम्बु खदिर सुशर्मन् (सशर्मन्) भलतृ मलन्दन खण्डु वालन यज्ञदत्त ॥ इत्यरीहणादिः ॥ ३९ ॥

२ कृशाश्व अरिष्ट अरिश्म वेश्मन् विशाल लोमश रोमश रोमक लोमक शवल कूट वर्चल सुवर्चल सुकर सूकर प्रातर (प्रतर) सदृश पुरग पुराग मुख धूम अजिन विनत अवनत कुविद्यास) (कुविद्यास) पराशर अरुस् अयस् मौद्गल्याकर (मौद्गल्युकर) इति कृशाश्वादिः ॥ ४० ॥

३ ऋश्य (हृश्य) न्यग्रोध शर निलीन (निवास निवात) निधान निवन्धन [निबन्ध] (विवद्ध) परिगूढ [उपगूढ] असनि सित मत वेश्मन् उत्तराश्मन् अश्मन् स्थूल बाहु खदिर शर्करा अनडुह (अनडुह्) अरडु परिवंश वेणु बीरण खण्ड दण्ड परिवृत्त कर्दम अंशु ॥ इत्यृश्यादिः ॥ ४१ ॥

४ कुमुद शर्करा न्यग्रोध इक्कट संकट कंकट गर्त बीज परिवाप निर्यास शकट कच मधु शिरीष अश्व अश्वत्थ वल्वज यवास कूप विकङ्कट दशग्राम ॥ इति कुमुदादिः ॥ ४२ ॥

५ काश पाश अश्वत्थ पलाश पीयूक्षा चरण वास नड वन कर्दम कच्छूल कङ्कट गुड विसतृण कर्पूर बर्बर मधुर ग्रह कपित्थ जतु सीपाल ॥ इति काशादिः ॥ ४३ ॥

६ तृण नड मूल वन पर्ण वर्ण वराण बिल पुल फल अर्जुन अर्ण सुवर्ण वल चरण वुस ॥ इति तृणादिः ॥ ४४ ॥

७ प्रेक्षा फलका (हलका) बन्धुका ध्रुवका क्षिपका न्यग्रोध इक्कट कङ्कट संकट कट कूप वुक पुट मह परिवाप यवाष धुवका गर्त कूपक हिरण्य ॥ इति प्रेक्षादिः ॥ ४५ ॥

८ आश्मन् यूथ ऊष मीननद दर्भ वृन्द गुद खण्ड नग शिखा कीर पाम कन्द कान्द कुल गह गुण कुण्डल पीन

गुह ॥ इत्यश्मादिः ॥ ४६ ॥

९ सखि अग्निदत्त वायुदत्त सखिदत्त (गोपिल) भल्लपाल (भल्ल पाल) चक्र चक्रवाल छगल अशोक करवीर वासव वीर पूर वज्र कुशीकर शीहर [सीहर] सरक सरस समर समल सुरस रोह तमाल कदल सप्तल ॥ इति सख्यादिः॥४७॥

१० सङ्काश कपिल कश्मीर (समीर) सूरसेन सरक सूर (सुपथिन्पन्थ च) यूप (यूथ) अंश अङ्ग नासा पलित अनुनाश अश्मन् कूट मलिन दश कुम्भ शीर्ष चिरन्त [विरत] समल सीर पञ्जर मन्थ नल रोमन् लोमन पुलिन सुपरि कटिप सकर्णक वृष्टि तीर्थ अगस्ति विकर नासिका ॥ इति सङ्काशादिः ॥ ४८ ॥

११ बल चुल नल दल वट लकुल उरल पुख (पुल) मूल उलडुल (उल डुल) वनकुल ॥ इति बलादिः ॥ ४९ ॥

१२ तुक्ष पक्ष तुष कुण्ड अण्ड कम्बलिका बलिक चित्र अस्ति। पथः पन्थ च। कुम्भ सीरक सरक सकल सरस समल अतिश्वन् रोमन लोमन् हस्तिन् मकर लोमक शीर्ष निवात पाक सहक (सिंहक) अङ्कुश सुवर्णक हंसक हिंसक कुत्स बिल खिल यमल हस्त कला सकर्णक ॥ इति पक्षादिः ॥ ५० ॥

१३ कर्ण वसिष्ठ अर्क अर्कलूष द्रुपद आनडुह्य पाञ्चजन्य स्फिग (स्फिज्) कुम्भी कुन्ती जित्वन् जीवन्त कुलिश आण्डीवत [आण्डीवत] जव जैत्र आकन (आनक)॥ इति कर्णादिः ॥ ५१ ॥

१४ सुतंगम मुनिचित विप्रचित महाचित्त महापुत्र स्वन श्वेत गडिक [खडिक] शुक्र विप्र बीजवापिन् (बीज वापिन्) अर्जुन श्वन् अजिर जीव खडित कर्ण विग्रह ॥ इति सुतङ्गमादिः ॥ ५२ ॥

१५ प्रगदिन् मगदिन् मददिन् कविल खण्डित गदित चू-

डार मडार मन्दार कोविदार ॥ इति प्रगद्यादिः ॥ ५३ ॥

१६ वराह पलाशा (पलाश) शेरीष (शिरीष) पिनद्ध-निबद्ध वलाह स्थूल विदग्ध [विजग्ध] विभग्न (निमग्न) बहु खदिर शर्करा ॥ इति वराहादिः ॥ ५४ ॥

१७ कुमुद गोमथ रथकार दशग्राम अश्वत्थ शाल्मलि [शिरीष] मुनिस्थल कुंडल कूट मधुकर्ण घासकुन्द शुचिकर्ण ॥ इति कुमुदादिः ॥ ५५ ॥

वरणादिभ्यश्च । ४ । २ । ८६ ॥ वरणा शृङ्गी शाल्मलि शुण्डी शयांडी पर्णी ताम्रपर्णी गोद आलिङ्ग्यायन जालपदी (जानपदी) जम्बू पुष्कर चम्पा पम्पा वल्गु उज्जयिनी गयामथुरा तक्षशिला उरसा गोमती वलभी ॥ इति वरणादिः ॥५६॥

मध्वादिभ्यश्च । ४ । २ । ८६ ॥ मधु विस स्थाणु वेणु कर्कन्धु शमी करीर हिम किशरा शर्याण मरुत् वार्दाली शर इष्टक आसुति शक्ति आसन्दी शकल शलाका आमिषी; इक्षु रोमन् रुष्टि रुष्य तक्षशिला खड वट वेट ॥ इति मध्वादिः ॥५७॥

उत्करादिभ्यश्छः । ४ । २ । ९० ॥ उत्कर संफल शफर पिप्पल पिप्पलीमूल अश्मन् सुवर्ण खलाजिन तिक कितव अणक त्रैवण पिचुक अश्वत्थ काश क्षुद्र भस्त्रा शाल जन्या अजिर चर्मन् उत्क्रोश क्षान्त खदिर शूर्पणाय श्यावनाय नैवाकव तृण वृक्ष शाक पलाश विजिगीषा अनेक आतप फल संपर अर्क गर्त अग्नि वैराणक इडा अरण्य निशान्त पर्ण नीचायक शङ्कर अवरोहित क्षार विशाल वेत्र अरीहण खण्डवातागार मन्त्रणार्ह इन्द्रवृक्ष नितान्तवृक्ष आर्द्रवृक्ष ॥ इत्युत्करादिः ॥५८॥

नडादीनां कुक्च । ४ । २ । ९१ ॥ नड प्लक्ष बिल्व वेणु वेत्र वेतस इक्षु काष्ठ कपोत तृण । क्रुञ्चा ह्रस्वत्वं च । तक्षन्नलोपश्च ॥ इति नडादिः ॥ ५९ ॥

कत्र्यादिभ्यो ढकञ् । ४ । २ । ९५ ॥ कत्त्रि उम्भि पुष्कर

पुष्कल मोदन कुम्भी कुण्डिन नगरी माहिष्मती वर्मती उ-
ख्या ग्राम । कुड्याया यलोपश्च ॥ इति कत्त्र्यादिः ॥ ६० ॥

नद्यादिभ्यो ढक् । ४ । २ । ९७ ॥ नदी मही वाराणसी
श्रावस्ती कौशाम्बी वनकौशाम्बी काशपरी काशफारी (का-
शफरी) खादिरी पूर्वनगरी पाठा माया शाल्वदार्वा सेतकी ।
वडवाया वृषे ॥ इति नद्यादिः ॥ ६१ ॥

प्रस्थोत्तरपदपलद्यादिकोपधादण् । ४ । २ । ११० ॥ पलदी
परिषद् रोमकवाहीक कलकीट बहुकीट जालकीट कमल-
कीट कमलकीकर कमलाभिदा गौष्ठी नैकती परिखा-
शूरसेन गोमती पटच्चर उदपान यकृल्लोम ॥ इति पल-
द्यादिः ॥ ६२ ॥

काश्यादिभ्यष्ठञ्ञिठौ । ४ । २ । ११६ ॥ काशि चेदि (वेदि)
सांयाति संवाह अच्युत मोदमान शकुलाद हस्तिकर्षू कुना-
मन् हिरण्य करण गोवासन भारङ्गी अरिंदम अरित्र देवदत्त
दशग्राम शौवावतान युवराज उपराज देवराज मोदन सिन्धु-
मित्र दासमित्र सुधामित्र सोममित्र छागमित्र साधमित्र (सध-
मित्र) । आपदादिपूर्वपदात्कालान्तात् । आपद् ऊर्ध्व तत् ॥
इति काश्यादिः ॥ ६३ ॥

धूमादिभ्यश्च । ४ । २ । १२७ ॥ धूम षडण्ड शशादन आ-
र्जुनाव माहकस्थली आनकस्थली माहिषस्थली मानस्थली अ-
ट्टस्थली मद्रकस्थली समुद्रस्थली दाण्डायनस्थली राजस्थली
विदेह राजगृह सात्रासाह शष्प मित्रवर्ध (मित्रवर्ध) मज्ञाली
मद्रकूल आजीकूल द्व्यहव (द्व्याहाव) त्र्यहव (त्र्याहाव)संस्फाय
वर्बर वर्ज्य गर्त आनर्त माठर पाथेय घोष पल्ली आराज्ञी धार्त-
राज्ञी आवय तीर्थ । कूलात्सौवीरेषु । समुद्रान्नावि मनुष्ये च ।
कुक्षि अन्तरीप द्वीप अरुण उज्जयनी पट्टार दक्षिणापथ साके-
त ॥ इति धूमादिः ॥ ६४ ॥

कच्छादिभ्यश्च । ४ । २ ॥ १३३ ॥ कच्छ सिन्धु वर्ण गन्धार मधुमत् कम्बोज कश्मीर साल्व कुरु अनुषण्ड द्वीप अनूप अजवाह विजापक कलूतर रङ्कु ॥ इति कच्छादिः ॥ ६५ ॥

गहादिभ्यश्च । ४ । २ । १३८ ॥ गह अन्तस्थ सम विषम मध्य मध्यं दिनं चरणे । उत्तम अङ्ग वङ्ग मगध पूर्वपक्ष अपरपक्ष अधमशाख उत्तमशाख एकशाख समानशाख समानग्राम एकग्राम एकवृक्ष एकपलाश इष्वग्र इष्वनीक अवस्यन्दन कामप्रस्थ खाडायन काठेरणि लावेरणि सौमित्रि शौशिरि आसुत दैवशर्मि श्रौति आहिंसि आमित्रि व्याडि वैजि आध्याश्वि आनृशंसि शौङ्गि आग्निशर्मि भौजि वाराटकी वालिमकि (वाल्मीकि) क्षेमवृद्धि आश्वतिथ औद्गाहमानि ऐकबिन्दवि दन्ताग्रहंस तत्त्वग्र (तन्त्वग्र) उत्तर अन्तर (अनन्तर) मुखपार्श्वतसोर्लोपः जनपरयोः कुक् । देवस्य च । इति गहादिः ॥ वेणुकादिभ्यश्छण् ॥ आकृतिगणः ॥ ६६ ॥

संधिवेलाद्यृतुनक्षत्रेभ्योऽण् । ४ । ३ । १६ । संधिवेला संध्या अमावास्या त्रयोदशी चतुर्दशी पञ्चदशी पौर्णमासी प्रतिपत् । संवत्सरात्फलपर्वणोः ॥ इति संधिवेलादिः ॥ ६७ ॥

दिगादिभ्यो यत् । ४ । ३ । ५४ ॥ दिश् वर्ग पूग गण पक्ष धाय्य मित्र मेधा अन्तर पथिन् रहस् अलीक उखा साक्षिन् देश आदि अन्त मुख जघन मेघ यूथ । उदकात्संज्ञायाम् । ज्ञाय [न्याय] वंश वेश काल आकाश ॥ इति दिगादिः ॥ ६८ ॥

परिमुखादिभ्यश्च ४ । ३ । ५९ ॥ परिमुख परिहनु पर्योष्ठ पर्युलूखल परिसीर उपसीर उपस्थूण उपकलाप अनुपथ अनुपद अनुगङ्ग अनुतिल अनुसीत अनुसाय अनुसीर अनुमाष अनुयव अनुयूप अनुवंश प्रतिशाख ॥ इति परिमुखादिः ॥६९॥

अध्यात्मादिभ्यश्च ४ । ३ । ६० ॥ अध्यात्म अधिदेव अ-

धिभूत इहलोक परलोक ॥ इत्यध्यात्मादिः ॥ आकृतिगणः ॥७०॥

ऋगयनादिभ्यः । ४ । ३ । ७३ ॥ ऋगयन पदव्याख्यान छन्दोमान छन्दोभाषा छन्दोविचित्ति न्याय पुनरुक्त निरुक्त व्याकरण निगम वास्तुविद्या क्षत्रविद्या अङ्गविद्या विद्या उत्पात उत्पाद उद्याव संवत्सर मुहूर्त उपनिषद् निमित्त शिक्षा भिक्षा ॥ इति ऋगयनादिः ॥ ७१ ॥

शुण्डिकादिभ्योऽण् । ४ । ३ । ७६ ॥ शुण्डिक कृकण कृपण स्थण्डिल उदपान उपल तीर्थ भूमि तृण पर्ण ॥ इति शुण्डिकादिः ॥ ७२ ॥

शण्डिकादिभ्यो ञ्यः ।४ ३।९२ ॥ शण्डिक सर्वसेन सर्वकेश शक शट रक शंख बोध ॥ इति शण्डिकादिः ॥ ७३ ॥

सिन्धुतक्षशिलादिभ्योऽणञौ । ४ । ३ । ९३ ॥

१ सिन्धु वर्णु मधुमत् कम्बोज साल्व कश्मीर गन्धार किष्किन्धा उरसा दरद (दरदु) गन्दिका ॥ इति सिन्ध्वादिः ॥ ७४ ॥

२ तक्षशिला वत्सोद्धरण कैर्मेदुर ग्रामणी छगल क्रोष्टुकर्ण सिंहकर्ण सङ्कुचित किंनर काण्डधार पर्वत अवसान बर्बर कंस ॥ इति तक्षशिलादिः ॥ ७५ ॥

शौनकादिभ्यश्छन्दसि । ३ । ३ । १०६ ॥ शौनक वाजसनेय शार्ङ्गरव शापेय शाष्पेय खाडायन स्तम्भस्कन्ध देवदर्शन रज्जुभार रज्जुकण्ठ कठशाठ कषाय तल दण्ड पुरुषांसक अश्वपेज ॥ इति शौनकादिः ॥ ७६ ॥

कुलालादिभ्यो वुञ् । ४ । ३ । ११८ ॥ कुलाल वरुड चाण्डाल निषाद कर्मार सेना सिरिन्ध्र (सिरिध्र) सैरिन्ध्र देवराज पर्षत् (परिषत्) वधू मधु रुरु रुद्र अनडुह् ब्रह्मन् कुम्भकार श्वपाक वैजवापि ॥ इति कुलालादिः ॥ ७७ ॥

रैवतिकादिभ्यश्छः ।४।३।१३१ ॥ रैवतिक स्वापिशि क्षेम-

वृद्धि गौरग्रीव (गौरग्रीवि) औदमेघि औदवापि बैजवापि ॥ इति रैवतिकादिः ॥ ७८ ॥

बिल्वादिभ्योऽण् । ४ । ३ । १३६ ॥ बिल्व व्रीहि काण्ड मुद्ग मसूर गोधूम इक्षु वेणु गवेधुका कर्पासी पाटली कर्कन्धु कुटीर ॥ इति बिल्वादिः ॥ ७९ ॥

पलाशादिभ्यो वा । ३ । ४ । १४१ ॥ पलाश खदिर शिंशपा स्पन्दन पुलाक करीर शिरीष यवास विकङ्कत ॥ इति पलाशादिः ॥ ८० ॥

नित्यं वृद्धशरादिभ्यः । ४ । ३ । १४४ ॥ शर दर्भ मृद् (मृत्) कुटी तृण सोम बल्वज ॥ इति शरादिः ॥ ८१ ॥

तालादिभ्योऽण् । ४ । ३ । १५२ ॥ तालाद्धनुषि । बार्हिण इन्द्रालिश इन्द्रादृश इन्द्रायुध चय श्यामाक पीयूक्षा ॥ इति तालादिः ॥ ८२ ॥

प्राणिरजतादिभ्योऽञ् । ४ । ३ । १५४ ॥ रजत सीस लोह उदुम्बर नीप दारु रोहीतक विभीतक पीतदारु तीव्रदारु त्रिकण्टक कण्टकार ॥ इति रजतादिः ॥ ८३ ॥

प्लक्षादिभ्योऽण् । ४ । ३ । १६४ ॥ प्लक्ष न्यग्रोध अश्वत्थ इंगुदी शिग्रु रुरु कक्षतु बृहती ॥ इति प्लक्षादिः ॥ ८४ ॥

हरीतक्यादिभ्यश्च । ४ । ३ । १६७ ॥ हरीतकी कोशातकी नखरजनी शष्कण्डी दाडी दोडी श्वेतपाकी अर्जुनपाकी द्राक्षा काला ध्वाक्षा गर्भीका कण्टकारिका पिप्पली चिम्पा (चिञ्चा) शेफालिका ॥ इति हरीतक्यादिः ॥ ८५ ॥

* माशब्दादिभ्य उपसंख्यानम् * । ४ । ४ । १ ॥ माशब्दः नित्यशब्दः । कार्यशब्दः ॥ इति माशब्दादिः ॥ ८६ ॥

* आहौ प्रभूतादिभ्यः * ४ । ४ । १ ॥ प्रभूत पर्याप्त ॥ इति प्रभूतादिः ॥ ८७ ॥

* पृच्छतौ सुस्नातादिभ्यः * ४ । ४ । १ ॥ सुस्नात सुख-

रात्रि सुखशयन ॥ इति सुस्नातादिः ॥ ८८ ॥

गच्छतौ परदारादिभ्यः । ४ । ४ । १ ॥ परदार गुरुतल्प इति परदारादिः ॥ ८९ ॥

पर्पादिभ्यः ष्ठन् । ४ । ४ । १० ॥ पर्प अश्व अश्वत्थ रथ जाल न्यास व्याल । पादः पच्च ॥ इति पर्पादिः ॥ ९० ॥

वेतनादिभ्यो जीवति । ४ । ४ । १२ ॥ वेतन वाहन अर्धवाह धनुर्दण्ड जाल वेश उपवेश प्रेषण उपावस्ति सुख शय्या शक्ति उपनिषद् उपदेश स्फिज् (स्फिज) पाद उपस्थ उपस्थान उपहस्त ॥ इति वेतनादिः ॥ ९१ ॥

हरत्युत्संगादिभ्यः । ४ । ४ । १५ ॥ उत्संग उडुप उत्पुत उत्पन्न उत्पुट पिटक पिटाक इत्युत्संगादिः ॥ ९२ ॥

भस्त्रादिभ्यः ष्ठन् । ४ । ४ । १६ ॥ भस्त्रा भरट भरण शीर्षभार शीर्षेभार अंसभार अंसेभार ॥ इति भस्त्रादिः ॥ ९३ ॥

निर्वृत्तेऽक्षद्यूतादिभ्यः । ४ । ४ । १९ ॥ अक्षद्यूत [जानूप्रहृत] जङ्घाप्रहृत जङ्घाप्रहत पादस्वेदन कण्टकमर्दन गतानुगत गतागत यातोपयात अनुगत ॥ इत्यक्षद्यूतादिः ॥ ९४ ॥

अण्महिष्यादिभ्यः । ४।४।४८ ॥ महिषी प्रजापति प्रजावती प्रलेपिका विलेपिका अनुलेपिका पुरोहित मणिपाली अनुवारक [अनुचारक] होतृ यजमान ॥ इति महिष्यादिः ॥ ९५ ॥

किसरादिभ्यः ष्ठन् । ४ । ४ । ५३ ॥ किसर नरद नलद स्थागल तगर गुग्गुलु उशीर हरिद्रा हरिद्रु पर्गी (पर्णी) इति किसरादिः ॥ ९६ ॥

छत्रादिभ्यो णः । ४ । ४ । ६२ ॥ छत्र शिक्षा प्ररोह स्था बुभुक्षा चुरा तितिक्षा उपस्थान कृषि कर्मन् विश्वधा तपस् सत्य अनृत विशिखा विशिका भक्षा उदस्थान पुरोडा विक्षा चुक्षा मन्द्र ॥ इति छत्रादिः ॥ ९७ ॥

प्रतिजनादिभ्यः खञ् । ४।४ । ९९ ॥ प्रतिजन इदंयुग संयुग

समयुग परयुग परकुल परस्यकुल अमुष्यकुल सर्वजन विश्वजन महाजन पञ्चजन ॥ इति प्रतिजनादिः ॥ ९८ ॥

कथादिभ्यष्ठक् । ४ । ४ । १०२ ॥ कथा विकथा विश्वकथा संकथा वितण्डा कुष्टविद् (कुष्ठचिद्) जनवाद जनेवाद वृत्ति संग्रह गुण गण आयुर्वेद ॥ इति कथादिः ॥ ९९ ॥

गुडादिभ्यष्ठञ् । ४ । ४ । १०३ ॥ गुड कुल्माष सक्तु अपूप मांसौदन इक्षु वेणु संग्राम संघात संक्राम संवाय प्रवास निवास उपवास ॥ इति गुडादिः ॥ १०० ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

उगवादिभ्यो यत् । ५ । १ । २ ॥ गो हविस् अक्षर विष बर्हिस् अष्टका स्खदा युग मेधा स्रुच् । नाभि नभं च । शुनः संप्रसारणं वा च दीर्घत्वं तत्सांनियोगेन चान्तोदात्तत्वम् । ऊधसोनङ् च । कूप खद दर खर असुर अध्वन् (अध्वन) क्षर वेद बीज दास (दीप्त) ॥ इति गवादिः ॥ १ ॥

विभाषा हविरपूपादिभ्यः । ५ । १ । ४ ॥ अपूप तण्डुल अभ्युष (अभ्यूष) अभ्योष अवोष अभ्येष पृथुक ओदन सूप पूप किण्व प्रदीप मुसल कटक कर्णवेष्टक इर्गल अर्गल । अन्नविकारेभ्यश्च । यूप स्थूणा दीप अश्व पत्र ॥ इत्यपूपादिः ॥ २ ॥

असमासे निष्कादिभ्यः । ५ । १ । २० ॥ निष्क पण पाद माष वाह द्रोण षष्टि ॥ इति निष्कादिः ॥ ३ ॥

गोद्व्यचोऽसंख्यापरिमाणाश्वादेर्यत् । ५ । १ । ३९ ॥ अश्व अश्मन् गण ऊर्णा (उर्म) उमा भङ्गा क्षण (गङ्गा) वर्षा वसु ॥ इत्यश्वादिः ॥ ४ ॥

तद्धरति वहत्यावहति भाराद्वंशादिभ्यः । ५ । १ । ५० ॥ वंश कुटज वल्वज मूल स्थूण स्थूण अक्ष अश्मन् अश्व श्लक्ष्ण इक्षु खट्वा ॥ इति वंशादिः ॥ ५ ॥

छेदादिभ्यो नित्यम् । ५ । १ । ६४ ॥ छेद भेद द्रोह दोह नर्ति (नत) कर्ष तीर्थ संप्रयोग विप्रयोग प्रयोग विप्रकर्ष प्रेषण संप्रश्न विप्रश्न विकर्ष प्रकर्ष । विराग विरङ्गं च ॥ इति छेदादिः ॥ ६ ॥

दण्डादिभ्यो यः । ५ । १ । ६६ ॥ दण्ड मुसल मधुपर्क कशा अर्घ मेघ मेधा सुवर्ण उदक वध युग गुहा भाग इभ भङ्ग ॥ इति दण्डादिः ॥ ७ ॥

महानाम्न्यादिभ्यः षष्ठ्यन्तेभ्य उपसंख्यानम्।५।१।९४ ॥ महानाम्नी आदित्यव्रत गोदान ॥ इति माहनाम्न्यादिः ॥ ८ ॥

* अवान्तरदीक्षादिभ्यो डिनिर्वक्तव्यः ५ । १ । ९४ ॥ अवान्तरदीक्षा तिलव्रत देवव्रत ॥ इत्यवान्तरदीक्षादिः ॥ ९ ॥

व्युष्टादिभ्योऽण् । ५।१।९७ ॥ व्युष्ट नित्य निष्क्रमण प्रवेशन उपसंक्रमण तीर्थ आस्तरण सङ्ग्राम संघात॥इतिव्युष्टादिः॥१०॥

* अग्निपदादिभ्य उपसंख्यानम् * । ५ । १ । ९७ ॥ अग्निपद पीलुमूल (पीलु मूल) प्रवास उपवास आकृतिगण इति अग्निपदादिः ॥ ११ ॥

तस्मै प्रभवति संतापादिभ्यः । ५ । १ । १०१ ॥ संताप संनाह संग्राम संयोग संपराय संवेशन संपेष निष्पेष सर्ग निसर्ग विसर्ग उपसर्ग प्रवास उपवास संघात संवेष संवास संमोदन सक्तु । मांसौदनाद्विगृहीतादपि ॥ इति संतापादिः ॥ १२ ॥

* तदप्रकरणे उपवस्त्रादिभ्य उपसंख्यानम् * । ५ । १ १०५ ॥ उपवस्त्र प्राशितृ चूडा श्रद्धा ॥ इत्युपवस्त्रादि ॥ १३ ॥

अनुप्रवचनादिभ्यश्छः । ५ । १ । १११ ॥ अनुप्रवचन उत्थापन उपस्थापन संवेशन प्रवेशन अनुप्रवेशन अनुवासन अनुवचन अनुवाचन अन्वारोहण प्रारम्भण आरम्भण आरोहण ॥ इत्यनुप्रवचनादिः ॥ १४ ॥

स्वर्गादिभ्यो यद्वक्तव्यः ५ । १ । १११ ॥ स्वर्ग यशस् आयुस् काम धन ॥ इति स्वर्गादिः ॥ १५ ॥

* पुण्याहवाचनादिभ्यो लुग्वक्तव्यः * ५।१।१११॥ पुण्याहवाचन स्वस्तिवाचन शान्तिवाचन ॥ इति पुण्याहवाचनादिः ॥ १६ ॥

पृथ्वादिभ्य इमनिज्वा ।५।१।१२२॥ पृथु मृदु महत् पटु तनु लघु बहु साधु आशु उरु गुरु बहुल खण्ड दण्ड चण्ड अकिंचन बाल हांड पाक वत्स मन्द स्वादु ह्रस्व दीर्घ प्रिय वृष ऋजु क्षिप्र क्षुद्र अणु ॥ इति पृथ्वादिः ॥ १७ ॥

वर्णदृढादिभ्यः ष्यञ्च ।५।११।२३॥ दृढ वृढ परिवृढ भृश कृश वक्र शुक्र चुक्र आम्र कष्ट लवण ताम्र शीत उष्ण जड बधिर पाण्डित मधुर मूर्ख मूक स्थिर। वेर्यातलावमतिर्मनः शारदानाम्। समो मतिमनसोः। जवन ॥ इति दृढादिः ॥ १८ ॥

गुणवचनब्राह्मणादिभ्यः कर्मणि च ।५।१।१२४॥ ब्राह्मण वाडव माणव। अर्हतो नुम्च। चोर धूर्त आराधय विराधय अपराधय उपराधय एकभाव द्विभाव त्रिभाव अन्यभाव अक्षेत्रज्ञ संवादिन् संवेशिन् संभाषिन् बहुभाषिन् शीर्षघातिन् विघातिन् समस्थ विषमस्थ परमस्थ मध्यमस्थ अनीश्वर कुशल चपल निपुण पिशुन कुतूहल क्षेत्रज्ञ निश्न बालिश अलस दुःपुरुष कापुरुष राजन् गणपति अधिपति गडुल दायाद विशास्त विषम विपात निपात। सर्ववेदादिभ्यः स्वार्थे। चतुर्वेदस्योभयपदवृद्धिश्च। शौटीर॥ आकृतिगणोऽयम् ॥ इति ब्राह्मणादिः॥१९॥

* चतुर्वेदादिभ्य उभयपद वृद्धिश्च * ।५।१।१२४। चतुर्वेद चतुर्वर्ण चतुराश्रम सर्वविद्य त्रिलोक त्रिस्वर षड्गुण सेना अन्तर संनिधि समीप उपमा सुख तदर्थ इतिह माणिक ॥ इति चतुर्वेदादिः ॥ २० ॥

पत्यन्तपुरोहितादिभ्यो यक्। ५।१।१२८॥ पुरोहित। राजासे। ग्रामिक पिण्डित सुहित बालमन्द (बाल मन्द) खण्डिक दण्डिक वर्मिक कर्मिक धर्मिक शीलिक सूतिक मूलिक

तिलक अञ्जालिक (अन्तलिक) रूपक ऋषिक पुत्रिक अविक छात्रिक पार्थिक पथिक चर्मिक प्रतिक सारथि आस्तिक सूचिक संरक्ष सूचक (संरक्षसूचक) नास्तिक अजानिक शाक्कर नागर चूडिक ॥ इति पुरोहितादिः ॥ २१ ॥

प्राणभृज्जातिवयोवचनोद्गात्रादिभ्योऽञ् । ५ । १ । १२९ ॥ उद्गातृ उन्नेतृ प्रतिहर्तृ प्रशास्तृ होतृ पोतृ हर्तृ रथगणक पत्तिगणक सुष्ठु दुष्ठु अध्वर्यु वधू । सुभग मन्त्र ॥ इत्युद्गात्रादिः ॥ २२ ॥

हायनान्तयुवादिभ्योऽण् । ५ । १ । १३० ॥ युवन् स्थविर होतृ यजमान । पुरुषासे । भ्रातृ कुतुक श्रमण (श्रवण) कटुक कमण्डलु कुस्त्री सुस्त्री दुःस्त्री सुहृदय दुर्हृदय सुहृद् दुर्हृद् सुभ्रातृ दुर्भ्रातृ वृषल परिव्राजक सब्रह्मचारिन् अनृशंस । हृदयासे । कुशल चपल निपुण पिशुन कुतूहल क्षेत्रज्ञ । श्रोत्रियस्य यलोपश्च ॥ इति युवादिः ॥ २३ ॥

द्वन्द्वमनोज्ञादिभ्यश्च । ५ । १ । १३३ ॥ मनोज्ञ प्रियरूप अभिरूप कल्याण मेधाविन् आढ्य कुलपुत्र छान्दस छात्र श्रोत्रिय चोर धूर्त विश्वदेव युवन् कुपुत्र ग्रामपुत्र ग्रामकुलाल ग्रामड (ग्रामषण्ड) ग्रामकुमार सुकुमार बहुल अवश्यपुत्र अमुष्यपुत्र आमुष्यकुल सारपुत्र शतपुत्र ॥ इति मनोज्ञादिः ॥ २४ ॥

तस्य पाकमूले पील्वादिकर्णादिभ्यः कुणब्जाहचौ । ५ । २ । २४ ॥

१ पीलु कर्कन्धू (कर्कन्धु) शमी करीर बल (कुवल) बदर अश्वत्थ खदिर ॥इति पील्वादिः ॥ २५ ॥

२ कर्ण अक्षि नख मुख केश पाद गुल्फ भ्रू शृङ्ग दन्त ओष्ठ पृष्ठ ॥ इति कर्णादिः ॥ २६ ॥

तदस्य संजातं तारकादिभ्य इतच् । ५ । २ । ३६ ॥ तारका पुष्प कर्णक मञ्जरी ऋजीष क्षण सूच सूत्र निष्क्रमण पुरीष उच्चार प्रचार विचार कुड्मल कण्टक मुसल मुकुल कुसुम कु-

तूहल स्तवक (स्तवक) किसलय पल्लव खण्डवेग निद्रा मुद्रा बुभुक्षा धेनुष्या पिपासा श्रद्धा अभ्र पुलक अङ्गारक वर्णक द्रोह दोह सुख दुःख उत्कण्ठा भर व्याधि वर्मन् व्रण गौरव शास्त्र तरङ्ग तिलक चन्द्रक अन्धकार गर्व कुमुर (मुकुर) हर्ष उत्कर्ष रण कुवलय गर्ध क्षुध् सीमन्त ज्वर गर रोग रोमाञ्च पण्डा कज्जल तृष् कोरक कल्लोल स्थपुट फल कञ्चुक शृङ्गार अङ्कुर शैवल बकुल श्वभ्र अराल कलङ्क कर्दम कन्दल मूर्च्छा अङ्गार हस्तक प्रतिबिम्ब विघ्नतन्त्र प्रत्यय दीक्षा गर्ज। गर्भादप्राणिनि ॥ इति तारकादिः ॥ आकृतिगणः ॥ २७ ॥

विमुक्तादिभ्योऽण्। ५। २। ६१ ॥ विमुक्त देवासुर रक्षोसुर उपसद सुवर्ण परिसारक सदसत् वसु मरुत् पत्नीवत् वसुमत् महीयत्व सत्त्वत् बर्हवत् दशार्ण दशार्ह वयस् हविर्धान पतत्रिन् महित्री अस्यहत्य सोमापूषन् इडा अग्नाविष्णू उर्वशी वृत्रहन् ॥ इति विमुक्तादिः ॥ २८ ॥

गोषदादिभ्यो वुन्। ५। २। ६२ ॥ गोषद इषेत्वा मातरिश्वन् देवस्यत्वा देवीरापः कृष्णोस्याखरेष्ठः देवीधिया (देवीधियम्) रक्षोहण युञ्जान अञ्जन प्रभूत प्रतूर्त कृशानु (कृशाकु) ॥ इति गोषदादिः ॥ २९ ॥

आकर्षादिभ्यः कन्। ५। २। ६४ ॥ आकर्ष (आकष) त्सरु पिशाच पिचण्ड अशनि अश्मन् निचय जय चय विजय आचय नय पाम दीप ह्रद ह्राद ह्लाद गद्गद शकुनि ॥ इत्याकर्षादिः ॥ ३० ॥

इष्टादिभ्यश्च। ५। २। ८८ ॥ इष्ट पूर्त उपासादित निगदित परिगादित परिवादित निकथित निषादित निपठित सकलित परिकलित संरक्षित परिरक्षित अर्चित गणित अवकीर्ण आयुक्त गृहीत आम्नात श्रुत अधीत अवधान आसेवित अवधारित अवकल्पित निराकृत उपकृत उपाकृत अनुयुक्त अनुगणित अ-

सुपठित व्याकुलित ॥ इतीष्टादिः ॥ ३१ ॥

रसादिभ्यश्च । ५ । २ । ९५ ॥ रस रूप वर्ण गन्ध स्पर्श शब्द स्नेह भाव । गुणात् एकाचः ॥ इति रसादिः ॥ ३२ ॥

सिध्मादिभ्यश्च । ५ । २ । ९७ ॥ सिध्म गडु मणि नाभि बीज वीणा कृष्ण निष्पाव पांसु पार्श्व पर्शु हनु सक्तु मास (मांस) । पार्ष्णिधमन्योर्दीर्घश्च । वातदन्तबलललाटानामूङ् च जटाघटाकटाकालाः क्षेपे । पर्ण उदक प्रज्ञा सक्थि कर्ण स्नेह शीत श्याम पिंग पित्त पुष्क पृथु मृदु मंजु मण्ड पत्र चटु कपि गडु ग्रन्थि श्री कुश धारा वर्ष्मन् पक्ष्मन् श्लेष्मन् पेश निष्पाद् कुण्ड । क्षुद्रजन्तूपतापयोश्च ॥ इति सिध्मादिः ॥ ३३ ॥

लोमादिपामादिपिच्छादिभ्यः शनेचलः । ५ । २ । १०० ॥

१ लोमन् रोमन् बभ्रु हरि गिरि कर्क कपि मुनि तरु ॥ इति लोमादिः ॥ ३४ ॥

२ पामन् वामन् वेमन् हेमन् श्लेष्मन् कद्रु (कद्रू)वलि सामन् ऊष्मन् कृमि । अङ्गात्कल्याणे । शाकीपलालीदद्रूणां ह्रस्वत्वं च । विष्वगित्युत्तरपदलोपश्चाकृतसंघः । लक्ष्म्या अच्च ॥ इति पामादिः ॥ ३५ ॥

३ पिच्छा उरस् धुवक ध्रुवक । जटाघटाकालाः क्षेपे । वर्ण उदक पङ्क प्रज्ञा ॥ इति पिच्छादिः ॥ ३६ ॥

ज्योत्स्नादिभ्य उपसंख्यानम् ५ । २ । १०३ ॥ ज्योत्स्ना तमिस्रा कुंडल कुतप विसर्प विपादिका ॥ इति ज्योत्स्नादिः॥३७॥

व्रीह्यादिभ्यश्च । ५ । २ । ११६ ॥ व्रीहि माया शाला शिखा माला मेखला केका अष्टका पताका चर्मन् कर्वन् चर्मन् दंष्ट्रा संज्ञा वडवा कुमारी नौ वीणा वलाका यवखदनौ कुमारी । शीर्षान्नञः ॥ इति व्रीह्यादिः ॥ ३८ ॥

तुन्दादिभ्य इलच्च । ५ । २ ॥ ११७ ॥ तुन्द उदर पिचंड यव व्रीहि । स्वाङ्गाद्विवृद्धौ ॥ इति तुन्दादिः ॥ ३९ ॥

अर्श आदिभ्योऽच् । ५ । २ । १२७ ॥ अर्शस् उरस् तुन्द चतुर पलित जटा घटा घाटा अभ्र अघ कर्दम अम्ल लवण । स्वांगाद्धीनात् । वर्णात । इत्यर्श आदिः । आकृतिगणः ॥ ४० ॥

सुखादिभ्यश्च । ५ । २ ॥ १३१ ॥ सुख दुःख तृप्त कृच्छ्र अस्र (श्राद्ध) आस्र अलीक कठण सोढ प्रतीप शील हल । माला क्षेपे । कृपण प्रणाय (प्रणय) दल कक्ष । इति सुखादिः॥४१॥

पुष्करादिभ्यो देशे । ५ । २ । १३५ ॥ पुष्कर पद्म उत्पल तमाल कुमुद नड कपित्थ विस मृणाल कर्दम शालूक विगर्ह करीष शिरीष यवास प्रवाह हिरण्य कैरव कल्लोल तट तरंग पङ्कज सरोज राजीव नालीक सरोरुह पुटक अरविन्द अम्भोज अब्ज कमल पयस् ॥ इति पुष्करादिः ॥ ४२ ॥

बलादिभ्यो मतुबन्यतरस्याम् । ५ । २ ॥ १३६ ॥ बल उत्साह उद्भास उद्वास उद्दास शिखा कुल चूडा सुल कूल आयाम व्यायाम उपयाम आरोह अवरोह परिणाह युद्ध ॥ इति बलादिः ॥ ४३ ॥

दाशिग्रहणाद्भवदादियोग एव । ५ । ३ ॥ १४ ॥ भवान् दीर्घायुः देवानांप्रिय आयुष्मान् ॥ इति भवदादिः ॥ ४४ ॥

देवपथादिभ्यश्च । ५ । ३ ॥ १०० ॥ देवपथ हंसपथ वारिपथ रथपथ स्थलपथ करिपथ अजपथ राजपथ शतपथ शङ्कुपथ सिन्धुपथ सिद्धगति उष्ट्रग्रीव वामरज्जु हस्त इन्द्र दंड पुष्प मत्स्य ॥ इति देवपथादिः ॥ आकृतिगणः ॥ ४५ ॥

शाखादिभ्यो यः । ५ । ३ । १०३ ॥ शाखा मुख जघन शृङ्ग मेघ अभ्र चरण स्कन्ध स्कद (स्कन्द) उरस् शिरस् अग्र शरण ॥ इति शाखादिः ॥४६ ॥

शर्करादिभ्योऽण् । ५ । २ । १०७॥ शर्करा कपालिका कपिष्ठिका (कनिष्ठिका) पुण्डरीक शतपत्र गोलोमन् गोपुच्छ नराची नकुल सिकता ॥ इति शर्करादिः ॥ ४७ ॥

अंगुल्यादिभ्यष्ठक् । ५ । ३ । १०८ ॥ अङ्गुली भरुज बभ्रु वल्गु मण्डर मण्डल शष्कुली हरि कपि मुनि रुह खल उदश्वित् गोणी उरस् कुलिश ॥ इत्यङ्गुल्यादिः ॥ ४८ ॥

दामन्यादित्रिगर्तषष्ठाच्छः । ५ । ३ । ११६ ॥ दामनि औलपि बैजवापि औदकि औदङ्कि अच्युतन्ति (आच्युतन्ति) अच्युतदन्ति (आच्युतदन्ति) शाकुन्तकि आकिदन्ति ॥ औडवि काकदन्तकि शात्रुतपि सर्वसेनि बिन्दु बन्दवि तुलभ मौंजायन काकन्दि सावित्रीपुत्र इति दामन्यादिः ॥ ४९ ॥

पर्श्वादियौधेयादिभ्योऽणञौ । ५ । ३ । ११७ ॥

१ पर्शु असुर रक्षस् बाह्लीक वयस् वसु मरुत सत्त्वत् दशार्ह पिशाच अशनि कर्षापण ॥ इति पर्श्वादिः ॥ ५० ॥

२ यौधेय कौशेय शौक्रेय शौभ्रेय धार्तेय ज्यावाणेय त्रिगर्त भरत उशीनर ॥ इति यौधेयादिः ॥ ५१ ॥

स्थूलादिभ्यः प्रकारवचने कन् । ५ । ४ । ३ ॥ स्थूल अणु माषेषु (माष-इषु) कृष्ण तिलेषु । यव व्रीहिषु । इक्षु तिल । पाद्यकालावदात सुरायाम् । गोमूत्र आच्छादने । सुरा अहौ जीर्णशालिषु । पत्रमूल समस्तौ व्यस्तश्च । कुमारीपुत्र कुमारीश्वशुर मणि ॥ इति स्थूलादिः ॥ ५२ ॥

यावादिभ्यः कन् । ५ । ४ । २९ ॥ याव मणि अस्थि तालु जानु सान्द्र पीत स्तम्ब । ऋतावुष्णशीते । पशौ लूनविपाते । अणु निपुणे । पुत्र कृत्रिमे । स्नात वेदसमाप्तौ । शून्य रिक्ते । दान कुत्सिते । तनु सूत्रे ईयसश्च । ज्ञात अज्ञात । कुमारीक्रीडनकानि च (कुमारक्रीडनकानि च) इति यावादिः ॥ ५३ ॥

विनयादिभ्यष्ठक् । ५ । ४ । ३४ ॥ विनय समय । उपायो ह्रस्वत्वं च । संप्रति संगति कथंचित् अकस्मात् समाचार उपचार समाय (समयाचार) व्यवहार संप्रदान समुत्कर्ष सहमू विशेष अत्यय । इति विनयादिः ॥ ५४ ॥

प्रज्ञादिभ्यश्च । ५ । ४ । ३८ ॥ प्रज्ञ वणिज् उशिज् उष्णिज् प्रत्यक्ष विद्वस् वेदन् षोडन् विद्या मनस् । श्रोत्र शरीरे । जुह्वत् । कृष्ण मृगे । चिकीर्षत् । चोर शत्रु योध चक्षुस् वसु एनस् मरुत् क्रुञ्च सत्वत् दशार्ह वयस् व्याकृत असुर रक्षस् पिशाच अशनि कर्षापण देवता बन्धु ॥ इति प्रज्ञादिः ॥ ५५ ॥

आद्यादिभ्य उपसंख्यानम् । ५ । ४ । ४४ ॥ आदि मध्य अन्त पृष्ठ पार्श्व ॥ इत्याद्यादिः ॥ आकृतिगणः ॥ ५६ ॥

अव्ययीभावे शरत्प्रभृतिभ्यः । ५ । ४ । १०७ ॥ शरद् विपाश् अनस् मनस् उपानह् अनडुह् दिव् हिमवत् हिरुक् विद् सद् दिश् दृश् विश् चतुर् त्यद् तद् यद् कियत् । जराया जरश्च । प्रतिपरसमनुभ्योऽक्ष्णः । पथिन् ॥ इति शरदादिः ॥ ५७ ॥

द्विदण्ड्यादिभ्यश्च । ५ । ४ । १२८ ॥ द्विदण्डि द्विमुसलि उभाञ्जलि उभयाञ्जलि उभादन्ति उभयादन्ति उभाहस्ति उभयाहस्ति उभाकर्णि उभयाकर्णि उभापाणि उभयापाणि उभाबाहु उभयाबाहु एकपदि प्रोष्ठपदि आढ्यपदि (आढ्यपदि) सपदि निकुच्यकर्णि संहतपुच्छि अन्तवासि ॥ इति द्विदण्ड्यादिः॥५८॥

पादस्य लोपोऽहस्त्यादिभ्यः । ५ । ४ । १३८ ॥ हस्तिन् कुद्दाल अश्व कशिक कुरुत कटोल कटोलक गण्डोल गण्डोलक अज कपोत जाल गण्ड महेला दासी गणिका कुसूल ॥ इति हस्त्यादिः ॥ ५९ ॥

कुम्भपदीषु च । ५ । ४ । १३९ ॥ कुम्भपदी एकपदी जालपदी शूलपदी मुनिपदी गुणपदी शतपदी सूत्रपदी गोधापदी कलशीपदी विपदी तृणपदी द्विपदी त्रिपदी षट्पदी दासीपदी शितिपदी विष्णुपदी सुपदी निष्पदी आर्द्रपदी कुणिपदी कृष्णपदी शुचिपदी द्रोणीपदी (द्रोणपदी) द्रुपदी सूकरपदी शकृत्पदी अष्टापदी स्थूणापदी अपदी सूचीपदी ॥ इति कुम्भ-

पद्यादिः ॥ ६० ॥

उरःप्रभृतिभ्यः कप् । ५ । ४ । १५१ ॥ उरस् सर्पिस् उपानह् पुमान् अनड्वान् पयः नौः लक्ष्मीः दधि मधु शाली शालिः । अर्थान्नञः ॥ इत्युरःप्रभृतयः ॥ ६१ ॥

षष्ठोऽध्यायः ।

शकन्ध्वादिषु पररूपं वाच्यम् । ६ । १ । ९४ ॥ शकन्धुः कर्कन्धुः कुलटा । सीमन्तः केशवेशे । हलीषा मनीषा लाङ्गलीषा पतञ्जलिः । सारङ्गः पशुपक्षिणोः ॥ इति शकन्ध्वादिः ॥१॥

पारस्करप्रभृतीनि संज्ञायाम् । ६ । १ । १५७ ॥ पारस्करो देशः । कारस्करो वृक्षः । रथस्या नदी । किष्कुः प्रमाणम् । किष्किन्धा गुहा । तद्बृहतोः करपत्योश्चोरदेवतयोः सुट् तलोपश्च । प्रात्तुम्पतौ गवि कर्तरि (इति पारस्करादिः ॥ २ ॥

उञ्छादीनां च । ६ । १ । १६० ॥ उञ्छ म्लेच्छ जञ्ज जल्प (जल्प) जप वध । युग कालविशेषे । रथाद्युपकरणे च । गरो दूष्ये । वेदवेगवेष्टबन्धाः करणे । स्तुयुद्रुवश्छन्दसि । वर्तनि स्तोत्रे । श्वभ्रे दरः । साम्बतापौ भावगर्हायाम् । उत्तमशश्वत्तमौ सर्वत्र । भक्षमन्थभोगमन्थाः ॥ इत्युञ्छादिः ॥ ३ ॥

वृषादीनां च । ६ । १ । २०३ ॥ वृषः जनः ज्वरः ग्रहः हयः गयः नयः तायः तयः चयः अमः वेदः सूदः अंशः गुहा । शमरणौ संज्ञायाम् । संमतौ भावकर्मणोः । मन्त्रः शान्तिः कामः यामः आरा धारा कारा वहः कल्पः पादः ॥ इतिवृषादिः ॥ आकृतिगणः ॥ अविहितलक्षणमाद्युदात्तत्वं वृषादिषु ज्ञेयम् ॥ ४ ॥

विस्पष्टादीनि गुणवचनेषु । ६ । २ । २४ ॥ विस्पष्ट विचित्र विचित्त व्यक्त संपन्न पटु पंडित कुशल चपल निपुण ॥ इति विस्पष्टादिः ॥ ५ ॥

कार्तकौजपादयश्च । ६ । २ । ३७ ॥ कार्तकौजपौ सावर्णिमाण्डूकेयौ (सावर्णिमाण्डूकेयौ) अवन्त्यश्मकाः पैलश्यापर्णेयाः कपिश्यापर्णेयाः शैतिकाक्षपाञ्चालेयाः कटुकवाधूलेयाः शाकलशुनकाः शाकलशणकाः शणकबाभ्रवाः आर्चाभिमौद्गलाः कुन्तिसुराष्ट्राः तण्डवतण्डाः अविमत्तकामविद्धाः बाभ्रवशालङ्कायनाः बाभ्रवदानच्युताः कठकालापाः कठकौथुमाः कौथुमलौकाक्षाः स्त्रीकुमारम् मौदपैप्पलादाः वत्सजरन्तः सौश्रुतपार्थिवाः जरामृत्यू याज्यानुवाक्ये ॥ इति कार्तकौजपादिः ॥ ६ ॥

कुरुगार्हपतरिक्तगुर्वसूतजरत्यश्लीलदृढरूपा पारेवडवा तैतिलकद्रूः पण्यकम्बलो दासीभाराणां च । ६ । २ । ४२ ॥ दासीभारः देवहूतिः देवभीतिः देवलातिः वसुनीतिः (वसुनितिः) ओषधिः चन्द्रमाः ॥ इति दासीभारादिः ॥ आकृतिगणः ॥ ७ ॥

युक्तारोह्यादयश्च । ६ । २ । ८१ ॥ युक्तारोही आगतरोही आगतयोधी आगतवञ्ची आगतनन्दी आगतप्रहारी आगतमत्स्यः क्षीरहोता भगिनीभर्ता ग्रामगोधुक् अश्वत्रिरात्रः गर्गत्रिरात्रः व्युष्टत्रिरात्रः गणपादः एकशितिपाद् । पात्रेसमितादयश्च ॥ इति युक्तारोह्यादिः ॥ आकृतिगणः ॥ ८ ॥

घोषादिषु । ६ । २ । ८५ ॥ घोष घट (कट) वल्लभ ह्रद बदरी पिङ्गल (पिङ्गली) पिशङ्ग माला रक्षा शाला (वृद्) कुट कूट शाल्मली अश्वत्थ तृण शिल्पी मुनि प्रेक्षाकू (प्रेक्षा) ॥ इति घोषादिः ॥ ९ ॥

छात्र्यादयः शालायाम् । ६ । २ । ८६ ॥ छात्रि पेलि भाण्डि व्याडि आखण्डि आटि गोमि ॥ इति छात्र्यादिः ॥ १० ॥

प्रस्थेऽवृद्धमकर्क्यादीनाम् । ६ । २ । ८७ ॥ कार्कि (कर्की) मघी मकरी कर्कन्धु शमी करीर (करीर) कन्दुक कुवल (कवल) बदरी ॥ इति कर्क्यादिः ॥ ११ ॥

मालादीनां च । ६ । २ । ८८ ॥ माला शाला शोणा (शोण)

द्राक्षा ख्लाक्षा शामा काञ्ची एक काम दिवोदास वध्रश्च ॥ इति मालादिः ॥ आकृतिगणः ॥ १२ ॥

क्रत्वादयश्च । ६ । २ । ११८ ॥ क्रतु दृशीक प्रतीक प्रतूर्ति हव्य भव्य भग ॥ इति क्रत्वादिः ॥ १३ ॥

आदिश्चिहणादीनाम् । ६ । २ । १२५ ॥ चिहण मदुर मद्रुमर वैतुल पटत्क वैडालिकर्णक वैडालिकर्णि कुक्कुट चिक्कण चित्कण ॥इति चिहणादिः ॥ १४ ॥

वर्ग्यादयश्च । ६ । २ । १३१॥ दिगादिषु वर्गादयस्त एव कृतयदन्ता वर्ग्यादयः ॥ १५ ॥

चूर्णादीन्यप्राणिषष्ठ्याः । ६ । २ । १३४ ॥ चूर्ण करिष करीष शाकिन शाकट द्राक्षा तूस्त कुन्दम दलप चमसी चक्कन चौल ॥ इति चूर्णादिः ॥ १६ ॥

उभे वनस्पत्यादिषु युगपत । ६ । २ । १४० ॥ वनस्पतिः बृहस्पतिः शचीपतिः तनूनपात् नराशंसः शुनःशेपः शण्डामर्कौ तृष्णावरूत्री लम्बाविश्ववयसौ मर्मृत्युः इति वनस्पत्यादि ॥१७॥

संज्ञायामनाचितादीनाम् ६ ।२ । १४६ ॥ आचित पर्याचित आस्थापित परिगृहीत निरुक्त प्रतिपन्न अपश्लिष्ट प्रश्लिष्ट उपहित उपस्थित संहितागवि ॥ इत्याचितादिः ॥ १८ ॥

प्रवृद्धादीनां च । ६ । २ । १४७ ॥ प्रवृद्धं यानम् । प्रवृद्धो वृषलः । प्रयुतास्सुष्णवः । आकर्षे अवहितः अवहितो भोगेषु खट्वारूढः । कविशस्तः ॥ इति प्रवृद्धादिः ॥ आकृतिगणोऽयम् ॥ तेन । प्रवृद्धं यानम् । अप्रवृद्धो वृषकृतो रथ इत्यादिः ॥ १९ ॥

कृत्योकेष्णुच्चार्वादयश्च । ६।२ । १६० ॥ चारु साधु यौधिक (यौधकि) अनङ्गमेजय वदान्य अकस्मात् । वर्तमानवर्धमानत्वरमाणध्रियमाणक्रियमाणरोचमानशोभमानाः संज्ञायाम् । वि-

कारसदृशो व्यस्तसमस्ते । गृहपति गृहपतिक । राजाह्लोश्छन्दसि ॥ इति चार्वादिः ॥ २० ॥

न गुणादयोऽवयवाः । ६ । २ । १७६ ॥ गुण अक्षर अध्याय सूक्त छन्दोमान ॥ इति गुणादिः ॥ आकृतिगणः ॥ २१ ॥

निरुदकादीनि च । ६ । २ । १८४ ॥ निरुदक निरुपल निर्मक्षिक निर्मशक निष्कालक निष्कालिक निष्पेष दुस्तरीप निस्तरीप निस्तरीक निरजिन उदजिन उपाजिन । परेर्हस्तपादकेशकर्षाः ॥ इति निरुदकादिः ॥ आकृतिगणः ॥ २२ ॥

प्रतेरंश्वादयस्तत्पुरुषे । ६ । २ । १९३ ॥ अंशु जन राजन् उष्ट्र खेटक अजिर आर्द्रा श्रवण कृत्तिका अर्धपुर ॥ इत्यंश्वादिः ॥ २३ ॥

उपाद्द्व्यजजिनमगौरादयः । ६ । २ । १९४ ॥ गौर तैष तैल लेट लोट जिह्वा कृष्ण कन्या गुध कल्प पाद ॥ इति गौरादिः ॥ २४ ॥

*त्रिचक्रादीनां छन्दस्युपसंख्यानम् * ६ । २ । १९९ ॥ त्रिचक्र त्रिवृत् । त्रिवङ्कर ॥ इति त्रिचक्रादिः ॥ आकृतिगणः २५ ॥

स्त्रियाः पुंवद्भाषितपुंस्कादनूङ्समानाधिकरणे स्त्रियामपूरणीप्रियादिषु । ६ । ३ । ३४ ॥ प्रिया मनोज्ञा कल्याणी सुभगा दुर्भगा भक्तिः सचिवा स्वसा कान्ता क्षान्ता समा चपला दुहिता वामा अबला तनया ॥ इति प्रियादिः ॥ २६ ॥

तसिलादिष्वाकृत्वसुचः । ६ । ३ । ३५ ॥ तसिल् त्रल् तरप् तमप् चरट् जातीयर् कल्पप् देशीयर् रूपप् पाशप् थल् थाल् दा र्हिल् तिल् थ्यन् ॥ इति तसिलादयः ॥ २७ ॥

*कुक्कुट्यादीनामण्डादिषु * ६ । ३ । ४२ ॥ कुक्कुटी मृगी काकी अण्ड पद शाव क्रुङ्कुंस भ्रुकुटी ॥ इति कुक्कुट्यादिरण्डादिश्च ॥ २८ ॥ २९ ॥

पृषोदरादीनि यथोपदिष्टम् । ६ । ३ । १०९ ॥ पृषोदर पृषोत्थान बलाहक जीमूतश्मशान उलूखल पिशाच बृसी मयूर ॥ इति पृषोदरादिः ॥ आकृतिगणः ॥ ३० ॥

वनगिर्योः संज्ञायां कोटरकिंशुलुकादीनाम् । ६ । ३ । ११७ ॥

१ कोटर मिश्रक सिध्रक पुरग सारिक (शारिक) इति कोटरादिः ॥ ३१ ॥

२ किंशुलुक शाल्व नड अञ्जन भञ्जन लोहित कुक्कुट ॥ इति किंशुलुकादिः ॥ ३२ ॥

मतौ बह्वचोऽनजिरादीनाम् । ६ । ३ । ११९ ॥ अजिर खदिर पुलिन हंसक (हंस)कारण्ड (कारण्डव) चक्रवाक ॥ इत्यजिरादिः ॥ ३३ ॥

शरादीनां च । ६ । ३ । १२० ॥ शर वंश धूम अहि कपि मणि मुनि शुचि हनु ॥ इति शरादिः ॥ ३४ ॥

अपील्वादीनामिति वक्तव्यम ६ । ३ । १२१ ॥ पीलु दारु रुचि चारु गम् कम् ॥ इति पील्वादिः ॥ ३५ ॥

विल्वकादिभ्यश्छस्य लुक् । ६ । ४ । १५३ ॥ छविधानार्थे ये नडादयस्ते यदा छसन्नियोगे कृतकुगागमास्ते विल्वकादयः ॥ ३६ ॥

सप्तमोऽध्यायः ।

स्नात्व्यादयश्च । ७ । १ । ४९ ॥ स्नात्वी पीत्वी ॥ इति स्नात्व्यादिः ॥ आकृतिगणः ॥ १ ॥

द्वारादीनां च । ७ । ३ । ४ ॥ द्वार स्वर स्वाध्याय व्यल्कश स्वस्ति स्वर स्फ्यकृत् स्वादु मृदु श्वस् श्वन् स्व ॥ इति द्वारादिः ॥ २ ॥

स्वागतादीनां च । ७ । ३ । ७ ॥ स्वागत स्वध्वर स्वङ्ग व्यङ्ग व्यड व्यवहार स्वपति ॥ इति स्वागतादिः ॥ ३ ॥

अनुशतिकादीनां च । ७ । ३ । २० ॥ अनुशतिक अनुहोड अनुसंवरण (अनुसंचरण) अनुसंवत्सर अङ्गारवेणु असिहत्य अस्यहत्य अस्यहेति वध्योग पुष्करसद् अनुहरत् कुरुकत कुरुपञ्चाल उदकशुद्ध इहलोक परलोक सर्वलोक सर्वपुरुष सर्वभूमि प्रयोग परस्त्री । राजपुरुषात्ष्यञि । सूत्रनड ॥ इत्यनुशतिकादिः ॥ आकृतिगणोऽयम् ॥ तेन अभिगम आधिभूत अधिदेव चतुर्विद्या ॥ इत्यादिः ॥ ४ ॥

क्षिपकादीनां चोपसंख्यानम् ७ । ३ । ४५ ॥ क्षिपका घुवका चरका सेवका करका चटका अवका लहका कन्यका ध्रुवका एडका ॥ इति क्षिपकादिः ॥ आकृतिगणः ॥ ५ ॥

न्यङ्क्वादीनां च । ७ । ३ । ५३ ॥ न्यङ्कु मद्गु भृगु दूरेपाक फलेपाक क्षणेपाक दूरेपाका फलेपाका दूरेपाकु फलेपाकु तक्र (तत्र) वक्र (चक्र) व्यतिषङ्ग अनुषङ्ग अवसर्ग उपसर्ग श्वपाक मांसपाक (मासपाक) मूलपाक कपोतपाक उलूकपाक । संज्ञायां मेघनिदाघावदाघार्घाः । न्यग्रोध विरुत ॥ इति न्यङ्क्वादिः ॥ ६ ॥

काण्यादीनां वेति वक्तव्यम् ७ । ४ । ३ ॥ कण रण भण श्रण लुप हेठ ह्वायि वाणि लोटि (लोठि) लोपि ॥ इति काण्यादिः ॥ ७ ॥

अष्टमोऽध्यायः ।

तिङो गोत्रादीनि कुत्सनाभीक्ष्ण्ययोः । ८ । १ । २७ ॥ गोत्र ब्रुव प्रवचन प्रहसन प्रकथन प्रत्ययन प्रपञ्च प्राय न्याय प्रचक्षण विचक्षण अवचक्षण स्वाध्याय भूयिष्ठ वानाम ॥ इति गोत्रादिः ॥ १ ॥

पूजनात्पूजितमनुदात्तं काष्ठादिभ्यः । ८ । १ । ६७ ॥ काष्ठ दारुण अमातापुत्र वेश अनाज्ञात अनुज्ञात अपुत्र अयुत अद्भु-

त अनुक्त भृश घोर सुख परम सु अति ॥ इति काष्ठादिः ॥ २ ॥
मादुपधायाश्च मतोर्वोऽयवादिभ्यः । ८ । २ । ९ ॥ यव दल्मि ऊर्मि (उर्मि) भूमि कृमि कुञ्चा वशा द्राक्षा ध्राक्षा ध्राजि व्राजि ध्वजि निजि सिजि सजि हरित् ककुत् मरुत् गरुत् इक्षु द्रु मधु ॥ इति यवादिः ॥ आकृतिगणः ॥ ३ ॥

अहरादीनां पत्यादिषूपसंख्यानम् ८ । २ । ७० ॥

१ अहर् गौर् धूर् ॥ इत्यहरादिः ॥ ४ ॥

२ पति गण पुत्र । इति पत्यादिः ॥ ५ ॥

कस्कादिषु च । ८ । ३ । ४८ ॥ कस्कः कौतस्कुतः भ्रातुष्पुत्रः शुनस्कर्णः सद्यस्कालः सद्यस्क्रीः साद्यस्कः कांस्कान् सर्पिष्कुण्डिका धनुष्कपालम् बहिष्पलम् (बर्हिष्पलम्) यजुष्पात्रम् अयस्कान्तः तमस्काण्डः अयस्काण्डः मेदस्पिण्डः भास्करः अहस्करः ॥ इति कस्कादिः ॥ आकृतिगणः ॥ ६ ॥

सुषामादिषु च । ८ । ३ । ९८ ॥ सुषामा निःषामा दुःषामा सुषेधः निषेधः निःषेधः दुःषेधः सुषंधिः निःषंधिः दुःषंधिः सुष्ठु दुष्ठु । गौरिषक्थः संज्ञायाम् । प्रतिष्णिका जलाषाहम् (जलाषाडम्) नौषेचनम् दुन्दुभिषेवणम् (दुन्दुभिषेचणम्) एति संज्ञायामगात् । नक्षत्राद्वा । हरिषेणः रोहिणीषेणः ॥ इति सुषामादिः ॥ आकृतिगणः ॥ ७ ॥

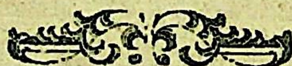
न रपरसृपिसृजिस्पृशिस्पृहिसवनादीनाम् । ८ । ३ । ११० ॥ सवने सवने । सूते सूते । सोमे सोमे । सवनमुखे सवनमुखे । किंसं किंसम् (किंसः किंसः) । अनुसवनमनुसवनम् । गोसनिं गोसनिम् । अश्वसनिमश्वसनिम् ॥ पाठान्तरम् ॥ सवनेसवने सवनमुखे । सवनमुखे । अनुसवनमनुसवनम् । संज्ञायां बृहस्पतिसवः । शकुनिसवनम् । सोमे सोमे । सुते सुते । संवत्सरे संवत्सरे । विसं विसम् । किसं किसम् । मुसलं मुसलम् गोसनिम् अश्वसनिम् ॥ इति सवनादिः ॥ ८ ॥

* इरिकादिभ्यः प्रतिषेधो वक्तव्यः * ८।५।६॥ इरिका मिरिका तिमिरा॥ इतीरिकादिः। आकृतिगणः॥ ९॥

* गिरिनद्यादीनां च।८।४।१०॥ गिरिनदी गिरिनख गिरिनद्ध। गिरिनितम्ब चक्रवदी चक्रनितम्ब तूर्यमान माषोन आर्गयन॥ इति गिरिनद्यादिः॥ आकृ०॥ १०॥

क्षुभ्नादिषु च।८।४।३९॥ क्षुभ्न नृनमन नंदिन् नन्दन नगर। एतान्युत्तरपदानि संज्ञायां प्रयोजयन्ति। हरिनन्दी हरिनन्दनः गिरिनगरम्। नृतिर्यङि प्रयोजयन्ति। नरीनृत्यते। नर्तन गहन नन्दन निवेश निवास अग्नि अनूप। एतान्युत्तरपदानि प्रयोजयन्ति। परिनर्तनं परिगहनं शरनिवेश शरनिवासः शराग्निः दर्भानूपः आचार्यादणत्वं च॥ आकृतिगणोऽयम्। पाठान्तरम्॥ क्षुभ्ना तृप्नु नृनमन नरनगर नन्दन। यङ्नृती। गिरिनदी गृहगमन निवेश निवास अग्नि अनूप आचार्यभोगीन चतर्हायन। इरिकादीनि वनोत्तरपदानि संज्ञायाम्। इरिका तिमिर समीर कुबेर हरि कर्मार॥ इति क्षुभ्नादिः॥११॥

॥ इति श्रीपाणिनिमुनिप्रणीतो गणपाठः समाप्तः॥

अथ कौमुद्यन्तर्गतवार्तिकपाठः ।

पञ्चसन्धिप्रकरणम् ।

१ ऋलृवर्णयोर्मिथः सावर्ण्यं वाच्यम् ।
२ समासप्रत्ययविधौ प्रतिषेधः ।
३ उगिद्वर्णग्रहणं वर्जम् ।
४ यणः प्रतिषेधो वाच्यः ।
५ यणो मयो द्वे वाच्ये ।
६ तत्परे च ।
७ वाहतजग्धयोः ।
८ गोर्यूतौ छन्दस्युपसङ्ख्यानम् ।
९ अध्वपरिमाणे च ।
१० अक्षादूहिन्यामुपसंख्यानम् ।
११ स्वादीरेरिणोः ।
१२ प्रादूहोढोढ्येषैष्येषु ।
१३ ऋते च तृतीयासमासे ।
१४ प्रवत्सतरकम्बलवसनार्णदशानामृणे ।
१५ एवे चानियोगे ।
१६ शकन्ध्वादिषु पररूपं वाच्यम् ।
१७ ओत्वोष्ठयोः समासे वा ।
१८ एकाचो न ।
१९ ङाचि बहुलं द्वे भवतः ।
२० ऋति सवर्णे ऋ वा ।
२१ लृति सवर्णे लृ वा ।
२२ न समासे ।
२३ सिति च
२४ स्त्रियां न ।
२५ भोराजन्यविशां वेति वाच्यम् ।
२६ अनाम्नवतिनगरीणामिति वाच्यम् ।
२७ प्रत्यये भाषायां नित्यम् ।
२८ छत्वममीति वाच्यम् ।
२९ यवलपरे यवला वेति वाच्यम् ।
३० चयो द्वितीयाः शरि पौष्करसादेरिति वाच्यम् ।
३१ संपुंकानां सो वक्तव्यः ।
३२ समो वा लोपमेके ।
३३ शरः खयः ।
३४ खर्परे शरि वा विसर्गलोपो वक्तव्यः ।
३५ पाशकल्पककास्येष्विति वाच्यम् ।
३६ अनव्ययस्येति वाच्यम् ।
३७ काम्ये रोरेवेति वाच्यम् ।
३८ मुहुसः प्रतिषेधः ।
३९ कस्कादिषु च ।
४० रूपरात्रिरथन्तरेषु रुत्वं वाच्यम् ।
४१ अहरादीनां पत्यादिषु वा रेफः ॥

षड्लिंगप्रकरणम् ।

४२ उभयोऽन्यत्र ।
४३ अपुरीति वक्तव्यम् ।
४४ विभाषाप्रकरणे तीयस्य ङित्सूपसंख्यानम् ।
४५ पूर्वत्रासिद्धे न स्थानिवत् ।
४६ तस्य दोषः संयोगादिलोपलत्वणत्वेषु ।
४७ लोम्नोऽपत्येषु बहुष्वकारो वक्तव्यः ।
४८ प्रथमलिङ्गग्रहणं च ।
४९ क्वौ लुप्तं न स्थानिवत् ।
५० नुमचिरतृज्वद्भावेभ्यो नुट् पूर्वविप्रतिषेधेन ।
५१ हन्करपुनःपूर्वस्य भुवो यण् वक्तव्यः ।
५२ ऋवर्णान्नस्य णत्वं वाच्यम् ।
५३ ओतो णिदिति वाच्यम् ।
५४ मांसपृतनासानूनां मांसपृत्स्नवो वाच्याः ।
५५ औङः श्यां प्रतिषेधो वाच्यः ।
५६ वृद्ध्यौत्वतृज्वद्भावगुणेभ्यो नुम् पूर्वविप्रतिषेधेन ।
५७ ङावुत्तरपदे प्रतिषेधो वक्तव्यः ।
५८ संबुद्धौ नपुंसकानां नलोपो वा वाच्यः ।
५९ समानवाक्ये निघातयुष्मदस्मदादेशाः वक्तव्याः ।
६० एते वान्नावादय आदेशा अनन्वादेशे वा वक्तव्याः ।
६१ वर्त्तमाने पृषन्महद्बृहज्जगच्छतृवच्च ।
६२ अस्य संबुद्धौ वाऽनङ् नलोपश्च वा वाच्यः ।
६३ औत्वप्रतिषेधः साकच्कस्य वा वक्तव्यः सावुत्वं च ।
६४ उत्तरपदत्वे चापदादिविधौ प्रतिषेधः ।
६५ अन्वादेशे नपुंसके एनद्वक्तव्यः ।
६६ बहूर्जि नुम्प्रतिषेधः ।
६७ अन्त्यात्पूर्वो वा नुम् ॥

स्त्रीप्रत्ययप्रकरणम् ।

६८ संभस्त्राजिनशणपिण्डेभ्यः फलात् ।
६९ सदच्काण्डप्रान्तशतैकेभ्यः पुष्पात् ।
७० शूद्रा चामहत्पूर्वा जातिः ।
७१ मूलान्नञः ।
७२ धनो न हश इति वाच्यम् ।
७३ बहुव्रीहौ वा ।
७४ मामकनरकयोरुपसंख्यानम् ।
७५ त्यकत्यपोश्च ।

७६ त्यकनश्च निषेधः।
७७ आशिषि वुनश्च न।
७८ उत्तरपदलोपे न।
७९ क्षिपकादीनां च।
८० तारका ज्योतिषि।
८१ वर्णका तान्तवे।
८२ वर्त्तका शकुनौ प्राचाम्।
८३ अष्टका पितृदेवत्ये।
८४ सूतकापुत्रिकावृन्दारकाणां वेति वक्तव्यम्।
८५ धात्वन्तयकोस्तु नित्यम्।
८६ नञ्स्नञीकक्ख्युंस्तरुणतलुनानामुपसंख्यानम्।
८७ आसुरेरुपसंख्यानम्।
८८ वयस्यचरम इति वाच्यम्।
८९ चित्रतुभ्यां हायनस्य णत्वं वाच्यम्।
९० पिशङ्गादुपसंख्यानम्।
९१ असितपलितयोर्न।
९२ छन्दसि क्नमेके।
९३ मत्स्यस्य ङ्याम्।
९४ सूर्यागस्त्ययोश्छे च ङ्यां च।
९५ तिष्यपुष्ययोर्नक्षत्राणि यलोप इति वाच्यम्।
९६ नीलया अन् वक्तव्यः।
९७ नीलादोषधौ।
९८ प्राणिनि च।
९९ संज्ञायां वा।
१०० खरुसंयोगोपधान्न।
१०१ पालकान्तान्न।
१०२ सूर्याद्देवतायां चाब्वाच्यः।
१०३ हिमारण्ययोर्महत्त्वे।
१०४ यवाद्दोषे।
१०५ यवनाल्लिप्याम्।
१०६ मातुलोपाध्याययोरानुग्वा।
१०७ या तु स्वयमेवाध्यापिका तत्र वा ङीप् वाच्यः।
१०८ आचार्यादणत्वञ्च।
१०९ अर्यक्षत्रियाभ्यां वा।
११० जातिपूर्वादिति वक्तव्यम्।
१११ जातान्तान्न।
११२ पाणिगृहीती भार्यायाम्।
११३ अङ्गगात्रकण्ठेभ्यो वक्तव्यम्।
११४ पुच्छाच्च।
११५ कबरमणिविषशरेभ्यो नित्यम्।
११६ उपमानात्पक्षाच्च पुच्छाच्च।
११७ योपधप्रतिषेधे हयगवयमुकयमनुष्यमत्स्यानामप्रतिषेधः।
११८ अप्राणिजातेश्चारज्ज्वादीनामुपसंख्याम्।
११९ श्वशुरस्योकाराकारलोपश्च।

१२० सहितसहाभ्यां चेति वक्तव्यम् ।

१२१ षाद्यन्तश्चाष्ट्वाच्यः ।

कारकप्रकरणम् ।

१२२ अकर्मकधातुभिर्योगे देशः कालो भावो गन्तव्योऽध्वा च कर्मसंज्ञक इति वाच्यम् ।

१२३ नीवह्योर्न ।

१२४ नियन्तृकर्तृकस्य वहेरनिषेधः ।

१२५ आदिखाद्योर्न ।

१२६ भक्षेरहिंसार्थस्य न ।

१२७ जल्पतिप्रभृतीनामुपसंख्यानम् ।

१२८ दृशेश्च ।

१२९ शब्दायतेर्न ।

१३० अभिवादिदृशोरात्मनेपदे वेति वाच्यम् ।

१३१ अभुक्त्यर्थस्य न ।

१३२ उभसर्वतसोः कार्य्या धिगुपर्य्यादिषु त्रिषु । द्वितीयाऽऽम्रेडितान्तेषु ततोऽन्यत्रापि दृश्यते ।

१३३ अभितःपरितःसमयानिकषाहाप्रतियोगेऽपि ।

१३४ प्रकृत्यादिभ्य उपसंख्यानम् ।

१३५ अशिष्टव्यवहारे दाणः प्रयोगे चतुर्थ्यर्थे तृतीया ।

१३६ क्रियया यमभिप्रैति सोऽपि सम्प्रदानम् ।

१३७ कर्मणः करणसंज्ञा संप्रदानस्य च कर्मसंज्ञा ।

१३८ तादर्थ्ये चतुर्थी वाच्या ।

१३९ क्लृपि सम्पद्यमाने च ।

१४० उत्पातेन ज्ञापिते च ।

१४१ हितयोगे च ।

१४२ नौकाकान्नशुकशृगालवर्ज्येष्विति वाच्यम् ।

१४३ जुगुप्साविरामप्रमादार्थानामुपसंख्यानम् ।

१४४ ल्यब्लोपे कर्मण्यधिकरणे च ।

१४५ यतश्चाध्वकालनिर्माणं तत्र पंचमी ।

१४६ तद्युक्तादध्वनः प्रथमासप्तम्यौ ।

१४७ कालात्सप्तमी च वक्तव्या

१४८ निमित्तपर्य्यायप्रयोगे सर्वासां प्रायदर्शनम् ।

१४९ अज्वरिसन्ताप्योरितिवाच्यम् ।

१५० गुणकर्मणि वेष्यते।
१५१ शेषे विभाषा।
१५२ कमेरनिषेधः।
१५३ द्विषः शतुर्वा।
१५४ कृत्येन्विषयस्य कर्मण्युपसंख्यानम्।
१५५ साध्वसाधुप्रयोगे च।
१५६ निमित्तात्कर्मयोगे।
१५७ अर्हाणां कर्तृत्वेऽनर्हाणामकर्तृत्वे तद्वैपरीत्ये च।
१५८ अप्रत्यादिभिरिति वक्तव्यम्।

समासप्रकरणम्।

१५९ इवेन समासो विभक्त्यलोपश्च।
१६० समाहारे चायमिष्यते।
१६१ गम्यादीनामुपसङ्ख्यानम्।
१६२ अवरस्योपसंख्यानम्।
१६३ अर्थेन नित्यसमासो विशेष्यलिङ्गता चेति वक्तव्यम्।
१६४ भयभीतभीतिभीभिरिति वक्तव्यम्।
१६५ गुणात्तरेण तरलोपश्चेति वक्तव्यम्।
१६६ कृद्योगा षष्ठी समस्यत इति वाच्यम्।
१६७ प्रतिपदविधाना षष्ठी न समस्यत इति वाच्यम्।
१६८ एकविभक्तावषष्ठ्यन्तवचनम्।
१६९ उत्तरपदेन परिमाणिना द्विगोः सिद्धये बहूनां तत्पुरुषस्योपसंख्यानम्।
१७० सर्वनाम्नो वृत्तिमात्रे पुंवद्भावः।
१७१ द्वन्द्वतत्पुरुषयोरुत्तरपदे नित्यसमासवचनम्।
१७२ अपरस्यार्धे पश्चभावो वाच्यः।
१७३ श्रेण्यादिषु च्व्यर्थवचनं कर्त्तव्यम्।
१७४ शाकपार्थिवादीनां सिद्धये उत्तरपदलोपस्योपसंख्यानम्।
१७५ ईषद्गुणवचनेनेतिवाच्यम्।
१७६ नञो नलोपस्तिङि क्षेपे।
१७७ कारिकाशब्दस्योपसंख्यानम्।
१७८ च्व्यर्थ इति वाच्यम्।
१७९ प्रादयो गताद्यर्थे प्रथमया
१८० अत्यादयः क्रान्ताद्यर्थे द्वि-

तीयया।
१८१ अवादयः क्रुष्टाद्यर्थे तृतीयया।
१८२ पर्यादयो ग्लानाद्यर्थे चतुर्थ्या।
१८३ निरादयः क्रान्ताद्यर्थे पञ्चम्या।
१८४ कर्मप्रवचनीयानां प्रतिषेधः
१८५ महदात्त्वे घासकरविशिष्टेषूपसंख्यानं पुंवद्भावश्च।
१८६ अष्टन। कपाले हविषि।
१८७ गवि च युक्ते।
१८८ प्राक् शतादिति वक्तव्यम्।
१८९ षष उत्वं दतृदशधासूत्तरपदादेः ष्टुत्वं च धासु वेति वाच्यम्।
१९० द्विगुप्राप्तापन्नालम्पूर्वगतिसमासेषु प्रतिषेधो वाच्यः
१९१ संख्यापूर्वं रात्रं क्लीवम्।
१९२ सविशेषणस्य प्रतिषेधः।
१९३ अकारान्तोत्तरपदो द्विगुः स्त्रियामिष्टः।
१९४ आबन्तो वा।
१९५ अनो नलोपश्च वा द्विगुः स्त्रियाम्।
१९६ पात्राद्यन्तस्य न।
१९७ पुण्यसुदिनाभ्यामह्नः क्लीबतेष्टा।
१९८ परः संख्याव्ययादेः।
१९९ सामान्ये नपुंसकम्।
२०० प्रादिभ्यो धातुजस्य वाच्यो वा चोत्तरपदलोपः।
२०१ नञोऽस्त्यर्थानां वाच्यो वा चोत्तरपदलोपः।
२०२ शालि बहुलपार्थस्य पुंवद्भावो वक्तव्यः।
२०३ त्वतलोर्गुणवचनस्य।
२०४ भस्याढे तद्धिते।
१०५ ठक्छसोश्च।
२०६ कुक्कुट्यादीनामण्डादिषु।
२०७ कोपधप्रतिषेधे तद्धितवुकग्रहणम्।
२०८ अमानिनीति वक्तव्यम्।
२०९ अगोवत्सहलेष्विति वाच्यम्।
२१० संख्यायास्तत्पुरुषस्य वाच्यः।
२११ नेतुर्नक्षत्रेऽब्वक्तव्यः।
२१२ खुरखराभ्यां वा नस्।
२१३ वेर्ग्रो वक्तव्यः।
२१४ ख्यश्च।
२१५ गन्धस्येत्त्वे तदेकान्तग्रहणम्।

२१६ ईयसो बहुव्रीहेर्नेति वाच्यम् ।
२१७ सर्वनामसंख्ययोरुपसंख्यानम् ।
२१८ मिथोऽनयोः समासे संख्यापूर्वम् ।
२१९ संख्याया अल्पीयस्याः ।
२२० द्वन्द्वेऽपि ।
२२१ वा प्रियस्य ।
२२२ गड्वादेः परा सप्तमी ।
२२३ जातिकालसुखादिभ्यः परा निष्ठा वाच्या ।
२२४ प्रहरणार्थेभ्यः परे निष्ठासप्तम्यौ ।
२२५ अनेकप्राप्तावेकत्र नियमोऽनियमः शेषे ।
२२६ घ्यन्तादजाद्यदन्तं विप्रतिषेधेन ।
२२७ ऋतुनक्षत्राणां समाक्षराणामानुपूर्व्येण ।
२२८ लघ्वक्षरं पूर्वम् ।
२२९ अभ्यर्हितञ्च ।
२३० वर्णानामानुपूर्व्येण ।
२३१ भ्रातुर्ज्यायसः ।
२३२ स्थूणोर्लुङीति वक्तव्यम् ।
२३३ फलसेनावनस्पतिमृगशकुनिक्षुद्रजन्तुधान्यतृणानां बहुप्रकृतिरेव द्वन्द्व एकवदिति वाच्यम् ।
२३४ वायुशब्दप्रयोगे प्रतिषेधः ।
२३५ निष्णौ न ।
२३६ विरूपाणामपि समानार्थानाम् ।
२३७ त्यदादीनां मिथः सहोक्तौ यत्परं तच्छिष्यते ।
२३८ त्यदादितः शेषे पुन्नपुंसकतो लिङ्गवचनानि ।
२३९ अद्वन्द्वतत्पुरुषविशेषाणामिति वक्तव्यम् ।
२४० अनेकशफेष्विति वाच्यम् ।
२४१ अनृचबह्वृचावध्येतर्य्येव ।
२४२ अवर्णान्ताद्वा ।
२४३ कृष्णोदक्पाण्डुसंख्यापूर्वाया भूमेरजिष्यते ।
२४४ संख्याया नदीगोदावरीभ्याञ्च ।
२४५ उपाभ्यां चतुरोऽजिष्यते ।
२४६ पल्यराजभ्यां चेति वक्तव्यम् ।
२४७ स्वातिभ्यामेव ।
२४८ ब्राह्मणाच्छंसिन उपसंख्यानम् ।
२४९ अज्ञस उपसंख्यानम् ।
२५० पुंसानुजोजनुषान्ध इति च

२५१ पूरण इति वक्तव्यम् ।
२५२ हृद्‌युभ्यां च ।
२५३ अन्ताच्च ।
२५४ अपो योनियन्मतुषु ।
२५५ वाग्दिक्पश्यद्भ्यो युक्तिदण्डहरेषु ।
२५६ आमुष्यायणाऽमुष्यपुत्रिकाऽऽमुष्यकुलिकेति च ।
२५७ देवानांप्रिय इति च स्मृ ।
२५८ शेपपुच्छलांगूलेषु शुनः ।
२५९ दिवश्च दासे ।
२६० विद्यायोनिसम्बन्धेभ्यस्तत्पूर्वोत्तरपदग्रहणम् ।
२६१ कृन्नद्या न ।
२६२ इके चरतावुपसंख्यानम् ।
२६३ नित्यके चेति वाच्यम् ।
२६४ उत्तरपदस्य चेतिवक्तव्यम् ।
२६५ इयङुवङ्भाविमव्ययानां च नेति वाच्यम् ।
२६६ अभ्रुकुंसादीनामिति वक्तव्यम् ।
२६७ मातज्मातृकमातृषु वा ।
२६८ अस्तोश्चेति वक्तव्यम् ।
२६९ धेनोर्भव्यायाम् ।
२७० लोकस्य पृणे ।
२७१ इत्येऽनभ्यासस्य ।
२७२ भ्राष्ट्राग्न्योरिन्धे ।
२७३ गिलेऽगिलस्य ।
२७४ गिलगिले च ।
२७५ उष्णभद्रयोः करणे ।
२७६ इक्षे चेति वक्तव्यम् ।
२७७ त्रौ च ।
२७८ दिक्शब्देभ्यस्तीरस्य तारभावो वा ।
२७९ दुरो दाशनाशदभध्येषूत्वमुत्तरपदादेः ष्टुत्वं च ।
२८० अपीलवादीनामिति वाच्यम् ।
२८१ शुनो दन्तदंष्ट्राकर्णकुन्दवराहपुच्छपदेषु दीर्घो वाच्यः ।
२८२ दृग्धृच्त्र्यज्भ्यामेव ।
२८३ इरिकादिभ्यः प्रतिषेधो वक्तव्यः ।
२८४ गिरिनद्यादीनां वा ।
२८५ युवादेर्न ।
२८६ अतपित इति वक्तव्यम् ॥

तद्धितप्रकरणम् ।

२८७ पृथिव्या ञाञौ ।
२८८ देवाद्यञञौ ।
२८९ बहिषष्टिलोपो यञ् च ।
२९० ईकक् च
२९१ स्थाम्नोऽकारः ।
२९२ भवार्थे तु लुग्वाच्यः ।

२९३ लोम्नोऽपत्येषु बहुषु ।
२९४ गोरजादिप्रसङ्गे यत् ।
२९५ अग्निकलिभ्यां ढग्वक्तव्यः ।
२९६ वृद्धस्य च पूजायामिति वाच्यम् ।
२९७ यूनश्च कुत्सायां गोत्रसंज्ञेति वाच्यम् ।
२९८ व्यासवरुडनिषादचण्डालबिम्बानां चेति वक्तव्यम् ।
२९९ चटकस्येति वाच्यम् ।
३०० स्त्रियामपत्ये लुग्वक्तव्यः ।
३०१ राज्ञो जातावेवेति वाच्यम् ।
३०२ वा हितनाम्न इति वाच्यम् ।
३०३ तक्ष्णोऽण उपसंख्यानम् ।
३०४ परप्रकृतेरेवायमिष्यते ।
३०५ छागवृषयोरपि ।
३०६ त्यदादीनां फिञ् वा वाच्यः ।
३०७ पूरोरण् वक्तव्यः ।
३०८ पण्डोड्यण् ।
३०९ कम्बोजादिभ्य इति वक्तव्यम् ।
३१० शकलकर्दमाभ्यामुपसंख्यानम् ।
३११ नील्या अन् ।
३१२ पीतात्कन् ।
३१३ हरिद्रामहारजनाभ्यामञ् ।
३१४ अस्मिन्नर्थेऽणड्विधा वक्तव्यः ।
३१५ दीप उपसंख्यानम् ।
३१६ शतरुद्राद्घश्च ।
३१७ तदस्मिन्वर्तते इति नवयज्ञादिभ्य उपसंख्यानम् ।
३१८ पूर्णमासादण् वक्तव्यः ।
३१९ पितुर्भ्रातरि व्यत् ।
३२० मातुर्डुलच् ।
३२१ मातृपितृभ्यां पितरि डामहच् ।
३२२ मातरि षिच्च ।
३२३ अवेर्दुग्धेसोढदूसमरीसमरसिचो वक्तव्याः ।
३२४ तिलान्निष्फलात्पिञ्जपेजौ ।
३२५ पिञ्जश्छन्दसि डिच्च ।
३२६ प्रकृत्याऽके राजन्यमनुष्ययुवानः ।
३२७ वृद्धाच्चेति वक्तव्यम् ।
३२८ गणिकाया यञिति वक्तव्यम् ।
३२९ पृष्ठादुपसंख्यानम् ।
३३० गजसहायाभ्यां चेति वक्तव्यम् ।
३३१ अह्नः खः क्रतौ ।
३३२ पर्श्वा णस् वक्तव्यः ।
३३३ खलादिभ्य इनिर्वक्तव्यः ।
३३४ स्वार्थे उपसंख्यानम् ।
३३५ मुख्यार्थात्लक्षणप्रद्युम्नात्

णौ नेष्यते ।

३३६ सूत्रान्ताच्चकल्पादेरेवेष्यते

३३७ विद्यालक्षणकल्पान्ताच्चेति वक्तव्यम् ।

३३८ अङ्गक्षत्रधर्मत्रिपूर्वाद्विद्यान्तान्नेति वक्तव्यम् ।

३३९ आख्यानाख्यायिकेतिहासपुराणेभ्यश्च ।

३४० सर्वादेः सादेश्च लुग्वक्तव्यः।

३४१ इकन् पदोत्तरपदात् ।

३४२ शतषष्टेः षिकन् पथः ।

३४३ हरीतक्यादिषु व्यक्तिः ।

३४४ खलतिकादिषु वचनम् ।

३४५ मनुष्यलुपि प्रतिषेधः ।

३४६ महिषाच्चेति वक्तव्यम् ।

३४७ अवारपाराद्विगृहीतादपि विपरीताच्चेति वक्तव्यम् ।

३४८ अमेहक्वतसित्रेभ्य एव ।

३४९ अव्ययानां भमात्रे टिलोपः।

३५० त्वब्नेर्ध्रुव इति वक्तव्यम् ।

३५१ निसो गते ।

३५२ अरण्याण्णः ।

३५३ दूरादेत्यः ।

३५४ उत्तरादाहञ् ।

३५५ वा नामधेयस्य वृद्धिसंज्ञा वक्तव्या ।

३५६ आपदादिपूर्वपदात्कालान्तात्

३५७ पथ्यध्यायन्यायविहारमनुष्यहस्तिष्विति वाच्यम् ।

३५८ वा गोमयेषु ।

३५९ चिरपरुत्परारिभ्यस्त्नो वक्तव्यः ।

३६० अग्रादिपश्चाड्डिमच् ।

३६१ अन्ताच्च ।

३६२ सुसर्वार्धदिक्शब्देभ्यो जनपदस्य ।

३६३ ऋतो वृद्धिमद्विधावयवानाम् ।

३६४ चित्रारेवतीरोहिणीभ्यः स्त्रियामुपसंख्यानम् ।

३६५ फाल्गुन्यषाढाभ्यां टानौ वक्तव्यौ ।

३६६ श्रविष्ठाषाढाभ्यां छण् वक्तव्यम् ।

३६७ जातार्थे प्रतिप्रसूतोऽण् वा ङिद्वक्तव्यः ।

३६८ परिमुखादिभ्य एवेष्यते ।

३६९ अध्यात्मादेष्ठञिष्यते ।

३७० सब्रह्मचारिपीठसर्पिकलापिकौथुमितैतिलिजाजलिलाङ्गलिशिलालिशिखण्डिसूकरसद्मसुपर्वणामुपसंख्यानम् ।

३७१ छहेस्तराणिट् च ।

३७२ अग्नीधः शरणे रण् भं च।
३७३ समिधामाधाने षेण्यण्।
३७४ पत्राद्वाह्ये।
३७५ वैरे देवासुरादिभ्यः प्रतिषेधः।
३७६ चरणाद्धर्माम्नाययोरिति वक्तव्यम्।
३७७ घोषग्रहणमपि कर्त्तव्यम्।
३७८ कौपिञ्जलहास्तिपदादण् वाच्यः।
३७९ आथर्वणिकस्येकलोपश्च।
३८० अस्मनो विकारे टिलोपो वक्तव्यः।
३८१ एकाचो नित्यम्।
३८२ तालाद्धनुषि।
३८३ फलपाकशुषामुपसंख्यानम्।
३८४ पुष्पमूलेषु बहुलम्।
३८५ तदाहेति माशब्दादिभ्य उपसंख्यानम्।
३८६ आहौ प्रभूतादिभ्यः।
३८७ पृच्छतौ सुस्नातादिभ्यः।
३८८ गच्छतौ परदारादिभ्यः।
३८९ इकारादाविति वाच्यम्।
३९० भावप्रत्ययान्तादिमब् वक्तव्यः।
३९१ वृद्धेर्वृधुषिभावो वक्तव्यः।
३९२ अधमर्णाच्चेति वक्तव्यम्।
३९३ नराच्चेति वक्तव्यम्।
३९४ विशासितुरिड्लोपश्चाञ्च वक्तव्यः।
३९५ विभाजयितुर्णिलोपश्चाञ्च वाच्यः।
३९६ नस् नासिकायाः।
३९७ वा केशेषु।
३९८ अचि शीर्ष इति वाच्यम्।
३९९ पञ्चजनादुपसङ्ख्यानम्।
४०० सर्वजनाट्ठञ् खश्च।
४०१ महाजनाट्ठञ्।
४०२ आचार्य्यादणत्वं च।
४०३ सर्वाण्णो वेति वक्तव्यम्।
४०४ पुरुषाद्वधविकारसमूहतेनकृतेषु।
४०५ अर्घाच्चेति वक्तव्यम्।
४०६ कार्षापणाट्टिठन्वक्तव्यः प्रतिरादेशश्च वा।
४०७ बहुपूर्वाच्चेति वक्तव्यम्।
४०८ केवलायाश्चेति वक्तव्यम्।
४०९ द्वित्रिपूर्वादण् च।
४१० वातपित्तश्लेष्मभ्यः शमनकोपनयोरुपसंख्यानम्।
४११ सन्निपाताच्चेति वक्तव्यम्।
४१२ ब्रह्मवर्चसादुपसंख्यानम्।
४१३ चतुर्थ्यर्थ उपसंख्यानम्।

४१४ तत्पचतीति द्रोणादण् च ।
४१५ स्तोमे डविधिः ।
४१६ यज्ञर्त्विग्भ्यां तत्कर्मार्हतीत्युपसंख्यानम् ।
४१७ क्रोशशतयोजनशतयोरुपसंख्यानम् ।
४१८ ततोऽभिगमनमर्हतीति च वक्तव्यम् ।
४१९ आहृतप्रकरणे वारिजङ्गलस्थलकान्तारपूर्वादुपसंख्यानम् ।
४२० महानाम्न्यादिभ्यः षष्ठ्यन्तेभ्य उपसंख्यानम् ।
४२१ चतुर्मासाण्णो यज्ञे तत्र भव इत्यर्थे ।
४२२ संज्ञायामण् ।
४२३ अर्थाभ्यान्तु यथासंख्यं नेष्यते ।
४२४ चूडादिभ्य उपसंख्यानम् ।
४२५ आकालाट्ठंश्च ।
४२६ अर्हतो नुम् च ।
४२७ चतुर्वर्णादीनां स्वार्थ उपसंख्यानम् ।
४२८ श्रोत्रियस्य यलोपश्च ।
४२९ सहायाद्वा ।
४३० खप्रत्ययानुत्पत्तौ यलोपो वा वक्तव्यः ।
४३१ अलाबूतिलोमाभङ्गाभ्यो रजस्युपसंख्यानम् ।
४३२ गोष्ठजादयः स्थानादिषु पशुनामभ्यः ।
४३३ संघाते कटच् ।
४३४ विस्तारे पटच् ।
४३५ द्वित्वे गोयुगच् ।
४३६ षट्त्वे षड्गवच् ।
४३७ स्नेहे तैलच् ।
४३८ भवने क्षेत्रे शाकटशाकिनौ ।
४३९ कप्रत्ययचिकादेशौ च वक्तव्यौ ।
४४० क्लिन्नस्य चिल् पिल लश्चास्य चक्षुषी ।
४४१ चुल् च ।
४४२ प्रमाणे लः ।
४४३ द्विगोर्नित्यम् ।
४४४ प्रमाणपरिमाणाभ्यां संख्यायाश्चापि संशये मात्रज्वक्तव्यः ।
४४५ वत्वन्तात्स्वार्थे द्वयसज्मात्रचौ बहुलम् ।
४४६ चतुरश्छयतावाद्यक्षरलोपश्च ।
४४७ तावतिथेन गृह्णातीति कन् वक्तव्यो नित्यं च लुक् ।
४४८ वटकेभ्य इनिर्वाच्यः ।

४४९ भूमनिन्दाप्रशंसासु नित्ययोगेऽतिशायने। सम्बन्धेऽस्तिविवक्षायां भवन्ति मतुबादयः।
४५० विश्वगित्युत्तरपदलोपश्चाकृतसन्धेः।
४५१ वृत्तेश्च।
४५२ ज्योत्स्नादिभ्य उपसंख्यानम्
४५३ रप्रकरणे खमुखकुञ्जेभ्य उपसंख्यानम्।
४५४ नगपांसुपाण्डुभ्यश्च।
४५५ कच्छ्वा ह्रस्वत्वं च।
४५६ अन्येभ्योऽपि दृश्यते।
४५७ अर्णसो लोपश्च
४५८ अन्येभ्योऽपि दृश्यते।
४५९ अन्येभ्योऽपि दृश्यते।
४६० आमयस्योपसंख्यानं दीर्घश्च।
४६१ शृङ्गवृन्दाभ्यामारकन्।
४६२ फलबर्हाभ्यामिनच्।
४६३ हृदयाच्चालुरन्यतरस्याम्।
४६४ शीतोष्णतृप्रेभ्यस्तदसहने
४६५ हिमाच्चेलुः।
४६६ बलादूलः।
४६७ वातात्समूहे च।
४६८ तपर्वमरुद्भ्याम्।
४६९ कुत्सित इति वक्तव्यम्।
४७० प्राण्यङ्गान्न।
४७१ पिशाचाच्च।
४७२ बाहूरुपूर्वपदाद्बलात्।
४७३ सर्वादेश्च।
४७४ अर्थाच्चासन्निहिते।
४७५ तदन्ताच्च।
४७६ सर्वोभयार्थाभ्यामेव।
४७७ समानस्य सभावो द्यश्चाहनि।
४७८ पूर्वपूर्वतरयोः पर उदारी च संवत्सरे।
४७९ इदम इश् समसण् प्रत्ययश्च संवत्सरे।
४८० परस्मादेद्यव्यहनि।
४८१ इदमोऽश् द्यश्च।
४८२ पूर्वादिभ्योऽष्टभ्योऽहन्येद्युस्।
४८३ द्युश्चोभयाद्वक्तव्यः।
४८४ एतदोपि वाच्यः।
४८५ ध्रमुअन्तात्स्वार्थे डदर्शनम्
४८६ तीयादीकक् स्वार्थे वा वाच्यः।
४८७ न विद्यायाः।
४८८ ओकारसकारभकारादौ सुपि सर्वनाम्नष्टेः प्रागकच्।
४८९ अकच्प्रकरणे तूष्णीमः काम्वक्तव्यः।

४९० शलि को मलोपश्च ।
४९१ चतुर्थादच ऊर्ध्वस्य लोपो वाच्यः ।
४९२ अनजादौ च विभाषा लोपो वक्तव्यः ।
४९३ लोपः पूर्वपदस्य च ।
४९४ विनापि प्रत्ययं पूर्वोत्तरपदयोर्वा लोपो वाच्यः ।
४९५ उवर्णाल्ल इलस्य च ।
४९६ ऋवर्णादपि ।
४९७ द्वितीयं सन्ध्यक्षरं चेत्तदादेर्लोपो वक्तव्यः
४९८ एकाक्षरपूर्वपदानामुत्तरपदलोपो वक्तव्यः ।
४९९ षषष्ठाजादिवचनात्सिद्धम्
५०० किमोऽस्मिन्विषये डतरजपि ।
५०१ पादशतग्रहणमनर्थकमन्यत्रापि दर्शनात् ।
५०२ चञ्चद्बृहतोरुपसंख्यानम् ।
५०३ नवस्य नू आदेशःत्नप्तनप्खाश्च प्रत्यया वक्तव्याः ।
५०४ नश्च पुराणे प्रात् ।
५०५ भागरूपनामभ्यो धेयः ।
५०६ आग्नीध्रसाधारणादञ् ।
५०७ लोहितालिङ्गबाधनं वा ।
५०८ बहल्पार्थान्मङ्गलामङ्गलवचनम् ।
५०९ आद्यादिभ्य उपसंख्यानम् ।
५१० अभूततद्भाव इति वक्तव्यम् ।
५११ अव्ययस्य च्वावीत्वं नेति वाच्यम् ।
५१२ डाचि विवक्षिते द्वे बहुलम् ।
५१३ नित्यमाम्रेडिते डाचीति वक्तव्यम् ।
५१४ भद्राच्चेति वक्तव्यम् ।
५१५ आनुपूर्व्ये द्वे वाच्ये ।
५१६ सम्भ्रमेण प्रवृत्तौ यथेष्टमनेकधा प्रयोगो न्यायसिद्धः ।
५१७ क्रियासमभिहारे च ।
५१८ कर्मव्यतीहारे सर्वनाम्नो द्वे वाच्ये समासवच्च बहुलम् ।
५१९ असमासवद्भावे पूर्वपदस्य सुपः सुर्वक्तव्यः ।
५२० स्त्रीनपुंसकयोरुत्तरपदस्थाया विभक्तेराम्भावो वा वक्तव्यः ।

तिङन्तप्रकरणम् ।

५२१ चुग्युटावुवङ्यणोः सिद्धौ वक्तव्यौ ।
५२२ दुरः षत्वणयोरुपसर्गत्वप्रतिषेधो वक्तव्यः ।

५२३ अन्तःशब्दस्याङ्किविधिणत्वेषूपसर्गत्वं वाच्यम् ।
५२४ आशिषि नाथ इति वाच्यम् ।
५२५ सिज्लोप एकादेशे सिद्धो वाच्यः ।
५२६ इर इत्संज्ञा वाच्या ।
५२७ ऋदुपधेभ्यो लिटः कित्त्वं गुणात्पूर्वविप्रतिषेधेन ।
५२८ सुब्धातुष्ठिवुष्वष्कतीनां सत्वप्रतिषधो वक्तव्यः ।
५२९ कास्यनेकाज्ग्रहणं कर्त्तव्यम् ।
५३० ण्यल्लोपावियङ्यण्गुणवृद्धिदीर्घेभ्यः पूर्वविप्रतिषेधेन
५३१ कमेश्च्लेश्चङ् वाच्यः ।
५३२ आङि चम इति वक्तव्यम् ।
५३३ इत्वोत्वाभ्यां गुणवृद्धी विप्रतिषेधेन ।
५३४ गुपेर्निन्दायाम् ।
५३५ तिजेः क्षमायाम् ।
५३६ कितेर्व्याधिप्रतीकारे निग्रहेऽपनयने नाशने संशये च
५३७ मानेर्जिज्ञासायाम् ।
५३८ वधेश्चित्तविकारे ।
५३९ दानेरार्जवे ।
५४० शानेर्निशाने ।
५४१ स्वञ्जेरुपसंख्यानम् ।
५४२ स्पृशमृशकृषतृपदृपां च्लेः सिज्वा वाच्यः ।
५४३ श्वयतेर्लिट्यभ्यासलक्षण प्रतिषेधः ।
५४४ वर्जने क्शाच् नेष्टः ।
५४५ ऊर्णोतेराम्नेति वाच्यम् ।
५४६ इण्वदिक इति वक्तव्यम् ।
५४७ दरिद्रातेरार्धधातुके विवक्षिते आलोपो वाच्यः ।
५४८ लुङि वा ।
५४९ सनि ण्वुलि ल्युटि च न ।
५५० दम्भेश्च एत्वाभ्यासलोपौ वक्तव्यौ ।
५५१ क्ङिति रमागमं बाधित्वा सम्प्रसारणं पूर्वविप्रतिषेधेन ।
५५२ शे तृम्फादीनां नुम् वाच्यः ।
५५३ अडभ्यासव्यवायेऽपि सुट्कात्पूर्व इति वक्तव्यम् ।
५५४ मस्जेरन्त्यात्पूर्वो नुम् वाच्यः ।
५५५ इषेस्तकारे श्यन्प्रत्ययात्प्रतिषेध इति ।
५५६ धूञ्प्रीञोर्नुग्वक्तव्यः ।
५५७ काण्यादीनां वेति वक्तव्यम् ।
५५८ पातेर्णौ लुग्वक्तव्यः ।
५५९ प्रलम्भन...

लियो नित्यमात्त्वमशिति वाच्यम्।

५६० रञ्जेर्णौ मृगरमणे नलोपो वक्तव्यः।

५६१ ईर्ष्यतेस्तृतीयस्येति वक्तव्यम्।

५६२ तनिपतिदरिद्रातिभ्यः सनो वा इड् वाच्यः।

५६३ उपाशङ्कायां सन् वक्तव्यः।

५६४ राधो हिंसायां सनीस् वाच्यः।

५६५ सूचिसूत्रिमूत्र्यट्यर्त्यशूर्णोतिभ्यो यङ् वाच्यः।

५६६ स च पदान्तवद्वाच्यः।

५६७ हन्तेर्हिंसायां यङि घ्नीभावो वाच्यः।

५६८ रीगृत्वत इति वक्तव्यम्।

५६९ मान्तप्रकृतिकसुबन्तादव्ययाच्च क्यज न

५७० अश्ववृषयोर्मैथुनेच्छायाम्।

५७१ क्षीरलवणयोर्लालसायाम्।

५७२ सर्वप्रातिपदिकानां क्यचि लालसायां सुगसुकौ।

५७३ अधिकरणाच्चेति वक्तव्यम्।

५७४ ओजसोऽप्सरसो नित्यमितरेषां विभाषया।

५७५ आचारेऽवगल्भक्लीबहोडेभ्यः क्विब्वा वक्तव्यः।

५७६ सर्वप्रातिपदिकेभ्यः क्विब्वावक्तव्यः।

५७७ डस्योमाङ्क्ष्वाटःप्रतिषेधः।

५७८ लोहितडाज्भ्यः क्यष्वचनं भृशादिष्वितराणि।

५७९ सत्रकक्षकष्टकृच्छ्रगहनेभ्यः कण्वचिकीर्षायामिति वाच्यम्।

५८० इनुचलन इति वक्तव्यम्।

५८१ तपसः परस्मैपदञ्च।

५८२ फेनाच्चेति वाच्यम्।

५८३ सुदिनदुर्दिननीहारेभ्यश्च।

५८४ पुच्छादुदसने व्यसने पर्यसने च।

५८५ भाण्डात्समाचयने।

५८६ चीवरार्जने परिधाने च।

५८७ व्रताद्भोजनतन्निवृत्त्योः।

५८८ वस्त्रात्समाच्छादने।

५८९ हल्यादिभ्यो ग्रहणे।

५९० अर्थवेदयोरप्यापुग्वक्तव्यः।

५९१ कण्ड्वादेस्तृतीयस्येति वाच्यम्।

५९२ यथेष्टं नामधातुषु।

५९३ प्रतिबन्धे हसादीनामुपसंख्यानम्।

५९४ हरतेरप्रतिषेधः।

५९५ परस्परोपपदाच्चेति वक्तव्यम्।
५९६ पराङ्गकर्मकान्न निषेधः।
५९७ समोऽकूजने।
५९८ आगमेः क्षमायाम्।
५९९ शिक्षेर्जिज्ञासायाम्।
६०० हरतेर्गतताच्छील्ये।
६०१ किरतेर्हर्षजीविकाकुलायकरणेष्विति वाच्यम्।
६०२ सुडपि हर्षादिष्वेव वक्तव्यः।
६०३ आङि नुप्रच्छ्योः।
६०४ शप उपालम्भे।
६०५ आङः प्रतिज्ञायामुपसंख्यानम्।
६०६ ईहायामेव।
६०७ उपाद्देवपूजासङ्गतिकरणमित्रकरणपथिष्विति वाच्यम्।
६०८ वा लिप्सायामिति वक्तव्यम्।
६०९ स्वाङ्गकर्मकाच्चेति वक्तव्यम्
६१० विदिप्रच्छिस्वरतीनामुपख्यानम्।
६११ अर्त्तिश्रुदृशिभ्यश्चेति व-
६१२ उपसर्गादस्यत्यूह्योर्वेति वाच्यम्।
६१३ ज्योतिरुद्गमन इति वाच्यम्।
६१४ स्वराद्यन्तोपसर्गादिति वक्तव्यम्।
६१५ अदेः प्रतिषेधः।
६१६ घेट उपसंख्यानम्।
६१७ अनाचामिकमिचमीनामिति। वक्तव्यम्।
६१८ सकर्मकाणां प्रतिषेधो वाच्यः।
६१९ दुहिपच्योर्बहुलं सकर्मकयोरिति वाच्यम्।
६२० सृजियुज्योः श्यंस्तु।
६२१ सृजेः श्रद्धोपपन्ने कर्त्तर्य्येवेति वाच्यम्।
६२२ भूषाकर्मकिरादिसनां चान्यत्रात्मनेपदात्।
६२३ यक्चिणोः प्रतिषेधे हेतुमण्णिश्रिब्रूञामुपसंख्यानम्।
६२४ णिश्रन्थिग्रन्थिब्रूञात्मनेपदाकर्मकाणामुपसंख्यानम्
६२५ अत्यन्तापह्नव लिङ्वक्तव्यः।
६२६ यदायद्योरुपसंख्यानम्।
६२७ कामप्रवेदन इति वक्तव्यम्।
६२८ क्रियासमभिहारे द्वे वाच्ये।

कृदन्तप्रकरणम्।

६२९ वसेस्तव्यत् कर्त्तरि णिच्च।
६३० केलिमर उपसंख्यानम्।
६३१ निर्विण्णस्योपसंख्यानम्।
६३२ ण्यन्तभादीनामुपसंख्यानम्
६३३ तकिशसिचतियतिजनिभ्यो यद्वाच्यः।
६३४ हनो वा यद्वधश्च वक्तव्यः।
६३५ चरेराङि चागुरौ।
६३६ आङ्पूर्वादञ्जेः संज्ञायामुपसंख्यानम्।
६३७ समश्च बहुलम्।
६३८ छन्दसीति वक्तव्यम्।
६३९ पाणौ सृजेर्ण्यद्वाच्यः।
६४० समवपूर्वाच्च।
६४१ त्यजेश्च।
६४२ ण्यत्प्रकरणे लपिदभिभ्यां चेति वक्तव्यम्।
६४३ क्रमः कर्त्तर्यात्मनेपदविषयात्कृत इण्निषेधो वाच्यः।
६४४ चरिचलिपतिवदीनां वा द्वित्वमच्याक् चाभ्यासस्येति वक्तव्यम्।
६४५ हन्तेर्घत्वञ्च।
६४६ पाटेर्णिलुक् चोकच दीर्घश्चाभ्यासस्य।
६४७ नौ लिपेर्वाच्यः।
६४८ गवादिषु विन्देः संज्ञायाम्।
६४९ तेनोतेरुपसंख्यानम्।
६५० नृतिखनिरञ्जिभ्य एव।
६५१ अस्य केऽने च रञ्जेर्नलोपो वाच्यः।
६५२ शीलिकामिभक्ष्याचरिभ्यो णः।
६५३ ईक्षिक्षमिभ्यां च।
६५४ कविधौ सर्वत्र सम्प्रसारणिभ्यो डः।
६५५ आलस्यसुखाहरणयोरिति वक्तव्यम्।
६५६ कप्रकरणे मूलविभुजादिभ्य उपसंख्यानम्।
६५७ शक्तिलाङ्गलाङ्कुशतोमरयष्टिघटघटीधनुष्षु ग्रहेरुपसंख्यानम्।
६५८ सूत्रे च धार्य्यर्थे।
६५९ हस्तिसूचकयोरिति वक्तव्यम।
६६० पार्श्वादिषूपसंख्यानम्।
६६१ उत्तानादिषु कर्तृषु।
६६२ गिरौ डश्छन्दसि।
६६३ कियत्तद्बहुषु कृञोऽज्विधानम्।

६६४ व्रीहिवत्सयोरिति वक्तव्यम्।
६६५ वातशुनीतिलशर्धेष्वजधेटतुदजहातिभ्यः खश् उपसंख्यानम्।
६६६ स्तने धेटो नासिकायां ध्मश्चेति वाच्यम्।
६६७ घटीखारीखरीषूपसंख्यानम्।
६६८ गमे सुपि वाच्यः।
६६९ विहायसो विह इति वाच्यम्।
६७० खश्च डिद्वा वाच्यः।
६७१ सर्वत्रपन्नयोरुपसंख्यानम्।
६७२ उरसो लोपश्च।
६७३ सुदुरोरधिकरणे।
६७४ अन्यत्रापि दृश्यत इति वक्तव्यम्
६७५ डे च विहायसो विहादेशो वक्तव्यः।
६७६ दारावाहनोऽणन्तस्य च टः संज्ञायाम्।
६७७ चारौ वा
६७८ कर्मणि समि च
६७९ राजघ उपसंख्यानम्।
६८० समानान्ययोश्चेति वाच्यम्
६८१ क्सोपि वाच्यः।
६८२ अग्रग्रामाभ्यां नयतेर्णो वाच्यः :
६८३ आशासः क्वावुपधाया इत्वं वाच्यम्।
६८४ गमादीनामिति वक्तव्यम्।
६८५ ऊङ्च गमादीनामिति वक्तव्यम्।
६८६ साधुकारिण्युपसंख्यानम्।
६८७ ब्रह्मणि वदः।
६८८ कुत्सितग्रहणं कर्त्तव्यम्।
६८९ ऊर्णोतेर्णुवद्भावो वाच्यः।
६९० दुग्वोर्दीर्घश्च।
६९१ पूञो विनाशे।
६९२ सिनोतेर्ग्रासकर्मकर्तृकस्य
६९३ निष्ठादेशः षत्वस्वरप्रत्ययेड्विधिषु सिद्धो वाच्यः।
६९४ उत्फुल्लसंफुल्लयोरुपसंख्यानम्।
६९५ आदिकर्मणि निष्ठा वाच्या
६९६ क्षीरहविषोः पाकेः।
६९७ विस्मितप्रतिघातयोश्च।
६९८ दृशेश्च।
६९९ माङ्याक्रोश इति वाच्यम्
७०० दंशश्छन्दस्युपसंख्यानम्।
७०१ शीङो वाच्यः।
७०२ भाषायां धाञ्कृसृगमिजनिनमिभ्यः।

७०३ सासहिवावहिचाचलिपापतीनामुपसंख्यानम् ।
७०४ कुकन्नपि वाच्यः ।
७०५ क्विब् वचिप्रच्छ्यायतस्तुकटप्रुज्जुश्रीणां दीर्घोऽसम्प्रसारणं च
७०६ द्युतिगमिजुहोतीनां द्वे च ।
७०७ जुहोतेर्दीर्घश्च ।
७०८ ध्यायतेः सम्प्रसारणं च ।
७०९ मितद्र्वादिभ्य उपसंख्यानम् ।
७१० व्याधिमत्स्यबलेषु चेति वाच्यम् ।
७११ दारजारौ कर्त्तरि णिलुक् च ।
७१२ अपादानेस्त्रियामुपसंख्यान तदन्ताच्च वा ङीप् ।
७१३ शॄ वायुवर्णनिवृतेषु ।
७१४ भयादीनामुपसंख्यानम् ।
७१५ वशिरण्योरुपसंख्यानम् ।
७१६ घञर्थे कविधानम् ।
७१७ द्वित्वप्रकरणे के कृञादीनामिति वक्तव्यम् ।
७१८ श्रुयजीषिस्तुभ्यः करणे ।
७१९ ऋल्वादिभ्यः क्तिन्निष्ठावद्वाच्यः ।
७२० ति च ।
७२१ चायतेः क्तिनि चिभावो वाच्यः ।
७२२ सम्पदादिभ्यः क्विप् ।
७२३ क्तिन्नपीष्यते ।
७२४ अजेः क्यपि वीभावो नेति वाच्यम् ।
७२५ परिचर्यापरिसर्यामृगयाटाट्यानामुपसंख्यानम् ।
७२६ जागर्त्तेरकारो वा ।
७२७ निष्ठायां सेट इति वक्तव्यम् ।
७२८ तितुत्रेष्वग्रहादानीमिति वाच्यम् ।
७२९ घट्टिवन्दिविदिभ्यश्चेति वाच्यम् ।
७३० इषेरनिच्छार्थस्य ।
७३१ परेर्वा ।
७३२ धात्वर्थनिर्द्देशे ण्वुल् वक्तव्यः ।
७३३ इक्श्तिपौ धातुनिर्द्देशे ।
७३४ वर्णात्कारः ।
७३५ रादिफः ।
७३६ वत्वर्थाच्छः ।
७३७ इणजादिभ्यः ।
७३८ इञ् वपादिभ्यः ।
७३९ इक् कृष्यादिभ्यः ।

७४० अवहाराधारावायानामुपसंख्यानम् ।

७४१ खनेर्डडरेकेकवका वाच्याः ।

७४२ निमिमीलियां खलचोराखन्नेति वाच्यम् ।

७४३ कर्तृकर्मणोश्च्व्यर्थयोरिति वाच्यम् ।

७४४ भाषायां शासियुधिदृशिधृषिमृषिभ्यो युज्वाच्यः ।

७४५ स्वरत्यादेः श्न्युकः कितीति नित्यमिडभावः पूर्वविप्रतिषेधेन ।

७४६ झलदाविति वाच्यम् ।

वैदिकप्रकरणम् ।

७४७ नभोऽङ्गिरोमनुषां वत्युपसंख्यानम् ।

७४८ वृषण्वस्वश्वयोः ।

७४९ उभयसंज्ञान्यपीति वक्तव्यम् ।

७५० षष्ठ्यर्थे चतुर्थीति वाच्यम् ।

७५१ हिरण्य इति वक्तव्यम् ।

७५२ श्वेतवहादीनां डस्पदस्येति वक्तव्यम् ।

७५३ छन्दसि परेच्छायां क्यच उपसंख्यानम् ।

७५४ एरजधिकारे जवसवौ छन्दसि वाच्यौ ।

७५५ सिव्बहुलं णिद्वक्तव्यः ।

७५६ दृशोरग्वक्तव्यः ।

७५७ मुद्गलाच्छन्दसि लिच्च ।

७५८ गुग्गुलुमधुजतुपतयालूनामिति वक्तव्यम् ।

७५९ आविष्ट्यस्योपसंख्यानं छन्दसि ।

७६० अक्षरसमूहे छन्दस उपसंख्यानम् ।

७६१ सन्शतोर्डिनिश्छन्दसि तदस्य परिमाणमित्यर्थे वाच्यः ।

७६२ विंशतेश्चेति वाच्यम् ।

७६३ युष्मदस्मदोः सादृश्ये मतुव्वाच्यः ।

७६४ छन्दोविन्प्रकरणेऽष्ट्रामेखलाद्वयोभयरुजाहृदयानां दीर्घश्चेति वक्तव्यम् ।

७६५ छन्दसीवनिपौ च वक्तव्यौ ।

७६६ छन्दसि वेति वक्तव्यम् ।

७६७ ऋचि त्रेरुत्तरपदादिलोपश्च च्छन्दसि ।

७६८ रयेर्मतौ बहुलम् । एमन्नादिषु छन्दसिपररूपं वक्तव्यम् ।

७६९ हृद्य्या उपसंख्यानम् ।
७७० ईषाअक्षादीनां छन्दसि प्रकृतिभावो वक्तव्यः ।
७७१ छन्दसि स्त्रियां बहुलम् ।
७७२ तन्वादीनां छन्दसि बहुलम् ।
७७३ इयाडियाजीकाराणामुपसंख्यानम् ।
७७४ आङयाजयारामुपसंख्यानम् ।
७७५ पावकादीनां छन्दसि प्रत्ययस्थात्कादित्वं नेति वाच्यम् ।
७७६ जसादिषु छन्दसि वा वचनं प्राङ्णौ चङ्युपधायाः ।
७७७ नाभ्यस्तस्याचीति निषेधे बहुलं छन्दसीति वक्तव्यम् ।
७७८ अपुत्रादीनामिति वाच्यम् ।
७७९ मासश्छन्दसीति वक्तव्यम्
७८० स्ववः स्वतवसोरुषश्चेष्यते ।
७८१ भूरिदाव्नस्तुड्वाच्यः ।
७८२ ईद्रथिनः ।
७८३ प्रश्नान्ताभिपूजितविचार्यमाणप्रत्यभिवादयाज्यान्तेष्वेव ।
७८४ आमन्त्रिते छन्दसि प्लुतविकारोऽयं वक्तव्यः ।
७८५ वन उपसंख्यानम् ।
७८६ सतिशिष्टस्वरबलीयस्त्वमन्यत्रविकरणेभ्य इति वाच्यम् ।
७८७ अतद्धित इति वाच्यम् ।
७८८ षष्ठ्यामन्त्रितकारकवचनम्
७८९ पूर्वाङ्गवच्चेति वक्तव्यम् ।
७९० अव्ययानाञ्च ।
७९१ अव्ययीभावस्य त्विष्यते ।
७९२ असावित्यन्तः ।
७९३ अमुष्यत्यन्तः ।
७९४ स्यान्तस्योपोत्तमं च ।
७९५ वा नामधेयस्य ।
७९६ संज्ञायान्तु निष्ठा च छजनादिति नित्यमाद्युदात्तत्वं पूर्वविप्रतिषेधेन ।
७९७ चित्तः सप्रकृतेर्बह्वकजर्थम् ।
७९८ ऊटयुपधाग्रहणं कर्त्तव्यम्
७९९ रेशब्दाच्च ।
८०० विन्दीन्धिखिदिभ्यो नेति वक्तव्यम् ।
८०१ अव्यये नञ्कुनिपातानाम् ।
८०२ वृजेरिति वाच्यम् ।
८०३ संज्ञायामिति वक्तव्यम् ।

८०४ अनुपसर्ग इति वक्तव्यम्।
८०५ आद्युदात्तप्रकरणे दिवोदासादीनां छन्दस्युपसंख्यानम्।
८०६ चेलराज्यादिस्वरादव्ययस्वरः पूर्वविप्रतिषेधेन।
८०७ ऋषिप्रतिषेधोऽत्र मित्रे।
८०८ अतेर्धातुलोप इति वाच्यम्।
८०९ परादिश्च परान्तश्च पूर्वान्तश्चापि दृश्यते। पूर्वादयश्च दृश्यन्ते व्यत्ययो बहुलन्ततः।
८१० मलोपश्च वक्तव्यः।
८११ गतिग्रहणे उपसर्गग्रहणमिष्यते।
८१२ क्रिया कुत्सन इति वाच्यम्।
८१३ पुतिश्चानुबन्ध इति वाच्यम्
८१४ वावद्धर्धमनुबाच्चमिति वाच्यम्।

इति कौमुद्यन्तर्गतवार्त्तिकपाठः।

अथ परिभाषापाठः ।

१ व्याख्यानतो विशेषप्रतिपत्तिर्न हि संदेहादलक्षणम् ॥

२ यथोद्देशं संज्ञापरिभाषम् ।

३ कार्यकालं संज्ञापरिभाषम् ॥

४ अनेकान्ता अनुबन्धाः ॥

५ एकान्ता अनुबन्धाः ॥

६ नानुबन्धकृतमनेकाल्त्वम् ॥

७ नानुबन्धकृतमनेजन्तत्वम् ॥

८ नानुबन्धकृतमसारूप्यम् ॥

९ उभयगतिरिह भवति ॥

१० कार्यमनुभवन् हि कार्यी निमित्ततया नाश्रीयते ।

११ यदागमास्तद्गुणीभूतास्तद्ग्रहणेन गृह्यन्ते ॥

१२ निर्दिश्यमानस्यादेशा भवन्ति ॥

१३ यत्रानेकविधमान्तर्यं तत्र स्थानत आन्तर्यं बलीयः ॥

१४ अर्थवद्ग्रहणे नानर्थकस्य (ग्रहणम्) ॥

१५ गौणमुख्ययोर्मुख्ये कार्यसंप्रत्ययः ।

१६ अनिनस्मन्ग्रहणान्यर्थवता चानर्थकेन च तदन्तविधिं प्रयोजयन्ति ॥

१७ एकयोगनिर्दिष्टानां सह वा प्रवृत्तिस्सह वा निवृत्तिः ॥

१८ एकयोगनिर्दिष्टानां क्वचिदेकदेशोऽप्यनुवर्तते ॥

१९ भाव्यमानेन सवर्णानां ग्रहणं न ॥

२० भाव्यमानोऽप्युकारस्सवर्णान् गृह्णाति ॥

२१ वर्णाश्रये नास्ति प्रत्ययलक्षणम् ॥

२२ उणादयोऽव्युत्पन्नानि प्रातिपदिकानि ॥

२३ प्रत्ययग्रहणे यस्मात्स विहितस्तदादेस्तदन्तस्य ग्रहणम् ॥

२४ प्रत्ययग्रहणे चापञ्चम्याः ॥

२५ उत्तरपदाधिकारे प्रत्ययग्रहणे न तदन्तग्रहणम् ॥

२६ स्त्रीप्रत्यये चानुपसर्जने न ॥

२७ संज्ञाविधौ प्रत्ययग्रहणे तदन्तग्रहणं नास्ति ॥

२८ कृद्ग्रहणे गतिकारकपूर्वस्यापि ग्रहणम् ॥

२९ पदाङ्गाधिकारे तस्य च तदन्तस्य च ॥

३० व्यपदेशिवदेकस्मिन् ॥

३१ ग्रहणवता प्रातिपदिकेन तदन्तविधिर्नास्ति ॥

३२ व्यपदेशिवद्भावोऽप्रातिपदिकेन ॥

३३ यस्मिन्विधिस्तदादावल्ग्रहणे

३४ सर्वो द्वन्द्वो विभाषयैकवद्भवति ॥

३५ सर्वे विधयश्छन्दसि विकल्प्यन्ते ॥

३६ प्रकृतिवदनुकरणं भवति ॥

३७ एकदेशविकृतमनन्यवत् ॥

३८ पूर्वपरनित्यान्तरङ्गापवादानामुत्तरोत्तरं बलीयः ॥

३९ पुनः प्रसङ्गविज्ञानात्सिद्धम् ॥

४० सकृद्गतौ विप्रतिषेधे यद्बाधितं तद्बाधितमेव ॥

४१ विकरणेभ्यो नियमो बलीयान् ॥

४२ परान्नित्यं बलवत् ॥

४३ कृताऽकृतप्रसंगि नित्यम् ॥

४४ शब्दान्तरस्य प्राप्नुवन्विधिरनित्यो भवति ॥

४५ शब्दान्तरात्प्राप्नुवतः शब्दान्तरे प्राप्नुवतश्चानित्यत्वम् ॥

४६ लक्षणान्तरेण प्रप्नुवन्विधिरानित्यः ॥

४७ क्वचित्कृताकृतप्रसङ्गमात्रेणापि नित्यता ॥

४८ यस्य च लक्षणान्तरेण निमित्तं विहन्यते न तदनित्यम् ॥

४९ यस्य च लक्षणान्तरेण निमित्तं विहन्यते तदप्यनित्यम् ॥

५० स्वरभिन्नस्य च प्राप्नुवन्विधिरनित्यः ॥

५१ असिद्धं बहिरङ्गमन्तरंगे ॥

५२ नाजानन्तर्ये बहिष्ट्वप्रक्लृप्तिः ॥

५३ अन्तरङ्गानपि विधीन्बहिरङ्गो लुग् बाधते ॥

५४ पूर्वोत्तरपदनिमित्तकार्यात्पूर्वमन्तरङ्गोऽप्येकादेशो न ॥

५५ अन्तरङ्गानपि विधीन् बहिरङ्गो ल्यब्बाधते ॥

५६ वार्णादाङ्गं बलीयो भवति ॥

५७ अकृतव्यूहाः पाणिनीयाः ॥

५८ अन्तरगादप्यपवादो बलीयान् ॥

५९ येन नाप्राप्ते यो विधिरारभ्यते स तस्य बाधको भवति

६० क्वचिदपवादविषयेऽप्युत्सर्गोऽभिनिविशते ॥

६१ पुरस्तादपवादा अनन्तरान्विधीन् बाधन्ते नोत्तरान् ॥

६२ मध्येऽपवादाः पूर्वान्विधीन्बाधन्ते नोत्तरान् ॥

६३ अनन्तरस्य विधिर्वा भवति प्रतिषेधो वेति ॥

६४ पूर्वं ह्यपवादा अभिनिविश-
न्ते पश्चादुत्सर्गाः ॥

६५ प्रकल्प्य चापवादविषयं त-
त उत्सर्गोऽभिनिविशते ॥

६६ उपजसंनिष्यमाणनिमित्तो-
ऽप्यपवाद उपसंजातनिमि-
त्तमप्युत्सर्गं बाधत इति ॥

६७ अपवादो यद्यन्यत्र चरिता
र्थस्तर्ह्यन्तरङ्गेण बाध्यते ॥

६८ अभ्यासविकारेषु बाध्य-
बाधकभावो नास्ति ॥

६९ ताच्छीलिकेषु वासरूपवि-
धिर्नास्ति ॥

७० क्तल्युट्तुमुन्खलर्थेषु वास-
रूपविधिर्नास्ति ॥

७१ लादेशेषु वासरूपविधि-
र्नास्ति ॥

७२ उभयनिर्देशे पञ्चमीनिर्देशो
बलीयान् ॥

७३ प्रातिपदिकग्रहणे लिङ्गवि-
शिष्टस्यापि ग्रहणम् ॥

७४ विभक्तौ लिङ्गविशिष्टाग्र-
हणम् ॥

७५ सूत्रे लिङ्गवचनमतन्त्रम् ॥

७६ नञिवयुक्तमन्यसदृशाधि-
करणे तथा ह्यर्थगतिः ॥

७७ गतिकारकोपपदानां कृद्भिः
सह समासवचनं प्राक्
सुबुत्पत्तेः ॥

७८ सांप्रतिकाभावे भूतपूर्वगतिः

७९ बहुव्रीहौ तद्गुणसंविज्ञा-
नमपि ॥

८० चानुकृष्टं नोत्तरत्र ॥

८१ स्वरविधौ व्यञ्जनमविद्यमा-
नवत् ॥

८२ हल्स्वरप्राप्तौ व्यञ्जनमवि-
द्यमानवत् ॥

८३ निरनुबन्धकग्रहणे न सा-
नुबन्धकस्य (ग्रहणम्) ॥

८४ तदनुबन्धकग्रहणे नातद-
नुबन्धकस्य (ग्रहणम्) ॥

८५ क्वचित्स्वार्थिकाः प्रकृतितो
लिङ्गवचनान्यतिवर्तन्ते ॥

८६ समासान्तविधिरनित्यः ॥

८७ सन्निपातलक्षणो विधिर-
निमित्तं तद्विघातस्य ॥

८८ संनियोगशिष्टानामन्यतरा-
पाये उभयोरप्यपायः ॥

८९ ताच्छीलिके णेऽण्कृतानि
भवन्ति ॥

९० धातोः कार्यमुच्यमानं त-
त्प्रत्यये भवति ॥

९१ तन्मध्यपतितस्तद्ग्रहणेन गृ-
ह्यते ॥

९२ लुग्विकरणालुग्विकरणयोरलुग्विकरणस्य ॥
९३ प्रकृतिग्रहणे ण्यधिकस्यापि ग्रहणम् ॥
९४ अङ्गवृत्ते पुनर्वृत्तावविधिः ॥
९५ संज्ञापूर्वकोविधेरनित्यत्वम् ॥
९६ आगमशास्त्रमनित्यम् ॥
९७ गणकार्यमनित्यम् ॥
९८ अनुदात्तेत्त्वलक्षणमात्मनेपदमनित्यम् ॥
९९ नञ्घटितमनित्यम् ॥
१०० आतिदेशिकमनित्यम् ॥
१०१ सर्वविधिभ्यो लुग्विधिरिड्विधिश्च बलवान् ॥
१०२ प्रकृतिग्रहणे यङ्लुगन्तस्यापि ग्रहणम् ॥
१०३ विधौ परिभाषोपतिष्ठते नानुवादे ॥
१०४ उपपदविभक्तेः कारकविभक्तिर्बलीयसी ॥
१०५ अनन्त्यविकारे ऽन्त्यसदेशस्य ॥
१०६ नानर्थकेऽलोन्त्यविधिरभ्यासविकारे ॥
१०७ प्रधानाप्रधानयोः प्रधाने कार्यसंप्रत्ययः ॥
१०८ अवयवप्रसिद्धेः समुदायप्रसिद्धिर्बलीयसी ॥
१०९ व्यवस्थितविभाषयापि कार्याणि क्रियन्ते ॥
११० विधिनियमसम्भवे विधिरेव ज्यायान् ॥
१११ सामान्यातिदेशे विशेषानतिदेशः ॥
११२ प्रत्ययाप्रत्यययोः प्रत्ययस्यैव ग्रहणम् ॥
११३ सहचरितासहचरितयोस्सहचरितस्यैव ग्रहणम् ॥
११४ श्रुतानुमितयोः श्रुतसम्बन्धो बलीयान् ॥
११५ लक्षणप्रतिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्यैव ग्रहणम् ॥
११६ गामादाग्रहणेष्वविशेषः ॥
११७ प्रत्येकं वाक्यपरिसमाप्तिः ॥
११८ क्वचित्समुदायेऽपि ॥
११९ अभेदका गुणाः ॥
१२० बाधकान्येव निपतनानि ॥
१२१ पर्जन्यवल्लक्षणप्रवृत्तिः ॥
१२२ लक्ष्ये लक्षणं सकृदेव प्रवर्तते ॥
१२३ निषेधाश्च बलीयांसः ॥
१२४ अनिर्दिष्टार्थाः प्रत्ययाः स्वार्थे ।
१२५ योगविभागादिष्टसिद्धिः ॥

१२६ पर्यायशब्दानां लाघवगौरवचर्चा नाद्रियते ॥

१२७ ज्ञापकसिद्धं न सर्वत्र ॥

१२८ पूर्वत्रासिद्धीयमद्वित्वे ॥

१२९ एकस्या आकृतेश्चरितः प्रयोगो द्वितीयस्यास्तृतीयस्याश्च न भविष्यति ॥

१३० संप्रसारणं तदाश्रयं च कार्यं बलवत् ॥

१३१ क्वचिद्विकृतिः प्रकृतिं गृह्णाति ॥

१३२ औपदेशिकप्रायोगिकयोरौपदेशिकस्यैव ग्रहणम् ॥

१३३ श्तिपा शपाऽनुबन्धेन निर्दिष्टं यद्गणेन च ॥ यत्रैकाज्ग्रहणं चैव पञ्चैतानि न यङ्लुकि ॥

१३४ पदगौरवाद्योगविभागो गरीयान् ॥

१३५ अर्धमात्रालाघवेन पुत्रोत्सवं मन्यन्ते वैयाकरणाः

इति परिभाषापाठः समाप्तः ।

॥ श्रीरस्तु ॥

अथ पाणिनीयो धातुपाठः।

भ्वादयः।

१ भू सत्तायाम्। 'उदात्तः परस्मैभाषः' ॥

अथ षट्त्रिंशत्तवर्गीयान्ता आत्मनेपदिनः ॥

२ एध वृद्धौ।

३ स्पर्ध सङ्घर्षे।

४ गाधृ प्रतिष्ठालिप्सयोर्ग्रन्थे च।

५ बाधृ लोडने।

६ नाथृ।

७ नाधृ याच्ञोपतापैश्वर्याशीःषु।

८ दध धारणे।

९ स्कुदि आप्रवणे।

१० श्विदि श्वैत्ये।

११ वदि अभिवादनस्तुत्योः।

१२ भदि कल्याणे सुखे च।

१३ मदि स्तुतिमोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु।

१४ स्पदि किञ्चिच्चलने।

१५ क्लिदि परिदेवने।

१६ मुद हर्षे।

१७ दद दाने।

१८ ष्वद।

१९ स्वर्द आस्वादने।

२० उर्द माने क्रीडायां च।

२१ कुर्द।

२२ खुर्द।

२३ गुर्द ॥

२४ गुद क्रीडायामेव।

---

१ सत्ता—आत्मधारणानुकूलव्यापारः।

२ वृद्धिः—वर्द्धनम् उपचयः।

३ संघर्षः पराभिभवेच्छा।

४ प्रतिष्ठा—ख्यातिः—लिप्सा—लब्धुमिच्छा—प्राप्त्यभिलाषा।

५ लोडनम्—प्रतिघातः।

६ याञ्चा—भिक्षा—उपतापो रोगः

९ आप्रवणम्—आप्लवनम्—उत्प्लवः। उद्धरणञ्च।

१० श्वैत्यम्—श्वेतस्य भावः—शुक्लीभवनम्।

११ अभिवादनम्—नमस्कारः।

१३ मोदः—सन्तोषः। मदो गर्वः। स्वप्न आलस्यम्। कान्तिरिच्छा।

१४ किञ्चिचलनम्—मन्दगमनम्।

१५ परिदेवनम्—शोकः।

१७ दानम्—स्वस्वत्वनिवृत्तिपूर्वकपरस्वत्वोत्पादनम्।

१८ १९ आस्वादनम्—अनुभवः।

२० मानम्—परिमाणम्

२५ क्षूद क्षरणे ।
२६ ह्राद अव्यक्ते शब्दे ।
२७ ह्रादी सुखे च ।
२८ स्वाद आस्वादने ।
२९ पर्द कुत्सिते शब्दे ।
३० यती प्रयत्ने ।
३१ युतृ ।
३२ जुतृ भासने ।
३३ विथृ ।
३४ वेथृ याचने ।
३५ श्रथि शैथिल्ये ।
३६ ग्रथि कौटिल्ये ।
३७ कत्थ श्लाघायाम् ॥
'एधादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः' ॥
अथाष्टत्रिंशत्तवर्गीयान्ताः ॥
३८ अत सातत्यगमने ।

२५ क्षरणम्-प्रस्रवणम् ।
२६ अव्यक्तः-अस्फुटः
२९ कुत्सितः शब्दः गुदरवः ।
३० प्रयत्नः—उद्योगः ।
३२ भासनम्—दीप्तिः ।
३४ याचनम्—भिक्षा ।
३५ शैथिल्यम्—अवयवानां विभागः विस्रणं च ।
३६ कौटिल्यं-कुटिलता, वक्रता ।
३७ श्लाघा-अविद्यमानगुणसम्बन्धज्ञापनम् ।
३८ सातत्यगमनम्—अनवरतचलनम् ।

३९ चिती संज्ञाने ।
४० च्युतिर् आसेचने ।
४१ श्च्युतिर् (श्चुतिर्) क्षरणे ।
४२ मन्थ विलोडने ।
४३ कुथि ।
४४ पुथि ।
४५ लुथि ।
४६ मथि हिंसासंक्लेशनयोः ।
४७ षिध गत्याम् ।
४८ षिधू शास्त्रे माङ्गल्ये च ।
४९ खाद्द भक्षणे ।
५० खद स्थैर्ये हिंसायां च ।
५१ बद स्थैर्ये ।
५२ गद व्यक्तायां वाचि ।
५३ रद विलेखने ।
५४ णद अव्यक्ते शब्दे ।
५५ अर्द गतौ याचने च ।
५६ नर्द ।
५७ गर्द शब्दे ।
५८ तर्द हिंसायाम् ।
५९ कर्द कुत्सिते शब्दे ।
६० खर्द दन्दशूके ।
६१ अति ।

३९ संज्ञानम्—सम्यक् ज्ञानम् बोधः ।
६० दन्दशूकः—दन्दशूककर्तृकक्रिया ।

६२ अदि बन्धने।
६३ इदि परमैश्वर्ये।
६४ बिदि अवयवे॥
भिदि इत्येके॥
६५ गडि वदनैकदेशे।
६६ णिदि कुत्सायाम्।
६७ टुनदि समृद्धौ।
६८ चदि आह्लादे। दीप्तौ च।
६९ त्रदि चेष्टायाम्।
७० कदि।
७१ क्रदि।
७२ क्लदि आह्वाने रोदने च।
७३ क्लिदि परिदेवने।
७४ शुन्ध शुद्धौ॥
'अतादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः॥
अथ कवर्गीयान्ताः आत्मनेपदिनः द्विचत्वारिंशत्॥
७५ शीकृ सेचने।
७६ लोकृ दर्शने।
७७ श्लोकृ सङ्घाते।
७८ द्रेकृ।
७९ ध्रेकृ शब्दोत्साहयोः।
८० रेकृ शङ्कायाम्।
८१ सेकृ।
८२ स्रेकृ।
८३ स्रकि।
८४ श्रकि।
८५ श्लकि गतौ।
८६ शकि शङ्कायाम्।
८७ अकि लक्षणे।
८८ वकि कौटिल्ये।
८९ मकि मण्डने।
९० कक लौल्ये।
९१ कुक।
९२ वृक आदाने।
९३ चक तृप्तौ प्रतिघाते च।
९४ ककि।
९५ वकि।

---

६४ अवयवः—एकदेशः।
६५ वदनैकदेशः—मुखावयवः (कपोलः) (गण्डस्थलम्)
६६ कुत्सा—निन्दा।
६७ समृद्धिः—सम्यक् वर्द्धनम्।
६८ आह्लादः— हर्षः। रोदनं–क्रन्दनम्।
(१) 'सीकृ। इति पाठान्तरम्।
८७ लक्षणम्—अङ्कनम् —(चिन्हम्)।
८९ मण्डनम्—भूषणम्।
९० लौल्यम्—गर्वः—चापल्यञ्च।
९२ आदानम्—ग्रहणम्।
तृप्तिः—तर्पणम्।
७२ आह्वानम्—आकर्षणम्।
७३ परिदेवनम्—शोकः।
७४ शुद्धिः– शौचकर्म।

९६ श्वकि।
९७ त्रकि।
९८ ढौकृ॥
९९ त्रौकृ।
१०० ष्वष्क।
१०१ वस्क।
१०२ मस्क।
१०३ टिकृ॥
१०४ टीकृ।
१०५ तिकृ।
१०६ तीकृ॥
१०७ रघि।
१०८ लघि गत्यर्थाः॥
तृतीयो दन्त्यादिरित्येके॥
लघि भोजननिवृत्तावपि॥
१०९ अघि।
११० वघि॥
१११ मघि गत्याक्षेपे।
गतौ गत्यारम्भे चेत्यपरे।
मघि कैतवे च॥
११२ राघृ।
११३ लाघृ॥
११४ द्राघृ सामर्थ्ये॥
ध्राघृ इत्यपि केचित्।
द्राघृ आयामे च॥
११५ श्लाघृ कत्थने॥
'शीङादय उदात्ता अनुदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः॥
अथ कवर्गीयान्ताः परस्मैपदिनः अष्टपञ्चाशत्॥
११६ फक्क नीचैर्गतौ॥
११७ तक हसने।
११८ तकि कृच्छ्रजीवने।
(शुक गतौ।)
११९ बुक्क भषणे।
१२० कख हसने।
१२१ ओखृ।
१२२ राखृ।
१२३ लाखृ।
१२४ द्राखृ।
१२५ ध्राखृ शोषणालमर्थयोः।
१२६ शाखृ।
१२७ श्लाखृ व्याप्तौ।

---

९५ सेचनम्—आर्द्रीकरणम्।
९६ दर्शनम्—प्रेक्षणम्।
९७ संघातः—समूहः। समुदायः।
१११ गतिः—गत्यारम्भः। आक्षेपः—निन्दा।
१११ कैतवम्—धौर्त्यम्।
(१)'स्वक्क'इति' पाठान्तरम्।
११४ सामर्थ्यम्—पराक्रमः।
११४ आयामः—दैर्घ्यम्।
११५ कत्थनम्—श्लाघा।
११६ नीचैर्गतिः—मन्दगमनम्।
११८ कृच्छ्रजीवनम्—क्लेशेन जीवनम्।
(कम्पनम्—चलनम्।

१२८ उख ॥
१२९ उखि ।
१३० वख ।
१३१ वखि ।
१३२ मख ।
१३३ मखि ।
१३४ णख ।
१३५ णखि ।
१३६ रख ।
१३७ रखि ।
१३८ लख ।
१३९ लखि ।
१४० इख ।
१४१ इखि ।
१४२ ईखि ।
१४३ वल्ग ।
१४४ रगि ।
१४५ लगि ।
१४६ अगि ।
१४७ वगि ।
१४८ मगि ॥
१४९ तगि ।
१५० त्वगि ।
१५१ श्रगि ।
१५२ श्लगि ।
१५३ इगि ।
१५४ रिगि ।
१५५ लिगि गत्यर्थाः ॥
रिख (रिखि लिख लि-खि) त्रख त्रिखि शिखि इत्यपि केचित् ।
त्वगि कम्पने च ॥
१५६ युगि ।
१५७ जुगि ।
१५८ वुगि वर्जने ।
१५९ घघ हसने । (दघि पालने लघि शोषणे ।)
१६० मघि मण्डने ।
१६१ शिघि आघ्राणे । (अर्घ मूल्ये)। फक्कादय उदात्तेतः परस्मैभाषाः" ॥
अथ चवर्गीयान्ताः आत्मनेपदिनः एकविंशतिः ॥
१६२ वर्च दीप्तौ ।
१६३ षच सेचने सेवने च ।
१६४ लोचृ दर्शने ।
१६५ शच व्यक्तायां वाचि ।
१६६ श्वच ।

---

१५८ वर्जनम् । त्यागः ।
१६० मण्डनम्—भूषणम्—शोभा च ।
१६१ आघ्राणम्-गन्धोपादानम् ।
१६२ दीप्तिः—प्रकाशः ।
१६३ सेचनम्-आर्द्रीकरणम् । सेवनं शुश्रूषा
१६४ दर्शनम्—प्रेक्षणम् (अवलोकनम्)
१६५ व्यक्ता वाक्—स्फुटा—वाणी ।

१६७ श्वचि गतौ । (शचिच ।)
१६८ कच बन्धने ।
१६९ काचि ।
१७० काचि दीप्तिबन्धनयोः ।
१७१ मच ।
१७२ मुचि कल्कने । कथन इत्यन्ये ॥
१७३ माचि धारणोच्छ्रायपूजनेषु ।
१७४ पाचि व्यक्तीकरणे ।
१७५ ष्टुच प्रसादे ।
१७६ ऋज गतिस्थानार्जनोपार्जनेषु ।
१७७ ऋजि ।
१७८ भृजी भर्जने ।
१७९ एजृ ।
१८० भ्रेजृ ।
१८१ भ्राजृ दीप्तौ ।
१८२ ईज गतिकुत्सनयोः ॥

१६८ बन्धनम्—संयमनम् ।
१७२ कल्कनम्—दम्भः—शाठ्यं च (कथनम् ।
१७३ धारणम्—ग्रहणम्—उच्छ्रायः उन्नतिः—पूजनम्—अर्चा ।
१७४ व्यक्तीकरणम्—स्फुटीकरणम् ।
१७५ प्रसादः—प्रसन्नता ।
१७८ भर्जनम्—जलं विना तण्डुलादेः सन्तापविशेषः ।
१८२ कुत्सनम्—गर्हणम् ।

'वर्चादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥
अथ चवर्गीयान्ता व्रज्यन्ताः परस्मैपदिनः द्विसप्ततिः ॥
१८३ शुच शोके ।
१८४ कुच शब्दे तारे ।
१८५ कुन्च ।
१८६ क्रुन्च कौटिल्याल्पीभावयोः
१८७ लुन्च अपनयने ।
१८८ अन्चु गतिपूजनयोः ।
१८९ वन्चु ।
१९० चन्चु ।
१९१ तन्चु ।
१९२ त्वन्चु ।
१९३ म्रुन्चु ।
१९४ म्लुन्चु ।
१९५ म्रुचु ।
१९६ म्लुचु गत्यर्थाः ।
१९७ ग्रुचु ।
१९८ ग्लुचु ।
१९९ कुजु ।
२०० खुजु स्तेयकरणे ।

१८६ कौटिल्यं—कुटिलता अल्पीभावः—न्यूनीभवनम् ।
१८७ अपनयनं—दूरीकरणम् ।
२०० स्तेयकरणम्-चौर्य्यापारः ।

२०१ ग्लुन्चु ।
२०२ षस्ज गतौ । (षस्जिरात्मनेपद्यपि)।
२०३ गुजि अव्यक्ते शब्दे ।
२०४ अर्च पूजायाम् ।
२०५ म्लेछ अव्यक्ते शब्दे ।
२०६ लछ ।
२०७ लाछि लक्षणे ।
२०८ वाछि इच्छायाम् ।
२०९ आछि आयामे ।
२१० ह्रीछ लज्जायाम् ।
२११ हुर्छा कौटिल्ये ।
२१२ मुर्छा मोहसमुच्छ्राययोः।
२१३ स्फुर्छा विस्तृतौ ।
२१४ युछ प्रमादे ।
२१५ उछि उञ्छे ।
२१६ उछी विवासे ।
२१७ ध्रज ।
२१८ ध्रजि ।

२०७ लक्षणम्—चिह्नम् ।
२०९ आयामः—दैर्घ्यम् ।
२१० लज्जा—व्रीडा ।
२१२ मोहः—अविवेकः—समुच्छ्रायः, समुन्नतिः ।
२१३ विस्तृतिः—विस्तारः ।
२१४ प्रमादः—अनवधानता ।
२१५ उञ्छः—कणश आदानम् ।
२१६ विवासः—समाप्तिः ।

२१९ धृज ।
२२० धृजि ।
२२१ ध्वज ।
२२२ ध्वजि गतौ । (ध्रिज च)
२२३ कूज अव्यक्ते शब्दे ।
२२४ अर्ज
२२५ षर्ज अर्जने ।
२२६ गर्ज शब्दे।
२२७ तर्ज भर्त्सने ।
२२८ कर्ज व्यथने ।
२२९ खर्ज पूजने च ।
२३० अज गतिक्षेपणयोः ।
२३१ तेज पालने ।
२३२ खज मन्थे । (कज मद इत्येके)।
२३३ खजि गतिवैकल्ये ।
२३४ एजृ कम्पने ।
२३५ टुओस्फूर्जा वज्रनिर्घोषे ।
२३६ क्षि क्षये।
२३७ क्षीज अव्यक्ते शब्दे ।

२२७ भर्त्सनम्—अपकारः ।
२२८ व्यथनम्—भयं-सञ्चलनञ्च ।
२३२ मन्थः—विलोडनम् ।
२३३ गतिवैकल्यम्—गमनविकलता ।
२३५ वज्रनिर्घोषः—वज्रशब्दः ।
२३६ क्षयः—नाशः ।
भर्जनम्—अस्यार्थ उक्तः ।

२३८ लज
२३९ लजि भर्जने ।
२४० लाज
२४१ लाजि भर्त्सने च ।
२४२ जज
२४३ जजि युद्धे ।
२४४ तुज हिंसायाम् ।
२४५ तुजि पालने ।
२४६ गज
२४७ गजि
२४८ गृज
२४९ गृजि
२५० मुज
२५१ मुजि शब्दार्थाः । गज मदने च ।
२५२ वज
२५३ व्रज गतौ । शुचादय उदात्ता उदात्तेतः (क्षिवर्जं) परस्मैभाषाः ॥ अथ टवर्गीयान्ताश्शाडन्ताः आत्मनेपदिनः षट्त्रिंशत् ॥
२५४ अट्ट अतिक्रमहिंसयोः
२५५ वेष्ट वेष्टने ।
२५६ चेष्ट चेष्टायाम् ।
२५७ गोष्ट
२५८ लोष्ट सङ्घाते ।
२५९ घट्ट चलने ।
२६० स्फुट विकसने ।
२६१ अठि गतौ ।
२६२ वठि एकचर्यायाम् ।
२६३ मठि
२६४ कठि शोके ।
२६५ मठि पालने ।
२६६ हेठ विबाधायाम् ।
२६७ एठ च ।
२६८ हिडि गत्यनादरयोः ।
२६९ हुडि सङ्घाते ।
२७० कुडि दाहे ।
२७१ बडि विभाजने ।
२७२ मडि च ।
२७३ भडि परिभाषणे ।

---

२४४ हिंसा –प्राणिवियोगानुकूलव्यापारः ।
२४५ पालनं -रक्षणम् ।
२५१ मदनम्—मदः—चित्तविकारः ।
२५४ अतिक्रमः-जयः ।
२५५ वेष्टनम्-परिवेष्टनम् ।
२५६ चेष्टा—शरीरव्यापारः ।
२५७ संघातः—समूहः ।
२६० विकसनम्—अवयवविभागः ।
२६२ एकचर्या—सहायं विना चरणम् ।
२६३ शोकः–इह आध्यानम् ।
२६६ विबाधः—विशेषेण बाधा शाठ्यम् ।
२६८–अनादरः-तिरस्कारः ।
२७० दाहः–भस्मीकरणम् ।
२७१ विभाजनम्–विभागः ।
२७३ परिभाषणम्—परिहासः—सनिन्दोपालम्भश्च ।

२७४ पिडि सङ्घाते ।
२७५ मुडि मार्जने ।
२७६ तुडि तोडने ।
२७७ हुडि वरणे ॥ हरण इत्येके ॥ (स्फुडि विकसने) ।
२७८ चडि कोपे ।
२७९ शडि रुजायां सङ्घाते च ।
२८० तडि ताडने ।
२८१ पडि गतौ ।
२८२ कडि मदे ।
२८३ खडि मन्थे ।
२८४ हेडृ
२८५ होडृ अनादरे ।
२८६ वाडृ आप्लाव्ये ।
२८७ द्राडृ
२८८ ध्राडृ विशरणे ।
२८९ शाडृ श्लाघायाम् ॥ अष्टादश उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥ अथ टवर्गीयान्तसमाप्तेः परस्मैपदिनः पञ्चाशत् ॥
२९० शौटृ गर्वे ।
२९१ यौटृ बन्धे ।
२९२ म्लेटृ
२९३ म्रेडृ उन्मादे ।
२९४ कटे वर्षावरणयोः ॥ चटे इत्येके ॥
२९५ अट
२९६ पट गतौ ।
२९७ रट परिभाषणे ।
२९८ लट बाल्ये ।
२९९ शट रुजाविशरणगत्यवसादनेषु ।
३०० वट वेष्टने ।
३०१ किट

२७५ मार्जनम्–शुद्धि र्न्यग्भावश्च ।
२७६ तोडनम्–प्रतिघातः ।
२७७ वरणम्—स्वीकारः ।
२७९ रुजा–रोगः ।
२८० ताडनम्—आघातः ।
२८२ मदः–चित्तविकारः ।
२८३ मन्थः–विलोडनम् ।
२८४ अनादरः परिभवः ।
२८६ आप्लाव्यम्–आप्लवः (उत्प्लवः)
२८७ विशरणम्—अवयवविभागः ।
२८९ श्लाघा–आत्मप्रशंसा ।
२९० गर्वः–अभिमानः ।
२९२–उन्मादः–चित्तविकारः ।
२९४ आवरणम्—आच्छादनम् ।
२९७ परिभाषणम् । परिहासः–सनिन्दोपालम्भश्च ।
२९८ बाल्यम्–बालभावः– (शिशुत्वम्)
२९९ रुजा–रोगः–विशरणम्–अवयवविभागः । अवसादनम्—दुःखम् ।
३०१ त्रासः––भयम् ।

३०२ खिट त्रासे ।
३०३ शिट
३०४ षिट अनादरे ।
३०५ जट
३०६ झट सङ्घाते ।
३०७ भट भृतौ ।
३०८ तट उच्छ्राये ।
३०९ खट काङ्क्षायाम् ।
३१० णट नृत्तौ ।
३११ पिट शब्दसंघातयोः ।
३१२ हट दीप्तौ ।
३१३ षट अवयवे ।
३१४ लुट विलोडने । डान्तोऽयमित्येके ।
३१५ चिट परप्रेष्ये ।
३१६ विट शब्दे ।
३१७ बिट आक्रोशे । हिट इत्येके ॥
३१८ इट
३१९ किट
३२० कटी गतौ ।
३२१ मडि भूषायाम् ।
३२२ कुडि वैकल्ये । कुटीत्येके ।
३२३ मुड
३२४ प्रुड मर्दने ।
३२५ चुडि अल्पीभावे ।
३२६ मुडि खण्डने ॥ पुडि चेत्येके ॥
३२७ रुटि
३२८ लुटि स्तेये ॥ रुठि लुठि इत्येके । रुडि लुडि इत्यपरे ॥
३२९ स्फुटिर् विशरणे ॥ स्फुटि इत्यपि केचित् ॥
३३० पठ व्यक्तायां वाचि ।
३३१ वठ स्थौल्ये ।
३३२ मठ मदनिवासयोः ।
३३३ कठ कृच्छ्रजीवने ।
३३४ रट परिभाषणे । रठ इत्येके ।
३३५ हठ प्लुतिशठत्वयोः ॥ बलात्कार इत्यन्ये ॥
३३६ रुठ
३३७ लुठ
३३८ उठ उपघाते ॥ ऊठ इत्येके
३३९ पिठ हिंसासंक्लेशनयोः ।

---

३०४ अनादरः—तिरस्कारः ।
३०७ भृतिः—भरणम् ।
३१५ परप्रेष्यः—प्रेषणम् ।
३१७ आक्रोशः—विरुद्धानुध्यानम् ।
३२४ मर्दनम्—तोडनम् ।
३२६ खण्डनम्—छेदनम् ।
३३१ स्थौल्यम्—पुष्टता ।
३३२ मदः—चित्तविकारः ।
३३५ प्लुतिः—प्लवनम् । शठत्वं क्रौर्यम् ।

३४० शठ कैतवे च।
३४१ शुठ गतिप्रतिघाते ॥ शुठि-इति स्वामी।
३४२ कुठि च।
३४३ लुठि आलस्ये प्रतिघाते च॥
३४४ शुठि शोषणे।
३४५ रुठि
३४६ लुठि गतौ।
३४७ चुड्ड भावकरणे।
३४८ अड्ड अभियोगे।
३४९ कड्ड कार्कश्ये ॥ चुड्डादयस्त्रयो दोपधाः ॥
३५० क्रीडृ विहारे।
३५१ तुडृ तोडने ॥ तूडृ इत्येके ॥
३५२ हुडृ
३५३ हूडृ
३५४ होडृ गतौ।
३५५ रौडृ अनादरे।
३५६ रोडृ
३५७ लोडृ उन्मादे।
३५८ अड उद्यमे।

---

३४० कैतवम्—धौर्त्यम्।
३४७ भावकरणम् -अभिप्रायसूचनम्।
३४९ कार्कश्यम्—काठिन्यम्।
३५१ तोडनम्—दारणं हिंसनं च।
३५६ उन्मादः—चित्तविभ्रमः।
३५८ उद्यमः—उद्योगः।

३५९ लड विलासे ॥ लल इत्येके ॥
३६० कड मदे ॥ कडि इत्येके ॥
३६१ गडि वदनैकदेशे ॥ शौटादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ अथ पवर्गीयान्ता आत्मनेपदिनः स्तोभत्यन्ताश्चतुस्त्रिंशत् ॥
३६२ तिपृ
३६३ तेपृ
३६४ ष्टिपृ
३६५ ष्टेपृ क्षरणार्थाः ॥ आद्योऽनुदात्तः ॥ तेपृ कम्पने च ॥
३६६ ग्लेपृ दैन्ये।
३६७ टुवेपृ कम्पने।
३६८ केपृ।
३६९ गेपृ
३७० ग्लेपृ च।
३७१ मेपृ
३७२ रेपृ
३७३ लेपृ गतौ।
३७४ त्रपूष् लज्जायाम्।
३७५ कपि चलने।
३७६ रबि

---

३५९ विलासः—क्रीडा।
३६० मदः—दर्पः।
३६६ दैन्यम्—खेदः।

३७७ लबि
३७८ अबि शब्दे ।
३७९ लबि अवस्रंसने च ।
३८० कबृ वर्णे ।
३८१ क्लीबृ अधार्ष्ट्ये ।
३८२ क्षीबृ मदे ।
३८३ शीभृ कत्थने
३८४ चीभृ च ।
३८५ रेभृ शब्दे ॥ अभिरभी क्वचित्पठ्येते ॥ लभि च ।
३८६ ष्टभि
३८७ स्कभि प्रतिबन्धे ।
३८८ जभी
३८९ जृभि गात्रविनामे ।
३९० शल्भ कत्थने ।
३९१ वल्भ भोजने ।
३९२ गल्भ धार्ष्ट्ये ।
३९३ श्रम्भु प्रमादे ॥ दन्त्यादिश्च
३९४ ष्टुभु स्तम्भे ॥ तिप्यादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥ तिपिस्तवनुदात्तः ॥ अथ पवर्गीयान्ताः परस्मैपदिनः एकचत्वारिंशत् ॥
३९५ गुपू रक्षणे ।
३९६ धूप सन्तापे ।
३९७ जप
३९८ जल्प व्यक्तायां वाचि । जप मानसे च ॥
३९९ चप सान्त्वने ।
४०० षप समवाये ।
४०१ रप
४०२ लप व्यक्तायां वाचि ।
४०३ चुप मन्दायां गतौ ।
४०४ तुप
४०५ तुम्प
४०६ त्रुप
४०७ त्रुम्प
४०८ तुफ
४०९ तुम्फ
४१० त्रुफ
४११ त्रुम्फ हिंसार्थाः ।
४१२ पर्प
४१३ रफ
४१४ रफि

---

३७९ अवस्रंसनम्—अधः पतनम् ।
३८१ अधार्ष्ट्यम्—अधृष्टता (अप्रगल्भता ।
३८३ कत्थनम्—श्लाघा ।
३८७ प्रतिबन्धः—अवरोधः ।
३८९ गात्रविनामः—तन्द्रया मुखव्यादानम् ।
३९२ धार्ष्ट्यम्—धृष्टता ।
३९६ सन्तापः—दुःखम् ।
३९९ सान्त्वनम्— शान्तिः ।
४०० समवायः—सम्बन्धः(सम्यगवबोधो वा)

४१५ अर्व
४१६ पर्व
४१७ लर्व
४१८ वर्व
४१९ मर्व
४२० कर्व
४२१ खर्व
४२२ गर्व
४२३ शर्व
४२४ षर्व
४२५ चर्व गतौ ।
४२६ कुबि आच्छादने ।
४२७ लुबि ।
४२८ तुबि अर्दने ।
४२९ चुबि वक्त्रसंयोगः ।
४३० पुभु
४३१ षुम्भु हिंसार्थौ । षिभु षिम्भु इत्येके ॥
४३२ शुभ
४३३ शुम्भ भाषणे । भासन इत्येके ॥ हिंसायामित्यन्ये॥ गुपादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ अथ अनुनासिकान्ताः कम्यन्ताः आत्मनेपदिनो दश ॥
४३४ घिणि ।
४३५ घुणि
४३६ घृणि ग्रहणे ।
४३७ घुण
४३८ घूर्ण भ्रमणे ।
४३९ पण व्यवहारे स्तुतौ च ।
४४० पन च ।
४४१ भाम क्रोधे ।
४४२ क्षमूष् सहने ।
४४३ कमु कान्तौ ॥ घिण्यादय उदात्ता अनुदात्तेतः आत्मनेभाषाः ॥ अथ क्रम्यन्ताः परस्मैपदिनः त्रिंशत् ॥
४४४ अण
४४५ रण
४४६ वण ।
४४७ भण ।
४४८ मण
४४९ कण ।
४५० क्वण
४५१ व्रण
४५२ भ्रण
४५३ ध्वण शब्दार्थाः ॥ धण इत्यपि केचित् ॥

---

४२६ आच्छादनम्—आवरणम् ।
४२७ अर्दनम् । पीडनम् ।
४२९ वक्त्रसंयोगः—चुम्बनम् ।
४३७ भ्रमणम्—इतस्ततश्चलनम् ।

४५४ ओणृ अपनयने ।
४५५ शोणृ वर्णगत्योः ।
४५६ श्रोणृ सङ्घाते ।
४५७ श्लोणृ च ।
४५८ पैणृ गतिप्रेरणश्लेषणेषु (लैणृ इत्यपि) ।
४५९ भ्रन शब्दे । वण इत्यपि केचित् ॥
४६० कनी दीप्तिकान्तिगतिषु ।
४६१ ष्टन
४६२ वन शब्दे ।
४६३ वन ।
४६४ षण सम्भक्तौ ।
४६५ अम गत्यादिषु ।
४६६ द्रम
४६७ हम्म
४६८ मीमृ गतौ । मीमृ शब्दे च ॥
४६९ चमु ।
४७० छमु ।
४७१ जमु ।
४७२ झमु अदने । जिमु इति केचित् ।

४७३ क्रमु पादविक्षेपे ॥ अनादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ अथ रेवत्यन्ता आत्मनेपदिनश्चत्वारिंशत् ॥
४७४ अय
४७५ वय
४७६ पय
४७७ मय
४७८ चय
४७९ तय
४८० णय गतौ ।
४८१ दय दानगतिरक्षणहिंसादानेषु ।
४८२ रय गतौ । लय च ॥
४८३ ऊयी तन्तुसन्ताने ।
४८४ पूयी विशरणे दुर्गन्धे च ।
४८५ क्नूयी शब्दे उन्दे च ।
४८६ क्ष्मायी विधूनने ।
४८७ स्फायी
४८८ ओप्यायी वृद्धौ ।
४८९ तायृ सन्तानपालनयोः ।
४९० शल चलनसंवरणयोः ।

---

४५४ अपनयनम्—दूरीकरणम् ।
४५८ प्रेरणम्—प्रपणं । श्लेषणं सम्बन्धः
४६३ संभक्ति—सम्यक्सेवनम् ।
४७१ अदनम्—भक्षणम् ।
४७३ पादविक्षेपः—चरणसंचालनम् ।
४८३ तन्तुसन्तानम्—तन्तुविस्तारः ।
४८४ विशरणम्—अवयवविभागः
४८५ उन्दः—क्लेदनम् ।
४८६ विधूननम्—कम्पनम् ।

४९१ वल
४९२ वल्ल संवरणे सञ्चरणे च ।
४९३ मल
४९४ मल्ल धारणे ।
४९५ भल
४९६ भल्ल परिभाषणहिंसादानेषु।
४९७ कल शब्दसङ्ख्यानयोः ।
४९८ कल्ल अव्यक्ते शब्दे । अशब्द इति स्वामी ॥
४९९ तेवृ
५०० देवृ देवने ।
५०१ षेवृ
५०२ गेवृ
५०३ ग्लेवृ
५०४ पेवृ
५०५ मेवृ ।
५०६ म्लेवृ सेवने ॥ शेवृ खेवृ क्लेवृ इत्येके ॥
५०७ रेवृ प्लवगतौ ॥ अयादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥ अथावत्यन्ताः परस्मैपदिनः एकनवतिः ॥
५०८ मव्य बन्धने ।

४९७ संख्यानम्—परिगणनम् ।
४९८ अशब्दः—तूष्णीम्भावः ।
४९९ देवनम्—दुःखम् ।

५०९ सूर्क्ष्य
५१० ईर्क्ष्य
५११ ईर्ष्य ईर्ष्यार्थाः ।
५१२ हय गतौ ।
५१३ शुच्य अभिषवे । चुच्य इत्येके ॥
५१४ हर्य गतिकान्त्योः ।
५१५ अल भूषणपर्याप्तिवारणेषु ॥ अयं स्वरितेदित्येके ॥
५१६ ञिफला विशरणे ।
५१७ मील
५१८ श्मील
५१९ स्मील
५२० क्ष्मील निमेषणे ।
५२१ पील प्रतिष्टम्भे ।
५२२ नील वर्णे ।
५२३ शील समाधौ ।
५२४ कील बन्धने ।
५२५ कूल आवरणे ।

५१३ अभिषवः—स्नपनं स्नानं सुरासन्धानञ्च ।
५१५ भूषणम्—अलङ्करणम् । पर्याप्तिः । पूर्णता—वारणं । निषेधः ।
५१६ विशरणम्—अवयवविभागः ।
५१७ निमेषणम्—सङ्कोचः ।
५२१ प्रतिष्टम्भः—अवरोधः । निरोधः ।
५२३ समाधि—चित्तवृत्तिनिरोधः ।
५२५ आवरणम्—आच्छादनम् ।

५२६ शूल रुजायां सङ्घोषे च ।
५२७ तूल निष्कर्षे ।
५२८ पूल सङ्घाते ।
५२९ मूल प्रतिष्ठायाम् ।
५३० फल निष्पत्तौ ।
५३१ चुल्ल भावकरणे ।
५३२ फुल्ल विकसने ।
५३३ चिल्ल शैथिल्ये भावकरणे च ।
५३४ तिल गतौ । तिल्ल इत्येके ॥
५३५ वेल्ल
५३६ चेल्ल
५३७ केल्ल
५३८ खेल्ल
५३९ क्ष्वेल्ल
५४० वेल्ल चलने ।
५४१ पेल्ल
५४२ फेल्ल
५४३ शेल्ल गतौ । षेल्ल इत्येके ॥
५४४ स्खल सञ्चलने ।
५४५ खल सञ्चये ।
५४६ गल अदने ।
५४७ षल गतौ ।
५४८ दल विशरणे ।
५४९ श्वल
५५० श्वल्ल आशुगमने ।
५५१ खोल्ल
५५२ खोॠ गतिप्रतिघाते ।
५५३ धोॠ गतिचातुर्ये ।
५५४ त्सर छद्मगतौ ।
५५५ क्मर हूर्च्छने ।
५५६ अभ्र
५५७ वभ्र
५५८ मभ्र
५५९ चर गत्यर्थाः ॥ चरतिर्भक्षणेऽपि ॥
५६० ष्ठिवु निरसने ।
५६१ जि जये ।
५६२ जीव प्राणधारणे ।
५६३ पीव

---

५२६ रुजा—रोगः—
५२७ निष्कर्षः—निष्कोषणं तद्यान्तर्गतस्य वहिर्निः सारणम् ।
५३० निष्पत्तिः— पूर्णता—सिद्धिः ।
५३१ भावकरणम्—अभिप्रायसूचनम् ।
५४५ सञ्चयः—सङ्ग्रहः—एकत्रीकरणम् ।
५४९ आशुगमनम्—शीघ्रगतिः ।
५५२ गतिप्रतिघातः—गमननिरोधः ।
५५३ गतिचातुर्यम्—गमननैपुण्यम्
५५४ छद्मगतिः—कपटगमनम् ।
५५५ हुर्छनम्—कौटिल्यम् ।
५६० निरसनम्—थूत्कीकरणम् ।
५६२ प्राणधारणम् जीवनम् ।
५६३ स्थौल्यम्—पीवरत्वम् ।

५६४ मीव
५६५ तीव
५६६ णीव स्थौल्ये ।
५६७ क्षीवु ।
५६८ क्षेवु निरसने ।
५६९ उर्वी ।
५७० तुर्वी ।
५७१ थुर्वी ।
५७२ दुर्वी ।
५७३ धुर्वी हिंसार्थाः ।
५७४ गुर्वी उद्यमने ।
५७५ मुर्वी बन्धने ।
५७६ पुर्व ।
५७७ पर्व ।
५७८ मर्व पूरणे ।
५७९ चर्व अदने ।
५८० भर्व हिंसायाम् ।
५८१ कर्व ।
५८२ खर्व ।
५८३ गर्व दर्पे ।
५८४ अर्व ।
५८५ शर्व ।
५८६ षर्व हिंसायाम् ।
५८७ इवि व्याप्तौ ।
५८८ पिवि ।
५८९ मिवि ।
५९० णिवि सेचने । (षिवीत्येके) । सेवन इति तरङ्गिण्याम् ॥
५९१ हिवि ।
५९२ दिवि ।
५९३ धिवि ।
५९४ जिवि प्रीणनार्थाः ।
५९५ रिवि ।
५९६ रवि ।
५९७ धवि गत्यर्थाः ।
५९८ कृवि हिंसाकरणयोश्च ।
५९९ मव बन्धने ।
६०० अव रक्षणगतिकान्तिप्रीतितृप्त्यवगमप्रवेशश्रवणस्वाम्यर्थयाचनक्रियेच्छादीप्त्यवाप्त्यालिङ्गनहिंसादानभागवृद्धिषु ॥ मव्यादय उदात्ता उदात्तेतः

५६७ निरसनम्—थूत्कीकरणम् ।
५७४ उद्यमनम्—उद्योगः ।
५७५ बन्धनम्—निरोधः ।
५७६ पूरणम्—तृप्तिः ।
५७८ अदनम्—चर्वणम् ।
५८१ दर्पः—अहङ्कारः ।
५८७ व्याप्तिः—व्यापनम् ।
५८८ सेचनम्—आर्द्रीभवनम् ।
५९४ प्रीणनम्—जीवनम् ।
६०० अवगमः—ज्ञानम्

परस्मैभाषाः ॥ जिस्त्वनुदात्तः ॥

६०१ धावु गतिशुद्ध्योः ॥ उदात्तः स्वरितेदुभयतोभाषः ॥ अथोष्मान्ता आत्मनेपदिनो द्विपञ्चाशत् ॥

६०२ धुक्ष ।

६०३ धिक्ष संदीपनक्लेशनजीवनेषु ।

६०४ वृक्ष वरणे ।

६०५ शिक्ष विद्योपादाने ।

६०६ भिक्ष भिक्षायामलाभे लाभे च ।

६०७ क्लेश अव्यक्तायां वाचि । बाधन इति दुर्गः ॥

६०८ दक्ष वृद्धौ शीघ्रार्थे च ।

६०९ दीक्ष मौण्ड्येज्योपनयननियमव्रतादेशेषु ।

६१० ईक्ष दर्शने ।

६११ ईष गतिहिंसादर्शनेषु ।

६१२ भाष व्यक्तायां वाचि ।

६१३ वर्ष स्नेहने ।

६१४ गेषृ अन्विच्छायाम् । ग्लेषृ इत्येके ॥

६१५ पेषृ प्रयत्ने । (एषृ इत्येके । येषृ इत्यप्यन्ये) ।

६१६ जेषृ ।

६१७ णेषृ ।

६१८ एषृ ।

६१९ प्रेषृ गतौ ।

६२० रेषृ ।

६२१ हेषृ ।

६२२ ह्लेषृ अव्यक्ते शब्दे ।

६२३ कासृ शब्दकुत्सायाम् ।

६२४ भासृ दीप्तौ ।

६२५ णासृ ।

६२६ रासृ शब्दे ।

६२७ णस कौटिल्ये ।

अवाप्तिः—प्राप्तिः ।
आलिङ्गनम्—मिलनम् ।
भागः—विभागः ।
६०१ शुद्धिः—पवित्रता ।
६०२ सन्दीपनम्—ज्वलनम् ।
क्लेशनम्—क्लेशः ।
जीवनम्—प्राणधारणम् ।
६०४ वरणम्—स्वीकारः ।
६०५ विद्योपादानम्—विद्याग्रहणम् ।
६०६ अलाभः—अप्राप्तिः ।
लाभः—प्राप्तिः ।

६०९ मौण्ड्यम्—केशवपनम् ।
इज्या—यागः
उपनयनम्—व्रतबन्धः ।
नियमः—संयमः ।
व्रतम्—उपवासः ।
आदेशः—आज्ञा—(निदेशः)
६१३ स्नेहनम्—चिक्कणम् ।
६१४ अन्विच्छा—अन्वेषणम् ।

६२८ भ्यस भये ।
६२९ आङः शसि इच्छायाम् ।
६३० ग्रसु ।
६३१ ग्लसु अदने ।
६३२ ईह चेष्टायाम् ।
६३३ बंहि ।
६३४ मंहि वृद्धौ । (बंहीत्येके)
६३५ अंहि गतौ ।
६३६ गर्ह ।
६३७ गल्ह कुत्सायाम् ।
६३८ बर्ह ।
६३९ बल्ह प्राधान्ये ।
६४० वर्ह ।
६४१ वल्ह परिभाषणहिंसाच्छादनेषु ।
६४२ प्लिह गतौ ।
६४३ वेहृ (बेहृ) ।
६४४ जेहृ
६४५ वाहृ (बाहृ) प्रयत्ने । जेहृ गतावपि ॥
६४६ द्राहृ निद्राक्षये ॥ निक्षेप इत्येके ॥
६४७ काशृ दीप्तौ ।
६४८ ऊह वितर्के ।
६४९ गाहू विलोडने ।
६५० गृहू ग्रहणे ।
६५१ ग्लहच ।
६५२ घुषि कान्तिकरणे । घष इति केचित । घुक्षादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥ गृहिस्तु वेट् । अथ अर्हत्यन्ताः परस्मैपादिन एकनवतिः ॥
६५३ घुषिर् अविशब्दने । शाब्द इति अन्ये पेठुः ॥
६५४ अक्षू व्याप्तौ ।
६५५ तक्षू
६५६ त्वक्षू तनूकरणे ।
६५७ उक्ष सेचने ।
६५८ रक्ष पालने ।
६५९ णिक्ष चुम्बने ।
६६० त्रक्ष
६६१ ष्ट्रक्ष (तृक्ष ष्ट्रक्ष)
६६२ णक्ष गतौ ।
६६३ वक्ष रोषे । सङ्घात इत्येके ।

---

६४० परिभाषणम् -अनृतभाषणम् ।
आच्छादनम्—आवरणम् ।
६४६ निद्राक्षयः—निद्राभङ्गः (जागरणम्)
६४८ वितर्कः—विचारः ।
६४९ विलोडनम्—प्रतीघातः ।
६५३ अविशब्दनम्—अप्रतिज्ञानम् ।
६५५ तनूकरणम्—तीक्ष्णीकरणम् ।

६६४ मृक्ष सङ्घाते। म्रक्ष इत्येके।
६६५ तक्ष त्वचने। पक्ष परिग्रह इत्यके।
६६६ सूर्क्ष आदरे। षूर्क्ष इति केचित्।
६६७ काक्षि
६६८ वाक्षि
६६९ माक्षि काङ्क्षायाम्।
६७० द्राक्षि
६७१ ध्राक्षि
६७२ ध्वाक्षि घोरवासिते च।
६७३ चूष पाने।
६७४ तुष तुष्टौ।
६७५ पूष वृद्धौ।
६७६ मूष स्तेये।
६७७ लूष
६७८ रूष भूषायाम्।
६७९ शूष प्रसवे।
६८० यूष हिंसायाम्।
६८१ जूष च।
६८२ भूष अलङ्कारे।
६८३ ऊष रुजायाम्।
६८४ इष उञ्छे।
६८५ कष
६८६ खष
६८७ शिष
६८८ जष
६८९ झष
६९० शष
६९१ वष
६९२ मष
६९३ रुष
६९४ रिष हिंसार्थाः।
६९५ भष भर्त्सने।
६९६ उष दाहे।
६९७ जिषु
६९८ विषु
६९९ मिषु सेचने।
७०० पुष पुष्टौ।
७०१ श्रिषु
७०२ श्लिषु
७०३ प्रुषु
७०४ प्लुषु दाहे।

---

६६५ त्वचनम्—संवरणम्—त्वचोग्रहणञ्च।
६६६ आदरः—सत्कारः।
६६७ काङ्क्षा—इच्छा।
६७० घोरवासितम्—घोरशब्दः।
६७९ प्रसवः—अभ्यनुज्ञानम्।
६८३ रुजा—पीडा।
६८४ उञ्छः—कणशः आदानं कणशाद्यर्जनं शिलम्।
६९५ भर्त्सनम्—रवरवः।
७०१ दाहः—भस्मीकरणम्।

७०५ पृषु
७०६ वृषु
७०७ मृषु सेचने । मृषु सहने च । इतरौ हिंसासंक्लेशनयोश्च ॥
७०८ घृषु सङ्घर्षे ।
७०९ हृषु अलीके ।
७१० तुस
७११ ह्रस
७१२ ह्लस
७१३ रस शब्दे ।
७१४ लस श्लेषणक्रीडनयोः ।
७१५ घस्लृ अदने ।
७१६ जर्ज
७१७ चर्च
७१८ झर्झ परिभाषणहिंसातर्जनेषु ।
७१९ पिसृ
७२० पेसृ गतौ ।
७२१ हसे हसने ।

७०७ सेचनम्—आर्द्रीकरणम् ।
सहनम्—मर्षणम् ।
७०८ संघर्षः— पराभिभवेच्छा ।
७०९ अलीकम्—मिथ्याभाषणम् ।
७१४ श्लेषणम्—आलिङ्गनम् ।
७१६ परिभाषणम्—अनृतभाषणम् ।
तर्जनम्—भर्त्सनम् ।

७२२ णिश समाधौ ।
७२३ मिश
७२४ मश शब्दे रोषकृते च ।
७२५ शव गतौ ।
७२६ शश प्लुतगतौ ।
७२७ शसु हिंसायाम् ।
७२८ शंसु स्तुतौ । दुर्गताविति दुर्गः
७२९ चह परिकल्कने ।
७३० मह पूजायाम् ।
७३१ रह त्यागे ।
७३२ रहि गतौ ।
७३३ दृह
७३४ दृहि
७३५ बृह
७३६ बृहि वृद्धौ बृहि शब्दे च । बृहिर् चेत्यके
७३७ तुहिर्
७३८ दुहिर्
७३९ उहिर् अर्दने ।
७४० अर्ह पूजायाम् ॥ घुषिरादय उदात्ता उदात्तेतःप-

७२२ समाधिः—चित्तवृत्तिनिरोधः ।
७२६ प्लुतगतिः—उत्प्लुत्यगमनम् ।
७२९ परिकल्कनम्-दम्भः शाठ्यंच ।
७३७ अर्दनम्—पीडनम् ।
७४१ दीप्तिः—प्रकाशः ।

रस्मैभाषाः ॥ घसिस्त्व-
नुदात्तः ॥ अथ कृपूपर्य-
न्ता आत्मनेपदिनष्ष-
ड्विंशतिः ॥

७४१ द्युत दीप्तौ ।
७४२ श्विता वर्णे ।
७४३ ञिमिदा स्नेहने ।
७४४ ञिष्विदा स्नेहनमोचन-
यो: । मोहनयोरित्येके ।
ञिक्ष्विदा चेत्येके ॥
७४५ रुच दीप्तावभिप्रीतौ च ।
७४६ घुट परिवर्तने ।
७४७ रुट
७४८ लुट
७४९ लुठ प्रतिघाते ।
७५० शुभ दीप्तौ ।
७५१ क्षुभ सञ्चलने ।
७५२ णभ
७५३ तुभ हिंसायाम् । आद्योऽ
भावेऽपि ॥
७५४ स्रन्सु
७५५ ध्वन्सु
७५६ भ्रन्सु अवस्रंसने । ध्वन्सु-
गतौ च । भ्रन्शु इत्यपि-
केचित् ॥ तृतीय एव ता-
लव्यान्त इत्यन्ये ॥
७५७ स्रम्भु विश्वासे ।
७५८ वृतु वर्तने ।
७५९ वृधु वृद्धौ ।
७६० शृधु शब्दकुत्सायाम् ।
७६१ स्यन्दू प्रस्रवणे ।
७६२ कृपू सामर्थ्ये ॥ द्युताद-
य उदात्ता अनुदात्तेतः
आत्मनेभाषाः ॥ वृत् ॥
अथ त्वरत्यन्ताः त्रयोद-
शात्मनेपदिनः षितश्च ॥
७६३ घट चेष्टायाम् ।
७६४ व्यथ भयसञ्चलनयोः ।
७६५ प्रथ प्रख्याने ।
७६६ प्रस विस्तारे ।
७६७ म्रद मर्दने ।

---

७४४ स्नेहनम्—चिक्कणम् ।
मोचनम्—त्यागः ।
मोहनम्-वशीकरणम् ।
७४५ अभिप्रीतिः—अभिलाषः ।
७४६ परिवर्तनम्—संचालनम्-
७५४ अवस्रंसनम्—अधः पतनम् ।
७५७ विश्वासः—विस्रम्भः ।
७५८ वर्तनम्—स्थितिः ।
७६१ प्रस्रवणम्—निस्यन्दनम् ।
७६२ सामर्थ्यम्—पराक्रमः ।
७६३ चेष्टा—व्यापारः ।
७६५ प्रख्यानम्—प्रसिद्धिः ।
७६७ मर्दनम्—पीडनम् ।

७६८ स्खद स्खदने ।
७६९ क्षजि गतिदानयोः ।
७७० दक्ष गतिहिंसनयोः ।
७७१ क्रप कृपायां गतौ च ।
७७२ कदि
७७३ क्रदि
७७४ क्लदि वैक्लव्ये । वैकल्य इत्येके । त्रयोऽप्यनिदित इति नन्दी । इदित इति स्वामी । कदिक्रदी इदितौ क्रद क्लद इति चानिदितौ इति मैत्रेयः ॥
७७५ ञित्वरा सम्भ्रमे ॥ घटादयः षितः ॥ उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥ अथ फणान्ताः परस्मैपदिनः ॥
७७६ ज्वर रोगे ।
७७७ गड सेचने ।
७७८ हेड वेष्टने ।

७६८ स्खदनम्—विद्रावणम् ।
७७२ वैक्लव्यम्—विकलता ।
७७५ सम्भ्रमः—शीघ्रता ।
७७६ रोगः—व्याधिः ।
७७७ सेचनम्—आर्द्रीकरणम् ।
७७८ वेष्टनम्—परिवेष्टनम् ।

७७९ वट
७८० भट परिभाषणे ।
७८१ णट नृत्तौ । नतावित्येके ॥ गतावित्यन्ये ॥
७८२ ष्टक प्रतिघाते ।
७८३ चक तृप्तौ ।
७८४ कखे हसने ।
७८५ रगे शङ्कायाम् ।
७८६ लगे सङ्गे ।
७८७ ह्रगे
७८८ ह्लगे
७८९ षगे
७९० ष्टगे संवरणे ।
७९१ कगे नोच्यते ।
७९२ अक
७९३ अग कुटिलायां गतौ ।
७९४ कण
७९५ रण गतौ ।
७९६ चण
७९७ शण
७९८ श्रण दाने च । शण गतावित्यन्ये ॥
७९९ श्रथ (श्रथ श्लथ)
८०० क्नथ

७७९ परिभाषणम्—श्रवः ।
७८० संवरणम्—स्वीकारः ।
७९३ कुटिलागतिः—क्रूरगमनम् ।

८०१ क्रथ
८०२ क्लथ हिंसार्थाः ।
८०३ वन च । वनु च नोच्यते ।
८०४ ज्वल दीप्तौ ।
८०५ ह्वल
८०६ ह्मल चलने ।
८०७ स्मृ आध्याने ।
८०८ दॄ भये ।
८०९ नॄ नये ।
८१० श्रा पाके । मारणतोषण-
निशामनेषु
८११ ज्ञा । निशानेष्विति पाठा-
न्तरम् ॥ कम्पने
८१२ चालिः ।
८१३ छादिर् ऊर्जने । जिह्वोन्म-
थने
८१४ लडिः ।
८१५ मदी हर्षग्लेपनयोः ।
८१६ ध्वन शब्दे । दलि-वलि-
स्खलि-रणि-ध्वनि-त्र-
पि-क्षपयश्चेति भोजः ।
८१७ स्वन अवतंसने ॥ घटा-
दयो मितः ॥ जनी-जॄष्-
क्नसु-रञ्जो-ऽमन्ताश्च ।
ज्वल-ह्वल-ह्मल-नमाम-
नुपसर्गाद्वा । ग्ला-स्ना-
वनु-वमां च । न कमि-
अमि-चमाम् ।
८१८ शमो दर्शने ।
८१९ यमोऽपरिवेषणे ।
८२० स्खदिर् अवपरिभ्यां च ।
८२१ फण गतौ ॥ घटादयः फ-
णान्ता मितः । वृत् । ज्व-
राद्य उदात्ता उदात्तेतः
परस्मैभाषाः ॥
८२२ राजृ दीप्तौ । उदात्तः स्व-
रितेदुभयतोभाषाः ॥
८२३ टुभ्राजृ
८२४ टुभ्राशृ
८२५ टुभ्लाशृ दीप्तौ ॥ उदा-
त्ता अनुदात्तेतः आत्म-
नेभाषाः ॥ अथ क्षरत्य-
न्ताः परस्मैपादिनः ॥
८२६ स्यमु

---

८०७ आध्यानम्—उत्कण्ठापूर्वकं स्मरणम् ।
८०९ नयः—प्रापणम् ।
८१० मारणम्—हिंसा-
तोषणम्—तुष्टिः ।
निशामनम्—तीक्ष्णीकरणम् ।
८१३ ऊर्जनम्—बलम् ।
८१४ जिह्वोन्मथनम्—जिह्वया ज्ञापनम् ।
८१५ ग्लेपनम्—दैन्यम् ।
८१९ अपरिवेषणम्—अभोजनम् ।
८२२ दीप्तिः—शोभा ।

८२७ स्वन
८२८ ध्वन शब्दे । फणादयो गताः ॥
८२९ षम
८३० ष्टम अवैकल्ये ॥ वृत् ॥
८३१ ज्वल दीप्तौ ।
८३२ चल कम्पने ।
८३३ जल घातने ।
८३४ टल
८३५ ट्वल वैक्लव्ये ।
८३६ ष्ठल स्थाने ।
८३७ हल विलेखने ।
८३८ णल गन्धे । बन्धन इत्येके ॥
८३९ पल गतौ ।
८४० बल प्राणने धान्यावरोधने च ।
८४१ पुल महत्त्वे ।
८४२ कुल संस्त्याने बन्धुषु च ।
८४३ शल
८४४ हुल
८४५ पत्लृ गतौ । (हुल हिंसायां संवरणे च) ।
८४६ क्वथे निष्पाके ।
८४७ पथे गतौ ।
८४८ मथे विलोडने ।
८४९ टुवम् उद्गिरणे ।
८५० भ्रमु चलने ।
८५१ क्षर सञ्चलने ॥ स्यमादय उदात्तेतः परस्मैभाषाः॥
८५२ षह मर्षणे ॥ उदात्तोऽनुदात्तेदात्मनेभाषः ॥
८५३ रमु क्रीडायाम् । रम इति माधवः । अनुदात्तोऽनुदात्तेदात्मनेभाषः ॥ अथ कसन्ताः परस्मैपदिनः ॥
८५४ षद्लृ विशरणगत्यवसादनेषु ।
८५५ शद्लृ शातने ।

---

८२९ अवैकल्यम्—अविकलता ।
८३२ कम्पनम्—विधूननम् ।
८३३ घातनम्—तक्ष्णयम् ।
८३५ वैक्लव्यम्—भयजनितोद्विग्नता ।
८३६ स्थानम् -उपवेशनाधिकरणम् ।
८३७ विलेखनम्-आकर्षणम् ।
८४० प्राणनम्-जीवधारणम् ।
८४१ महत्त्वम्-उत्कृष्टता ।
८४२ संस्त्यानम्-संघातः ।
बन्धुः-बन्धुतानुकूलव्यापारः ।
८४६ निष्पाकः-नितरां पाचनम् ।
८४८ विलोडनम्-प्रतीघातः ।
८४९ उद्गिरणम्-उद्वमनम् ।
८५२ मर्षणम्—क्षमाऽभिभवश्च ।
८५३ क्रीडा—विहारः ।
८५४ विशरणम्—अवयवविभागः ।
८५५ शातनम्—पीडनम् ।

८५६ क्रुश आह्वाने रोदने च ॥ षदादयस्त्रयोऽनुदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥
८५७ कुच सम्पर्चनकौटिल्यप्रतिष्टम्भविलेखनेषु ।
८५८ वुध अवगमने ।
८५९ रुह बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च ।
८६० कस गतौ । वृत् ॥ कुचादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ रुहिस्त्वनुदात्तेतः ॥ ज्वलादिर्गतः ॥ अथ गुहूत्यन्ताः स्वरितेतः ॥
८६१ हिक्क अव्यक्ते शब्दे ।
८६२ अन्चु गतौ याचने च । अचु इत्येके । अचि इत्यपरे ॥
८६३ टुयाचृ याच्ञायाम् ।
८६४ रेटृ परिभाषणे ।
८६५ चते
८६६ चदे याचने ।
८६७ प्रोथृ पर्याप्तौ ।
८६८ मिदृ
८६९ मेदृ मेधाहिंसनयोः । धान्ताविमाविति स्वामी । धान्ताविति न्यासः ॥
८७० मेधृ सङ्गमे च ।
८७१ णिदृ
८७२ णेदृ कुत्सासन्निकर्षयोः ।
८७३ शृधु
८७४ मृधु उन्दने ।
८७५ बुधिर बोधने ।
८७६ उबुन्दिर् निशामने ।
८७७ वेणृ गतिज्ञानाचिन्तानिशामनवादित्रग्रहणेषु ॥ नान्तोऽप्ययम् ॥
८७८ खनु अवदारणे ।
८७९ चीवृ आदानसंवरणयोः ।
८८० चायृ पूजानिशामनयोः ।
८८१ व्यय गतौ ।
८८२ दाशृ दाने ।
८८३ भेषृ भये ॥ गतावित्येके ॥

---

८५६ आह्वानम्—सम्बोधनम् ।

८५९ बीजजन्म—बीजोत्पत्तिः ।
प्रादुर्भाव—अतिक्रान्तोत्पत्तिः ।

८६४ परिभाषणम्—रवरवः ।

८६७ पर्याप्तिः —पूर्णता ।

८७२ कुत्सा—निन्दा—सन्निकर्षः—सामीप्यम् ।

८७३ उन्दनम्—क्लेदनम् ।

८७६ निशामनम्—चाक्षुषज्ञानम् ।

८७८ अवदारणम्—खननम् ।

८७९ आदानम्—ग्रहणम् संवरणम्- स्वीकारः ।

८८४ भ्रेषृ
८८५ भ्लेषृ गतौ ।
८८६ अस गतिदीप्त्यादानेषु ॥ अष इत्येके ॥
८८७ स्पश बाधनस्पर्शनयोः ।
८८८ लष कान्तौ ।
८८९ चष भक्षणे ।
८९० छष हिंसायाम् ।
८९१ झष आदानसंवरणयोः ।
८९२ भ्रक्ष
८९३ भ्लक्ष अदने ।
(भक्ष इति मैत्रेयः) ।
८९४ दासृ दाने ।
८९५ माहृ माने ।
८९६ गुहू संवरणे ॥ हिक्कादय उदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः ।
अथाजन्ता उभयपदिनः ॥
८९७ श्रिञ् सेवायाम् ॥ उदात्त उभयतो भाषः ।
८९८ भृञ् भरणे ।
८९९ हृञ् हरणे ।
९०० धृञ् धारणे ।
९०१ णीञ् प्रापणे । भूञादयश्चत्वारोऽनुदात्ता उभयतो भाषाः ॥ अथ अजन्ताः परस्मैपदिनः ॥
९०२ धेट् पाने ।
९०३ ग्लै
९०४ म्लै हर्षक्षये ।
९०५ द्यै न्यक्करणे ।
९०६ द्रै स्वप्ने ।
९०७ ध्रै तृप्तौ ।
९०८ ध्यै चिन्तायाम् ।
९०९ रै शब्दे ।
९१० स्त्यै
९११ ष्ट्यै शब्दसङ्घातयोः ।
९१२ खै खदने ।
९१३ क्षै
९१४ जै
९१५ षै क्षये ।
९१६ कै
९१७ गै शब्दे ।
९१८ शै
९१९ श्रै पाके । स्रै इति केषुचित्पाठः ।
९२० पै
९२१ ओवै शोषणे ।
९२२ ष्टै वेष्टने ।

---

८८७ स्पशनम्—ग्रथनम् ।
८९८ भरणम्—पोषणम् ।
८९९ हरणम्—प्रापणं—स्वीकारः स्तेयं नाशनञ्च ।
९०४ हर्षक्षयः—धातुक्षयः ।
९०५ न्यक्करणम्—तिरस्कारः

९२३ ष्णै वेष्टने ॥ शोभायां चेत्येके ॥
९२४ दैप् शोधने ।
९२५ पा पाने ।
९२६ घ्रा गन्धोपादाने ।
९२७ ध्मा शब्दाग्निसंयोगयोः ।
९२८ ष्ठा गतिनिवृत्तौ ।
९२९ म्ना अभ्यासे ।
९३० दाण् दाने ।
९३१ ह्वृ कौटिल्ये ।
९३२ स्वृ शब्दोपतापयोः ।
९३३ स्मृ चिन्तायाम् ।
९३४ ह्वृ संवरणे ।
९३५ सृ गतौ ।
९३६ ऋ गतिप्रापणयोः ।
९३७ गृ
९३८ घृ सेचने ।
९३९ ध्वृ हूर्च्छने ।
९४० स्रु गतौ ।
९४१ षु प्रसवैश्वर्ययोः ।
९४२ श्रु श्रवणे ।

९२६ गन्धोपादानम्—गन्धग्रहणम् ।
९२८ गतिनिवृत्तिः—गमननिरोधः ।
९३१ कौटिल्यम्—क्रौर्यम्—
९३२ उपतापः—रोगः ।
९३३ चिन्ता—स्मृतिः ।
९३९ हूर्छनम्—कौटिल्यम् ।

९४३ ध्रु स्थैर्ये ·
९४४ दु
९४५ द्रु गतौ ।
९४६ जि
९४७ ज्रि अभिभवे ॥ धयत्यादयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः ॥ अथ डीङन्ता ङितः ॥
९४८ ष्मिङ् ईषद्धसने ।
९४९ गुङ् अव्यक्ते शब्दे ।
९५० गाङ् गतौ ।
९५१ कुङ्
९५२ घुङ्
९५३ उङ्
९५४ ङुङ् शब्दे । उङ् कुङ् खुङ् गुङ् घुङ् ङुङ् इत्यन्ये ॥
९५५ च्युङ्
९५६ ज्युङ्
९५७ प्रुङ्
९५८ प्लुङ् गतौ । क्लुङ् इत्येके ॥
९५९ रुङ् गतिरेषणयोः ।
९६० धृङ् अवध्वंसने ।
९६१ मेङ् प्रणिदाने ।

९४६ अभिभवः–न्यूनीकरणं न्यूनीभवनं च ।
९५९ रेषणम्—हिंसा ।
९६० अवध्वंसनम्—विनाशः ।

९६२ देङ् रक्षणे ।
९६३ श्यैङ् गतौ ।
९६४ प्यैङ् वृद्धौ ।
९६५ त्रैङ् पालने ॥ ष्मिङ्ङादयोऽनुदात्ता आत्मनेभाषाः ॥
९६६ पूङ् पवने ।
९६७ मूङ् बन्धने ।
९६८ डीङ् विहायसा गतौ ॥ पूङादयस्त्रय उदात्ता आत्मनेभाषाः ॥
९६९ तॄ प्लवनतरणयोः ॥ उदात्तः परस्मैभाषः ॥ अथाष्टावात्मनेपदिनः ॥
९७० गुप गोपने ।
९७१ तिज निशाने ।
९७२ मान पूजायाम् ।
९७३ बध बन्धने ॥ गुपादयश्चत्वार उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥
९७४ रभ राभस्ये ।
९७५ डुलभष् प्राप्तौ ।
९७६ ष्वन्ज परिष्वङ्गे ।
९७७ हद पुरीषोत्सर्गे ॥ रभादयश्चत्वार उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥
९७८ ञिष्विदा अव्यक्ते शब्दे ॥ उदात्त उदात्तेत् परस्मैभाषः ॥
९७९ स्कन्दिर् गतिशोषणयोः
९८० यभ मैथुने ।
९८१ णम प्रह्वत्वे शब्दे च ।
९८२ गम्लृ ।
९८३ सृप्लृ गतौ ।
९८४ यमउपरमे ।
९८५ तप सन्तापे ।
९८६ त्यज हानौ ।
९८७ षन्ज सङ्गे ।
९८८ दृशिर् प्रेक्षणे ।
९८९ दन्श दशने ।

---

९६१ प्रणिदानम्—विनिमयः-प्रत्यर्पणं च ।
९६६ पवनम्—पवित्रीकरणम् ।
९६८ विहायसा गतिः- आकाशमार्गेण गमनम्
९६९ प्लवनम्—प्लुतगतिः ।
तरणम्—प्लवनं सन्तरणं च
९७० गोपनम्—रक्षणम्
९७१ निशानम्–तीक्ष्णीकरणम् ।
९७४ राभस्यम्—रभसक्रिया ।
९७६ परिष्वङ्गः–आलिङ्गनम् ।
९७७ पुरीषोत्सर्गः-मलत्यागः ।
९८० मैथुनम-सुरतकर्म ।
९८१ प्रह्वत्वम्—प्रणमनम् ।
९८४ उपरमः—निवृत्तिः ।
९८९ दशनम्–दंष्ट्राव्यापारः ।

९९० कृष विलेखने ।
९९१ दह भस्मीकरणे ।
९९२ मिह सेचने ॥ स्कन्दादयोऽनुदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ।
९९३ कित निवासे रोगापनयने च ॥ उदात्तेत् परस्मैभाषः ॥ अथ वहत्यन्ताः स्वरितेतः ॥
९९४ दान खण्डने ।
९९५ शान तेजने ॥ उदात्तौ स्वरितेतावुभयतोभाषौ ॥
९९६ डुपचष् पाके ।
९९७ षच समवाये ।
९९८ भज सेवायाम् ।
९९९ रञ्ज रागे ।
१००० शप आक्रोशे ।
१००१ त्विष दीप्तौ ।
१००२ यज देवपूजासङ्गतिकरणदानेषु ।
१००३ डुवप् बीजसन्ताने । छेदनेऽपि ।
१००४ वह प्रापणे ॥ पचादयोऽनुदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः ॥ षचिस्तूदात्तः ॥
१००५ वस निवासे ॥ अनुदात्त उदात्तेत् परस्मैभाषः ।
१००६ वेञ् तन्तुसन्ताने ।
१००७ व्येञ् संवरणे ।
१००८ ह्वेञ् स्पर्धायां शब्दे च॥ वेञादयस्त्रयोऽनुदात्ता उभयतोभाषाः ॥ अथ परस्मैपदिनौ ॥
१००९ वद व्यक्तायां वाचि
१०१० टुओश्वि गतिवृद्ध्योः । वृत् ॥ यजादिस्समाप्तः ॥ अयं वदतिश्चोदात्तौ परस्मैभाषौ । चुलुम्पत्यादिश्च भ्वादौ द्रष्टव्याः । तस्य आकृतिगणत्वात् । ऋतिः सौत्रश्च लज्जुगु-

९९० विलेखनम्–आकर्षणम् ।
९९३ रोगापनयनम्–रोगदूरीकरणम् ।
९९५ तेजनम्–निशामनम् ।
९९७ समवायः—सम्बन्धः ।
१००० आक्रोशः–विरुद्धानुध्यानम् ।
१००३ बीजवपनम्–बीजस्यक्षेत्रेविकिरणम् । अस्य धातोः छेदनमप्यर्थः ।
१००६ तन्तुसन्तानम्–वस्त्रनिर्माणम् ।
१००७ संवरणम्–स्वीकारः ।
१००८ स्पर्द्धा–अन्याभिभवेच्छा ।
१००९ व्यक्तवाक्–स्फुटवचनम् ।

इति भ्वादयः ।

प्साक्कपयोः ॥ इति शब्विकरणा भ्वादयः ॥ (१०१०)

अथ अदादयः ।

१०११ अद भक्षणे ।
१०१२ हन हिंसागत्योः ॥ अनुदात्तावुदात्तेतौ परस्मैपदिनौ ॥ अथ चत्वारः स्वरितेतः ॥
१०१३ द्विष अप्रीतौ ।
१०१४ दुह प्रपूरणे ।
१०१५ दिह उपचये ।
१०१६ लिह आस्वादने ॥ द्विषादयोऽनुदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः ॥
१०१७ चक्षिङ् व्याक्तायां वाचि । अयं दर्शनेऽपि ॥ अनुदात्तोऽनुदात्तेत् आत्मनेपदी ॥ अथ पृच्यन्ताः अनुदात्तेतो दश ॥
१०१८ ईर गतौ कम्पने च ।
१०१९ ईड स्तुतौ ।
१०२० ईश ऐश्वर्ये ।
१०२१ आस उपवेशने ।
१०२२ आङः शासु इच्छायाम् ।
१०२३ वस आच्छादने ।
१०२४ कसि गतिशासनयोः । अयमनिदिति केचित् । कस इत्येके । कश इत्यपि ॥
१०२५ णिसि चुम्बने ।
१०२६ णिजि शुद्धौ ।
१०२७ शिजि अव्यक्ते शब्दे ।
१०२८ पिजि वर्णे सम्पर्चन इत्येके । उभयत्रेत्यन्ये । अवयव इत्येके । अव्यक्ते शब्दे इतीतरे । पृजि इत्येके ॥
१०२९ वृजी वर्जने । वृजि इत्यन्ये ॥
१०३० पृची सम्पर्चने ॥ ईरादय उदात्ता अनुदात्तेतः आत्मनेभाषाः ॥

१०१३ अप्रतीतिः—अपकारः–(अनिष्टकरणम् ।
१०१४ प्रपूरणम्–प्रपूर्त्तिः (दोहनम्)
१०१५ उपचयः–वृद्धिः ।
१०१६ आस्वादनम्–अनुभवः ।
१०२० ऐश्वर्यम्–सम्पत्तिः ।
१०२१ उपवेशनम्–आसनग्रहणम् ।
१०२३ आच्छादनम्–आवरणम् ।
१०२४ शासनम्–निदेशः । (दण्डः)
१०२९ वर्जनम्–त्यागः (परिहारः)
१०३० संपर्चनम्–कौटिल्यम् ।

१०३१ षूङ् प्राणिगर्भविमोचने ।
१०३२ शीङ् स्वप्ने ॥ उदात्तावात्मनेभाषौ । अथ स्तौत्यन्ताः परस्मैपदिनो दश ॥
१०३३ यु मिश्रणेऽमिश्रणे च ।
१०३४ रु शब्दे । तु इति सौत्रो धातुः गतिवृद्धिहिंसासु॥
१०३५ णु स्तुतौ ।
१०३६ टुक्षु शब्दे ।
१०३७ क्ष्णु तेजने ।
१०३८ ष्णु प्रस्रवणे । युप्रभृतय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥
१०३९ ऊर्णुञ् आच्छादने ॥ उदात्त उभयतोभाषः ।
१०४० द्यु अभिगमने ।
१०४१ षु प्रसवैश्वर्ययोः ।
१०४२ कु शब्दे ।
१०४३ ष्टुञ् स्तुतौ ॥ द्युप्रभृतयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः ॥ स्तौतिस्तुभयतो भाषः ॥
१०४४ ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि ॥ उदात्त उभयतोभाषः॥ अथ शास्यन्ताः परस्मैपदिनः ॥
१०४५ इण गतौ ।
१०४६ इङ् अध्ययने । नित्यमधिपूर्वः ॥
१०४७ इक् स्मरणे । अयमप्यधिपूर्वः ।
१०४८ वी गतिव्याप्तिप्रजनकान्त्यसनखादनेषु । (ई च)।
१०४९ या प्रापणे ।
१०५० वा गतिगन्धनयोः ।
१०५१ भा दीप्तौ ।
१०५२ ष्णा शौचे ।
१०५३ श्रा पाके ।
१०५४ द्रा कुत्सायां गतौ ।
१०५५ प्सा भक्षणे ।
१०५६ पा रक्षणे ।
१०५७ रा दाने ।

१०३१ प्राणिगर्भविमोचनम्–प्राणिप्रसवः ।
१०३३ मिश्रणम्–मेलनम् । अमिश्रणम्–अमेलनम् ।
१०३७ तेजनम्–तीक्ष्णीकरणम् ।
१०३८ प्रस्रवणम्–निस्यन्दनम् ।
१०४० अभिगमनम्—सर्वतो गमनम् ।
१०४६ अध्ययनम्—पठनम् ।
१०४७ स्मरणम्—चिन्तनम् ।
१०४८ प्रजनम्–गर्भग्रहणम् ।
१०५४ कुत्सागतिः–गर्हितगमनम् ।

१०५८ ला आदाने । द्वावपि दाने इति चन्द्रः ॥
१०५९ दाप् लवने ।
१०६० ख्या प्रकथने ।
१०६१ प्रा पूरणे ।
१०६२ मा माने ।
१०६३ वच परिभाषणे ॥ इण्प्रभृतयो ऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः ॥ इङ् त्वात्मनेपदी ॥
१०६४ विदज्ञाने ।
१०६५ अस भुवि ।
१०६६ मृजू शुद्धौ ।
१०६७ रुदिर अश्रुविमोचने ॥ विदादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥
१०६८ ञिष्वप् शये ॥ अनुदात्तः परस्मैभाषः ॥
१०६९ श्वस प्राणने ।
१०७० अन च ।
१०७१ जक्ष भक्षहसनयोः ॥ वृत् ॥
१०७२ जागृ निद्राक्षये ।
१०७३ दरिद्रा दुर्गतौ ।
१०७४ चकासृ दीप्तौ ।
१०७५ शासु अनुशिष्टौ ॥ श्वसादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ अथ पञ्चधातवश्छान्दसाः ।
१०७६ दीधीङ् दीप्तिदेवनयोः।
१०७७ वेवीङ् वेतिना तुल्ये ॥ उदात्तावात्मनेभाषौ ॥
१०७८ षस ।
१०७९ षस्ति स्वप्ने ।
१०८० वश कान्तौ ॥ षसादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥
१०८१ चर्करीतं च ।
१०८२ ह्नुङ् अपनयने ॥ अनुदात्त आत्मनेभाषः ॥ इ-

१०५८ आदानम्—ग्रहणम् ।
१०५९ लवनम्—छेदनम् ।
१०६३ परिभाषणम्--सर्वतः कथनम् ।
१०६७ अश्रुविमोचनम्--नेत्रजलत्यागः । (रोदनम्) ।
१०६८ शयः—शयनं (निद्रा)
१०६९ प्राणनं–जीवनम् ।
१०७२ निद्राक्षयः—जागरणम् ।
१०७३ दुर्गतिः -दुःखम् ।
१०७४ दीप्तिः—प्रकाशः ।
१०७५ अनुशिष्टिः—अनुशासनम् ।
१०७६ देवनम्—दुःखम् ।
१०८० कान्तिः—इच्छा ।
१०८२ अपनयनम्—दूरीकरणम् । इत्यदादयः ।

ति लुग्विकरणा अदाद-
यः ॥ २ ॥ (७२)

अथ जुहोत्यादयः ।

१०८३ हु दानादनयोः । आ-
दाने चेत्येके । प्रीणनेऽपीति भाष्यम् ॥

१०८४ ञिभी भये ।

१०८५ ह्री लज्जायाम् ॥ जुहोत्यादयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः ॥

१०८६ पृ पालनपूरणयोः । पृ इत्येके ॥ उदात्तः परस्मैभाषः ॥

१०८७ डुभृञ् धारणपोषणयोः ॥ अनुदात्त उभयतोभाषः ॥

१०८८ माङ् माने शब्दे च ।

१०८९ ओहाङ् गतौ ॥ अनुदात्तावात्मनेपदिनौ ॥

१०९० ओहाक् त्यागे ॥ अनुदात्तः परस्मैपदी ॥

१०९१ डुदाञ् दाने ।

१०९२ डुधाञ् धारणपोषणयोः ॥ दान इत्यप्येके ॥ अनुदात्तावुभयतोभाषौ ॥ अथ त्रयः स्वरितेतः ॥

१०९३ णिजिर् शौचपोषणयोः

१०९४ विजिर् पृथग्भावे ।

१०९५ विष्लृ व्याप्तौ ॥ णिजिरादयोऽनुदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः ॥ अथ आगणान्ताः एकादश परस्मैपदिनश्छान्दसाश्च ॥

१०९६ घृ क्षरणदीप्त्योः ।

१०९७ हृ प्रसह्यकरणे ।

१०९८ ऋ ।

१०९९ सृ गतौ ॥ घृप्रभृतयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः ॥

११०० भस भर्त्सनदीप्त्योः ॥ उदात्त उदात्तेत् परस्मैपदी ॥

११०१ कि ज्ञाने ॥ अनुदात्तः

१०८३ दानं–वितरणम् । अदनं भक्षणम् ।
१०८६ पूरणम्—तृप्तिः ।
१०८७ पोषणं—पालनम् ।
१०९१ दानं—स्वस्वत्वनिवृत्तिपूर्वकं परस्वत्वोत्पादनम् ।

१०९४ पृथग्भावः—पृथक्करणम् ।
१०९५ व्याप्तिः—सम्बन्धः ।
१०९६ क्षरणं—प्रस्रवणम् ।
१०९७ प्रसह्यकरणम्—बलात्कारकरणम् ।
११०० भर्त्सनम्—अपकारः ।

परस्मैपदी ॥
११०२ तुर त्वरणे ।
११०३ धिष शब्दे ।
११०४ धन धान्ये ।
११०५ जन जनने । तुरादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ (२३)
११०६ गा स्तुतौ ॥ अनुदात्तः परस्मैभाषः ॥ घृप्रभृतय एकादश च्छन्दसि । इयर्ति भाषायामपि ॥ इति श्लुविकरणा जुहोत्यादयः ॥ ३ ॥

अथ दिवादयः ।

अथ उदात्ताः ऋषन्ताः परस्मैपदिनः ॥
११०७ दिवु क्रीडाविजिगीषाव्यवहारद्युतिस्तुतिमोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु
११०८ षिवु तन्तुसन्ताने ।
११०९ स्रिवु गतिशोषणयोः ।
१११० ष्ठिवु निरसने । केचिदिहेमं न पठन्ति ॥
११११ ष्णुसु अदने । आदान इत्येके । अदर्शन इत्यपरे॥
१११२ ष्णसु निरसने ।
१११३ क्नसु ह्वरणदीप्त्योः ।
१११४ व्युष दाहे ।
१११५ प्लुष च ।
१११६ नृती गात्रविक्षेपे ।
१११७ त्रसी उद्वेगे ।
१११८ कुथ पूतीभावे ।
१११९ पुथ हिंसायाम् ।
११२० गुध परिवेष्टने ।
११२१ क्षिप प्रेरणे ।
११२२ पुष्प विकसने ।
११२३ तिम [illegible]
११२४ ष्टिम ।
११२५ ष्टीम आर्द्रीभावे ।
११२६ व्रीड चोदने लज्जायां च।
११२७ इष गतौ ।

११०५ जननम्—उत्पत्तिः ।
इति जुहोत्यादयः ।
११०७ क्रीडा—विहारः । विजिगीषा—विजयेच्छा । व्यवहारः—व्यापारः । द्युतिः कान्तिः । मोदः—हर्षः ।
११०८—तन्तुसन्तानः—क्षेत्रे विकिरणं—गर्भाधानञ्च ।
१११०—निरसनम्—थूत्कीकरणम् ।
१११३—ह्वरणं—कौटिल्यम् ।
१११६—गात्रविक्षेपः—नर्तनम् ।
१११७—उद्वेगः—त्रासः ।
१११८—पूतीभावः—दौर्गन्ध्यम् ।

११२८ षह।
११२९ षुह चक्यर्थे।
११३० जृष्।
११३१ झृष् वयोहानौ। दिवादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः॥ क्षिपिस्त्वनुदात्तः॥ अथ स्वादयः॥
११३२ षूङ् प्राणिप्रसवे।
११३३ दूङ् परितापे।उदात्तावात्मनेभाषौ॥
११३४ दीङ् क्षये।
११३५ डीङ् विहायसा गतौ।
११३६ धीङ् आधारे।
११३७ मीङ् हिंसायाम्।
११३८ रीङ् श्रवणे॥
११३९ लीङ् श्लेषणे।
११४० व्रीङ् वृणोत्यर्थे। वृत्। स्वादय ओदितः॥
११४१ पीङ् पाने।
११४२ माङ् माने।
११४३ ईङ् गतौ।
११४४ प्रीङ् प्रीतौ॥ दीङादय आत्मनेपदिनोनुदात्ताः। डीङ तूदात्तः॥ अथ चत्वारः परस्मैपदिनः।
११४५ शो तनूकरणे।
११४६ छो छेदने।
११४७ षो अन्तकर्मणि।
११४८ दो अवखण्डने। श्यतिप्रभृतयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः।अथ आत्मनेपदिनः पञ्चदश॥
११४९ जनी प्रादुर्भावे।
११५० दीपी दीप्तौ।
११५१ पूरी आप्यायने।
११५२ तूरी गतित्वरणहिंसनयोः
११५३ धूरी।
११५४ गूरी हिंसागत्योः।
११५५ घूरी।
११५६ जूरी हिंसावयोहान्योः॥
११५७ शूरी हिंसास्तम्भनयोः।
११५८ चूरी दाहे।
११५९ तप (पत) ऐश्वर्ये वा।
११६० वृतु वरणे। वावृतु इति केचित्।
११६१ क्लिश उपतापे।
११६२ काशृ दीप्तौ।

११२८—चक्यर्थः—तृप्तिः।
११३३—परितापो—दुःखम्।
११४७—अन्तकर्म—विनाशः।
११४८—अवखण्डनः—छेदनम्।
११४९—प्रादुर्भावः—अतिक्रान्तोत्पत्तिः।
११६१—उपतापो—रोगः।

११६३ वावृ शब्दे ॥ जन्याद्य उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः। तपिस्त्वनुदात्तः ॥ अथ पञ्च स्वरितेतः ॥
११६४ मृष तितिक्षायाम् ।
११६५ शुचिर् पूतीभावे ॥ उदात्तौ स्वरितेतावुभयतोभाषौ ॥
११६६ णह बन्धने ।
११६७ रञ्ज रागे ।
११६८ शप आक्रोशे ॥ णहादयस्त्रयो ऽनुदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः॥ अथ एकादश आत्मनेपदिनः ॥
११६९ पद गतौ ।
११७० खिद दैन्ये ।
११७१ विद सत्तायाम् ।
११७२ बुध अवगमने ।
११७३ युध संप्रहारे ।
११७४ अनोरुध कामे ।
११७५ अण प्राणने । अन इत्येके ॥
११७६ मन ज्ञाने ।
११७७ युज समाधौ ।
११७८ सृज विसर्गे ।
११७९ लिश अल्पीभावे ॥ पदादयोऽनुदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥ अण् तूदात्तः ॥ अथ आगणान्ताः परस्मैपदिनः अष्टषष्टिः ॥
११८० राधोऽकर्मकाद्वृद्धावेव ।
११८१ व्यध ताडने ।
११८२ पुष पुष्टौ ।
११८३ शुष शोषणे ।
११८४ तुष प्रीतौ ।
११८५ दुष वैकृत्ये ।
११८६ श्लिष आलिङ्गने ।
११८७ शक विभाषितो मर्षणे । उभयपदी ॥
११८८ ष्विदा गात्रप्रक्षरणे । ञि ष्विदा इत्येके ॥
११८९ क्रुध क्रोधे ।
११९० क्षुध बुभुक्षायाम् ।
११९१ शुध शौचे ।
११९२ षिधु संराद्धौ ॥ राधादयोऽनुदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ वेटः ॥

११६४—तितिक्षा—सहनम् ।
११६८—आक्रोशः —विरुद्धानुध्यानम् ।
११९०— बुभुक्षा—भोक्तुमिच्छा ।

११९३ रध हिंसासंराध्योः ।
११९४ णश अदर्शने ।
११९५ तृप प्रीणने ।
११९६ दृप हर्षमोहनयोः ।
११९७ द्रुह जिघांसायाम् ।
११९८ मुह वैचित्त्ये ।
११९९ ष्णुह उद्गिरणे ।
१२०० ष्णिह प्रीतौ ॥ वृत् ॥ रधादयो वेटः उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥
१२०१ शमु उपशमे ।
१२०२ तमु काङ्क्षायाम् ।
१२०३ दमु उपशमे ।
१२०४ श्रमु तपसि खेदे च ।
१२०५ भ्रमु अनवस्थाने ।
१२०६ क्षमू सहने ।
१२०७ क्लमु ग्लानौ ः
१२०८ मदी हर्षे ॥ वृत् ॥ शमादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मै भाषाः ॥ क्षमू तुवेट् ॥
१२०९ असु क्षेपणे ।
१२१० यसु प्रयत्ने ।
१२११ जसु मोक्षणे ।
१२१२ तसु उपक्षये ।
१२१३ दसु च ।
१२१४ वसु स्तम्भे । ःभसु इति केचित् ॥
१२१५ व्युष विभागे । व्युस इत्यन्ये । बुस इत्यपरे ॥
१२१६ प्लुष दाहे ।
१२१७ बिस प्रेरणे ।
१२१८ कुंस संश्लेषणे ।
१२१९ बुस उत्सर्गे ।
१२२० मुस खण्डने ।
१२२१ मसी परिणामे । समी इत्येके ॥
१२२२ लुट विलोडने ।
१२२३ उच समवाये ।
१२२४ भृशु
१२२५ भ्रन्शु अधःपतने ।
१२२६ वृश वरणे ।
१२२७ कृश तनूकरणे ।
१२२८ ञि तृषा पिपासायाम् ।
१२२९ हृष तुष्टौ ।
१२३० रुष
१२३१ रिष हिंसायाम् ।

११९७—जिघांसा—हननेच्छा ।
११९८—वैचित्यम्—अविवेकः ।
११९९—उद्गिरणम्—बहिर्निःसारणम् ।
१२२१—परिणामो—विकारः ।
१२२३—समवायः—सम्बन्धः ।
१२२८—पिपासा—पानेच्छा ।

१२३२ डिप क्षेपे।
१२३३ कुप क्रोधे।
१२३४ गुप व्याकुलत्वे।
१२३५ युप
१२३६ रुप
१२३७ लुपविमोहने। (ष्टुप समुच्छ्राये)।
१२३८ लुभ गार्ध्ये (गार्ध्ये)।
१२३९ क्षुभ सञ्चलने।
१२४० णभ
१२४१ तुभ हिंसायाम्। क्षुभिनभितुभयो द्युतादौ क्र्यादौ च पठ्यन्ते।
१२४२ क्लिदू आर्द्रीभावे।
१२४३ ञिमिदा स्नेहने।
१२४४ ञिक्ष्विदा स्नेहनमोचनयोः
१२४५ ऋधु वृद्धौ।
१२४६ गृधु अभिकाङ्क्षायाम्। वृत॥ असुप्रभृतय उदात्तेतः परस्मैभाषाः॥ दिवादिराकृतिगण इति केचित्॥ इति श्यन्विकरणा दिवादयः॥४॥ (१४०)

अथ स्वादयः।

१२४७ षुञ् अभिषवे।
१२४८ षिञ् बन्धने।
१२४९ शिञ् निशाने।
१२५० डुमिञ् प्रक्षेपणे।
१२५१ चिञ् चयने।
१२५२ स्तृञ् आच्छादने।
१२५३ कृञ् हिंसायाम्।
१२५४ वृञ् वरणे।
१२५५ धुञ् कम्पने। धूञ् इत्येके। स्वादयोऽनुदात्ता उभयतोभाषाः॥ वृञ् उदात्तः॥ अथ परस्मैपदिनः अष्टौ॥
१२५६ टुदु उपतापे।
१२५७ हि गतौ वृद्धौ च।
१२५८ पृ प्रीतौ।
१२५९ स्पृ प्रीतिपालनयोः। प्रीतिचलनयोः इत्यन्ये। 'चलनं जीवनम्' इति स्वामी। स्मृ इत्येके॥ पृणोत्यादयस्त्रयोऽपि छान्दसा इत्याहुः॥

१२३८—गार्ध्यम्—आकांक्षा।

इति दिवादयः।

१२४७—अभिषवः—स्नपनं—स्नानं—पीडनं—सुरासन्धानञ्च।

१२४९—निशानं—तीक्ष्णीकरणम्।

१२५१—चयनं—राशीकरणम्।

१२६० आप्लृ व्याप्तौ ।
१२६१ शक्लृ शक्तौ ।
१२६२ राध
१२६३ साध संसिद्धौ । दुनोतिप्रभृतयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः ॥ अथ द्वौ आत्मनेपदिनौ ॥
१२६४ अशू व्याप्तौ सङ्घाते च ।
१२६५ ष्टिघ आस्कन्दने ॥ अशिस्तिघी उदात्तावनुदात्तेतावात्मनेभाषौ ॥ अथ आगणान्ताः परस्मैपदिनः षोडश ॥
१२६६ तिक
१२६७ तिग गतौ च ।
१२६८ षघ हिंसायाम् ।
१२६९ ञिधृषा प्रागल्भ्ये ।
१२७० दम्भु दम्भने ।
१२७१ ऋधु वृद्धौ । तृप प्रीणने इत्येके ॥ छन्दसि ॥ अथ आगणान्ताश्छान्दसाः ॥
१२७२ अह व्याप्तौ ।
१२७३ दघ घातने पालने च ।
१२७४ चमु भक्षणे ।
१२७५ रि
१२७६ क्षि
१२७७ चिरि
१२७८ जिरि
१२७९ दाश
१२८० दृ हिंसायाम् ॥ क्षिर् भाषायाम् इत्येके॥ऋक्षीत्येक एवाजादिरित्येके । रेफवानित्यन्ये ॥ वृत् ॥ तिकादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ इति श्नुविकरणाः स्वादयः ॥ ५ ॥ (३४)

अथ तुदादयः ।

अथ षडुभयपदिनः ॥

१२८१ तुद व्यथने ।
१२८२ णुद प्रेरणे ।
१२८३ दिश अतिसर्जने ।
१२८४ भ्रस्ज पाके ।
१२८५ क्षिप प्रेरणे ।
१२८६ कृष विलेखने ॥ तुदादयोऽनुदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः ॥

१२६१—शक्तिः—सामर्थ्यम् ।
१२६९—प्रागल्भ्यं -धार्ष्ट्यम् ।
इति स्वादयः
१२८१—व्यथनं—दुःखदानम् ।
१२८३—अतिसर्जनम्—दानम् ।
१२८६—विलेखनम्—आकर्षणम् ।

१२८७ ऋषी गतौ । उदात्त उदात्तेत्परस्मैपदी ॥ अथ चत्वार आत्मनेपदिनः ॥
१२८८ जुषी प्रीतिसेवनयोः
१२८९ ओविजी भयचलनयोः ।
१२९० ओलजी
१२९१ ओलस्जी व्रीडायाम् । जुषादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥ अथ परस्मैपदिनः ।
१२९२ ओव्रश्चू छेदने ।
१२९३ व्यच व्याजीकरणे ।
१२९४ उछि उञ्छे ।
१२९५ उछी विवासे ।
१२९६ ऋच्छ गतीन्द्रियप्रलयमूर्त्तिभावेषु ।
१२९७ मिच्छ उत्क्लेशे ।
१२९८ जर्ज
१२९९ चर्च
१३०० झर्झ परिभाषणभर्त्सनयोः ।

१३०१ त्वच संवरणे ।
१३०२ ऋच स्तुतौ ।
१३०३ उब्ज आर्जवे ।
१३०४ उज्झ उत्सर्गे
१३०५ लुभ विमोहने ।
१३०६ रिफ कत्थनयुद्धनिन्दाहिंसादानेषु । रिह इत्येके ।
१३०७ तृप
१३०८ तृम्फ तृप्तौ द्वावपि फान्तावित्येके ।
१३०९ तुप
१३१० तुम्प
१३११ तुफ
१३१२ तुम्फ हिंसायाम् ।
१३१३ दृप
१३१४ दृम्फ उत्क्लेशे । प्रथमोऽपि द्वितीयान्त इत्येके ।
१३१५ ऋफ
१३१६ ऋम्फ हिंसायाम् ।
१३१७ गुफ
१३१८ गुम्फ ग्रन्थे ।
१३१९ उभ
१३२० उम्भ पूरणे ।
१३२१ शुभ
१३२२ शुम्भ शोभार्थे ।
१३२३ दृभी ग्रन्थे ।
१३२४ चृती हिंसाश्रन्थनयोः ।

१२९३—व्याजीकरणम्—छद्मकरणम् ।
१२९४—उञ्छः—कणश आदानम् ।
१२९५—विवासः—समाप्तिः ।
१२९६—इन्द्रियप्रलयः—इन्द्रियविनाशः । मूर्त्तिभावः—काठिन्यम् ।
१२९७—उत्क्लेशः—पीडा ।

१३२५ विध विधाने।
१३२६ जुडगतौ। जुनइत्येके॥
१३२७ मृड सुखने।
१३२८ पृड च।
१३२९ पृण प्रीणने।
१३३० वृण च।
१३३१ मृण हिंसायाम्।
१३३२ तुण कौटिल्ये।
१३३३ पुण कर्मणि शुभे।
१३३४ मुण प्रतिज्ञाने।
१३३५ कुण शब्दोपकरणयोः।
१३३६ शुन गतौ।
१३३७ तुण हिंसागतिकौटिल्येषु।
१३३८ घुण।
१३३९ घुर्ण भ्रमणे।
१३४० खुर ऐश्वर्यदीप्त्योः।
१३४१ कुर शब्दे।
१३४२ खुर छेदने।
१३४३ मुर संवेष्टने।
१३४४ क्षुरविलेखने।
१३४५ घुर भीमार्थशब्दयोः।
१३४६ पुर अग्रगमने।
१३४७ वृहू उद्यमने। वृह्ह इत्यन्ये॥
१३४८ तृहु
१३४९ स्तृहु
१३५० तृन्हू हिंसार्थाः।
१३५१ इष इच्छायाम्।
१३५२ मिषस्पर्द्धायाम्।
१३५३ किलश्वैत्यक्रीडनयोः।
१३५४ तिल स्नेहने।
१३५५ चिल वसने।
१३५६ चल विलसने।
१३५७ इल स्वप्नक्षेपणयोः।
१३५८ विल सम्वरणे।
१३५९ विल भेदने।
१३६० णिल गहने।
१३६१ हिल भावकरणे।
१३६२ शिल
१३६३ षिल उच्छे।
१३६४ मिल श्लेषणे।
१३६५ लिख अक्षरविन्यासे।
१३६६ कुट कौटिल्ये।
१३६७ पुट संश्लेषणे।
१३६८ कुच संकोचने।
१३६९ गुज शब्दे।
१३७० गुड रक्षायाम्।
१३७१ डिप क्षेपे।
१३७२ छुर छेदने।
१३७३ स्फुट विकसने।
१३७४ मुट आक्षेपमर्दनयोः।

१३६१—भावकरणम्—अभिप्रायसूचनम्।
१३६६—कलहकर्म—विवादः।

१३७५ त्रुट छेदने।
१३७६ तुट कलहकर्मणि।
१३७७ चुट
१३७८ छुट छेदने।
१३७९ जुट बन्धने।
१३८० कड मदे।
१३८१ लुठ संश्लेषणयोः। (लुट इत्येके। लुड इत्यन्ये)।
१३८२ कृड घनत्वे।
१३८३ कुड बाल्ये।
१३८४ पुड उत्सर्गे।
१३८५ घुट प्रतिघाते।
१३८६ तुड तोडने।
१३८७ थुड
१३८८ स्थुड संवरणे। खुड छुड इत्येके॥
१३८९ स्फुर
१३९० स्फुल संचलने। स्फुर स्फुरणे। स्फल सञ्चलने इत्येके॥ स्फर इत्यन्ये।
१३९१ स्फुड
१३९२ चुड
१३९३ व्रुड संवरणे।
१३९४ क्रुड
१३९५ भृड निमज्जन इत्येके॥ ब्रश्चादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः॥
१३९६ गुरी उद्यमने॥ उदात्ताऽनुदात्तेदात्मनेपदी॥ अथ चत्वारः परस्मैपदिनः॥
१३९७ णू स्तवने॥
१३९८ धू विधूनने॥ उदात्तौ परस्मैभाषौ।
१३९९ गु पुरीषोत्सर्गे।
१४०० ध्रु गतिस्थैर्ययोः। ध्रुव इत्येके॥ अनुदात्तौ परस्मैपदिनौ।
१४०१ कुङ् शब्दे। उदात्त आत्मनेपदी॥ दीर्घान्त इति कैयटादयः। ह्रस्वान्त इति न्यासः। वृत्॥ कुटादयो गताः।
१४०२ पृङ व्यायामे।
१४०३ मृङ् प्राणत्यागे। अनुदात्तावात्मनेभाषौ॥ अथ परस्मैपदिनः सप्त॥
१४०४ रि
१४०५ पि गतौ।
१४०६ धि धारणे।
१४०७ क्षि निवासगत्योः॥ रि-

१३८२—घनत्वं—सान्द्रता।

१३९८—विधूननं—कम्पनम्।

१३९९—पुरीषोत्सर्गः—मलत्यागः।

यत्यादयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः॥
१४०८ पृ प्रेरणे।
१४०९ कृ विक्षेपे।
१४१० गृ निगरणे ॥ उदात्ताः परस्मैभाषाः॥
१४११ दृङ् आदरे।
१४१२ धृङ् अवस्थाने ॥ अनुदात्तावात्मनेभाषौ॥ अथ षोडश परस्मैपदिनः॥
१४१३ प्रच्छ ज्ञीप्सायाम् ॥ वृत् ॥ किरादयो गताः।
१४१४ सृज विसर्गे।
१४१५ टुमस्जो शुद्धौ।
१४१६ रुजो भङ्गे।
१४१७ भुजो कौटिल्ये।
१४१८ छुप स्पर्शे।
१४१९ रुश।
१४२० रिश हिंसायाम्।
१४२१ लिश गतौ।
१४२२ स्पृश संस्पर्शने।
१४२३ विच्छ गतौ।
१४२४ विश प्रवेशने।
१४२५ मृश आमर्शने।
१४२६ णुद प्रेरणे।

१४२५—आमर्शनम्—स्पर्शः।

१४२७ षद्लृ विशरणगत्यवसादनेषु।
१४२८ शद्लृ शातने ॥ पृच्छत्यादयोऽनुदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः॥ विच्छस्तूदात्तः ॥ अथ षट् स्वरितेतः।
१४२९ मिल सङ्गमे। उदात्तः स्वरितेदुभयतोभाषः॥
१४३० मुच्लृ मोक्षणे।
१४३१ लुप्लृ छेदने।
१४३२ विद्लृ लाभे।
१४३३ लिप उपदेहे।
१४३४ षिच् क्षरणे ॥ मुचादयोऽनुदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः॥ विन्दतिस्तूदात्तः॥
१४३५ कृती छेदने ॥ उदात्त उदात्तेत्परस्मैपदी॥
१४३६ खिद परिघाते ॥ अनुदात्त उदात्तेत्परस्मैपदी॥
१४३७ पिश अवयवे ॥ अयं दीपनायामपि ॥ उदात्त उदात्तेत्परस्मैपदी ॥ वृत् ॥ मुचादयः तुदाद-

१४२८—शातनम्—दुःखानुभवः।
१४३३—उपदेहो—वृद्धिः।
इति तुदादयः।

श्च वृत्ताः ॥ इति शविकरणास्तुदादयः ॥ ६ ॥

अथ रुधादयः।

आद्या नव स्वरितेतः॥

१४३८ रुधिर आवरणे।
१४३९ भिदिर् विदारणे।
१४४० छिदिर् द्वैधीकरणे।
१४४१ रिचिर विरेचने।
१४४२ विचिर् पृथग्भावे।
१४४३ क्षुदिर् संपेषणे।
१४४४ युजिर् योगे ॥ रुधादयोऽनुदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः ॥
१४४५ उछृदिर् दीप्तिदेवनयोः।
१४४६ उतृदिर् हिंसाऽनादरयोः ॥ उदात्तौ स्वरितेतावुभयतोभाषौ ॥
१४४७ कृती वेष्टने ॥ उदात्त उदात्तेत्परस्मैपदी ॥
१४४८ ञिइन्धी दीप्तौ ॥ उदात्तोऽनुदात्तेदात्मनेपदी ॥
१४४९ खिद दैन्ये।
१४५० विद विचारणे ॥ अनुदात्तावनुदात्तेतावात्मनेपदिनौ। अथ परस्मैपदिनः ॥
१४५१ शिष्लृ विशेषणे।
१४५२ पिष्लृ संचूर्णने।
१४५३ भञ्जो आमर्दने।
१४५४ भुज पालनाभ्यवहारयोः ॥ शिषादयोऽनुदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥
१४५५ तृह।
१४५६ हिसि हिंसायाम्।
१४५७ उन्दी क्लेदने।
१४५८ अञ्जू व्यक्तिमर्षणकान्तिगतिषु।
१४५९ तञ्चु सङ्कोचने।
१४६० ओविजी भयचलनयोः।
१४६१ वृजी वर्जने।
१४६२ पृची सम्पर्के ॥ तृहाद-

१४३८—आवरणम्—अवरोधः। आच्छादनम्

१४३९—विदारणम्—भेदनम्।

१४४१—विरेचनम्—पृथग्भावः।

१४४३—संपेषणम्—संचूर्णनम्

१४४४—योगः—सम्बन्धः।

१४५४—अभ्यवहारः—भोजनम्।

१४५७—क्लेदनम्—आर्द्रीभावः।

१४५८—व्यक्तिः—विवेचनम्। म्रक्षणं स्निग्धता।

१४६२—सम्पर्कः—सम्बन्धः।

इति रुधादयः।

च उदात्ता उदात्तेतः परस्मैपदिनः ॥ वृत् ॥ इति श्नम्विकरणा रुधादयः ॥ ७ ॥

अथ तनादयः ।

आद्याः सप्त स्वरितेतः ॥

१४६३ तनु विस्तारे ।
१४६४ षणु दाने ।
१४६५ क्षणु हिंसायाम् ।
१४६६ क्षिणु च ।
१४६७ ऋणु गतौ ।
१४६८ तृणु अदने ।
१४६९ घृणु दीप्तौ ॥ तनादय उदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः ॥
१४७० वनु याचने । अयं चन्द्रमते परस्मैपदी ॥
१४७१ मनु अवबोधने ॥ उदात्तावनुदात्तेतावात्मनेभाषौ ॥
१४७२ डुकृञ् करणे ॥ अनुदात्तं उभयतोभाषः ॥ वृत् ॥ इत्युविकरणास्तनादयः ॥ ८ ॥

१४६३—विस्तारः—दैर्घ्यम् ।
१४६८—अदनम्—भक्षणम् ।
१४७१—अवबोधनम्—ज्ञानम् ।
इति तनादयः ।

अथ क्र्यादयः ।

१४७३ डुक्रीञ् द्रव्यविनिमये ।
१४७४ प्रीञ् तर्पणे कान्तौ च ।
१४७५ श्रीञ् पाके ।
१४७६ मीञ् बन्धने ।
१४७७ षिञ् बन्धने ।
१४७८ स्कुञ् आप्रवणे । स्तन्भु स्तुम्भु स्कम्भु स्कुम्भु रोधन इत्येके । प्रथमतृतीयौ स्तम्भे । इति माधवः । द्वितीयो निष्कोषणे चतुर्थो धारण इत्यन्ये । चत्वार इमे परस्मैपदिनः सौत्राश्च ॥
१४७९ युञ् बन्धने ॥ क्र्यादयोऽनुदात्ता उभयतोभाषाः ॥
१४८० क्नूञ् शब्दे ।
१४८१ द्रूञ् हिंसायाम् ।
१४८२ पूञ् पवने ।
१४८३ लूञ् छेदने ।
१४८४ स्तॄञ् आच्छादने ।
१४८५ कॄञ् हिंसायाम् ।
१४८६ वृञ् वरणे ।
१४८७ धूञ् कम्पने ॥ क्नूप्रभृ-

१४७३—द्रव्यविनिमयः—क्रयणम् ।
१४८२—पवनम्—पवित्रीकरणम् ।

तय उदात्ता उभयतोभाषाः ॥ अथ बध्नात्यन्ता परस्मैपदिनः ॥

१४८८ शॄ हिंसायाम्

१४८९ पॄ पालनपूरणयोः ।

१४९० वॄ वरणे । भरण इत्येके ॥

१४९१ भॄ भर्त्सने । भरणेऽप्येके ।

१४९२ मॄ हिंसायाम् ।

१४९३ दॄ विदारणे ।

१४९४ जॄ वयोहानौ । झ इत्येके ॥ धॄ इत्यन्ये ॥

१४९५ नॄ नये

१४९६ कॄ हिंसायाम् ।

१४९७ ॠ गतौ

१४९८ गॄ शब्दे ॥ शॄणातिप्रभृतय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैपदिनः

१४९९ ज्या वयोहानौ ।

१५०० री गतिरेषणयोः ।

१५०१ ली श्लेषणे ।

१५०२ व्ली वरणे ।

१५०३ प्ली गतौ ॥ वृत् ॥ ल्वादयो गताः । प्वादयोऽपीत्येके ॥

१५०४ व्री वरणे ।

१५०५ भ्री भये । भर इत्येके ॥

१५०६ क्षीष् हिंसायाम् ।

१५०७ ज्ञा अवबोधने ।

१५०८ बन्ध बन्धने ॥ ज्यादयोऽनुदात्तेत उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥

१५०९ वृङ् सम्भक्तौ ॥ उदात्त आत्मनेपदी ॥

१५१० श्रन्थ विमोचनप्रतिहर्षयोः ।

१५११ मन्थ विलोडने ।

१५१२ श्रन्थ

१५१३ ग्रन्थ सन्दर्भे ।

१५१४ कुन्थ संश्लेषणे । संक्लेश इत्येके । कुथ इति दुर्गः ॥

१५१५ मृद क्षोदे ।

१५१६ मृड च । अयं सुखेऽपि ॥

१५१७ गुध रोषे ।

१५१८ कुष निष्कर्षे ।

१५१९ क्षुभ सञ्चलने ।

१५२० णभ

१५२१ तुभ हिंसायाम् ।

१५२२ क्लिशू विबाधने ।

१५२३ अश भोजने ।

१५२४ उध्रस उञ्छे ।

१५००—रेषणं—हिंसा ।

१५१५—क्षोदः- सम्पेषणम् ।

१५२२—विबाधनम्—पीडा ।

१५२५ तुष आभीक्ष्ण्ये ।
१५२६ विष विप्रयोगे ।
१५२७ प्रुष
१५२८ प्लुष स्नेहनसेवनपूरणेषु ।
१५२९ पुष पुष्टौ ।
१५३० मुष स्तेये ।
१५३१ खच भूतप्रादुर्भावे । वान्तोऽयमित्येके ॥
१५३२ हेठ च ॥ ग्रन्थादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ क्लिशिस्तु वेट् । विषस्त्वनुदात्तः ॥
१५३३ ग्रह उपादाने ॥ उदात्तः स्वरितेदुभयतोभाषः ॥

इति श्नाविकरणाः क्र्यादयः

अथ चुरादयः ।

१५३४ चुर स्तेये ।
१५३५ चिति स्मृत्याम् ।
१५३६ यन्त्रि सङ्कोचे ।
१५३७ स्फुडि परिहासे । स्फुटि इत्यपि ॥
१५३८ लक्ष दर्शनाङ्कनयोः ।
१५३९ कुद्रि अनृतभाषणे । कुद इत्येके । कुडि इत्यपरे ॥

१५३१—प्राणिनोऽतिक्रान्तोत्पत्तिः ।
इति क्र्यादयः ।

१५४० लड उपसेवायाम् ।
१५४१ मिदि स्नेहने । अयमनिदिदिति क्षीरस्वामिकौशिकौ ॥
१५४२ ओलडि उत्क्षेपे । ओकारो धात्ववयव इत्येके । न इत्यपरे । उलडि इत्यन्ये ॥
१५४३ जल अपवारणे । लज इत्येके ॥
१५४४ पीड अवगाहने ।
१५४५ नट अवस्यन्दने ।
१५४६ श्रथ प्रयत्ने । प्रस्थान इत्येके ॥
१५४७ बध संयमने । बन्ध इति चान्द्राः ॥
१५४८ पॄ पूरणे ।
१५४९ ऊर्ज बलप्राणनयोः ।
१५५० पक्ष परिग्रहे । (चूर्ण प्रेषणे)
१५५१ वर्ण
१५५२ चूर्ण प्रेरणे । वर्ण वर्णन इत्येके ।
१५५३ प्रथ प्रख्याने ।
१५५४ पृथ प्रक्षेपे । पथ इत्येके ॥
१५५५ षम्ब सम्बन्धने ।
१५५६ शम्ब च । साम्ब इत्येके ॥
१५५७ भक्ष अदने ।

१५५८ कुट्ट छेदनभर्त्सनयोः । पूरण इत्येके ॥
१५५९ पुट्ट
१५६० चुट्ट अल्पीभावे ।
१५६१ अट्ट
१५६२ षुट्ट अनादरे ।
१५६३ लुण्ट स्तेये । लुण्ठ इति केचित् ॥
१५६४ शठ
१५६५ श्वठ असंस्कारगत्योः । श्वठि इत्येके ॥
१५६६ तुजि
१५६७ पिजि हिंसाबलादाननिकेतषु । तुज पिज इति केचित् । लजि लुजि इत्येके ॥
१५६८ पिस गतौ ।
१५६९ षान्त्व सामप्रयोगे ।
१५७० श्वल्क
१५७१ वल्क परिभाषणे ।
१५७२ ष्णिह स्नेहने । स्फिट इत्येके ॥
१५७३ स्मिट अनादरे । ष्मिङ् इत्येके ॥
१५७४ श्लिष श्लेषणे ।
१५७५ पथि गतौ ।
१५७६ पिछ कुट्टने ।
१५७७ छदि संवरणे ।
१५७८ श्रण दाने ।
१५७९ तड आघाते ।
१५८० खड
१५८१ खडि
१५८२ कुडि भेदने ।
१५८३ कुडि रक्षणे ।
१५८४ गुडि वेष्टने । रक्षणे इत्येके । कुठि इत्यन्ये । गुठि इत्यपरे ॥
१५८५ खुडि खण्डने ।
१५८६ वटि विभाजने । वडि इति केचित् । (चडि कोपे चण्डेत्यन्ये) ।
१५८७ मडि भूषायां हर्षे च ।
१५८८ भडि कल्याणे ।
१५८९ छर्द वमने ।
१५९० पुस्त
१५९१ बुस्त आदरानादरयोः ।
१५९२ चुद संचोदने ।
१५९३ नक्क
१५९४ धक्क नाशने ।
१५९५ चक्क
१५९६ चुक्क व्यथने ।
१५९७ क्षल शौचकर्मणि ।
१५९८ तल प्रतिष्ठायाम् ।
१५९९ तुल उन्माने ।

१६०० दुल उत्क्षेपे ।
१६०१ पुल महत्त्वे ।
१६०२ चुल समुच्छ्राये ।
१६०३ मूल रोहणे ।
१६०४ कल
१६०५ विल क्षेपे ।
१६०६ बिल भेदने ।
१६०७ तिल स्नेहने ।
१६०८ चल भृतौ ।
१६०९ पाल रक्षणे ।
१६१० लूष हिंसायाम् ।
१६११ शुल्ब माने ।
१६१२ शूर्प च ।
१६१३ चुट छेदने ।
१६१४ मुट संचूर्णने ।
१६१५ पडि
१६१६ पसि नाशने ।
१६१७ व्रज मार्गसंस्कारगत्योः ।
१६१८ शुल्क अतिस्पर्शने । अतिसर्जन इत्येके ॥
१६१९ चपि गत्याम् ।
१६२० क्षपि क्षान्त्याम् ।
१६२१ छजि कृच्छ्रजीवने ।
१६२२ श्वर्त गत्याम् ।
१६२३ श्वभ्र च ।
१६२४ ज्ञप ज्ञानज्ञापनमारणतोषणनिशाननिशामनेषु । मिच्चेत्येके ॥
१६२५ यम च परिवेषणे । चान्मित् ॥
१६२६ चह परिकल्कने । चप इत्येके ॥
१६२७ रह त्यागे ।
१६२८ बल प्राणने ।
१६२९ चिञ् चयने । नान्ये मितोऽहेतौ ॥
१६३० घट्ट चलने ।
१६३१ मुस्त सङ्घाते ।
१६३२ खट्ट संवरणे ।
१६३३ षट्ट ।
१६३४ स्फिट्ट ।
१६३५ चुबि हिंसायाम् ।
१६३६ पूल सङ्घाते । पूर्ण इत्येके । पुण इत्यन्ये ॥
१६३७ पुंस अभिवर्धने ।
१६३८ टकि बन्धने । (व्यप क्षेपे व्यय विप इत्येके ।)
१६३९ धूस कान्तिकरणे । मूर्धन्यान्त इत्येके । तालव्यान्त इत्यन्ये ॥
१६४० कीट वर्णे ।
१६४१ चूर्ण सङ्कोचने ।
१६४२ पूज पूजायाम् ।
१६४३ अर्क स्तवने । तपन इ-

त्येके ॥
१६४४ शुठ आलस्ये।
१६४५ शुठि शोषणे।
१६४६ जुड प्रेरणे।
१६४७ गज
१६४८ मार्ज शब्दार्थौ।
१६४९ मर्च च।
१६५० घृ प्रस्रवणे। स्रावण इत्येके ॥
१६५१ पचि विस्तारवचने।
१६५२ तिज निशातने।
१६५३ कृत संशब्दने।
१६५४ वर्ध छेदनपूरणयोः।
१६५५ कुबि आच्छादने। कुभि इत्येके ॥
१६५६ लुबि।
१६५७ तुबि अदर्शने। अर्दन इत्येके ॥
१६५८ ह्लप व्यक्तायां वाचि। क्लप इत्येके। ह्रप इत्यन्ये ॥
१६५९ चुटि छेदने।
१६६० इल प्रेरणे।
१६६१ म्रक्ष म्लेच्छने।
१६६२ म्लेच्छ अव्यक्तायां वाचि।
१६६३ ब्रूस
१६६४ बर्ह हिंसायाम्। केचदिह गर्ज गर्द शब्दे गर्ध अभिकाङ्क्षायाम् इति पठन्ति ॥
१६६५ गुर्द पूर्वनिकेतने।
१६६६ जसि रक्षणे। मोक्षण इति केचित् ॥
१६६७ ईड स्तुतौ।
१६६८ जसु हिंसायाम्।
१६६९ पिडि सङ्घाते।
१६७० रुष रोषे। रुट इत्येके ॥
१६७१ डिप क्षेपे।
१६७२ ष्टुप समुच्छ्राये। आकुस्मादात्मनेपदिनः ॥
१६७३ चित संचेतने।
१६७४ दशि दंशने।
१६७५ दसि दर्शनदंशनयोः। दस इत्यप्येके ॥
१६७६ डप
१६७७ डिप सङ्घाते।
१६७८ तन्त्रि कुटुम्बधारणे। कुटुम्बेति धात्वन्तरमिति चान्द्राः ॥
१६७९ मन्त्रि गुप्तपरिभाषणे।
१६८० स्पश ग्रहणसंश्लेषणयोः
१६८१ तर्ज
१६८२ भर्त्स तर्जने।
१६८३ बस्त

१६८४ गन्ध अर्दने ।
१६८५ विष्क हिंसायाम् । हिंष्क इत्येके ॥
१६८६ निष्क परिमाणे ।
१६८७ लल ईप्सायाम् ।
१६८८ कूण सङ्कोचे ।
१६८९ तूण पूरणे ।
१६९० भ्रूण आशाविशङ्कयोः ।
१६९१ शठ श्लाघायाम् ।
१६९२ यक्ष पूजायाम् ।
१६९३ स्यम वितर्के ।
१६९४ गूर उद्यमने ।
१६९५ शम
१६९६ लक्ष आलोचने ।
१६९७ कुत्स अवक्षेपणे ।
१६९८ त्रुट छेदने । कुट इत्येके ॥
१६९९ गल स्रवणे ।
१७०० भल आभण्डने ।
१७०१ कूट आप्रदाने । अवसादन इत्येके ॥
१७०२ कुट्ट प्रतापने ।
१७०३ वञ्चु प्रलम्भने ।
१७०४ वृष शक्तिबन्धने ।
१७०५ मद तृप्तियोगे ।
१७०६ दिवु परिकूजने ।
१७०७ गृ विज्ञाने ।
१७०८ विद चेतनाख्याननिवासेषु ।
१७०९ (मान) मन स्तम्भे ।
१७१० यु जुगुप्सायाम् ।
१७११ कुस्म नाम्नो वा कुत्सितस्मयने ॥ इत्याकुस्मीयाः ॥
१७१२ चर्च अध्ययने ।
१७१३ वुक्क भाषणे ।
१७१४ शब्द उपसर्गादाविष्कारे च ।
१७१५ कण निमीलने ।
१७१६ जभि नाशने ।
१७१७ षूद क्षरणे ।
१७१८ जसु ताडने ।
१७१९ पश बन्धने ।
१७२० अम रोगे ।
१७२१ चट
१७२२ स्फुट भेदने ।
१७२३ घट सङ्घाते । हन्त्यर्थाश्च ।
१७२४ दिवु मर्दने ।
१७२५ अर्ज प्रतियत्ने ।
१७२६ घुषिर् विशब्दने ।
१७२७ आङः क्रन्द सातत्ये ।
१७२८ लस शिल्पयोगे ।
१७२९ तसि
१७३० भूष अलङ्करणे । (घोषणे, मोक्ष आसने) ॥

१७३१ अर्ह पूजायाम् ।
१७३२ ज्ञा नियोगे ।
१७३३ भज विश्राणने ।
१७३४ शृधु प्रसहने ।
१७३५ यत निकारोपस्कारयोः ।
१७३६ रक्ष
१७३७ लग आस्वादने । रघ इत्येके । रग इत्यन्ये ॥
१७३८ अन्चु विशेषणे ।
१७३९ लिगि चित्रीकरणे ।
१७४० मुद संसर्गे ।
१७४१ त्रस धारणे । ग्रहण इत्येके । वारण इत्यन्ये ॥
१७४२ उध्रस उञ्छे । उकारो-धात्ववयव इत्येके । न इत्यन्ये ॥
१७४३ मुच प्रमोचने मोदने च ।
१७४४ वस स्नेहच्छेदापहरणेषु ।
१७४५ चर संशये ।
१७४६ च्यु सहने । हसने चेत्येके । च्युस इत्येके ॥
१७४७ भुवोऽवकल्कने । चिन्तन इत्येके ॥
१७४८ कृपेश्च ॥ आ स्वदः सकर्मककात् ॥ अतः परं स्वदिमभिव्याप्य सम्भवत्कर्मकेभ्यएवणिच॥
१७४९ ग्रस ग्रहणे ।
१७५० पुष धारणे ।
१७५१ दल विदारणे ।
१७५२ पट
१७५३ पुट
१७५४ लुट
१७५५ तुजि
१७५६ मिजि
१७५७ पिजि
१७५८ लुजि
१७५९ भजि ।
१७६० लघि ।
१७६१ त्रसि ।
१७६२ पिसि ।
१७६३ कुसि ।
१७६४ दशि ।
१७६५ कुशि ।
१७६६ घट ।
१७६७ घटि ।
१७६८ बृहि ।
१७६९ बर्ह ।
१७७० बल्ह ।
१७७१ गुप ।
१७७२ धूप ।
१७७३ विच्छ ।
१७७४ चीव ।
१७७५ पुथ ।

१७७६ लोकृ ।
१७७७ लोचृ ।
१७७८ णद ।
१७७९ कुप ।
१७८० तर्क ।
१७८१ वृतु ।
१७८२ वृधु भाषार्थाः ।
१७८३ रुट ।
१७८४ लजि ।
१७८५ आजि ।
१७८६ दसि ।
१७८७ भृशि ।
१७८८ रुशि ।
१७८९ शीक ।
१७९० रुसि ।
१७९१ नट ।
१७९२ पुटि ।
१७९३ जि ।
१७९४ चि (जुचि)
१७९५ रघि ।
१७९६ लघि ।
१७९७ अहि ।
१७९८ रहि ।
१७९९ महि च ।
१८०० लडि ।
१८०१ तुड ।
१८०२ नल [illegible]

१८०३ पूरी आप्यायने ।
१८०४ रुज हिंसायाम् ।
१८०५ ष्वद आस्वादने । स्वाद इत्येके ॥ आ धृषाद्वा ॥ इतऊर्ध्वं धृषधातुमभिव्याप्यवैकल्पिकाणिच॥
१८०६ युज
१८०७ पृच संयमने ।
१८०८ अर्च पूजायाम् ।
१८०९ षह मर्षणे ।
१८१० ईर क्षेपे ।
१८११ ली द्रवीकरणे ।
१८१२ वृजी वर्जने ।
१८१३ वृञ् आवरणे ।
१८१४ जॄ [illegible]हानौ ।
१८१५ ज्रि [illegible] ।
१८१६ रिच वियोजनसंपर्चनयोः ॥
१८१७ शिष असर्वोपयोगे ।
१८१८ तप दाहे ।
१८१९ तृप तृप्तौ । संदीपन इत्येके ॥
१८२० छृदी संदीपने । चृप छृप दृप संदीपन इत्येके॥
१८२१ दृभी ग्रन्थे (भये) ।
१८२२ दृभ सन्दर्भे ।
१८२३ श्रथ मोक्षणे । हिंसायाम् इत्यन्ये ॥

१८२४ मी गतौ ।
१८२५ ग्रन्थ बन्धने ।
१८२६ शीक् आमर्षणे ।
१८२७ चीक च ।
१८२८ अर्द हिंसायाम् ॥ स्वरितेत् ।
१८२९ हिसि हिंसायाम् ।
१८३० अर्ह पूजायाम् ।
१८३१ आङ षद पद्यर्थे ।
१८३२ शुन्ध शौचकर्मणि ।
१८३३ छद अपवारणे ॥ स्वरितेत् ।
१८३४ जुष परितर्कणे । परितर्पण इत्यन्ये ॥
१८३५ धूञ् कम्पने ।
१८३६ प्रीञ् तर्पणे ।
१८३७ श्रन्थ ।
१८३८ ग्रन्थ सन्दर्भे ।
१८३९ आप्लृ लम्भने ॥ स्वरितेदयमित्येके ॥
१८४० तनु श्रद्धोपकरणयोः । उपसर्गाच्च दैर्घ्ये ॥ चन श्रद्धोपहननयोरित्येके ॥
१८४१ वद संदेशवचने ॥ स्वरितेत् ॥ अनुदात्तेदित्येके ॥
१८४२ वच परिभाषणे ।
१८४३ मान पूजायाम् ।
१८४४ भू प्राप्तावात्मनेपदी । णिच्संनियोगेनैव आत्मनेपदमित्येके ॥
१८४५ गर्ह विनिन्दने ।
१८४६ मार्ग अन्वेषणे ।
१८४७ कठि शोके । प्रायेण उत्पूर्वः उत्कण्ठावचनः ॥
१८४८ मृजू शौचालङ्कारयोः ।
१८४९ मृष तितिक्षायाम् ॥ स्वरितेत् ॥
१८५० धृष प्रसहने ॥ इत्याधृषीयाः ॥ अथादन्ताः ॥
१८५१ कथ वाक्यप्रबन्धे ।
१८५२ वर ईप्सायाम् ।
१८५३ गण सङ्ख्याने ।
१८५४ शठ ।
१८५५ श्वठ सम्यगवभाषणे ।
१८५६ पट ।
१८५७ वट ग्रन्थे ।
१८५८ रह त्यागे ।
१८५९ स्तन ।
१८६० गदी देवशब्दे ।
१८६१ पत गतौ वा । अदन्त इत्येके ॥
१८६२ पष अनुपसर्गात् (गतौ) ।
१८६३ स्वर आक्षेपे ।

१८६४ रच प्रतियत्ने ।
१८६५ कल गतौ सङ्ख्याने च ।
१८६६ चह परिकल्कने ।
१८६७ मह पूजायाम् ।
१८६८ सार ।
१८६९ कृप ।
१८७० श्रथ दौर्बल्ये ।
१८७१ स्पृह ईप्सायाम् ।
१८७२ भाम क्रोधे ।
१८७३ सूच पैशुन्ये ।
१८७४ खेट भक्षणे । तृतीयान्त इत्येके । खोट इत्यन्ये ॥
१८७५ क्षोट क्षेपे ।
१८७६ गोम उपलेपने ।
१८७७ कुमार क्रीडायाम् ।
१८७८ शील उपधारणे ।
१८७९ साम सान्त्वप्रयोगे ।
१८८० वेल कालोपदेशे । काल इति पृथग्धातुरित्येके ।
१८८१ पल्पूल लवनपवनयोः ।
१८८२ वात सुखसेवनयोः । गतिसुखसेवनेष्वित्येके ॥
१८८३ गवेष मार्गणे ।
१८८४ वास उपसेवायाम् ।
१८८५ निवास आच्छादने ।
१८८६ भाज पृथक्कर्मणि ।
१८८७ सभाज प्रीतिदर्शनयोः । प्रीतिसेवनयोरित्येके ॥
१८८८ ऊन परिहाणे ।
१८८९ ध्वन शब्दे ।
१८९० कूट परितापे । परिदाह इत्यन्ये ।
१८९१ सङ्केत ।
१८९२ ग्राम ।
१८९३ कुण ।
१८९४ गुण चामन्त्रणे । चात्कूटोऽपि इति मैत्रेयः ॥
१८९५ केत श्रावणे निमन्त्रणे
१८९६ कूण सङ्कोचनेऽपि ।
१८९७ स्तेन चौर्ये । आगर्वादात्मनेपादिनः ॥
१८९८ पद गतौ ।
१८९९ गृह ग्रहणे ।
१९०० मृग अन्वेषणे ।
१९०१ कुह विस्मापने ।
१९०२ शूर ।
१९०३ वीर विक्रान्तौ ।
१९०४ स्थूल परिबृंहणे ।
१९०५ अर्थ उपयाच्ञायाम् ।
१९०६ सत्र सन्तानक्रियायाम् ।
१९०७ गर्व माने ॥ इत्यागर्वीयाः ।
१९०८ सूत्र वेष्टने ।
१९०९ मूत्र प्रस्रवणे ।
१९१० रूक्ष पारुष्ये ।

१९११ पार ।

१९१२ तीर कर्मसमाप्तौ ।

१९१३ पुट संसर्गे ।

१९१४ धेक दर्शन इत्येके ।

१९१५ कत्र शैथिल्ये । कर्त्र इत्यप्येके ॥ 'प्रातिपदिकाद्धात्वर्थे बहुलमिष्ठवच्च' (ग १८६) 'तत्करोति तदाचष्टे (ग १८७)। 'तेनातिक्रामति' (ग १८८)। 'धातुरूपं च' (ग १८९) 'आख्यानात्कृतस्तदाचष्टे कृल्लुक्प्रकृतिप्रत्यापत्तिः प्रकृतिवच्च कारकम्' (वा १७६८)। 'कर्तृकरणाद्धात्वर्थे' (ग१९०)

१९१६ बष्क दर्शने ।

१९१७ चित्र चित्रीकरणे । कदाचिद्दर्शने ॥

१९१८ अंस समाघाते ।

१९१९ वट विभाजने ।

१९२० लज प्रकाशने । वटि-लजि इत्येके ॥

१९२१ मिश्र सम्पर्के ।

१९२२ सङ्ग्राम युद्धे ॥ अनुदात्तेत् ॥

१९२३ स्तोम श्लाघायाम् ।

१९२४ छिद्र कर्णभेदने । करणभेदने इत्येके । कर्ण इति धात्वन्तरमित्यपरे ।

१९२५ अन्ध दृष्ट्युपघाते । उपसंहार इत्यन्ये ॥

१९२६ दण्ड दण्डनिपातने ।

१९२७ अङ्क पदे लक्षणे च ।

१९२८ अङ्ग च ।

१९२९ सुख ।

१९३० दुःख तत्क्रियायाम् ।

१९३१ रस आस्वादनस्नेहनयोः ।

१९३२ व्यय वित्तसमुत्सर्गे ।

१९३३ रूप रूपक्रियायाम् ।

१९३४ छेद द्वैधीकरणे ।

१९३५ छद अपवारणे ।

१९३६ लाभ प्रेरणे ।

१९३७ व्रण गात्रविचूर्णने ।

१९३८ वर्ण वर्णक्रियाविस्तारगुणवचनेषु । बहुलमेतन्निदर्शनम् इत्येके ॥

१९३९ पर्ण हरितभावे ।

१९४० विष्क दर्शने ।

१९४१ क्षप प्रेरणे ।

१९४२ वस निवासे ।

१९४३ तुत्थ आवरणे । एवं

आन्दोलयति प्रेङ्खोलयति विडम्बयति अवधीरयति इत्यादि । अन्ये तु दशगणपाठो बहुलमित्याहुः । तेनेह अपठिता अपि सौत्राः लौकिकाः वैदिका अपि द्रष्टव्या इत्याहुः । इतरे तु नवगणीपठितेभ्योऽपि क्वचित् स्वार्थे णिज्भवति, बहुलग्रहणात् तेन रामो राज्यमचीकरत् इत्यादि सिद्धिरित्याहुः । चुरादिभ्य एव बहुलं णिजित्यन्ये ॥ णिङ्ङ्गान्निरसने । श्वेताश्वाश्वतरगालोडिताह्वरकाणामश्वतरेतकलोपश्च । पुच्छादिषु प्रातिपदिकाद्धात्वर्थ इत्येव सिद्धम् ॥ इति स्वार्थणिजन्ताश्चुरादयः ॥ १० ॥

इति श्रीपाणिनिमुनिप्रणीतो धातुपाठः समाप्तः ॥

लिङ्गानुशासनम् ।

१ लिङ्गम् ।

२ स्त्री ।

३ ऋकारान्ता मातृदुहितृस्वसृयातृननान्दरः ।

४ अन्यूप्रत्ययान्तो धातुः ।

५ अशनिभरण्यरणयः पुंसि च

६ मिन्यन्तः ।

७ वह्निवृष्ण्यग्नयः पुंसि ।

८ श्रोणियोन्यूर्मयः पुंसि च ।

९ क्तिन्नन्तः ।

१० ईकारान्तश्च ।

११ ऊङाबन्तश्च ।

१२ य्वन्तमेकाक्षरम् ।

१३ विंशत्यादिरानवतेः ।

१४ दुन्दुभिरक्षेषु ।

१५ नाभिरक्षत्रिये ।

१६ उभावन्यत्र पुंसि ।

१७ तलन्तः ।

१८ भूमिविद्युत्सरिल्लतावनिताभिधानानि ।

१९ यादो नपुंसकम् ।

२० भास्स्रुक्स्रग्दिग्दृगुष्णिगुपानहः ।

२१ स्थूणोर्णे नपुंसके च ।

२२ गृहशशाभ्यां क्लीबे ।

२३ प्रावृड्विप्रुड्रुट्तृड्विट्त्विषः ।

२४ दर्विविदिवेदिखनिशाण्यश्रिवशिकृष्योषधिकट्यंगुलयः ।

२५ तिथिनाडिरुचिवीचिनालिधूलिकिकिकेलिच्छविरात्र्यादयः ।

२६ शष्कुलिराजिकुट्यशनिवर्तिभ्रुकुटित्रुटिवलिपंक्तयः ।

२७ प्रतिपदापद्विपत्संपच्छरत्संसत्परिषदुषः संवित्क्षुत्पुन्मुत्समिधः ।

२८ आशीर्धूर्पूर्गीर्द्वारः ।

२९ अप्सुमनस्समासिकतावर्षाणां बहुत्वं च ।

३० स्रक्त्वग्ज्योग्वाग्यवागुनौस्फिचः ।

३१ तटिसीमासम्बध्याः ।

३२ चूल्लिवेणिखार्यश्च ।

३३ ताराधाराज्योत्स्नादयश्च ।

३४ शलाका स्त्रियां नित्यम् ॥

१ पुमान् ।

२ घञबन्तः ।

३ घाजन्तश्च ।

४ भयलिङ्गभगपदानि नपुंसके

५ नङन्तः ।

६ याच्ञा स्त्रियाम् ।
७ क्यन्तो घुः ।
८ इषुधिः स्त्री च ।
९ देवासुरात्मस्वर्गगिरिसमुद्रनखकेशदन्तनभुजकण्ठखड्गशरपङ्काभिधानानि ।
१० त्रिविष्टपत्रिभुवने नपुंसके ।
११ द्यौः स्त्रियाम् ।
१२ इषुबाहू स्त्रियां च ।
१३ बाणकाण्डौ नपुंसके च ।
१४ नन्तः ।
१५ क्रतुपुरुषकपोलगुल्फमेघाभिधानानि ।
१६ अभ्रं नपुंसकम् ।
१७ उकारान्तः ।
१८ धनुरज्जुकुहुसरयुतनुरेणुप्रियङ्गवः स्त्रियाम् ।
१९ समासे रज्जुः पुंसि च ।
२० श्मश्रुजानुस्वाद्वश्रुजतुत्रपुतालूनि नपुंसके ।
२१ वसु चार्थवाचि ।
२२ मद्गुमधुशीधुसानुकमण्डलूनि नपुंसके च ।
२३ रुत्वन्तः ।
२४ दारुकसेरुजत्रुवस्तुमस्तूनि नपुंसके ।
२५ सक्तुर्नपुंसके च ॥
२६ प्राग्रश्मेरकारान्तः ।
२७ कोपधः ।
२८ चिबुकशालूकप्रातिपदिकांशुकोल्मुकानि नपुंसके ।
२९ कण्टकानीकसरकमोदकचषकमस्तकतडाकनिष्कवर्चस्कपिनाकमाण्डककटकदण्डकपिटकतालकफलककल्कपुलाकानि नपुंसके च ।
३० टोपधः ।
३१ किरीटमुकुटललाटवटवीटशृङ्गाटकरटलोष्टानि नपुंसके ।
३२ कुटकूटकपटकर्पटनटनिकटकीटकटानि नपुंसके च ।
३३ णोपधः ।
३४ ऋणलवणपर्णतोरणरणोष्णानि नपुंसके ।
३५ कार्षापणस्वर्णसुवर्णव्रणचूषणविषाणचूर्णतृणानि नपुंसके च ।
३६ थोपधः ।
३७ काष्ठपृष्ठरिक्थोक्थानि नपुंसके ।
३८ काष्ठा दिगर्थाः स्त्रियाम् ।
३९ तीर्थप्रोथयूथगाथानि न-

पुंसके च ।

४० लोपधः ।

४१ जघनाजिनतुहिनकाननवनवृजिनविपिनवेतनशासनसोपानमिथुनश्मशानरत्ननिम्नचिह्नानि नपुंसके ।

४२ मानयानाभिधाननलिनपुलिनोद्यानशयनासनस्थानचन्दनालानसमानभवनवसनविभावनविमानानि नपुंसके च ।

४३ पोपधः ।

४४ पापरूपोडुपतल्पशिल्पपुष्पशष्पसमीपान्तरीपाणि नपुंसके ।

४५ शूर्पकुतपकुणपद्वीपविटपानि नपुंसके च ।

४६ भोपधः ।

४७ तलभं नपुंसकम् ।

४८ जृम्भं नपुंसके च ।

४९ मोपधः ।

५० रुक्मसिध्मयुग्मेध्मगुल्माध्यात्मकुङ्कुमानि नपुंसके ।

५१ संग्रामदाडिमकुसुमाश्रमक्षेमक्षौमहोमोद्दामानि नपुंसके च ।

५२ योपधः ।

५३ किसलयहृदयेन्द्रियोत्तरीयाणि नपुंसके ।

५४ गोमयकषायमलयान्वयाव्ययानि नपुंसके च ।

५५ रोपधः ।

५६ द्वाराग्रस्फारतक्रवक्रवप्रक्षिप्रक्षुद्रच्छिद्रनीरतीरदूरकृच्छ्ररन्ध्राश्रश्वभ्रभीरगभीरक्रूरविचित्रकेयूरकेदारोदरशरीरकन्दरमन्दरमञ्जराजरजठराजिरवैरचामरपुष्करगह्वरकुटीरकुलीरचत्वरकाश्मीरनीराम्बरशिशिरतन्त्रयन्त्रक्षेत्रक्षत्रमित्रकलत्रच्छत्रसूत्रवक्त्रनेत्रगोत्राङ्गुलित्रभलत्रास्त्रशस्त्रशास्त्रवस्त्रपत्रपात्रनक्षत्राणि नपुंसके ।

५७ शुक्रमदेवतायाम् ।

५८ चक्रवज्रान्धकारसारावारपारक्षीरतोमरशृङ्गारमन्दारोशीरतिमिरशिशिराणि नपुंसके च ।

५९ षोपधः ।

६० शिरीषर्जीषाम्बरीषपीयूषपुरीषकिल्बिषकल्माषाणि नपुंसके ।

६१ यूषकरीषमिषवर्षाणि नपुंसके च ।
६२ सोपधः ।
६३ पनसाविसबुससाहसानि नपुंसके ।
६४ चमससरसनिर्यासोपवासकर्पासवासमासकासकांसमांसानि नपुंसके च ।
६५ कंसं च प्राणिनि ।
६६ रश्मिदिवसाभिधानानि ।
६७ दीधितिः स्त्रियाम् ।
६८ दिनाहनी नपुंसके ।
६९ मानाभिधानानि ।
७० द्रोणाढकौ नपुंसके च ।
७१ खारीमानिके स्त्रियाम् ।
७२ दाराक्षतलाजासूनां बहुत्वं च ।
७३ नाड्यपजनोपपदानि व्रणाङ्गपदानि ।
७४ मरुद्गरुत्तरद्वत्विजः ।
७५ ऋषिराशिदृतिग्रन्थिक्रिमिध्वनिबलिकौलिमौलिरविकपिमुनयः ।
७६ ध्वजगजमुञ्जपुञ्जाः ।
७७ हस्तकुन्तान्तवातव्रातदूतधूतसूतचूतमुहूर्ताः ।
७८ षण्डमण्डकरण्डमरण्डतुण्डगण्डमुण्डपाषण्डशिखण्डाः ।
७९ वंशांशपुरोडाशाः ।
८० ह्रदकन्दकुन्दबुद्बुदशब्दाः ।
८१ अर्घपथिमथ्यृभुक्षिस्तम्बनितम्बपूगाः ।
८२ पल्लवपल्वलकफरेफकटाहनिर्व्यूहमठमणितरङ्गगन्धस्कन्धमृदङ्गसङ्गसमुद्रपुङ्खाः ।
८३ सारथ्यतिथिकुक्षिवस्तिपाण्यञ्जलयः ।
१ नपुंसकम् ।
२ भावे ल्युडन्तः ।
३ निष्ठा च ।
४ त्वष्यञौ तद्धितौ ।
५ कर्मणि च ब्राह्मणादिगुणवचनेभ्यः ।
६ यद्यढग्यगण्वुञ्छाश्च भावकर्मणि ।
७ अव्ययीभावः ।
८ द्वन्द्वैकत्वम् ।
९ अभाषायां हेमन्तशिशिरावहोरात्रे च ।
१० अनञ्कर्मधारयस्तत्पुरुषः ।
११ अनल्पे छाया ।
१२ राजामनुष्यपूर्वा सभा ।
१३ सुरासेनाच्छायाशालानि

शाः स्त्रियां च ।
१४ परवत् ।
१५ रात्राह्नाहाः पुंसि ।
१६ अपथपुण्याहे नपुंसके ।
१७ संख्यापूर्वा रात्रिः ।
१८ द्विगुः स्त्रियां च ।
१९ इसुसन्तः ।
२० अर्चिः स्त्रियां च ।
२१ छदिः स्त्रियामेव ।
२२ मुखनयनलोहवनमांसरुधिरकार्मुकविवरजलहलधनान्नाभिधानानि ।
२३ सीरार्थौदनाः पुंसि ।
२४ वक्त्रनेत्रारण्यगाण्डीवानि पुंसि च ।
२५ अटवी स्त्रियाम् ।
२६ लोपधः ।
२७ तूलोपलतालकुसूलतरलकम्बलदेवलवृषलाः पुंसि च ।
२८ शीलमूलमङ्गलसालकमलतलमुसलकुण्डलपललमृणालवालनिगलपलालबिडालखिलशूलाः पुंसि च ।
२९ शतादिः संख्या ।
३० शतायुतप्रयुताः पुंसि च ।
३१ लक्षाकोटी स्त्रियाम् ।
३२ सहस्रः पुंसि च ।
३३ मन्द्व्यच्कोऽकर्तरि ।
३४ ब्रह्मन्पुंसि च ।
३५ नामरोमणी नपुंसके ।
३६ असन्तो द्व्यच्कः ।
३७ अप्सराः स्त्रियाम् ।
३८ त्रान्तः ।
३९ यात्रामात्राभस्त्रादंष्ट्रावरत्राः स्त्रियामेव ।
४० भृत्रामित्रच्छात्रपुत्रमन्त्रवृत्रमेढ्राः पुंसि ।
४१ पत्रपात्रपवित्रसूत्रच्छत्राः पुंसि च ।
४२ बलकुसुमयुद्धपत्तनरणाभिधानानि ।
४३ पद्मकमलोत्पलानि पुंसि च ।
४४ आहवसंग्रामौ पुंसि ।
४५ आजिः स्त्रियामेव ।
४६ फलजातिः ।
४७ वृक्षजातिः स्त्रियामेव ।
४८ वियज्जगत्सकृत्शकृत्पृषच्छकृद्यकृदुदश्वितः ।
४९ नवनीतावतानृतामृतनिमित्तवित्तचित्तपित्तव्रतरजतवृत्तपलितानि ।
५० श्राद्धकुलिशदैवपीठकुण्डाङ्कदधिसक्थ्यक्ष्यास्थ्यास्पदाकाशकण्वबीजानि ।

५१ दैवं पुंसि च ।
५२ धान्याज्यसस्यरूप्यपण्यवर्ण्यधिष्ण्यहव्यकव्यकाव्यसत्यापत्यमूल्यशिक्यकुडयमद्यहर्म्यतूर्यसैन्यानि ।
५३ द्वन्द्वबर्हदुःखबडिशापिच्छविम्बकुटुम्बकवचकवरवृन्दारकाणि ।
५४ अक्षमिन्द्रिये ॥
१ स्त्रीपुंसयोः ।
२ गोमाणमष्टिमुष्टिपाटालिवस्तिशाल्मलित्रुटिमाषिमरीचयः ।
३ मन्युसीधुकर्कन्धुसिंधुकण्डरेणवः ।
४ गुणवचनमुकारान्तं नपुंसके च ।
५ अपत्यार्थतद्धिते ॥
१ पुंनपुंसकयोः ।
२ घृतभूतमुस्तक्ष्वेलितैरावतपुस्तबुस्तलोहिताः ।
३ शृङ्गार्धनिदाघोद्यमशल्यदृढाः ।
४ व्रजकुञ्जकुथकूर्चप्रस्थदर्पार्धर्चपुच्छाः ।
५ कबन्धौषधायुधान्ताः ।
६ दण्डमण्डखण्डशवसैन्धवपार्श्वाकाशकुशकाश-
शाकुशकुलिशाः ।
७ गृहमेहदेहपट्टपटहाष्टापदार्बुदककुदाश्च ।
१ अवशिष्टलिङ्गम् ।
२ अव्ययं कतियुष्मदस्मदः ।
३ ष्णान्ता संख्या ।
४ गुणवचनं च ।
५ कृत्याश्च ।
६ करणाधिकरणयोर्ल्युट् ।
७ सर्वादीनि सर्वनामानि ॥

इति श्रीपाणिनिमुनिप्रणीतं लिङ्गानुशासनं समाप्तम् ॥

शाकटायनप्रणीत उणादिसूत्रपाठः ।

१ कृवापाजिमिस्वदिसाध्यशूभ्य उण् ।
२ छन्दसीणः ।
३ दसनिजनिचरिचटिभ्यो ञुण् ।
४ किंजरयोः श्रिणः ।
५ त्रो रश्च लः ।
६ कृके वकः कश्च ।
भृमृशीतृचरित्सरितनिधनिमिमस्जिभ्य उः ।
८ अणश्च ।
९ धान्ये नित् ।

१० शृस्वृस्निहित्रप्यसिवसिहनिक्लिदिबन्धिमनिभ्यश्च ।
११ स्यन्देः सम्प्रसारणं धश्च ।
१२ उन्देरिच्चादेः ।
१३ ईषेः किच्च ।
१४ स्कन्देः सलोपश्च ।
१५ सृजेरसुम् च ।
१६ कृतेराद्यन्तविपर्ययश्च ।
१७ नावञ्चेः
१८ फलिपाटिनमिमनिजनां गुक्पटिनाकिधतश्च ।
१९ वलेर्गुक्च ।
२० शः कित्सन्वच्च ।
२१ यो द्वे च ।
२२ कुर्भ्रश्च ।
२३ पृभिदिव्यधिगृधिधृषिभ्यः ।
२४ कृग्रोरुच्च ।
२५ अपदुःसुषु स्थः ।
२६ रपेरिच्चोपधायाः ।
२७ अर्जिदृशिकम्यमिपशिबाधामृजिपशितुग्धुग्दीर्घहकाराश्च ।
२८ प्रथिम्रदिभ्रस्जां सम्प्रसारणं सलोपश्च ।
२९ लङ्घिबंह्योर्नलोपश्च ।
३० ऊर्णोतेर्नुलोपश्च ।
३१ महतिह्रस्वश्च ।
३२ श्लिषेः कश्च ।
३३ आङ्परयोः खनिशृभ्यां डिच्च ।
३४ हरिमितयोर्द्रुवः ।
३५ शते च ।
३६ खरुशङ्कुपीयुनीलङ्गुलिगु ।
३७ मृगय्वादयश्च ।
३८ मन्दिवाशिमथिचतिचङ्कयङ्किभ्य उरच् ।
३९ व्यथेः सम्प्रसारणं किच्च ।
४० मुकुरदरौ ।
४१ मद्गुरादयश्च
४२ असेरुरन् ।
४३ मसेश्च ।
४४ शावशेराप्तौ ।
४५ अविमह्योष्टिषच् ।
४६ अमेर्दीर्घश्च ।
४७ रुहेर्वृद्धिश्च ।
४८ तवेर्णिद्वा ।
४९ नञि व्यथेः ।
५० किलेर्बुक्च ।
५१ इषिमदिमुदिखिदिच्छिदिभिदिमन्दिचन्दितिमिमिहिमुचिरुचिरुधिबन्धिशुषिभ्यः किरच् ।
५२ अशेर्णित् ।

५३ अजिरशिशिरशिथिलस्थिरस्फिरस्थविरखदिराः ।
५४ सलिकल्यनिमहिभडिभण्डिशण्डिपिण्डितुण्डिकुटिभूभ्य इलच् ।
५५ कमेः पश्च ।
५६ गुपादिभ्यः किन् ।
५७ मिथिलादयश्च ।
५८ पतिकठिकुठिगडिगुडिदंशिभ्य एरक् ।
५९ कुम्बेर्नलोपश्च ।
६० शदेस्त च ।
६१ मूलेरादयः ।
६२ कबरोतः पश्च ।
६३ भातेर्डवतुः ।
६४ कठिचकिभ्यामोरन् ।
६५ किशोरादयश्च ।
६६ कपिगडिगण्डिकटिपटिभ्य ओलच् ।
६७ मीनातेरूरन् ।
६८ स्यन्देः सम्प्रसारणं च ।
६९ सितनिगमिमसिसच्यविधाञ्क्रुशिभ्यस्तुन्
७० पः किच्च ।
७१ अर्तेश्चतुः ।
७२ कमिमनिजनिगाभायाहिभ्यश्च ।
७३ चायः किः ।
७४ आप्नोतेर्ह्रस्वश्च ।
७५ वसेस्तुन् ।
७६ अगारे णिच्च ।
७७ कृञः क्तुः ।
७८ पधिवह्योश्च तुः ।
७९ जीवेरातुः ।
८० आतृकन्वृद्धिश्च ।
८१ कृषिचमितनिधनिसर्जिखर्जिभ्य ऊः ।
८२ मृजेर्गुणश्च ।
८३ वहो धश्च ।
८४ कषेश्छश्च ।
८५ णित्कसिपद्यर्तेः ।
८६ अणो डश्च ।
८७ नञि लम्बेर्नलोपश्च ।
८८ के श्र एरङ् चास्य ।
८९ त्रो दुट् च ।
९० दरिद्रातेर्यालोपश्च ।
९१ नृतिशृध्योः कूः ।
९२ ऋतेरम् च ।
९३ अन्दूदृम्भूजम्बूकफेलूकर्कन्धूदिधिषूः ।
९४ मृग्रोरुतिः ।
९५ ग्रो मुट् च ।
९६ हृषेरुलच् ।
९७ हृसृरुहियुषिभ्य इतिः ।

९८ ताडेर्णिलुक् च ।
९९ शमेर्ढः ।
१०० कमेरठः
१०१ रमेर्वृद्धिश्च ।
१०२ शमेः खः ।
१०३ कणेष्ठः ।
१०४ कलस्तृपश्च ।
१०५ शपेर्बश्च ।
१०६ वृषादिभ्यश्चित् ।
१०७ मृजेष्टिलोपश्च ।
१०८ चुपेरच्चोपधायाः ।
१०९ शकिशम्योर्नित् ।
११० छो गुग्घ्रस्वश्च ।
१११ अमन्ताड्डः ।
११२ कादिभ्यः कित् ।
११३ स्थाचतिमृजेरालज्वलञालीयचः ।
११४ पतिचण्डिभ्यामालञ् ।
११५ तमिविशिबिडिमृणिकुलिकपिपालिपक्षिभ्यः कालन् ।
११६ पतेरङ्गच्पक्षिणि ।
११७ तरत्यादिभ्यश्च ।
११८ बिडादिभ्यः कित् ।
११९ सुवृञोर्वृद्धिश्च ।
१२० गन्तस्यद्योः ।
१२१ छापूखडिभ्यः कित् ।
१२२ भृञः किन्नुट् च ।
१२३ शृणातेर्ह्रस्वश्च ।
१२४ गणशकुनौ ।
१२५ मुर्दिम्रोर्गग्गौ ।
१२६ अण्डन्कृसृभृवृञः ।
१२७ शृदृभसोऽदिः ।
१२८ दृणातेः षुग्घ्रस्वश्च ।
१२९ त्यजितनियजिभ्यो डित् ।
१३० पतेस्तुट् च ।
१३१ सर्तेरटिः ।
१३२ लंघेर्नलोपश्च ।
१३३ पारयतेराजिः ।
१३४ प्रथः कित्सम्प्रसारणं च ।
१३५ भियः षुग्घ्रस्वश्च ।
१३६ युष्यसिभ्यां मदिक् ।
१३७ अर्तिस्तुसुहुसृधुक्षिक्षुभायावापदियक्षिनीभ्यो मन् ।
१३८ जहातेः सन्वदालोपश्च ।
१३९ अवतेष्टिलोपश्च ।
१४० ग्रसेरा च ।
१४१ अविसिविसिशुषिभ्यः कित् ।
१४२ इषियुधीन्धिदसिश्याधुसूभ्यो मक् ।
१४३ युजिरुचितिजां कुश्च ।
१४४ हन्तेर्हि च ।
१४५ भियः षुग्वा ।

१४६ घर्मः।
१४७ ग्रीष्मः।
१४८ प्रथेःषिवन्सम्प्रसारणं च।
१४९ अशूप्रुषिलटिकणिखटिविशिभ्यः कन्।
१५० इण्भीभ्यां वण्।
१५१ सर्वनिघृष्वरिष्वलष्वशिवपद्वप्रह्वेष्वा अस्वतन्त्रे।
१५२ शेवयह्वजिह्वग्रीवाऽऽप्वमीवाः
१५३ कृगृशृदृभ्यो वः।
१५४ कनिन्युवृषितक्षिराजिधन्विद्युप्रतिदिवः।
१५५ स्वपितृषोर्नजिङ् तुट् च।
१५६ नाञि जहातेः।
१५७ श्वन्नुक्षन्पूषन्प्लीहन्क्लेदन्स्नेहन्मूर्धन्मज्जन्नर्यमन्विश्वप्सन्परिज्मन्मातरिश्वन्मघवन्निति। इत्युणादिषु प्रथमः पादः॥
१५८ कृहृभ्यामेणुः।
१५९ हनिकुषिनीरमिकाशिभ्यः क्थन्।
१६० अवे भृञः।
१६१ उषिकुषिगार्तिभ्यस्थन्।
१६२ सर्तेर्णित्।
१६३ जॄवृभ्यामूथन्।
१६४ पातृतुदिवचिरिचिसिचिभ्यस्थक्।
१६५ अर्तेर्निरि।
१६६ निशीथगोपीथावगथाः।
१६७ गश्चोदि।
१६८ समीणः।
१६९ तिथपृष्ठगूथयूथप्रोथाः।
१७० स्फायितञ्चिवञ्चिशकिक्षिपिक्षुदिसृपितृपिदृपिवन्द्युन्दिश्वितिवृत्यजिनीपदिमदिमुदिखिदिछिदिभिदिमन्दिचन्दिदहिदसिदम्भिवसिवाशिशीङ्हसिसिधिशुभिभ्यो रक्।
१७१ चकिरम्योरुच्चोपधायाः।
१७२ वौ कसेः।
१७३ अमितम्योर्दीर्घश्च।
१७४ निन्देर्नलोपश्च।
१७५ अर्देर्दीर्घश्च।
१७६ शुचेर्दश्च।
१७७ दुरीणो लोपश्च।
१७८ कृतेश्छः क्रू च।
१७९ रोदेर्णिलुक् च।
१८० बहुलमन्यत्रापि संज्ञाछन्दसोः।
१८१ जोरी च।
१८२ सुसूधाग्रृधिभ्यः क्रन्।
१८३ शुसिचिमीनां दीर्घश्च।

१८४ वाविन्धेः ।
१८५ वृधिवपिभ्यां रन् ।
१८६ ऋजेन्द्राग्रवज्रविप्रकुब्रचुब्रक्षुरखुरभद्रोग्रभेरभेलशुक्रशुक्लगौरवन्रेरामालाः ।
१८७ समि कस उकन् ।
१८८ पाचिनशार्ङ्गुकम्कनुमौ च ।
१८९ भियः क्रुकन् ।
१९० क्वुन्शिल्पिसंज्ञयोरपूर्वस्यापि ।
१९१ रमेरश्च लो वा ।
१९२ जहातेर्द्वे च ।
१९३ध्मोधम च ।
१९४ हनो वध च ।
१९५ बहुलमन्यत्रापि ।
१९६ कृषेर्वृद्धिश्चोदीचाम् ।
१९७ उदकं च ।
१९८ वृश्चिकृषोः किकन् ।
१९९ प्राडिं पणिकषः ।
२०० सुषर्दीर्घश्च ।
२०१ स्यमेः सम्प्रसारणं च ।
२०२ क्रिय इकन् ।
२०३ आङि पणिपनिपतिखनिभ्यः ।
२०४ श्यास्त्याहृञविभ्य इनच् ।
२०५ वृजेः किच्च ।
२०६ अजेरज च ।
२०७ बहुलमन्यत्रापि ।
२०८ द्रुदक्षिभ्यामिनन् ।
२०९ अर्त्तः किदिच्च ।
२१० वेपितुह्योर्ह्रस्वश्च ।
२११ तलिपुलिभ्यां च ।
२१२ गर्वेरत उच्च ।
२१३ रुहेश्च ।
२१४ महेरिनण्च ।
२१५ क्विचिप्रच्छिश्रिस्रुद्रुप्रुज्वां दीर्घोऽसंप्रसारणंच।
२१६ आप्नातेर्ह्रस्वश्च ।
२१७ परौ व्रजेः षः पदान्ते ।
२१८ हुवः श्लुवच्च ।
२१९ स्रुवः कः ।
२२० चिक्च ।
२२१ तनोतेरनश्च वः ।
२२२ ग्लानुदिभ्यां डौः ।
२२३ चिवरव्ययम् ।
२२४ रातेर्डैः ।
२२५ गमेर्डोः ।
२२६ भ्रमेश्च डूः ।
२२७ दमेर्डोसिः ।
२२८ पणेरिजादेश्च वः ।
२२९ वशेः कित् ।
२३० भृञ ऊच्च ।
२३१ जलिसहोरुरिन् ।
२३२ युयुरुचुञो युच ।

२३३ अघोरघा च ।
२३४ उन्देर्नलोपश्च ।
२३५ गमेर्गश्च ।
२३६ बहुलमन्यत्रापि ।
२३७ रञ्जेः क्युन् ।
२३८ भूसूधूभ्रस्जिभ्यश्छन्दसि ।
२३९ कृपॄवृजिमन्दिनिधाञः क्युः
२४० धृषेर्धिष् च संज्ञायाम् ।
२४१ वर्तमाने पृषद्बृहन्महज्जगच्छतृवत् ।
२४२ संश्चत्तृपद्वेहत् ।
२४३ छन्दस्यसानच्शुजॄभ्याम् ।
२४४ ऋञ्जिवृधिमन्दिसहिभ्यः कित् ।
२४५ अर्तेर्गुणः शुट् च ।
२४६ सम्यानच स्तुवः ।
२४७ युधिबुधिदृशिभ्यः किच्च ।
२४८ हुर्छेः सनो लुक् छलोपश्च ।
२४९ श्वितेर्दश्च ।
२५० तृन्तृचौ शंसिक्षदादिभ्यः संज्ञायां चानिटौ ।
२५१ बहुलमन्यत्रापि ।
२५२ नप्तृनेष्टृत्वष्टृहोतृपोतृभ्रातृजामातृपितृदुहितृ ।
२५३ सुञ्यसेर्ऋन् ।
२५४ यतेर्वृद्धिश्च ।
२५५ नञि च नन्देः ।
२५६ दिवेर्ऋः ।
२५७ नयतेर्डिच्च ।
२५८ सव्ये स्थश्छन्दसि ।
२५९ अर्तिसृधृधम्यश्यवितृभ्योऽनिः ।
२६० आङि शुषेः सनश्छन्दसि ।
२६१ कृषेरादेश्च चः ।
२६२ अदेर्मुट् च ।
२६३ वृतेश्च ।
२६४ क्षिपेः किच्च ।
२६५ अर्चिशुचिहुसृपिछादिछर्दिभ्य इसिः ।
२६६ बृंहेर्नलोपश्च ।
२६७ द्युतेरिसिन्नादेश्च जः ।
२६८ वसौ रुचेः संज्ञायाम् ।
२६९ भुवः कित् ।
२७० सहो धश्च ।
२७१ पिबतेस्थुक् ।
२७२ जनेरुसिः ।
२७३ मनेर्धश्छन्दसि ।
२७४ अर्तिपृवपियजितनिधनितपिभ्यो नित् ।
२७५ एतेर्णिच्च ।
२७६ चक्षेः शिच्च ।
२७७ मुहेः किच्च ।
२७८ बहुलमन्यत्रापि ।

२७९ कृगृशृवृञ्चतिभ्यः ष्वरच्।
२८० नौ सदेः। इत्युणादिषु द्वितीयः पादः॥ २॥
१८१ छित्वरछत्वरधीवरपीवरमीवरचीवरतीवरनीवरगह्वरकट्वरसंयद्वराः।
२८२ इण्सिञ्जिदीङुष्यविभ्यो नक्।
२८३ फेनमीनौ।
२८४ कृषेर्वर्णे।
२८५ बन्धेर्ब्रधिबुधी च।
२८६ धापृवस्यज्यतिभ्यो नः।
२८७ लक्षेरट् च।
२८८ वनेरिच्चोपधायाः।
२८९ सिवेष्टेर्यू च।
२९० कृवृजृसिद्रुपन्यनिस्वपिभ्यो नित्।
२९१ धेट इच्च।
२९२ तृषिशुषिरसिभ्यः कित्।
२९३ सुञो दीर्घश्च।
२९४ रमेस्त च।
२९५ रास्नासास्नास्थूणावीणाः।
२९६ गादाभ्यामिष्णुच्।
२९७ कृत्यशूभ्यां क्स्नः।
२९८ तिजेर्दीर्घश्च।
२९९ श्लिषेरच्चोपधायाः।
३०० यजिमनिशुन्धिदसिजनिभ्यो युच्।
३०१ भुजिमृङ्भ्यां युक्त्युकौ।
३०२ सतेरयुः।
३०३ पानीविषिभ्यः पः।
३०४ च्युवः किच्च।
३०५ स्तुवो दीर्घश्च।
३०६ सुशॄभ्यां निच्च।
३०७ कुयुभ्यां च।
३०८ खष्पशिल्पशष्पबाष्परूपपर्पतल्पाः।
३०९ स्तनिहृषिपुषिगदिमदिभ्यो णेरित्नुच्।
३१० कृहनिभ्यां क्त्नुः।
३११ गमेः सन्वच्च।
३१२ दाभाभ्यां नुः।
३१३ वचेर्गश्च।
३१४ धेट इच्च।
३१५ सुवः कित्।
३१६ जहातेर्द्वेऽन्तलोपश्च।
३१७ स्थो णुः।
३१८ अजिवृरीभ्यो निच्च।
३१९ विषेः किच्च।
३२० कृदाधाराचिकलिभ्यः कः।
३२१ सृवृभूशुषिमुषिभ्यः कक्।
३२२ शुकवल्कोल्काः।
३२३ इण्भीकापाशल्यतिमर्चिभ्यः कन्।

३२४ नौ हः ।
३२५ नौ सदेर्डिच्च ।
३२६ स्यमेरीट् च ।
३२७ अजियुधुनीभ्यो दीर्घश्च ।
३२८ ह्रियो रश्च लो वा ।
३२९ शकेरुनोन्तोन्त्युनयः ।
३३० भुवो झिच् ।
३३१ कन्युच्क्षिपेश्च ।
३३२ अनुङ् नदेश्च ।
३३३ कृवृदारिभ्य उनन् ।
३३४ त्रो रश्च लो वा ।
३३५ क्षुधिपिशिमिथिभ्यः कित् ।
३३६ फलेर्गुक्च ।
३३७ अशेर्लशश्च ।
३३८ अर्जेर्णिलुक् च ।
३३९ तृणाख्यायां चित् ।
३४० अर्तेश्च ।
३४१ अजियमिशीङ्भ्यश्च ।
३४२ वृतृवदिहनिकमिकषिभ्यः सः ।
३४३ प्लुषेरच्चोपधायाः ।
३४४ मनेर्दीर्घश्च ।
३४५ अशेर्देवने ।
३४६ स्नुव्रश्चिकृत्यृषिभ्यः कित् ।
३४७ ऋषेर्जातौ ।
३४८ उन्दिगुधिकुषिभ्यश्च ।
३४९ गृधिपण्योर्दकौ च ।
३५० अशेः सरः ।
३५१ वसेश्च ।
३५२ सम्पूर्वाच्चित् ।
३५३ कृधूमदिभ्यः कित् ।
३५४ पतेरश्च लः ।
३५५ तन्वृषिभ्यां क्सरन् ।
३५६ पीयुक्वणिभ्यां कालन्ह्रस्वः सम्प्रसारणं च ।
३५७ कटिकुषिभ्यां काकुः ।
३५८ सर्तेर्दुक्च ।
३५९ वृतेर्वृद्धिश्च ।
३६० पर्देर्नित्सम्प्रसारणमल्लोपश्च ।
३६१ सृयुवचिभ्योऽन्युजागूजक्नुचः ।
३६२ आनकः शीङ्भियः ।
३६३ आणको लूधूशिङ्घाङ्भ्यः ।
३६४ उल्मुकदर्विहोमिनः ।
३६५ ह्रियः कुक्रश्च लो वा ।
३६६ हलिमृग्रिण्वामिदमिलूपूधुर्विभ्यस्तन् ।
३६७ नञ्याप इट् च ।
३६८ तनिमृङ्भ्यां किच्च ।
३६९ अञ्जिघृसिभ्यः क्तः ।
३७० दुतनिभ्यां दीर्घश्च ।
३७१ जेर्मूट् चोदात्तः ।

३७२ लोलपलितौ।
३७३ हृश्याभ्यामितन्।
३७४ रुहे रश्च लो वा।
३७५ पिशेः किच्च।
३७६ श्रुदक्षिस्पृहिगृहिभ्य आय्यः।
३७७ दधिषाय्यः।
३७८ वृञ एण्यः।
३७९ स्तुवः क्सेय्यश्छन्दसि।
३८० राजेरन्यः।
३८१ शृञ्स्योश्च।
३८२ अर्तेर्निच्च।
३८३ पर्जन्यः।
३८४ वदेरान्यः।
३८५ अमिनक्षियजिवधिपतिभ्योऽत्रन्।
३८६ गडेरादेश्च कः।
३८७ वृञश्चित्।
३८८ सुविदेः कत्रन्।
३८९ कृतेर्नुम्च।
३९० भृमृदृशियजिपर्विपच्यमितमिनमिहर्यैभ्योऽतच्।
३९१ पृषिरञ्जिभ्यां कित्।
३९२ खलतिः।
३९३ शीङ्शपिरुगमिवञ्चिजीविप्राणिभ्योऽथः।
३९४ भृञश्चित्।
३९५ रुपीविदिभ्यां ङित्।
३९६ उपसर्गे वसेः।
३९७ अत्यविचमितमिनमिरभिलभिनभितपिपसिपनिपणिमहिभ्योऽसच्।
३९८ वेञस्तुट् च।
३९९ वहियुभ्यां णित्।
४०० वयश्च।
४०१ दिवः कित्।
४०२ कृशृशलिकलिगर्दिभ्योऽभच्।
४०३ ऋषिवृषिभ्यां कित्।
४०४ रुषेर्नित्लुक्च।
४०५ रासिवल्लिभ्यां च।
४०६ जृविशिभ्यां झच्।
४०७ रुहिनन्दिजीविप्राणिभ्यः षिदाशिषि।
४०८ तृभूवहिवसिभासिसाधिगडिमण्डिजिनन्दिभ्यश्च।
४०९ हन्तेर्मुट् हि च।
४१० भन्देर्नलोपश्च।
४११ ऋच्छेररः
४१२ अर्तिकमिभ्रमिचमिदेविवासिभ्यश्चित्।
४१३ कुवः क्रन्।
४१४ अङ्गिमदिमन्दिभ्य आरन्।

४१५ गडेः कड च ।
४१६ शृङ्गारभृङ्गारौ ।
४१७ कञ्जिमृजिभ्यां चित् ।
४१८ कमेः किदुच्चोपधायाः ।
४१९ तुषारादयश्च ।
४२० दीङो नुट् च ।
४२१ सर्तेरपः षुक् च ।
४२२ उषिकुटिदलिकचिखजिभ्यः कपन् ।
४२३ क्वणेःसम्प्रसारणं च ।
४२४ कपश्चाक्रवर्मणस्य ।
४२५ विटपपिष्टपविशिपोलपाः ।
४२६ वृतेस्तिकन् ।
४२७ कृतिभिदिलतिभ्यः कित् ।
४२८ इष्यशिभ्यां तकन् ।
४२९ इणस्तशन्तशसुनौ ।
४३० वीपतिभ्यां तनन् ।
४३१ ददालिभ्यां भः ।
४३२ अर्तिगृभ्यां भन् ।
४३३ इणः कित् ।
४३४ असिसंजिभ्यां क्थिन् ।
४३५ प्लुषिकुषिशुषिभ्यःक्सिः ।
४३६ अशेर्नित् ।
४३७ इषेः क्सुः ।
४३८ अवितृस्तृतन्त्रिभ्य ईः ।
४३९ यापोः किद् द्वे च ।
४४० लक्षेर्मुट् च । इत्युणादिषु

तृतीयः पादः ॥
४४१ वातप्रमीः ।
४४२ ऋतन्यञ्जिवन्यञ्ज्यर्पिमद्यत्यङ्गिकुयुकृशिभ्यः कत्नच्यतुजलिजिष्ठुजिष्ठसनूस्यनिथिनुल्यसासानुकः
४४३ श्रः करन् ।
४४४ पुषः कित् ।
४४५ कलश्च ।
४४६ गमेरिनिः ।
४४७ आङि णित् ।
४४८ भुवश्च ।
४४९ प्रे स्थः ।
४५० परमे कित् ।
४५१ मन्थः ।
४५२ पतस्थ च ।
४५३ खजेराकः ।
४५४ बलाकादयश्च ।
४५५ पिनाकादयश्च ।
४५६ कषिदूषिभ्यामीकन् ।
४५७ अनिहृषिभ्यां किच्च ।
४५८ चङ्कणः कङ्कणश्च ।
४५९ शृपृवृञां द्वे रुक्चाभ्यासस्य ।
४६० फर्फरीकादयश्च ।
४६१ ईषेः किद्ध्रस्वश्च ।
४६२ ऋजेश्च ।

४६३ सर्तेर्नुम् च।
४६४ मृडः कीकन् कङ्कणौ।
४६५ अलीकादयश्च।
४६६ कॄतॄभ्यामीषन्।
४६७ शॄपॄभ्यां किच्च।
४६८ अर्जेर्ऋज च।
४६९ अम्बरीषः।
४७० कॄशॄपॄकटिपटिशौटिभ्य ईरन्।
४७१ वशेः कित्।
४७२ कशेर्मुट् च।
४७३ कृञ् उच्च।
४७४ घसेः किच्च।
४७५ गभीरगम्भीरौ।
४७६ विषा विहा।
४७७ पच पालिमच्।
४७८ शीङोधुक्लक्वलञ्वालनः
४७९ सृकणिभ्यामूकोकणौ।
४८० वलेरूकः।
४८१ उलूकादयश्च।
४८२ शमेर्बुक् च।
४८३ शल्मिमण्डिभ्यामूकण्।
४८४ अर्तेरुच्च।
४८५ भुवः कित्।
४८६ अश्नाते रश्च।
४८७ दालिमः।
४८८ वीज्याज्वरिभ्यो निः।
४८९ सृवृषिभ्यां कित्।
४९० अङ्गेर्नलोपश्च।
४९१ वाहिश्रिश्रुयुद्रुग्लाहात्वरिभ्यो नित्।
४९२ घृणिपृश्निपार्ष्णिचूर्णिभूर्णि।
४९३ वृदृभ्यां विन्।
४९४ जॄशॄस्तॄजागृभ्यः क्विन्।
४९५ दिवो द्वे दीर्घश्चाभ्यासस्य
४९६ कृविघृष्विच्छविस्थविकिकीदिवि।
४९७ पातेर्डतिः।
४९८ शकेर्ऋतिन्।
४९९ अमेरातिः।
५०० वहिवस्यर्तिभ्यश्चित्।
५०१ अञ्चेः को वा।
५०२ हन्तेरंह च।
५०३ रमेर्नित्।
५०४ सुञः क्रिः।
५०५ अदिशदिभूशुभिभ्यः क्रिन्
५०६ वङ्क्र्यादयश्च।
५०७ राशदिभ्यां त्रिप्।
५०८ अदेस्त्रिनिश्च।
५०९ पतेरत्रिन्।
५१० सृकणिभ्यामीचिः।
५११ श्वयतेश्चित्।
५१२ वेञो डिच्च।

५१३ ऋहानिभ्यामूषन् ।
५१४ पुरःकुषन् ।
५१५ पॄनहिकालिभ्य उषच् ।
५१६ पीयेरूषन् ।
५१७ मस्जेर्नुम् च ।
५१८ गडेश्च ।
५१९ अर्तेररुः ।
५२० कुटः किच्च ।
५२१ शकादिभ्योऽटन् ।
५२२ कृकादिकाडेकाटिभ्योऽम्ब
च् ।
५२३ कदेर्णित्पक्षिणि ।
५२४ कालिकयोरमः ।
५२५ कुणिपुल्योः किन्दच् ।
५२६ कुपेर्वा वश्च ।
५२७ नो षञ्जेर्घथिन्
५२८ उद्यतौश्चित् ।
५२९ सर्तेर्णिच्च ।
५३० खर्जिपिञ्जादिभ्य ऊरोल-
चौ ।
५३१ कुवश्चट् दीर्घश्च ।
५३२ समीणः ।
५३३ सिवेष्टेरू च ।
५३४ शमेर्वन् ।
५३५ उल्वादयश्च ।
५३६ स्थः स्तोऽम्बजवकौ ।
५३७ शाशपिभ्यां ददनौ ।

५३८ अन्दादयश्च ।
५३९ वलिमलितनिभ्यः कयन् ।
५४० वृहेः षुग्दुकौ च ।
५४१ मिपीभ्यां रुः
५४२ जत्वादयश्च ।
५४३ रुशातिभ्यां क्रुन् ।
५४४ जनिदाच्युसृवृमदिपमि-
नमिभृञ्भ्य इत्वन्त्वन्त्न-
न्क्निन्शक्स्यढडटाटचः ।
५४५ अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते ।
५४६ कुसेरुम्भोमेदेताः ।
५४७ सानसिवर्णसिपर्णसित-
ण्डुलाङ्कुशचषालल्वलप-
ल्वलधिष्ण्यशल्याः ।
५४८ सूशकृग्रविभ्यः क्तः ।
५४९ माछाशसिभ्यो यः ।
५५० जनेर्यक् ।
५५१ अघ्न्यादयश्च ।
५५२ स्नामदिपद्यर्तिपॄशकिभ्यो
वनिप् ।
५५३ शीङ्क्रुशिरुहिजिक्षिसृ-
धृभ्यः क्वनिप् ।
५५४ ध्याप्योः सम्प्रसारणञ्च ।
५५५ अदेर्ध च ।
५५६ प्रईरशदोस्तुट् च ।
५५७ सर्वधातुभ्य इन् ।
५५८ हृपिषिरुहिवृतिविदिछि-

दिकीर्तिभ्यश्च।
५५९ इगुपधात्कित्
५६० भ्रमेः सम्प्रसारणं च
५६१ कमितमिशतिस्तम्भाम-
त इच्च।
५६२ मनेरुच्च।
५६३ वर्णबलिश्चाहिरण्ये।
५६४ वसिवपियजिराजिव्रजि-
सदिहनिवाशिवादिवा-
रिभ्य इञ्।
५६५ नहो भश्च।
५६६ कृषेर्वृद्धिश्छन्दसि।
५६७ अः शकुनौ।
५६८ कृञ उदीचां कारुषु।
५६९ जनिघसिभ्यामिण्।
५७० अज्यतिभ्यां च
५७१ पादे च।
५७२ अशिपणाय्योरुडायलु
कौ च।
५७३ वातेर्डिच्च।
५७४ प्रे हरतेः कूपे।
५७५ नौ व्यो यलोपः पूर्वस्य
च दीर्घः।
५७६ समानेख्यः स चोदात्तः।
५७७ आङि श्रिहनिभ्यांह्रस्वश्च
५७८ अच इः।
५७९ खनिकष्यज्यसिवसिव-
निसनिग्रन्थिचलिभ्यश्च।
५८० वृतेश्छन्दसि।
५८१ भुजेः किच्च।
५८२ कृगृशृपृकुटिभिदिछिदि-
भ्यश्च।
५८३ कुडिकम्प्योर्नलोपश्च।
५८४ सर्वधातुभ्यो मनिन्।
५८५ बृंहेर्नोच्च।
५८६ अशिशकिभ्यां छन्दसि।
५८७हभृधृसृस्तृशृभ्य इमनि च्।
५८८ जनिमृङ्भ्यामिमनिन्।
५८९ वेञः सर्वत्र।
५९० नामन् सीमन् व्योमन् रो-
मन् लोमन् पाप्मन् धामन्
५९१ मिथुने मनिः।
५९२ सातिभ्यां मनिन्मनिणौ।
५९३ हनिमशिभ्यां सिकन्।
५९४ कोररन्।
५९५ गिर उडच्।
५९६ इन्देः कमिर्नलोपश्च।
५९७ कायतेर्डिमिः।
५९८ सर्वधातुभ्यः ष्ट्रन्।
५९९ भ्रसिजगमिनमिहनिवि-
श्यशां वृद्धिश्च।
६०० दिवेर्द्युच्च।
६०१ उषिखनिभ्यां कित्।
६०२ सिविमुच्योष्टेरू च।
६०३ अमिचिमिदिशसिभ्यः क्त्रः

६०४ पुवो ह्रस्वश्च ।
६०५ स्त्यायतेर्ड्रट् ।
६०६ गुधृवीपाचिवचियमिसदिक्षदिभ्यस्त्रः ।
६०७ हुयामाश्रुमसिभ्यस्त्रन् ।
६०८ गमेरा च ।
६०९ दादिभ्यश्छन्दसि ।
६१० भूवादिगृभ्योणित्रन् ।
६११ चरेर्वृत्ते ।
६१२ अशित्रादिभ्य इत्रोत्रौ ।
६१३ अमेर्द्विषति चित् ।
६१४ आः समिण्निकाषिभ्याम् ।
६१५ चितेः कणः कश्च ।
६१६ सूचेः स्मन् ।
६१७ पातेर्डुम्सुन् ।
६१८ रुचिभुजिभ्यां किष्यन् ।
६१९ वसेस्तिः ।
६२० सावसेः ।
६२१ वौ तसेः ।
६२२ पथिप्रथिभ्यां नित् ।
६२३ दृणाते ह्रस्वश्च ।
६२४ कृतृक्षिपिभ्यः कीटन् ।
६२५ रुचिवाचिकुचिकुटिभ्यः क्रितच् ।
६२६ कुटिकुषिभ्यां क्मलन् ।
६२७ कुषेर्लश्च ।
६२८ सर्वधातुभ्योऽसुन् ।
६२९ रपेरत एच्च ।
६३० अशोर्देवने युट् च ।
६३१ उब्जेर्वले बलोपश्च ।
६३२ श्वेः सम्प्रसारणं च ।
६३३ श्रयतेः स्वाङ्गे शिरः किच्च ।
६३४ अर्तेरुच्च ।
६३५ व्याधौ शुट् च ।
६३६ उदके नुट् च ।
६३७ इण आगसि ।
६३८ रिचेर्धने धिच्च ।
६३९ चायतेरन्ने ह्रस्वश्च ।
६४० वृङ्शीङ्भ्यां रूपस्वाङ्गयोः पुट् च ।
६४१ स्रुरीभ्यां तुट् च ।
६४२ पातेर्बले जुट् च ।
६४३ उदके थुट् च ।
६४४ अन्ने च ।
६४५ अदेर्नुम् धौ च ।
६४६ स्कन्देश्च स्वाङ्गे ।
६४७ आपः कर्माख्यायाम् ।
६४८ रूपे जुट् च ।
६४९ उदके नुम्भौ च ।
६५० नहेर्दिवि भश्च ।
६५१ इण आगोऽपराधे च ।
६५२ अमेर्हुक् च ।
६५३ रमेश्च ।

६५४ देशे ह च ।
६५५ अक्ष्याञ्जियुजिभ्यः कुश्च ।
६५६ भूरञ्जिजभ्यां कित् ।
६५७ वसेर्णित् ।
६५८ चन्देरादेश्च छः ।
६५९ पचिवचिभ्यां सुट् च ।
६६० वहिहाधाञ्भ्यश्छन्दसि ।
६६१ इण आसिः
६६२ मिथुनेऽसिः पूर्ववच्च सर्वम् ।
६६३ नञि हन एव च ।
६६४ विधाञो वेध च ।
६६५ नुवो धुट् च ।
६६६ गतिकारकोपपदयोः पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं च ।
६६७ चन्द्रे मो डित् ।
६६८ वयसि धाञः ।
६६९ पयसि च ।
६७० पुरसि च ।
६७१ पुरूरवाः ।
६७२ चक्षेर्बहुलं शिच्च ।
६७३ उपः कित् ।
६७४ दमेरुनसिः ।
६७५ अङ्गतेरसिरिरुडागमश्च ।
६७६ सर्तेरप्पूर्वादसिः ।
६७७ विदिभुजिभ्यां विश्वे ।
६७८ वशः कनसिः । इत्युणादिषु चतुर्थः पादः ॥४॥

६७९ अदिभुवो डुतच् ।
६८० गुधेरूमः ।
६८१ मसेरूरन् ।
६८२ स्थः किच्च ।
६८३ पातेरतिः
६८४ वातेर्नित् ।
६८५ अतेश्च ।
६८६ तृहेः क्नो हलोपश्च ।
६८७ वृञ्लुटितनिताडिभ्य उलच् तण्डश्च ।
६८८ दंसेष्टटनौ न आ च ।
६८९ दंशेश्च ।
६९० उदि चेर्डसिः ।
६९१ नौ दीर्घश्च ।
६९२ सौ रमेः क्तो दमे पूर्वपदस्य च दीर्घः ।
६९३ पूञो यण्लुक् ह्रस्वश्च ।
६९४ स्रंसेः शिः कुट् किच्च ।
६९५ अर्तेः क्युरुच्च ।
६९६ हिंसेरीरन्नीरचौ ।
६९७ उदि दृणातेरजलौ पूर्वपदान्त्यलोपश्च ।
६९८ डित् खनेर्मुट् स चोदात्तः ।
६९९ अमेः सन् ।
७०० मुहेः खो मूर्च ।
७०१ नहेर्हलोपश्च ।
७०२ शीङो ह्रस्वश्च ।
७०३ माङ ऊखो मय च ।

७०४ कलिगलिभ्यां फगस्योच्च।
७०५ स्पृशः श्वण्शुनौ पृच।
७०६ श्मनि श्रयतेर्डुन्।
७०७ अश्वादयश्च।
७०८ जनेष्टन् लोपश्च।
७०९ अच् तस्य जङ्ग च।
७१० हन्तेः शरीरावयवे द्वे च।
७११ क्लिशेरन् लो लोपश्च।
७१२ फलेरितजादेशश्च पः।
७१३ कृञादिभ्यः संज्ञायां वुन्।
७१४ चीकयतेराद्यन्तविपर्ययश्च।
७१५ पचिमच्योरिच्चोपधायाः
७१६ जनेररष्ठ च।
७१७ वचिमनिभ्यां चिच्च।
७१८ ऊर्जिदृणातेरलचौ पूर्वपदान्तलोपश्च
७१९ कुदरादयश्च।
७२० हन्तेर्युनाद्यन्तयोर्घत्वतत्वे
७२१ क्रमिगमिक्षमिभ्यस्तुन्वृद्धिश्च।
७२२ हर्यतेः कन्यन् हिरच्च।
७२३ कृञः पासः।
७२४ जनेस्तु रश्च।
७२५ ऊर्णोतेर्डः।
७२६ दधातेर्यन्नुट् च।
७२७ जीर्यतेः क्रिन् रश्च वः।
७२८ मव्यतेर्यलोपो मश्चापतुट् चाल्‌ः।
७२९ ऋजेः कीकन्।
७३० तनोतेर्डउः सन्वच्च।
७३१ अर्भकपृथुकपाका वयसि।
७३२ अवद्यावमाधमार्वरेफाः कुत्सिते।
७३३ लीरीङो ह्रस्वः पुट् च तरौ श्लेषणकुत्सनयोः।
७३४ क्लिशेरीच्चोपधायाः कन् लोपश्च लो नाम् च।
७३५ अश्नोतेराशुकर्मणि वरट् च।
७३६ चतेरुरन्।
७३७ प्राततेररन्।
७३८ अमेस्तुट् च।
७३९ दहेर्गो लोपो दश्च नः।
७४० सिचेः संज्ञायां हनुमौ कश्च
७४१ व्याङि घ्रातेश्च जातौ।
७४२ हन्तेरच् घुर च।
७४३ क्षमेरुपधालोपश्च।
७४४ तरतेर्ड्रिः।
७४५ ग्रहेरनिः।
७४६ प्रथेरमच्।
७४७ चरश्च।
७४८ मङ्गेरलच्। इत्युणादिषु पञ्चमः पादः॥ इत्युणादिप्रकरणम्॥

इति शाकटायनप्रणीत उणादिसूत्रपाठः।

शान्तनवाचार्यप्रणीतः फिट्सूत्रपाठः ।

१ फिषोऽन्त उदात्तः ।
२ पाटलापालङ्काम्बासागरार्थानाम् ।
३ गेहार्थानामस्त्रियाम् ।
४ गुदस्य च ।
५ ध्यपूर्वस्य स्त्रीविषयस्य ।
६ खान्तस्याश्मादेः ।
७ बंहिष्ठवत्सरतिशत्थान्तानाम् ।
८ दक्षिणस्य साधौ ।
९ स्वाङ्गाख्यायामादिर्वा ।
१० छन्दसि च ।
११ कृष्णस्यामृगाख्या चेत् ।
१२ वा नामधेयस्य ।
१३ शुक्लगौरयोरादिः ।
१४ अङ्गुष्ठोदकबकवशानां छन्दस्यन्तः ।
१५ पृष्ठस्य च ।
१६ तर्जुनस्य तृणाख्या चेत् ।
१७ आर्यस्य स्वाम्याख्या चेत् ।
१८ आशाया अदिगाख्या चेत् ।
१९ नक्षत्राणामाब्विषयाणाम् ।
२० न कुपूर्वस्य कृत्तिकाख्या चेत् ।
२१ घृतादीनां च ।
२२ ज्येष्ठकनिष्ठयोर्वयसि ।
२३ बिल्वतिष्ययोः स्वरितो वा । इति फिट्सूत्रेषु प्रथमः पादः ॥
२४ अथादिः प्राक् शकटेः ।
२५ ह्रस्वान्तस्य स्त्रीविषयस्य ।
२६ नविषयस्यानिसन्तस्य ।
२७ तृणधान्यानां च द्व्यषाम् ।
२८ त्रः संख्यायाः ।
२९ स्वाङ्गशिटामदन्तानाम् ।
३० प्राणिनां कुपूर्वम् ।
३१ खय्युवर्णं कृत्रिमाख्या चेत् ।
३२ उनर्वन्नन्तानाम् ।
३३ वर्णानां तणतिनितान्तानाम् ।
३४ ह्रस्वान्तस्य ह्रस्वमनृत्ताच्छील्ये ।
३५ अक्षस्यादेवनस्य ।
३६ अर्धस्यासमद्योतने ।
३७ पीतद्वर्थानाम् ।
३८ ग्रामादीनां च ।
३९ लुबन्तस्योपमेयनामधेयस्य
४० न वृक्षपर्वतविशेषव्याघ्रसिंहमहिषाणाम् ।

४१ राजविशेषस्य यमन्वा चेत् ।
४२ लघावन्ते द्वयोश्च बह्वषो गुरुः ।
४३ स्त्रीविषयवर्णाक्षुपूर्वाणाम् ।
४४ शकुनीनां च लघुपूर्वम् ।
४५ नर्तुप्राण्याख्यायाम् ।
४६ धान्यानां च वृद्धक्षान्तानाम् ।
४७ जनपदशब्दानामषान्तानाम् ।
४८ हयादीनामसंयुक्तलान्तानामन्तः पूर्वं वा ।
४९ इगन्तानां च द्व्यषाम् ॥ इति फिट्सूत्रेषु द्वितीयः पादः ॥
५० अथ द्वितीयं प्रागीषात् ।
५१ त्र्यचां प्राङ्मकारात् ।
५२ स्वाङ्गानामकुर्वादीनाम् ।
५३ मादीनां च ।
५४ शादीनां शाकानाम् ।
५५ पान्तानां गुर्वादीनाम् ।
५६ युतान्यण्यन्तानाम् ।
५७ मकरवरूढपारेवतवितस्तेक्ष्वार्जिद्राक्षाकलोमाकाष्ठापेष्ठाकाशीनामादिर्वा ।
५८ छन्दसि च ।
५९ कर्दमादीनां च ।
६० सुगन्धितेजनस्य ते वा ।
६१ नपः फलान्तानाम् ।
६२ यान्तस्यान्त्यात्पूर्वम् ।
६३ थान्तस्य चनालघुनी ।
६४ शिंशुमारोदुम्बरबलीवर्दोष्ट्रारपुरूरवसां च ।
६५ सांकाश्यकाम्पिल्यनासिक्यदार्वाघाटानाम् ।
६६ ईषान्तस्य हयादेरादिर्वा ।
६७ उशीरदाशेरकपालपलाशवालश्यामाकशारीरशरावहृदयहिरण्यारण्यापत्यदेवराणाम् ।
६८ महिष्यषाढयोर्जायेष्टकाख्या चेत् ॥ इति फिट्सूत्रेषु तृतीयः पादः ॥
६९ शकटिशकट्योरक्षरमक्षरं पर्यायेण ।
७० गोष्ठजस्य ब्राह्मणनामधेयस्य ।
७१ पारायतस्योपोत्तमवर्जम् ।
७२ धूम्रजानुमुञ्जकेशकालवालस्थालपाकानामधूजलस्थानाम् ।
७३ कपिकेशहरिकेशयोश्छन्दसि ।
७४ न्यङ्स्वरौ स्वरितौ ।
७५ न्यर्बुदव्यल्कशयोरादिः ।
७६ तिल्यशिक्यमर्त्यकाश्मर्यधान्याराजन्यमनुष्याणामन्तः ।

७७ बिल्वभक्ष्यवीर्याणि छन्दसि ।

७८ त्वत्त्वसमसिमेत्यनुच्चानि ।

७९ सिमस्याथर्वणेऽन्त उदात्तः

८० निपाता आद्युदात्ताः ।

८१ उपसर्गाश्चाभिवर्जम् ।

८२ एवादीनामन्तः ।

८३ आचादीनामुभावुदात्तौ ।

८४ चादयोऽनुदात्ताः ।

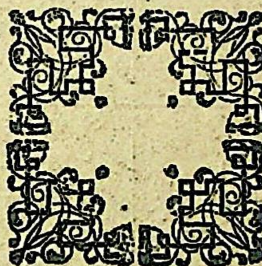
८५ यथेति पादान्ते ।

८६ प्रकारादिद्विरुक्तौ ।

८७ शेषं सर्वमनुदात्तम् । इति फिट्सूत्रेषु चतुर्थः पादः ॥

इति शान्तनवाचार्य-
प्रणीतः फिट्सू-
त्रपाठः ॥

—:*:—

श्रीगणेशायनमः ।

श्रीपतञ्जलिभ्योमुनिभ्योनमः ।

अथ भाष्यवार्त्तिकपाठः ।

१ सिद्धेशब्दार्थसम्बन्धे ।

२ लोकतः ।

३ लोकतोऽर्थप्रयुक्ते शब्दप्रयोगेशास्त्रेणधर्मनियमः ।

४ यथालौकिकवैदिकेषु ।

५ अस्त्यप्रयुक्तः ।

६ अस्त्यप्रयुक्त इति चेन्नार्थेशब्दप्रयोगात् ।

७ अप्रयोगः प्रयोगान्यत्वात् ।

८ अप्रयुक्तेदीर्घसत्रवत् ।

९ सर्वे देशान्तरे ।

१० ज्ञाने धर्म इति चेत्तथाऽधर्मः ।

११ आचारे नियमः ।

१२ प्रयोगे सर्वलोकस्य ।

१३ शास्त्रपूर्वकेप्रयोगेऽभ्युदयस्तत्तुल्यंवेदशब्देन ।

१४ सूत्रेव्याकरणे षष्ठ्यर्थोऽनुपपन्नः ।

१५ शब्दाप्रतिपत्तिः ।

१६ शब्दे ल्युडर्थः ।

१७ भवे च तद्धितः ।

१८ प्रोक्तादयश्च तद्धिताः ।

१९ लक्ष्यलक्षणे व्याकरणम् ।

२० वृत्तिसमवायार्थ उपदेशः ।

२१ अनुबन्धकरणार्थश्च ।

२२ इष्टबुध्यर्थश्च ।

२३ इष्टबुध्यर्थश्चेतिचेदुदात्तानुदात्तस्वरितानुनासिकदीर्घप्लुतानामप्युपदेशः ।

२४ आकृत्युपदेशात्सिद्धम् ।

२५ आकृत्युपदेशात्सिद्धमितिचेत्संवृतादीनां प्रतिषेधः ।

२६ गर्गादिबिदादिपाठात्संवृतादीनां प्रतिषेधः ।

२७ लिङ्गार्था तु प्रत्यापत्तिः ।

इति प्रथममाह्निकम् ।१।२७।

अइउण् ।

१ अकारस्य विवृतोपदेश आकारग्रहणार्थः ।

२ तस्य विवृतोपदेशादन्यत्रापि विवृतोपदेशः सवर्णग्रहणार्थः ।

३ दीर्घप्लुतवचने च संवृत-

निवृत्त्यर्थः ।
४ तत्रानुवृत्तिनिर्देशे सवर्णाग्रहणमनण्त्वात् ।
५ एकत्वादकारस्य सिद्धम् ।
६ अनुबन्धसंकरस्तु ।
७ एकाजनेकाजग्रहणेषु चानुपपत्तिः ।
८ द्रव्यवच्चोपचाराः ।
९ विषयेण तु नानालिङ्गकरणात्सिद्धम् ।
१० एकाजनेकाज्ग्रहणेषु चावृत्तिसंख्यानात् ।
११ आन्यभाव्यं तु कालशब्दव्यवायात् ।
१२ युगपच्चदेशपृथक्त्वदर्शनात् ।
१३ शकुनिवत्स्युः ।
१४ आदित्यवत्स्युः ।
१५ आकृतिग्रहणात्सिद्धम् ।
१६ तद्वच्चतपरकरणम् ।
१७ हल्ग्रहणेषु च ।
१८ रूपसामान्याद्वा ।

ऋलृक् ।

१ लृकारोपदेशो यदृच्छाशक्तिजानुकरणप्लुत्याद्यर्थः ।
२ न्याय्यभावात्कल्पनं संज्ञादिषु ।
३ अनुकरणं शिष्टाशिष्टाप्रतिषिद्धेषु यथा लौकिकवैदिकेषु ।
४ एकदेशविकृतस्यानन्यत्वात्प्लुत्यादयः ।
५ रवत्प्रतिषेधाच्च ।

एओङ्—ऐऔच् ।

१ सन्ध्यक्षरेषु तपरोपदेशश्चेत्तपरोच्चारणम् ।
२ प्लुत्यादिष्वज्विधिः ।
३ प्लुतसंज्ञा च ।
४ अतपर एच इग्घ्रस्वादेशे ।
५ एकादेशे दीर्घग्रहणम् ।
६ वर्णैकदेशा वर्णग्रहणेन चेत्संध्यक्षरे समानाक्षरविधिप्रतिषेधः ।
७ दीर्घे ह्रस्वविधिप्रतिषेधः ।
८ एकवर्णवच्च ।
९ नाव्यपवृक्तस्यावयवस्य तद्विधिर्यथा द्रव्येषु ।
१० संध्यक्षरेषु विवृतत्वात् ।
११ अग्रहणंचेन्नुड्विधिलादेशविनामेषु ऋकारग्रहणम् ।
१२ प्लुतावैच इदुतौ ।
१३ तुल्यरूपे संयोगे द्व्यञ्जनविधिः ।

हयवरट् ।

१ हकारस्य परोपदेशेऽड्ग्रह-

षेषु ह्ग्रहणम्
२ उत्वे च ।
३ पूर्वोपदेशे कित्वक्सेड्विधयो झलग्रहणानि च ।
४ रेफस्य परोपदेशेऽनुनासिकद्विर्वचनपरसवर्णप्रतिषेधः ।
५ पूर्वोपदेशे कित्वप्रतिषेधोव्यलोपवचनं च ।
६ अयोगवाहानामट्सु णत्वम् ।
७ शर्षु जश्भावषत्वे ।
८ अविशेषेण संयोगोपधासंज्ञाऽलोऽन्त्यद्विर्वचनस्थानिवद्भावप्रतिषेधाः
९ अर्थवन्तोवर्णा धातुप्रातिपदिकप्रत्यानिपातानामे
१० कवर्णानामर्थदर्शनात् ।
११ वर्णव्यत्यये चानर्थगमनात् ।
१२ वर्णानुपलब्धौ चानर्थगतेः ।
१३ संघातार्थवत्त्वाच्च ।
१४ संघातस्यैकार्थ्यात्सुबभावो वर्णात् ।
१५ अनर्थकास्तु प्रतिवर्णमर्थानुपलब्धेः ।
१६ वर्णव्यत्ययोपायोपजनविकारेष्वर्थदर्शनात् ।
१७ प्रत्याहारेऽनुबन्धानां कथंमज्ग्रहणेषु न ।
१८ आचारात् ।
१९ अप्रधानत्वात् ।
२० लोपश्चबलवत्तरः ।
२१ ऊकालोऽजितिवा योगस्तत्कालानां यथाभवेत् । अचां ग्रहणमच्कार्यं तेनैषां न भविष्यति ॥
२२ अनुवर्त्तते विभाषा शरोऽचि यद्वारयत्ययं द्वित्वम् । नित्ये हि तस्य लोपे प्रतिषेधार्थो न कश्चित्स्यात् ।

लण् ।

१ असन्दिग्धम् ।
२ पराभावात् ।
३ सवर्णेऽण्तपरं ह्युकृत् ।
४ ह्वोरन्यत्र परेणण् स्यात् ।
५ व्याख्यानाच्च द्विरुक्तितः ।

ञमङ्णनम् । झभञ् ।

१ अक्षरं नक्षरं विद्यात् ।
२ अश्नोतेर्वा सरोक्षरम् ।
३ वर्णवाहुः पूर्वसूत्रे ।
४ किमर्थमुपादिश्यते ।
५ वर्णज्ञानं वाग्विषयो यत्र च ब्रह्मवर्त्तते । तदर्थमिष्टबुध्यर्थं लघ्वर्थश्चोपदिश्यते । इति द्वितीयमाह्नि-

कम्। २।६८।

१ वृद्धिरादैच्।

२ संज्ञाधिकारः संज्ञासंप्रत्ययार्थः।

३ इतरथा ह्यसंप्रत्यो यथा लोके।

४ संज्ञासंज्ञ्यसन्देहश्च।

५ आचार्याचारात्संज्ञासिद्धिः।

६ यथा लौकिकवैदिकेषु।

७ संज्ञासंज्ञ्यसन्देहश्च।

८ अनाकृतिः।

९ लिङ्गेनवा।

१० सतोवृद्ध्यादिषुसंज्ञाभावात्तदाश्रय इतरेतराश्रयत्वादप्रसिद्धिः।

११ सिद्धं तु नित्यशब्दत्वात्।

१२ किमर्थं शास्त्रमिति चेन्निवर्तकत्वात्सिद्धम्।

१३ वृद्धिगुणसंज्ञयोः प्रत्येकं वचनम्।

१४ अन्यत्र सहवचनात्समुदाये संज्ञाप्रसङ्गः।

१५ प्रत्यवयवं च वाक्यपरिसमाप्तेः।

इको गुणवृद्धी।

१ इग्ग्रहणमात्सन्ध्यक्षरव्यञ्जननिवृत्त्यर्थम्।

२ संज्ञया विधाने नियमः।

३ वृद्धिगुणावलोऽन्त्यस्येति चेन्मिदिमृजिपुगन्तलघूपधर्च्छिदृशिक्षिप्रक्षुद्रेष्विग्ग्रहणम्।

४ सर्वादेशप्रसङ्गश्चानिगन्तस्य।

५ इङ्मात्रस्येति चेज्जुसि सार्वधातुकार्धधातुक ह्रस्वाद्योर्गुणेष्वनन्त्यप्रतिषेधः।

६ पुगन्तलघूपधग्रहणमनन्त्यनियमार्थम्।

७ नियमादिको गुणवृद्धी भवतो विप्रतिषेधेन।

८ वृद्धिग्रहणमुत्तरार्थम्।

९ तच्च मृज्यर्थम्।

१० इष्टार्थश्चापि।

११ मृज्यर्थमिति चेद्योगविभागात्सिम्।

१२ अटि चोक्तम्।

१३ वृद्धिप्रतिषेधानुपपत्तिस्त्विक्प्रकरणात् तस्मादिग्लक्षणा वृद्धिः।

१४ तस्मादिग्लक्षणा वृद्धिः।

१५ षष्ठ्याः स्थाने योगत्वादिगनिवृत्तिः।

१६ अन्यतरार्थं पुनर्वचनम्
१७ प्रसारणे च ।
१८ विषयार्थं पुनर्वचनम् ।
१९ उरण् रपरे च ।
२० सिद्धं तु षष्ठ्यधिकारे वचनात् ।

इति तृतीयमाह्निकम् ।

नधातु लोप आर्द्धधातुके ।

१ यङ्यक्क्यच्लोपे प्रतिषेधः
२ नुमलोपश्चित्यनुबन्धलोपऽ प्रतिषेधार्थम् ।
३ इक्प्रकरणान्नुमलोपे वृद्धिः
४ निपातनात्स्यंदादिषु ।
५ प्रत्ययाश्रयत्वादन्यत्र सिद्धम् ।
६ रकि ज्यः सम्प्रसारणम् ।
७ अल्लोपस्य स्थानिवत्त्वात् ।
८ अनारम्भो वा ।
९ उक्तं शेषे

क्ङितिच ।

१ क्ङिति प्रतिषेधे तन्निमित्तग्रहणम् (उपधारोरवीत्यर्थम्)
२ उपधा रोरवीत्यर्थम् ।
३ शाच्छन्तस्यान्तरङ्गलक्षणत्वात् ।
४ तद्धितकाम्योरिक् प्रकरणात्
५ लकारस्य ङित्वादादेशेषु स्थानिवद्भाव प्रसङ्गः ।
६ लकारस्य ङित्वादादेशेषु स्थानिवद्भाव इति च यासुटो ङिद्वचनात्सिद्धम् ।

दीधीवेवीटाम् । परिभाषा सू०

१ दीधीवेव्योश्छन्दो विषयत्वाददृष्टानुविधित्वाच्च छन्दसः, छन्दस्यदीधयद्दीध्यूरिति गुणस्य दर्शनादप्रतिषेधः ।
२ दीध्यदिति च श्यन्व्यत्ययेन ।

संज्ञासूत्रम् ।

हलोऽनन्तराः संयोगः ।

१ संयोगसंज्ञायां सहवचनं यथाऽन्यत्र ।
२ समुदाये संयोगादिलोपाप्रसङ्गः ।
३ द्वयो र्हलोः संयोग इति चोद्दुर्वचनम् ।
४ स्वरानन्तर्हितवचनम् ।
५ दृष्टमानन्तर्यं व्यवहितेऽपि ।
६ आनन्तर्यवचनं किमर्थमिति चेदेकप्रतिषेधार्थम् ।

७ नवाऽतज्जातीयव्यवायात् ।

मुखनासिकेति ।

१ इतरेतराश्रयं तु ।

२ अनुनासिकसंज्ञायामितरेतराश्रये उक्तम् ।

तुल्यास्यप्रयत्नमिति ।

१ सवर्णसंज्ञायां भिन्नदेशेष्वतिप्रसङ्गः प्रयत्नसामान्यात् ।

२ सिद्धंत्वास्ये तुल्यदेशप्रयत्नं सवर्णम् ।

३ तस्य ।

४ तस्या वचनं वचनप्रामाण्यात् ।

५ ऋकारऌकारयोः सवर्णविधिः ।

नाज्झलौ ।

१ अज्झलोः प्रतिषेधे शकारप्रतिषेधोऽज्झल्त्वात् तत्र सवर्णलोपे दोषः ।

२ तत्र सवर्णलोपे दोषः ।

३ सिद्धमनच्त्वात् ।

४ वाक्यापरिसमाप्तेर्वा ।

इति चतुर्थमाह्निकम् ।

ईदूदेद्द्विवचनमिति ।

१ प्लुतानां प्रगृह्यत्वाप्रसङ्गोऽतत्कालत्वात् ।

२ ईदादयो द्विवचनं प्रगृह्या इति चेदन्त्यस्यविधिः ।

३ ईदाद्यन्तमिति चेदेकस्य विधिः ।

४ नवाद्यन्तवत्वात् ।

५ ईदाद्यन्तं द्विवचनान्तमिति चल्लुकि प्रतिषेधः ।

६ सप्तम्यासर्थग्रहणं ज्ञापकं प्रत्ययलक्षणप्रतिषेधस्य ।

अदसो मादिति ।

१ मात्प्रगृह्यसंज्ञायां तस्यासिद्धत्वादयावेकादेशप्रतिषेधः ।

२ वचनार्थो हि सिद्धे ।

३ विप्रतिषेधाद्वा (प्रगृह्यसंज्ञा)

४ आश्रयात्सिद्धत्वं यथा रोरुत्वे ।

५ असिद्धेह्युत्वे आद्गुणाप्रसिद्धिः ।

६ वचनसामर्थ्याद्वा ।

७ योगविभागाद्वा ।

८ मार्थादिदाद्यर्थानां वा ।

९ उक्तं वा ।

१० तत्र सक्ति दोषः ।

११ नवाग्रहणविशेषणत्वात् ।

शे ।

१ शेऽर्थवद्ग्रहणात् ।

निपात एकाजनाङ् ।

ओत् ।

१ ओतश्चिवप्रतिषेधः ।

उञ् ऊँ ।

१ उञ इति योगविभागः ।

२ ऊँ वा शाकल्यस्य

ईदूतौ च सप्तम्यर्थे ।

१ ईदूतौ सप्तमीत्येव ।

२ लुप्तेऽर्थग्रहणाद्भवेत् ।

३ पूर्वस्य चेत्सवर्णोऽसावा-
डाम्भावः प्रसज्यते ।

४ वचनाद्यत्र दीर्घत्वम् ।

५ तत्रापि सरसी यदि ।

६ ज्ञापकं स्यात्तदन्तत्वे ।

७ मा वा पूर्वपदस्य भूत् ।

दाधाघ्वदाप् ।

१ घुसंज्ञायां प्रकृतिग्रहणं
शिदर्थम् ।

२ घुसंज्ञायां प्रकृतिग्रहणं शि-
दुविकृतार्थम् ।

३ समानशब्दप्रतिषेधः ।

४ समानशब्दाप्रतिषेधोऽर्थ-
वद्ग्रहणात् ।

५ अनुपसर्गाद्वा ।

६ नवाऽर्थवतो ह्यागमस्त
द्गुणीभूतस्तद्ग्रहणेन
गृह्यते यथाऽन्यत्र ।

७ दीङः प्रतिषेधे स्थाध्वो
रित्वे ।

८ दाप्प्रतिषेधे न दैप्यनेज-
न्तत्वात् ।

९ सिद्धमनुबन्धस्यानेकान्त-
त्वात् ।

१० पित्प्रतिषेधाद्वा ।

(आद्यन्तवदेकस्मिन्)

१ सत्यन्यस्मिन्नाद्यन्तवद्भा-
वादेकस्मिन्नाद्यन्तवद्वच
नम् ।

२ तत्रव्यपदेशिवद्वचनम् ।

३ एकाचो द्वे प्रथमस्य ।

४ षत्वेचादेशसंप्रत्यार्थम् ।

५ अवचनाल्लोकविज्ञानात्सि-
द्धम् ।

६ अपूर्वानुत्तरलक्षणत्वादाद्य-
न्तयोः सिद्धमेकस्मिन् ।

७ आदिवत्वे प्रयोजनं प्रत्य-
यञ्नित्याद्युदात्तत्वे ।

८ वलादेरार्द्धधातुकस्येट् ।

९ यस्मिन्विधिस्तदादित्वे ।

१० अजाद्यद्त्वे ।

११ अन्तवद्द्विवचनान्तप्रगृ-
ह्यत्वे ।

१२ मिदचोऽन्त्यात्परः ।

१३ अचोऽन्त्यादिटि ।

१४ अलोऽन्त्यस्य।
१५ येन विधिस्तदन्तत्वे।

तरपतमपौ घः।

१ घसंज्ञायां नदीतरे प्रतिषेधः।
२ घसंज्ञायां नदीतरेऽप्रतिषेधः।
३ तरप्ग्रहणं चौपदेशिकम्।

बहुगणवतुडतिसंख्या।

१ संख्यासंज्ञायां संख्याग्रहणं संख्या संप्रत्ययार्थम्।
२ इतरथाह्यसम्प्रत्ययोऽकृत्रिमत्वाद्यथाल्लोके।
३ अध्यर्द्धग्रहणञ्च समासकन्विध्यर्थम्।
४ लुकि चाग्रहणम्।
५ अर्द्धपूर्वपदश्च पूरणप्रत्ययान्तः।
६ अधिकग्रहणञ्चालुकि समासोत्तरपदवृद्ध्यर्थम्।
७ बहुव्रीहौ चाग्रहणम्।
८ वह्वादीनामग्रहणम्।
९ ज्ञापकात्सिद्धम्।

ष्णान्ता षट्।

१ षट्संज्ञायामुपदेशवचनम्।
२ उक्तं वा।

इति च।

क्तक्तवतू निष्ठा।

१ निष्ठासंज्ञायां समानशब्दप्रतिषेधः।
२ निष्ठासंज्ञायां समानशब्दाप्रतिषेधः (अनुबन्धान्यत्वकरः)
३ अनुबन्धोऽन्यत्वकर इति चेन्न लोपात्।
४ सिद्धविपर्यासश्च।
५ कारककालविशेषात्सिद्धम्।
६ लुङि सिजादर्शनात्।

इति पञ्चममाह्निकम्।

सर्वादीनि सर्वनामानि।१।१।२६।

१ सर्वनामसंज्ञायां निपातनाणत्वाभावः।
२ संज्ञोपसर्जनं प्रतिषेधः।
३ पाठात्पर्युदासः पठितानां संज्ञाप्रकरणम्।
४ सर्वाद्यानन्तर्यकार्यार्थम्।
५ प्रयोजनं डतरादीनामद्ड्भावे।
६ त्यदादिविधौ च।
७ अन्याभावो द्विवचनटाप्विषयत्वात्।
८ उभयोऽन्यत्र।
९ अवचनादपि तत्परविज्ञानम्।

१० भवतोऽकच्छेषात्वानि ।

विभाषा दिक्समासे बहुव्रीहौ ।

न बहुव्रीहौ ।

१ प्रतिषेधे भूतपूर्वस्योपसंख्यानम् ।

२ प्रतिषेधे भूतपूर्वस्योपसंख्यानानर्थक्यं पूर्वादीनां व्यवस्थायामिति वचनात् ।

तृतीया समासे ।

विभाषा जसि ।

पूर्वपरावरदक्षिणोत्तरापराधराणि व्यवस्थायामसंज्ञायाम् ।

१ अवरादीनां च पुनः सूत्रपाठे ग्रहणानर्थक्यं गणे पठितत्वात् ।

स्वमज्ञातिधनाख्यायाम् ।

अन्तरं बहिर्योगोपसंव्यानयोः ।

१ उपसंव्यानग्रहणमनर्थकं बहिर्योगेण कृतत्वात् ।

२ नवा शाटकयुगाद्यर्थम् ।

३ अपुरि ।

४ वाप्रकरणे तीयस्य ङित्सूपसंख्यानम् ।

स्वरादिनिपातमव्ययम् ।

तद्धितश्चासर्वविभक्तिः ।

१ असर्वविभक्तावविभक्तिनिमित्तस्योपसंख्यानम् ।

२ सर्वविभक्तिह्यविशेषात् ।

३ अलादीनाञ्चोपसंख्यानम् ।

४ अविभक्ताचितरेतराश्रयत्वादप्रसिद्धिः ।

५ अलिङ्गमसंख्यमिति वा

६ सिद्धं तु पाठात् ।

कृन्मेजन्तः ।

१ कृन्मेजन्तश्चानिकारोकारप्रकृतिः ।

२ अनन्यप्रकृतिरिति वा ।

३ नवा सन्निपातलक्षणो विधिरनिमित्तं तद्विघातस्येति ।

४ प्रयोजनं ह्रस्वत्वं तुग्विधेः ग्रामणि कुलम् ।

५ नलोपे वृत्रहभिः ।

६ उदुपधत्वमकित्वस्य निकुचिते ।

७ नाभावो यञि दीर्घत्वस्यामुना ।

८ आत्वं कित्वस्योपादास्त

९ तिसृचतसृत्वं ङीप्विधेः ।

१० तस्य दोषो वर्णाश्रयः प्रत्ययो वर्णविचालस्य ।

११ आत्वं पुग्विधेः क्रापयति ।

१२ पुग्ह्रस्वत्वस्यादीदपत् ।

१३ त्यदाद्यकारष्टाब्विधेः ।

१४ इङ्विधिराकारलोपस्य यथिवान् ।
१५ मतुब्विभक्त्युदात्तत्वं पूर्वनिघातस्य ।
१६ नदीह्रस्वत्वं सम्बुद्धिलोपस्य ।

अव्ययीभावश्च ।

१ अव्ययीभावस्याव्ययत्वे प्रयोजनं लुङ्मुखस्वरोपचाराः ।

शिसर्वनामस्थानम् ।
सुडनपुंसकस्य ।

१ शिसर्वनामस्थानं सुडनपुंसकस्येति चेज्जसिशिप्रतिषेधः ।
२ असमर्थसमासश्च ।
३ नाप्रतिषेधात् ।
४ अप्राप्ते वा ।

नवेति विभाषा ।

१ नवेति विभाषायामर्थसंज्ञाकरणम् ।
२ शब्दसंज्ञायां ह्यर्थासम्प्रत्ययो यथाऽन्यत्र ।
३ इति करणोऽर्थनिर्देशार्थः ।
४ लोकतः ।
५ समानशब्दप्रतिषेधः ।
६ नवाविधिपूर्वकत्वात् प्रतिषेधसंप्रत्ययो यथालोके ।
७ विध्यनित्यत्वमनुपपन्नं प्रतिषेधसंज्ञाकरणात् ।
८ सिद्धं तु प्रसज्यप्रतिषेधात् ।
९ नवा प्रसङ्गसामर्थ्यादन्यअप्रतिषेधविषयात् ।
१० विप्रतिषिद्धयोर्युगपद्वचनानुपपत्तिः ।
११ भवतीति चेन्न प्रतिषेधः ।
१२ नेति चेन्न विधिः ।
१३ सिद्धं तु पूर्वस्योत्तरेण बाधितत्वात् ।
१४ साध्वनुशासनेऽस्मिन् शास्त्रे यस्य विभाषा तस्य साधुत्वम् ।
१५ द्वेधा प्रतिपत्तिः ।
१६ कार्येष्वयुगपदन्वाचययौगपद्यम् ।
१७ आचार्यदेशशीलनेचतद्विषयता ।
१८ तत्कीर्त्तनेन द्वेधाप्रतिपत्तिः ।

सू० प्रत्याख्या०

१९ अशिष्यो वा विदितत्वात् ।
२० अप्राप्ते त्रिसंशयाः ।
२१ द्वन्द्वे च विभाषा जसि ।
२२ ऊर्णोते विंभाषा ।
२३ विभाषोपयमने

२४ अनुपसर्गाद्वा ।
२५ विभाषा वृक्षमृगादीनाम् ।
२६ उषविदजागृभ्योऽन्यतरस्याम् ।
२७ द्वीपादीनां विभाषा ।
२८ विभाषाग्रे प्रथमपूर्वेषु । ६
२९ तृन्नादीनां विभाषा ।
३० एकहलादौ पूरयितव्येऽन्यतरस्याम् ।
३१ स्वादेरिञि । पदान्तस्यान्यतरस्याम् ।
३२ सपूर्वायाः प्रथमाया० विभाषा ।
३३ ओयङ्ष्यचि विभाषा ।
३४ प्राप्ते च ।
३५ विभाषा विप्रलापे ।
३६ विभाषोपपदेन प्रतीयमाने ।
३७ तिरोऽन्तर्द्धौ विभाषा कृञि ।
३८ अधिरीश्वरे विभाषा कृञि ।
३९ दिवस्तदर्थस्य विभाषोपसर्गे ।
४० उभय एव ।
४१ हृक्रोरन्यतरस्याम् ।
४२ न यदि विभाषा साकांक्षे ।
४३ विभाषाश्वेः ।
४४ विभाषासंघुषास्वनाम् ।
इति षष्ठमाह्निकम् ।

इग्यणः सम्प्रसारणम् ।१।१।४४।
१ सम्प्रसारणसंज्ञायां वाक्यस्य संज्ञा चेद्वर्णविधिः ।
२ वर्णसंज्ञा चेन्निर्वृत्तिः ।
३ विभक्तिविशेषनिर्देशस्तुज्ञापक उभयसंज्ञात्वस्य ।
आद्यन्तौ टकितौ ।१।१।४५।
१ टकितोराद्यन्तविधाने प्रत्ययप्रतिषेधः ।
२ परवचनात्सिद्धम् ।
३ परवचनात्सिद्धमिति चेन्नापवादत्वात् ।
४ सिद्धं तु षष्ठ्यधिकारेवचनात् ।
५ आद्यन्तयोर्वा षष्ठ्यर्थत्वात्तदभावेऽसंप्रत्ययः ।
मिदचोऽन्त्यात्परः ।१।१।४६
१ मिदचोऽन्त्यात्पर इति स्थानपरप्रत्ययापवादः ।
२ अन्त्यात्पूर्वो वा मस्जेर्मिदनुषङ्गसंयोगादिलोपार्थम् ।
३ अर्जिमच्योश्च ।
४ अभक्ते दीर्घनलोपस्वरणत्वानुस्वारशीभावाः ।
५ परादौ गुणवृद्ध्यौत्वदीर्घनलोपानुस्वारशीभावेनकार-

प्रतिषेधाः ।

६ पूर्वान्तेनपुंसकोपसर्जनह्र-स्वत्वं द्विगुस्वरश्च ।

एच इग्घ्रस्वादेशे ।१।१।४७।

१ एच इग्वचनं सवर्णाऽकारनिवृत्त्यर्थम् ।

२ दीर्घप्रसङ्गः ।

३ दीर्घाऽप्रसङ्गस्तु निवर्तकत्वात् ।

४ सिद्धमेङः सस्थानत्वात् ।

५ ऐचोश्चोत्तरभूयस्त्वात् ।

षष्ठीस्थानेयोगा । १।१। ४८ ।

१ षष्ठ्याः स्थाने योगवचनं नियमार्थम् ।

२ अवयवषष्ठ्यादिष्वतिप्रसङ्गः शासो गोह इति ।

३ अवयवषष्ठ्यादीनां चाप्राप्तिर्योगस्यासंदिग्धत्वात् ।

स्थानेऽन्तरतमः । १। १। ४९ ।

१ स्थानिन एकत्वनिर्देशादनेकादेशनिर्देशाच्च सर्वप्रसङ्गस्तस्मात्स्थानेऽन्तरतमवचनं नियमार्थम् ।

२ स्थानेऽन्तरतमनिर्वर्तके सर्वस्थानिनिवृत्तिः ।

३ निर्वृत्तप्रतिपत्तौ निर्वृत्तिः ।

४ अनर्थकश्च

५ उक्तं वा

६ प्रत्यात्मवचनञ्च

७ प्रत्यात्मवचनमशिष्यं स्वभावसिद्धत्वात् ।

९ व्यञ्जनस्वरव्यतिक्रमे च तत्कालप्रसङ्गः ।

१० अक्षु चानेकवर्णादेशेषु ।

११ गुणवृद्ध्येज्भावेषु च ।

१२ ऋवर्णस्य गुणवृद्धिप्रसङ्गे सर्वप्रसङ्गोऽविशेषणात् ।

१३ न वा ऋवर्णस्य स्थाने रपरप्रसङ्गादवर्णस्यान्तर्यम् ।

१४ न वाऽनेकालत्वस्य तदाश्रयत्वादवर्णादेशस्याऽविघातः

१५ एज्वर्णयोरादेशेऽवर्णस्थानिनोऽवर्णप्रधानत्वात् ।

१६ सिद्धं तूभयान्तर्यात् ।

उरण्रपरः । १ । ५० ।

१ उरण्रपरवचनमन्यनिवृत्त्यर्थमिति चेदुदात्तादिषु दोषः ।

२ य उः स्थानेऽण् स रपर इति चेद्गुणवृद्ध्योरवर्णाऽप्रतिपत्तिः ।

३ सिद्धं तु प्रसङ्गे रपरत्वात् ।

४ आदेशो रपर इति चेद्धोरिविधिषु प्रतिषेधः ।

५ उदात्तादिषु ।
६ एकादेशस्योपसंख्यानम् ।
७ अवयवग्रहणात्सिद्धमिति चेदादेशे रान्तप्रतिषेधः ।
९ भ्रातुष्पुत्रग्रहणं ज्ञापकमेकादेशनिमित्तात्षत्वप्रतिषेधस्य ।
१० अभक्ते दीर्घणत्वयगभ्यस्तस्वरहलादिःशेषविसर्जनीय प्रतिषेधः । प्रत्ययाव्यवस्थाच ।
११ पूर्वान्तेवंवधारणं विसर्जनीयप्रतिषेधोयक् स्वरश्च ।
१२ परादावकारलोपेत्वपुक्प्रतिषेधश्चङ्युपधाह्रस्वत्वमिटोऽव्यवस्थाऽभ्यासलोपोऽभ्यस्तादिस्वरो दीर्घत्वञ्च ।

अलोऽन्त्यस्य । १ । १ । ५१ ।

१ अलोऽन्त्यस्येतिस्थाने विज्ञातस्यानुसंहारः ।
२ इतरथाह्यनिष्टप्रसङ्गः ।
३ योगशेषे च ।

ङिच्च । १ । १ ५२ ।

१ तातङिङित्करणस्य सावकाशत्वाद्विप्रतिषेधात्सर्वादेशः ।

आदेः परस्य । १ । १ ।५३।

१ अलोऽन्त्यस्यादेः परस्यानेकाल्शित्सर्वस्येत्यपवादविप्रतिषेधात्सर्वादेशः ।

अनेकाल्शित्सर्वस्य ।१।१।५४।

इति सप्तममान्हिकम् ।

स्थानिवदादेशोऽनल्विधौ । १ । १ । ५५ ।

१ स्थान्यादेशपृथक्त्वादादेशे स्थानिवदनुदेशोगुरुवद्गुरुपुत्र इति यथा ।
२ अल्विधौ प्रतिषेधऽविशेषणेऽप्राप्तिस्तस्यादर्शनात् ।
३ सामान्यातिदेशे हि विशेषानतिदेशः ।
४ सत्याश्रये विधिरिष्टः ।
५ प्रतिषेधस्तु प्राप्नोत्यल्विधित्वात् ।
६ नवाऽनुदेशिकस्य प्रतिषेधादितरणभावः ।
७ आदेश्यल्विधिप्रतिषेधे कुरुवधपिबां गुणवृद्धिप्रतिषेधः ।
८ आदेश्यादेश इति चेत्सुप्तिङ्कृदातदिष्टषूपसंख्यानम् ।

(एकदेशविकृतन्यायाधि-

करणम्।)

१ एकदेशविकृतस्योपसं-
ख्यानम्।

२ एकदेशविकृतस्यानन्यत्वा
त्सिद्धम्।

३ अनित्यविज्ञानं तु तस्मादु-
पसंख्यानम्।

(भारद्वाजीयाः पठन्ति)

१ एकदेशविकृतेषूपसंख्यानम्।

२ अनादेशत्वात्।

३ रूपान्यत्वाच्च।

११ आदेशः स्थानिवदिति चे-
न्नानाश्रितत्वात्।

१२ आश्रय इति चेदल्विधि-
प्रसङ्गः।

१३ अनुपपन्नं स्थान्यादेशत्वं
नित्यत्वात्।

१४ सिद्धं तु यथालौकिकवै-
दिकेषु भूतपूर्वेऽपिस्थान-
शब्दप्रयोगात्।

(१४) कार्यविपरिणामाद्वा
सिद्धम्।

१५ अपवादप्रसङ्गस्तु स्थानि-
वत्त्वात्।

१६ उक्तं वा।

१७ सिद्धं तु षष्ठीनिर्दिष्टस्य
स्थानिवद्वचनात्।

१८ तस्य दोषस्तयादेश उभ-
यप्रतिषेधः।

१९ जात्याख्यायां वचनादेशे
स्थानिवद्भावप्रतिषेधः।

२० ङ्याब्ग्रहणेऽदीर्घः।

२१ आहिभुवोरीट्प्रतिप्रतिषेधः

२२ वध्यादेशे वृद्धितत्वप्रतिषेधः

२३ इङिरधिश्च।

२४ अकारान्तान्नुक्प्रुक्
प्रतिषेधः।

२५ लोडादेशे शाभावजभाव-
धित्वहिलोपैत्वप्रतिषेधः।

२६ त्र्यादेशे स्रन्तप्रतिषेधः।

२७ अम्विधौ च।

२८ स्वरे वस्वादेशे।

२९ गोः पूर्वणित्वात्वस्वरेषु।

३० करोतिपिबत्योः प्रतिषेधः।

३१ उक्तं वा।

अचः परस्मिन् पूर्वविधौ।१।१।५६।

१ अपरविधाविति तु।

२ स्तोष्यामहं पादिकमौद-
वाहिं ततः श्वोभूते शात-
नीं पातनीं च। नेतारावाऽऽग-
च्छतं धारणिं रावणिं च
ततः पश्चात्स्रंस्यते ध्वं-
स्यते च।

३ आरभ्यमाणे नित्योऽसौ ।
४ परश्चासौ व्यवस्थया ।
५ युगपत्संभवो नास्ति ।
६ बहिरङ्गेण सिध्यति ।
७ अचः पूर्वविज्ञानादैचोः सिद्धम् ।
८ तत्रादेशलक्षणप्रतिषेधः ।
९ असिद्धवचनात्सिद्धम् ।
१० असिद्धवचनात्सिद्धमिति चेदुत्सर्गलक्षणानामनुदेशः
११ असिद्धवचनात्सिद्धमिति चेन्नान्यस्यासिद्धवचना- दन्यस्य भावः ।
१२ तस्मात्स्थानिवद्वचनम- सिद्धत्वञ्च ।
१३ उक्तं वा ।
१४ काममतिदिश्यतां सच्चास- च्चापि नेह भारोऽस्तिकल्प्यो हि वाक्यशेषो वाक्यं व- क्त्र्यधीनंहि ।
१५ अनन्तरस्य चेदेकाननुदा- त्तद्विगुस्वरगतिनिघाते- ष्पूपसंख्यानम् ।
१६ पूर्वमात्रस्येति चेदुपधाह्र- स्वत्वम् ।
१७ गुरुसंज्ञा च ।
१८ न वा संयोगस्यापूर्वविधित्वात् ।
१९ एकादेशस्योपसंख्यानम् ।
२० उभयनिमित्तत्वात् ।
२१ उभयादेशत्वाच्च ।
२२ हलचोरादेशस्थानिवदि- ति चेद्विशतेस्ति लोप एकादेशः ।
२३ स्थूलादीनां यणादिलोपे- ऽवादेशः ।
२४ केकयमित्रय्वोरियादेश एत्वम् ।
२५ उत्तरपदलोपेच ।
२६ यङ्लोपे यणियङुवङः ।
२७ अस्थानिवत्वे यङ्लोपे गुणवृद्धिप्रतिषेधः ।
२८ अविशेषेण स्थानिवदिति चेल्लोपयणादेशे गुरुविधिः
२९ द्विर्वचनादयश्च प्रतिषेधे ।
३० क्सलोपे लुग्वचनम् ।
३१ हन्तेर्घत्वम् ।
३२ ग्रहणेषु स्थानिवदिति चे- ज्जग्ध्यादिष्वादेशप्रतिषेधः।
३३ यणादेशेयुलोपेत्वानुना- सिकात्वप्रतिषेधः ।
३४ रायात्वप्रतिषेधश्च ।
३५ दीर्घे यलोपप्रतिषेधः ।
३६ अतो दीर्घे यलोपवचनम् ।

न पदान्तद्विर्वचनवरेयलोपस्वरसवर्णानुस्वारदीर्घजश्चर्विधिषु । १ । १ । ५७ ।

१ प्रतिषेधे स्वरदीर्घयलोपेषु लोपाजादेशो न स्थानिवत् ।

२ क्विलुगुपधात्वचङ्परनिर्ह्रासकुत्वेषूपसंख्यानम् ।

३ पूर्वत्रासिद्धं च ।

४ प्रयोजनं क्सलोपः सलोपे ।

५ दध आकारलोप आदिचतुर्थत्वे ।

६ हलो यमां यमि लोपे ।

७ अल्लोपणिलोपौ संयोगान्तलोपप्रभृतिषु ।

८ द्विर्वचनादीनि च ।

९ वरे यलोपस्वरवर्ज्यम् ।

१० तस्य दोषः संयोगादिलोपलत्वणत्वेषु ।

द्विर्वचनेऽचि । १ । १ । ५८ ।

१ (प्र० खं०) आदेशे स्थानिवदनुदेशात्तद्वतो द्विर्वचनम् । (द्वि० खं०) तत्राभ्यासरूपम् ।

२ अज्ग्रहणं तु ज्ञापकं रूपस्थानिवद्भावस्य ।

३ तत्र गाङ्प्रतिषेधः ।

४ कृत्येजन्तदिवादिनामधातुष्वभ्यासरूपम् ।

५ प्रत्यय इति चेत् कृत्येजन्तनामधातुष्वभ्यासरूपम् ।

६ द्विर्वचननिमित्तेऽचि स्थानिवदिति चेण्णौ स्थानिवद्वचनम् ।

७ ओः पुयण्जिषु वचनं ज्ञापकं णौ स्थानिवद्भावस्य ।

इत्यष्टममाह्निकम् ।

अथ नवममाह्निकम् ।

अदर्शनं लोपः । १ । १ । ५९ ।

१ लोपसंज्ञायामर्थसंज्ञाकरणम् ।

२ इतरेतराश्रयश्च ।

३ लोपसंज्ञायामर्थसतोरुक्तम् ।

४ (प्र० खं०) सर्वप्रसङ्गस्तु सर्वस्यान्यत्रादृष्टत्वात् । (द्वि० खं०) तत्र प्रत्ययलक्षणप्रतिषेधः ।

५ सिद्धं तु प्रसक्तादर्शनस्य लोपसंज्ञत्वात् ।

प्रत्ययस्य लुक्श्लुलुपः । १ । १ । ६० ।

१ लुमतिप्रत्ययग्रहणमप्रत्ययसंज्ञाप्रतिषेधार्थम् ।

२ प्रयोजनं तद्धितलुकि कंसीयपरशव्ययोः लुकि च

गोप्रकृतिनिवृत्त्यर्थम् ।
३ कंसीयपरशव्ययो र्विशि-
ष्टनिर्देशात्सिद्धम् ।
४ उक्तं वा ।
५ षष्ठी निर्देशार्थं तु ।
६ अनिर्देशेहि षष्ठ्यर्था-
प्रसिद्धिः ।
७ सर्वादेशार्थं वा वचन प्रा-
माण्यात्
८ उत्तरार्धन्तु ।
प्रत्ययलोपे प्रत्ययल-
क्षणम् । १। १। ६१ ।
१ प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षण-
वचनं सदन्वाख्याना-
च्छास्त्रस्य ।
लुक्युपसंख्यानम् ।
२ लोपे हि विधानम् ।
३ नवाऽदर्शनस्य लोपसं
ज्ञित्वात् ।
प्रत्ययादर्शनं तु लुमत्संज्ञम् ।
४ तत्र लुकि श्लुविधिः
प्रतिषेध्यः ।
५ नवा पृथक् संज्ञाकरणात् ।
६ लुमतिप्रतिषेधाद्वा ।
७ सतो निमित्ताभावात्पदसं-
ज्ञाऽभावः ।
८ लुम्दीर्घत्वयोश्च विप्रति-
षेधानुपपत्तिरेकयोगलक्ष-
णत्वात्परिवीरिति ।
९ स्थानिसंज्ञानुदेशादान्य-
भावस्य ।
१० भसंज्ञाङीप्ष्फगोरात्वेषु
च सिद्धम् ।
११ तस्य दोषो ङौ नकारलो-
पेत्वेऽविधयः ।
१२ प्रयोजनमपृक्तशिलोपेनुम-
सामौ गुणवृद्धीदीर्घत्वम-
डाट्इनविधयः ।
(१२) प्रयोजनं ङौ नकारलोपे-
त्वविधयः ।
१३ भसंज्ञाङीप्ष्फगोरात्वेषु
नलुमताङ्गस्य । १। १। ६२।
लुमति प्रतिषेध एकपद-
स्वरस्योपसंख्यानम् ।
१ सर्वामन्त्रितसिज्लुक्
स्वरवर्जम् ।
२ प्रयोजनाशिनिकिलुकिस्वराः
३ पथिमथोः सर्वनामस्था-
ने लुकि ।
४ अहो रविधौ ।
५ उत्तरपदत्वे चापदादिविधौ ।
६ नाप्रतिषेधात् ।
७ अप्राप्तेर्वा ।
८ बहुच पूर्वस्य च ।

९ द्वन्द्वेऽन्त्यस्य।
१० सिचि जुसोऽप्रसङ्ग आकारप्रकरणात्।
११ युष्मदस्मदोःस्थग्रहणात्।
१२ आमिणिलोपात्तस्य चानिघातस्तस्माच्चनिघातः।
१३ अङ्गाधिकारे द्वयोर्विधिप्रतिषेधौ।
१४ क्रमेर्दीर्घत्वञ्च।
१५ नलुमता तस्मिन्।
१६ नलुमता तस्मिन्निति चेद्धनिणिङादेशास्तलोपे।

अलोऽन्त्यात्पूर्व उपधा। १। १। ६४।

१ उपधासंज्ञायामल्ग्रहणसन्त्यनिर्देशश्चेत्संघातप्रतिषेधः।
२ अन्त्यविज्ञानात्सिद्धम्।
३ अन्त्यविज्ञानात्सिद्धमिति चेन्नानर्थकेऽलोऽन्त्यविधिरनभ्यासविकारे।
४ प्रयोजनमव्यक्तानुकरणस्यात इतौ।
५ ध्वसोरेद्धावभ्यासलोपश्च।
६ आपिलोपोऽकोऽनचि।
७ अत्र लोपोऽभ्यासस्य।
८ अलोऽन्त्यात्पूर्वोऽलपधेति वा।
९ अवचनाल्लोकविज्ञानात्सिद्धम्।

तस्मिन्निति निर्दिष्टे पूर्वस्य। १। १। ६५।

तस्मादित्युत्तरस्य। १। १। ६६।

१ निर्दिष्टग्रहणमानन्तर्यार्थम्
२ तस्मिंस्तस्मादितिपूर्वोत्तरयोगविशेषान्नियमार्थं वचनं दध्युदकं पचत्योदनम्।
३ उभयनिर्देशेविप्रतिषेधात्पञ्चमीनिर्देशः।
४ प्रयोजनमतो न सार्वधातुकानुदात्तत्वे।
५ वहोरिष्ठादीनामादिलोपे।
६ गोतो णित्।
७ रुदादिभ्यः सार्वधातुके।
८ आने मुगीदासः।
९ आमि सर्वनाम्नः सुट्।
१० घेर्ङित्याण्नद्याः।
११ याडापः।
१२ ङमोह्रस्वादचिङमुणनित्यम्।
१३ विभक्तिविशेषनिर्देशानवकाशत्वाद्विप्रतिषेधः।

१४ यथार्थं वा षष्ठीनिर्देशः ।
१५ प्रकल्पकमिति चेन्नियमाभावः ।
१६ प्रकृतिविकाराव्यवस्था च ।
१७ सप्तमीपञ्चम्योश्चभावादुभयत्र षष्ठीप्रक्लृप्तिस्तत्रोभयकार्यप्रसङ्गः ।
स्वं रूपं शब्दस्याशब्दसंज्ञा । १ । १ । ६७ ।
१ शब्देनार्थगतेरर्थकार्यस्यासंभवात् । तद्वाचिनः संज्ञाप्रतिषेधार्थं स्वंरूपवचनम् ।
२ नवा शब्दपूर्वकोह्यर्थे संप्रत्ययस्तस्मादर्थनिवृत्तिः ।
३ शब्दसंज्ञाप्रतिषेधानर्थक्यं वचनप्रामाण्यात् ।
४ मन्त्राद्यर्थमिति चेच्छास्त्रसामर्थ्यादर्थगतेःसिद्धम् ।
५ सित्तद्विशेषणावृक्षाद्यर्थम् ।
६ पित्पर्यायवचनस्य च स्वाद्यर्थम् ।
७ जित्पर्यायवचनस्यैव राजाद्यर्थम् ।
८ झित्तस्य च तद्विशेषाणाञ्चमत्स्याद्यर्थम् ।
अणुदित्सवर्णस्य चाप्रत्ययः । १ । १ । ६९ ।
१ अण्सवर्णस्येति स्वरानुनासिक्यकालभेदात् ।
२ तत्र प्रत्याहारग्रहणे सवर्णाग्रहणमनुपदेशात् ।
३ ह्रस्वसंप्रत्ययादिति चेदुच्चार्यमाणशब्दसंप्रत्यायकत्वाच्छब्दस्यावचनम् ।
४ वर्णपाठ उपदेश इति चेन्नवरकालत्वात्परिभाषाया अनुदेशः ।
५ तस्मादुपदेशः ।
६ तत्रानुवृत्तिनिर्देशे सवर्णाग्रहणमनण्त्वात् ।
(६) वचनाद्यत्र तन्नास्ति ।
सवर्णे[illegible]ग्रहणमपरिभाष्यमाकृतिग्रहणात् ।
अनन्यत्वाच्च ।
७ अनेकान्तोह्यन्यत्वकरः ।
सवर्णेऽण्ग्रहणमपरिभाष्यमाकृतिग्रहणादनन्यत्वम् ।
अनेकान्तोह्यन्यत्वकरः ।
तद्वच्चहल्ग्रहणेषु ।
८ अनेकान्तोह्यन्यत्वकरः ।
९ द्रुतविलम्बितयोश्चानुपदेशात् ।

वृत्तिपृथक्त्वं तु नोपपद्यते
१० तस्मात्तत्र तपरनिर्देशात्सिद्धम्।

तपरस्तत्कालस्य। १। १। ६९।

१ तपरस्तत्कालस्येति चेद्दीर्घग्रहणे स्वरभिन्नाग्रहणम्।
२ प्रापकमिति चेद्‌ ह्रस्वग्रहणे दीर्घप्लुतप्रतिषेधः।
३ विप्रतिषेधात्सिद्धम्।
४ द्रुतायां तपरकरणे मध्यमविलम्बितयोरुपसंख्यानं कालभेदात्।
५ सिद्धं त्ववस्थिता वर्णा वक्तुश्चिराचिरवचनाद्‌ वृत्तयो विशिष्यन्ते भेर्याघातवत्।

आदिरन्त्येन सहेता। १। १। ७०।

१ आदिरन्त्येनसहेतेत्यसम्प्रत्ययः संज्ञिनोऽनिर्देशात्।
२ सिद्धंत्वादिरितासहतन्मध्यस्येति वचनात्
३ सम्बन्धिशब्दैर्वा तुल्यम्।

येन विधिस्तदन्तस्य। १। १। ७१।

१ येनविधिस्तदन्तस्येति। चेत्‌ ग्रहणोपाधीनां तदन्तोपाधिप्रसङ्गः।
२ सिद्धं तु विशेषणविशेष्ययोर्यथेष्टत्वात्।
३ समासप्रत्ययविधौ प्रतिषेधः
४ उगिद्वर्णग्रहणवर्ज्यम्।
५ अकज्‌ इनस्वतः सर्वनामाव्ययधातुविधावुपसंख्यानम्।
६ सिद्धं तु तदन्तान्तवचनात्।
७ तदेकदेशविज्ञानाद्वा सिद्धम्।
८ प्रयोजनं सर्वनामाव्ययसंज्ञायाम्।
९ उपपदविधौ भयाढ्यादिग्रहणम्।
१० ङीब्विधावुगिद्‌ग्रहणम्।
११ प्रतिषेधे स्वसादिग्रहणम्।
१२ अपरिमाणबिस्तादिग्रहणञ्च
१३ दिति।
१४ रोण्या अण्।
१५ तस्य च।
१६ स्थलीताहलेभ्यो यञ्चिधौ।
१७ स्वसर्वार्द्धदिकछब्देभ्यो जनपदस्य
१८ ऋतो वृद्धिमद्विधाववयवा-

नाम् ।
१९ ठञ्विधौ संख्यायाः ।
२० घर्माद्वञः ।
२१ पदाङ्गाधिकारे तस्य च तदुत्तरपदस्य च ।
२२ प्रयोजनमिष्टकेषीकामालानां चिततूलभारिषु ।
२३ महदप् स्वसृनप्तॄणां दीर्घविधौ ।
२४ पद्युष्मदस्मदस्थ्यादनडुहोनुम् ।
२५ द्युपाथिमाथिपुंगोसखिचतुरनडुत्त्रिग्रहणम् ।
२६ त्यदादिविधिभस्त्रादिस्त्रीग्रहणञ्च ।
२७ वर्णग्रहणञ्च सर्वत्र ।
२८ प्रत्ययग्रहणञ्चापञ्चम्याः ।
२९ अलैवानर्थकेन ।
३० अनिनस्मन्ग्रहणानि च ।
३१ यस्मिन्विधिस्तदादावल्ग्रहणे ।

वृद्धिर्यस्याचामादिस्तद्वृद्धम् । १ । १ । ७२ ।

१ वृद्धसंज्ञायामजसंनिवेशादनादित्वम् ।
२ एकान्तादित्वे च सर्वप्रसङ्गः ।
३ सिद्धमजाकृतिनिर्देशात् ।
४ व्यञ्जनस्याविद्यमानत्वम् ।
५ वा नामधेयस्य ।
६ गोत्रोत्तरपदस्य च ।
७ गोत्रान्ताद्वाऽसमस्तवत् ।
८ जिह्वाकात्यहारितकात्यवर्जम्

त्यदादीनि च । १ । १ ७३ ।

१ एङ् प्राचां देशे शैषिकेषु ।

इति नवममाह्निकम् ।

वार्तिकसंख्या ५८०

[सूचीपत्रम्]